

19 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Jože Princič

**POT DO SLOVENSKE
NARODNOGOSPODARSKE
SUVERENOSTI
1945–1991**

Inštitut za novejšo zgodovino

Inštitut za novejšo zgodovino

Cena: 24,00 EUR

9 789616 386425

Jože Princič
POT DO SLOVENSKE NARODNOSPODARSKE

19

Inštitut za novejšo zgodovino
Ljubljana 2013

Inštitut za novejšo zgodovino

Jože Princič

Pot do slovenske
narodnogospodarske
suverenosti
1945–1991

ZBIRKA

RAZPOZNAVANJA/RECOGNITIONES 19

Jože Prinčič

POT DO SLOVENSKE NARODNOGOSPODARSKE SUVERENOSTI
1945–1991

Urednik:

dr. Aleš Gabrič

Izdal in založil:

Inštitut za novejšo zgodovino

Za založnika:

dr. Damijan Guštin

Recenzenta:

dr. Božo Repe

dr. Žarko Lazarevič

Oblikovalka naslovnice:

Barbara Kokalj Bogataj

Jezikovni pregled:

Polona Kekec

Prevod povzetka:

Borut Praper

Računalniški prelom:

Uroš Čuden, MEDIT d.o.o.

Tisk:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada: 400 izvodov

Izid knjige je podprla:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

342.532(497.4)°1945/1991°

PRINČIČ, Jože

Pot do slovenske narodnogospodarske suverenosti 1945-1991 /

Jože Prinčič ; [prevod povzetka Borut Praper]. - Ljubljana : Inštitut

za novejšo zgodovino, 2013. - (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 19)

ISBN 978-961-6386-42-5

268523520

Pregled vsebine

PREDGOVOR	9
ČAS OBNOVE, PREOBRAZBE IN NEIZPOLNJENIH PRIČAKOVANJ	13
<i>Gmotne posledice druge svetovne vojne</i>	17
<i>Oživitev gospodarskega življenja</i>	22
<i>Preobrazba gospodarske ureditve</i>	31
<i>Centralizacija in neizpolnjena pričakovanja</i>	37
<i>Cona B Julijske krajine</i>	45
OMEJENE USTAVNOPRAVNE, SISTEMSKO PLANSKE IN STRATEŠKO RAZVOJNE MOŽNOSTI	49
<i>Vodilna vloga federacije in zveznega družbenega plana</i>	55
<i>Pristranska razvojna politika, različni interesi in pogledi</i>	86

VLOGA SLOVENSKE POLITIKE PRI KREPITVI NACIONALNE GOSPODARSKE MOČI	99
<i>Krepitev prizadevanj za decentralizacijo gospodarskega odločanja, posodobitev gospodarskega sistema in politike (1945–1974)</i>	107
<i>Na braniku nacionalne ekonomije (1974–1990)</i>	134
PREDNOSTI IN BREMENA POLOŽAJA GOSPODARSKO NAJRAZVITEJŠE REPUBLIKE	145
<i>Blagovna menjava Slovenije z drugimi jugoslovanskimi republikami</i>	151
<i>Financiranje razvoja manj razvitih delov države</i>	164
POSODOBITEV GOSPODARSKE SESTAVE TER UTRDITEV POVEZAV MED PROIZVODNIMI IN NEPROIZVODNIMI DEJAVNOSTMI	175
<i>Industrijska dežela z razvito gradbeno in gozdarsko proizvodnjo ter razvejanim bančnim sistemom</i>	178
<i>Razvejane zunanje gospodarske povezave</i>	198
<i>Usposobljena uprava, informacijski sistem, menedžment in oblike povezovanja raziskovalnega dela s proizvodnjo</i>	212
<i>Načela regionalnega razvoja</i>	221
ŠIBKI ČLENI NARODNOGOSPODARSKE ORGANIZIRANOSTI	231
<i>Gospodarska infrastruktura</i>	233
<i>Trgovina</i>	255

<i>Kmetijstvo</i>	259
<i>Turizem in gostinstvo</i>	266
<i>Drobno gospodarstvo</i>	272
<i>Tehnološko zaostajanje</i>	277
GOSPODARSKO OSAMOSVAJANJE	281
<i>Iz razvojnega brezvetrja: 1985–marec 1990</i>	285
<i>Osamosvojitvene kali so pognale čvrste korenine: maj–december 1990</i>	297
<i>Čas preišljenih dejanj: 1. januar–25. junij 1991</i>	319
<i>Še zadnji zalet: julij–december 1991</i>	327
<i>Dva gospodarsko politična koncepta in privatizacija</i>	333
POGLEDI NA PRIHODNOST	343
POVZETEK	355
SUMMARY	363
SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV	371
VIRI IN LITERATURA	373
IMENSKO KAZALO	379

Predgovor

Knjiga se osredotoča na enega najbolj pomembnih in vedno aktualnih procesov iz naše najnovejše gospodarske zgodovine, to je na načrtno vzpostavljanje temeljev slovenske narodnogospodarske organiziranosti v letih 1945–1991, ki so neločljivo povezani s pojmom suverene države. Odločitev za to problematiko je povezana s slabimi političnimi in gospodarskimi razmerami v naši družbi, ki se bodo lahko v naslednjih letih še zaostriale. Ob koncu svoje dolgoletne raziskovalne poti sem namreč nameraval izdati sintetičen pregled gospodarskega razvoja Slovenije v času druge jugoslovanske države, v katerem bi svoje dosedanje obravnave najpomembnejših gospodarskih procesov, izpostavljenih dogodkov in mejnikov, izbranih teritorialnih območij ter karizmatičnih osebnosti povezal v smiselno, objektivno in dovolj prepričljivo celoto. Za tako obsežen in zahteven založniški projekt, ki ga je treba opraviti poleg rednega dela pri raziskovalnem programu in projektih, pa je treba imeti velik motiv, še več volje in vztrajnosti ter zadostno materialno spodbudo. Vse našete okoliščine pa v razmerah, ko je zaradi drastičnega zmanjševanja sredstev za delovanje javnih raziskovalnih ustanov, še posebej na področju humanistike, vedno bolj ogrožena tudi eksistenca raziskovalcev s stalno zaposlitvijo in najvišjim znanstvenim nazivom, ne morejo delovati. Drugi, nič manj pomemben razlog za izbor obravnavane teme je povečevanje števila objav in izjav v medijih, katerih avtorji zaradi aktualnih političnih potreb zgodovinska

dejstva obravnavajo neobjektivno ali jih celo namerno spregledajo, vse z namenom, da bi zameglili pogled na bližnjo preteklost ali ji celo naprtili odgovornost za današnje nepoštenje in žalostno stanje družbe in gospodarstva. Med zgodovinskimi procesi, ki so pogostokrat zlorabljeni v politične namene, je tudi slovensko osamosvajanje in z njim povezano vzpostavljanje enotnega in zaokroženega gospodarskega sistema na nacionalnem ozemlju. Predvsem gre za obravnave, ki začetek tega procesa povezujejo šele s političnimi spremembami spomladi leta 1990 in z izvolitvijo Demosove vlade. Po njihovem naj bi se torej ta proces začel kot po čudežu: brez predhodnikov in priprave, kar naenkrat in iz nič oziroma iz »besede«. Tako izhodišče je za zgodovinsko stroko kot celoto problematično in škodljivo, saj predpostavlja in tudi zagotavlja iztrgano in necelovito obravnavo. Zato je glavni namen pričujoče knjige celovito predstaviti več desetletij trajajoča prizadevanja slovenske politike, da prevzame vse vzvode gospodarskega življenja v svoje roke. To pa zahteva tudi vključitev in enakovredno obravnavo obdobja v letih 1945 do 1990, ko je Slovenija ekonomsko dozorela in že izpolnila tisti del pogojev za preoblikovanje svojega gospodarstva iz regionalnega v narodno gospodarstvo, ki jih je bilo mogoče doseči brez radikalnih političnih sprememb in posegov v jugoslovansko državo in ustavnopravno ureditev. Le tako je lahko Demosova vlada na vzpostavljenih temeljih hitro nadgradila proces gospodarskega osamosvajanja in ga že do konca leta 1991 pripeljala do stopnje, ki je omogočila izstop iz jugoslovanske gospodarske in državne skupnosti.

Ekonomsko osamosvajanje Slovenije ter neposredno povezovanje gospodarskih dejavnikov v organsko povezan narodnogospodarski ustroj v letih 1945 do 1991 še nista doživela celovite zgodovinske obravnave. Med zgodovinarji je to problematiko prvi načel Žarko Lazarevič v razpravi, ki je bila objavljena v posebnem zborniku leta 1998.¹ Podrobneje jo je obdelal in umestil v širše družbeno dogajanje Jože Prinčič v razpravi, ob-

¹ Lazarevič, Od regionalnega, str. 271–291.

javljeni v zborniku referatov leta 2011.² Slednji je neka-
tera vprašanja, povezana z obravnavanim vsebinskim
sklopom, obravnaval že pred tem v objavljenih mono-
grafijah in razpravah.

Vsebinsko je knjiga razdeljena na več smiselno po-
vezanih in časovno razvrščenih poglavij, ki zajemajo
tako spodbudne kot zaviralne dejavnike krepitve naci-
onalne gospodarske moči, uspehe pri utrditvi povezav
med proizvodnimi in neproizvodnimi dejavniki ter šibke
člene narodnogospodarske organiziranosti ob vstopu v
odločilno obdobje gospodarskega osamosvajanja. Zajete
so tudi živahne strokovne razprave o razvojnih težiščih
slovenskega gospodarstva po uveljavitvi suverenosti in
njegovem prilagajanju evropskim integracijskim procesom,
ki so tekle v letih 1990 in 1991. Napovedi vodilnih
slovenskih ekonomistov, ki so si v tem času dokončno
prilastili prvenstvo pri napovedovanju bodočih gospo-
darskih tokov in povezav, so bile najmanj optimistične.
In čas je pokazal, da so imeli prav.

Tako kot večino mojih dosedanjih objavljenih knjig
je treba tudi pričujočo uvrstiti med pionirska dela na
področju gospodarske zgodovine Slovencev v času dru-
ge jugoslovanske države. Za knjigo pa velja, da se opira
predvsem na poprejšnja spoznanja, ki pa so skoraj v ce-
loti rezultat mojih raziskovalnih prizadevanj v preteklih
tridesetih letih.

Pred tiskom knjige čutim prijetno dolžnost, da se
zahvalim vsem, ki so pomagali pri njenem nastajanju
in izidu. Še posebej velja zahvala recenzentoma dr. Bo-
žu Repetu in dr. Žarku Lazareviću ter uredniku zbirke
Razpoznavanja dr. Alešu Gabriču. In ne nazadnje hvala
moji ženi Maruši Zagradnik, ki je prva prebrala rokopis
in mi dala koristne predloge za njegovo večjo pripove-
dnost in sporočilnost.

V Ljubljani, 17. februarja 2013

Jože Prinčič

² Prinčič, Zadnji del poti, str. 153–173.

Čas obnove, preobrazbe in neizpolnjenih pričakovanj

V razvoju druge jugoslovanske države zavzemata prvi dve leti po koncu druge svetovne vojne posebno mesto. Na gospodarskem področju je nova oblast sledila dvema enakovrednima in tesno povezanima ciljema: oživitvi gospodarskega življenja in koreniti preobrazbi gospodarskega ustroja. To je pomenilo, da je hkrati z obnovo industrijske, kmetijske in gradbene proizvodnje ter z oživljanjem pretrganih trgovinskih povezav sočasno uvajala tudi temelje nove gospodarsko politične ureditve, ki so jo predstavljali odločilna vloga Komunistične partije v produkcijskem procesu, centralno planska ureditev, državna lastnina proizvodjalnih sredstev in hitrejši razvoj manj razvitih delov države. Napovedani obnovitveni cilji do konca leta 1946 niso bili izpolnjeni. Zato pa je jugoslovansko gospodarstvo v tem letu že dobilo obliko velikanskega podjetja, ki je bilo vodeno iz Beograda in v katerem ni bilo nič prepuščeno naključju oziroma »stihijskemu« delovanju trga.

Slovenija je v drugo jugoslovansko državo vstopila kot njen gospodarsko najbolj razvit del. Velika pričakovanja, da bo v novi državni skupnosti imela možnosti za hitrejšo napredovanje, so se razblinila že po dobrem letu. V Federativni ljudski republiki Jugoslaviji je sicer postala republika s pravico uresničevanja svojih razvojnih zamisli. Toda v razmerah centralno planske ureditve, ki je bila vzpostavljena že leta 1946, je ostala slovenska vlada brez možnosti vpliva na gospodarsko dogajanje tudi znotraj republiških meja. Plane in prvi-

la gospodarjenja so določala zvezna ministrstva v Beogradu, pod upravo katerih so bili tudi najpomembnejši deli slovenskega gospodarstva.

Po končanih obnovitvenih delih Slovenija ni spremenila svoje gospodarske sestave. Ostala je agrarna dežela. Delež kmečkega prebivalstva je znašal skoraj polovico vsega prebivalstva.³ Največji je bil tudi strukturni delež kmetijstva v slovenskem narodnem dohodku, saj je znašal 41,1 odstotka, medtem ko je bil delež industrije 32,7-odstoten, delež ostalih panog pa 26,2-odstoten.⁴ Leta 1947 je delež zaposlenega prebivalstva znašal 16,2 odstotka.⁵

³ Slovenija 1945–1975, str. 79.

⁴ Lavrič, Razvoj, str. 17.

⁵ Slovenija 1945–1975, str. 88.

Gmotne posledice druge svetovne vojne

Popis in ocenitev materialne vojne škode, nastale od 6. aprila 1941 do maja 1945 na vsem slovenskem ozemlju, vključujoč tudi Slovensko primorje, je bila prednostna naloga nove oblasti. Prijava vojne škode je postala zakonska dolžnost vsakega državljana, podjetja in ustanove, popis pa je bilo treba pospešiti. Za to je obstajalo več razlogov. V Moskvi je začela delovati medzavezniška komisija za ugotavljanje in povrnitev vojne škode, Jugoslavija pa je pričakovala uradni poziv, naj predloži svoje reparacijske zahteve. S tega stališča je bilo treba v prvi vrsti ugotoviti škodo, ki so jo na slovenskem ozemlju povzročile okupatorjeve vojaške in policijske enote ter upravne oblasti. Naslednji razlog je bil povezan z izdelavo obnovitvenih načrtov, ki se je lahko začela šele po tem, ko so bili zbrani vsi potrebni podatki. Tretji, nič manj pomemben razlog pa je bil povezan s potrebo po argumentiranih dokazih, da je Slovenija v času druge svetovne vojne utrpela veliko škodo, ker je takrat v državi prevladovalo splošno prepričanje, da je bila med vsemi federalnimi enotami Sloveniji v času okupacije povzročena najmanjša gmotna škoda, zlasti na gospodarskem področju, zato naj bi bil njen »produkcijski potencial« od vseh jugoslovanskih republik najmanj prizadet.⁶ Poleg tega pa, kot je že junija 1945 zapisala beograjska Borba, okupatorji ob svojem umiku

⁶ Prinčič, Slovenska industrija, str. 12.

tudi niso uničili »pretežnega dela slovenske industrije, kot je bil to primer v ostalih delih države«. ⁷

Komisija za vojno škodo za Slovenijo, ki jo je vodil dr. Janko Lavrič, je po navodilih (zvezne) državne komisije za vojno škodo začela popisovati že mesec dni po koncu vojne. Do jeseni 1946 je izdelala štiri popise, v katerih je bila škoda podrobno razdeljena za vsakega povzročitelja posebej, se pravi nemškega, italijanskega in madžarskega okupatorja. Uničenje, ki so ga povzročili drugi dejavniki, ni bilo posebej navedeno, čeprav tudi to ni bilo majhno. Po podatkih, ki jih je poleti 1945 zbralo ministrstvo za industrijo in rudarstvo, so bila v zavezniških letalskih napadih poškodovana številna podjetja v Mariboru, Ljubljani, Kranju, Kamniku, Laškem in še v drugih slovenskih mestih. Po istih podatkih so tudi slovenske partizanske enote med vojno poškodovale ali uničile vrsto industrijskih objektov. Nekaj škode so povzročile tudi enote jugoslovanske vojske in zavezniških sil v času zaključnih vojnih operacij. Po zadnjem, končnem popisu, ki ga je republiška komisija 30. septembra 1946 poslala v Beograd, je vojna škoda znašala nekaj več kot 966 milijonov ameriških dolarjev ali slabih deset odstotkov skupne jugoslovanske škode. Dve tretjini povzročene škode je bilo pripisane nemškemu okupatorju.

Znatna škoda, ki jo je v letih 1941 do 1945 utrpelo slovensko gospodarstvo, ni bila le posledica vojaških akcij, temveč tudi brezobzirnega izkoriščanja in slabega vzdrževanja proizvodnih zmogljivosti ter naravnih danosti, odpeljanih strojev, opreme, blaga in finančne dokumentacije ter odvzetih denarnih sredstev. Med vsemi gospodarskimi področji sta bila najbolj prizadeta promet in industrija. Prometne poti so bile tako razdejane, postajna in druga poslopja ter prevozna sredstva pa tako poškodovana, da je bil ob osvoboditvi notranji promet zelo omejen, redna povezava z zunanjim svetom pa je bila za dalj časa pretrgana. Najbolj je bilo prizadeto železniško omrežje. ⁸ 9. maja 1945 sta bili povsem ne-

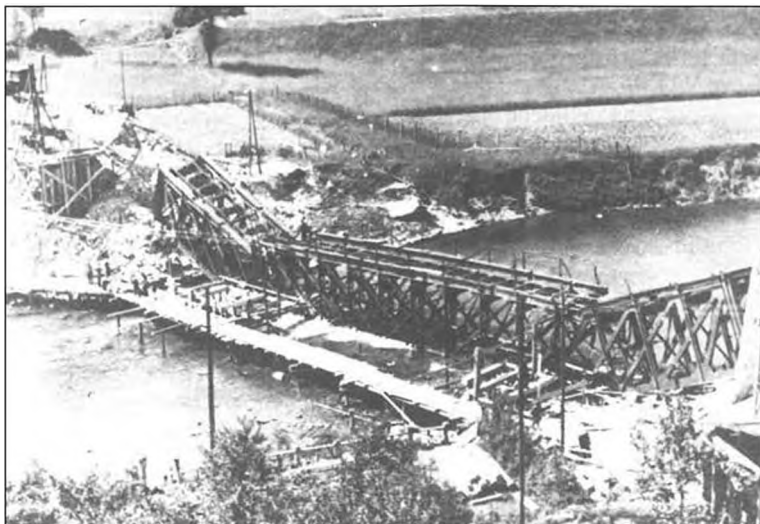
⁷ Slovenska novejša zgodovina, 1. knjiga, str. 795.

⁸ Ob koncu vojne je bilo v Sloveniji od 1129 km železniškega omrežja uporabno le 160 km; skupaj je bilo prizadetih 781 železniških zgradb in upravnih poslopij in 175 mostov, 11 tunelov, 61% postajnih tirov in poškodovane skoraj vse lokomotive. Od 470 lokomotiv jih je imela Ljubljanska železniška direkcija uporabnih le 20.

Tabela 1: Končno poročilo o vojni škodi v Sloveniji (v din)⁹

Vrsta škode	Nemci	Italijani	Madžari	Skupaj
Javna in narodna imovina	14.678.775.215	4.323.062.145	648.289.296	19.650.126.656
Zasebna imovina	15.976.291.302	3.644.081.081	494.255.670	20.114.628.632
Industrija	-	-	-	6.565.985.905
Izguba dohodkov zaradi sodelovanja v NOB	493.958.000	85.918.000	1.472.000	481.348.000
Izguba zaradi odpusta iz službe ali odklonitve službe	186.128.000	66.358.000	7.252.000	259.738.000
Škoda zaradi izplačil v razvrednotenem okupatorskem denarju	235.768.500	357.747	3.666	236.129.913
Skupna vojna škoda				47.307.957.106

⁹ ARS, AS 223, š.k. 13, Končno poročilo, 30.9.1946.

*Porušeni železniški most čez Soro v Medvodah, 1945
(Kovač, Fovojna obnova, str. 31)*

poškodovani le vrhniška proga in proga Ljubljana-Ribnica. Nič boljše slike ni kazalo cestno omrežje. Številni mostovi¹⁰, propusti, podporni in oporni zidovi so bili delno ali povsem porušeni. Ceste so bile na številnih mestih prekopane, cestarsko orodje in stroji pa odpeljani ali poškodovani.

Po slovenskih ocenah je bilo v industriji bolj ali manj prizadetih 25 ali celo 45 odstotkov njenih proizvodnih zmogljivosti. Posebna komisija ministrstva za gradnje je leta 1945 ugotovila, da je bilo popolnoma uničenih 52, močno poškodovanih pa 71 industrijskih zgradb. Med njimi jih je bilo največ iz usnjarske,¹¹ tekstilne, lesne, papirne in kovinske panoge.¹² Precej škode

¹⁰ Po ocenah ministrstva za gradnje je bilo v Sloveniji 200 mostov v celoti, 84 pa delno porušeni, 42 jih je bilo poškodovanih. – Prinčič, Leto 1945, str. 140.

¹¹ V usnjarski industriji so bila popolnoma uničena podjetja v Mariboru, na Ptujju, v Mokronogu in Št. Vidu pri Stični. – Prinčič, Obnova slovenske industrije, str. 68.

¹² Tekstilna industrija je imela 47 močno prizadetih tovarn, živilska industrija pa 38. V lesni industriji 40 odstotkov podjetij ni moglo začeti s proizvodnjo. V kovinski industriji so največjo škodo prijavila podjetja: Kovina Maribor, Štajerska železoindustrijska družba Zreče, Tovarna verig Lesce, Mariborska livarna, Jugoslovanska Metro Maribor, F. Perger Maribor.

je bilo na elektroenergetskih objektih.¹³ V rudarstvu je nastala največja škoda zaradi prekomernega izkoriščanja rudnih zalog, strojev in naprav ter slabega vzdrževanja strojnega parka.¹⁴ Ob umiku so Nemci odpeljali vse vrtnalne naprave z naftnih polj v Lendavi. Med metalurškimi podjetji, ki jim vojna prav tako ni prizanesla, sta bili najbolj prizadeti železarni v Guštajnu (Ravnah) in Štorah. V prvi so Nemci del zmogljivosti preusmerili na drugo proizvodnjo, del strojev pa odpeljali ali uničili. V drugi pa so za 42 mesecev ustavili obratovanje vseh obratov in razstavili martinarno in valjarno.

Precejšnjo gmotno škodo so ugotovili tudi v kemični,¹⁵ papirni,¹⁶ živilski industriji¹⁷ in industriji gradbenega materiala.¹⁸ Pa tudi v gozdarstvu in kmetijstvu, kjer je šlo za škodo na lesu v gozdovih, na zgradbah, inventarju, polizdelkih, strojnih napravah, prometnih in transportnih sredstvih, melioracijskih objektih in drevesnicah, gotovini, lovu, odvzeti živini in poljščinah, kmetijskih strojih in orodju. Škoda je bila prijavljena tudi za več sto trgovin, gostišč in hotelov.

¹³ Od električnih central sta bili popolnoma uničeni v Bohinju in Krmelju, poškodovane pa v Zireh, Trziču, Žirovnici, Pali, Dravogradu, Slovenj Gradcu, Kočevju, Velenju, Trbovljah. Druge so bile v slabem stanju. Poškodovani so bili številni daljnovodi in transformatorske postaje, zlasti v severovzhodnem delu Slovenije. – Prinčič, Obnova industrije in rudarstva, str. 415–424.

¹⁴ Posledice take okupatorjeve politike so bile vidne v premogovnikih Trbovlje, Zagorje, Kočevje, Senovo, Globoko in Laško, rudnikih Mežici in Črni. Proizvodnja je bila prizadeta tudi zaradi akcij partizanskih enot. Najbolj v premogovnikih Stari trg pri Slovenj Gradcu (95 %), Kočevje (90 %), Krmelj (65 %), Globoko (40 %), Kanizarica in Zabukovca (30 %), Rajhenburg (24 %) in Velenje (22 %). Zunanje naprave velenjskega rudnika so bile leta 1945 poškodovane še v bombnih napadih.

¹⁵ Zaradi bombardiranja so bili popolnoma uničeni objekti podjetja Zlatorog v Mariboru, rafinerije v Dravogradu, plinarne v Mariboru in Steklarne v Rogški Slatini. Tovarna Hubertus v Celju je bila izropana, stroji pa so bili odpeljani.

¹⁶ Papirna industrija je imela največ škodo na izdelkih, ki so jih okupatorji odpeljali, največ iz Tovarne celuloze v Krškem in Papirnice v Vevčah pri Ljubljani.

¹⁷ Največ škode so utrpeli Pivovarna v Laškem, klavnica v Mariboru in Pivovarna Union v istem mestu.

¹⁸ V kemični industriji so škodo prijavili Zlatorog Maribor, kemične tovarne v Hrastrniku, Ljubljani in Podnartu, Unio Maribor, Savinjska tovarna barv in lesnih izdelkov. V industriji gradbenega materiala pa poleg številnih apnenic, opekam in kamnolomov še Tovarna brusov Swatty v Mariboru. V živilski industriji so zbrali podatke o škodi v 38 podjetjih.

Oživitev gospodarskega življenja

Letom vojnega pustošenja je običajno sledilo obdobje gospodarske obnove in vzpostavljanje novih trgovinskih, kapitalskih in še drugih poslovnih povezav. Stopnja intenzivnosti, strukturna pa tudi časovna naravnost obnovitvenih prizadevanj so bile močno pogojene s političnimi dejavniki in splošnimi družbenimi razmerami. V Jugoslaviji so oblast prevzeli komunisti, ki so obnovo razumeli kot uvod v industrializacijo države in kot »prvo stopnico«, s katero se »vzpostavljajo temelji nadaljnji izgradnji«. ¹⁹ To je pomenilo, da so industrijo postavili v središče obnovitvenega načrta in zato so hoteli obnovitvena dela čim hitreje zaključiti. V Sloveniji je obdobje gospodarske obnove trajalo do jeseni 1946. Na začetku oktobra je namreč Ljudska pravica »sporočila«, da se je končala obnova stare in poškodovane industrije in začela faza njene načrtne izgradnje.

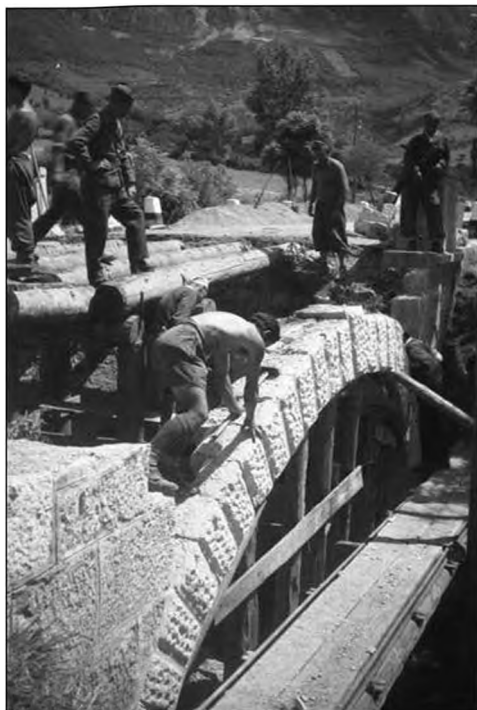
Splošne smernice za obnovo gospodarskega življenja je izdelalo osrednje partijsko in državno vodstvo v Beogradu. Prednost je dalo vnovični povezavi pretrganih prometnih poti, obnovi industrijske in kmetijske proizvodnje, vzpostavitvi učinkovite finančne službe in preskrbovalne organizacije, oblikovanju novega odnosa do dela in uveljavitvi »integralnega« gospodarskega interesa zvezne države. Po sovjetskem vzgledu naj bi jo vodili iz enega centra po podrobnem in usklajenem načrtu, ob polni mobilizaciji lastnih virov in sredstev. Obdobje

¹⁹ Princič, Slovenska industrija, str. 21.

obnove gospodarskega življenja naj bi bilo kratkotrajno, da se bo nato lahko čim prej začelo obdobje pospešene industrializacije in elektrifikacije države.

V obnovitvenem načrtu, o katerem je slovensko partijsko vodstvo razpravljalo takoj po končanih vojaških operacijah, je bila gospodarska obnova ločena od druge obnove. V skladu z navodili iz Beograda jo je obravnavalo kot izhodišče za celotno družbeno prenovu, ki naj bi se začela takoj in po načrtu. O morebitnih težavah pri uresničitvi obnovitvenega načrta ni razmišljalo, saj je verjelo, da bodo potrebna finančna in materialna sredstva zagotovljena. Zanašalo se je na domače in tuje vire, to je na notranja in zvezna posojila, iz zaplenjenega premoženja, reparacij in iz pomoči Unrre. Še posebno veliko je pričakovalo od uveljavitve novih proizvodnih odnosov in socialističnih družbenih vrednot, med katerimi sta bila čisto v ospredju delo in razredna solidarnost.

Zaradi pritiskov iz Beograda je bila obnova železniških in cestnih povezav deležna več pozornosti, kot je republiško vodstvo sprva načrtovalo. Te povezave so za novo državo postale življenjsko pomembna »arterija«, prek katere so drugi deli države dobivali iz tržaškega pristanišča pošiljke Unrre (dvesto vagonov na dan), les in druge industrijske izdelke iz slovenskih tovarn, poleg tega pa so omogočile tudi prevoz vojske, repatriirancev in kolonistov. Dela so potekala hitro, tako da je cestni promet med Ljubljano in Trstom stekel že konec maja 1945, železniški pa sredi junija, ko sta bila obnovljena mostova v Notranjih Goricah in Preserju in je bila popravljena proga pri Borovnici. Konec avgusta je bil vzpostavljen promet z Zagrebom in Sušakom, do konca leta pa še na preostalih progah, z izjemo proge Novo mesto–Metlika. Do konca septembra so zasilno popravili zvezne in federalne ceste. Zadnje dni junija je bila odprta prva avtobusna proga, ki je Ljubljano povezala s Črnomljem, do septembra pa je bilo odprtih še 30 rednih prog. Že maja je bil uveden letalski promet med Ljubljano in Beogradom. Tako so v Sloveniji kljub pomanjkanju materiala, goriva, prometnih sredstev in še drugih težav do konca leta 1945 zasilno obnovili za promet vse glavne železniške proge in ceste, reden promet pa je bil vzpostavljen s Trstom, Hrvaško in sosednjimi državami.

*Gradnja porušenega mostu preko potoka Lijak pri Gorici, 1945
(Foto Jesenovec Sandi, MNZS)*

Tudi čim hitrejša oživitev slovenske industrijske proizvodnje je bila pomembna za vso državo, kajti tako bi bil zagotovljen »industrijski rezervoar za vso Jugoslavijo«.²⁰ Ministrstvo za industrijo in rudarstvo pri Narodni vladi Slovenije je v obnovitvenem načrtu, ki ga je avgusta poslalo zveznemu ministrstvu, postavilo na prvo mesto elektrifikacijo, nato pa obnovo rudnikov in določenih podjetij. Po tem načrtu, ki so ga začeli uresničevati avgusta 1945, naj bi industrijska proizvodnja že do sredine naslednjega leta dosegla predvojno raven, poleg tega pa naj bi v tem času začeli graditi vrsto novih proizvodnih objektov. Že po nekaj mesecih se je pokazalo, da bo načrt težko uresničljiv. Primanjkovalo je vsega, ministrstvo pa je imelo omejene možnosti pri izbiranju

²⁰ Prinčič, Leto 1945, str. 141.

ukrepov za premagovanje vseh težav. Kljub velikim naporom so bili obnovitveni rezultati v prvem letu obnove polovični. Gledano v celoti je industrijska proizvodnja dosegla le okoli 48 odstotkov predvojnega obsega. So pa v tem letu začeli modernizirati in dograjevati več industrijskih objektov.

Tabela 2: Primerjava rasti proizvodnje in števila zaposlenih delavcev konec leta 1945 in 1939 (1939=100)²¹

Industrijska panoga	Proizvodnja	Zaposleni delavci
Tekstilna	60	70
Kovinska	50	100
Kemična	30	70
Usnjarska	62	80
Gradbena	63	80
Lesnopredelovalna (brez žag)	45	50
Živilska	67	90
Rudarstvo	70	85
Metalurgija	55	90

Na začetku leta 1946 je ministrstvo za industrijo in rudarstvo izdelalo proizvodni načrt, v katerem je predvidelo, da bo ob zadostni oskrbi s surovinami in reprodukcijskim materialom industrijska proizvodnja v Sloveniji dosegla raven iz leta 1939 (tekstilna industrija naj bi to raven že preseгла, lesna pa dosegla dve tretjini predvojne).²² Po tem načrtu naj bi glavnino potrebnih sredstev v obliki kreditov dobili iz zveznih in republiških skladov. Skupna odobrena kreditna sredstva so preseгла znesek 700 milijonov din, kar pa ni zadostovalo za uresničitev vseh načrtov. Do konca leta 1946 so bila v Sloveniji končana obnovitvena in druga dela na 66 industrijskih objektih. Kljub temu pa temeljni cilj ni bil izpolnjen, saj celotna industrijska proizvodnja še ni dosegla predvojne ravni. Po poročilu Franca Leskoška so to raven dosegle in presegle le industrija gradbenega materiala (če vzamemo obseg industrijske proizvodnje leta

²¹ Prav tam.

²² Prinčič, *Obnova industrije 1946*, str. 417.

1939 kot 100, potem je bil njen obseg v tej panogi konec leta 1946 115), živilska industrija (110), lesna (105) in tekstilna industrija (104).²³ Rudarstvo, znotraj tega pa premogovništvo, pa jo je do oktobra 1946 preseglo za 23 odstotkov. Ministrstvo je moralo tudi priznati, da je bila zaradi velikega števila zaposlenih, večjih administrativnih stroškov in drugih »motenj« v proizvodnem procesu storilnost večine podjetij manjša od predvojne.

Tudi pri uresničevanju drugih prednostnih obnovitvenih nalog, ki so bile po oceni vodstva KPJ pogoj za hitro »normalizacijo« gospodarskega življenja, so v Sloveniji dosegli polovičen uspeh. Kmetijska proizvodnja ni dosegla pričakovane ravni. Pridelava se je namesto načrtovanih 98 odstotkov po najbolj optimističnih ocenah približala 80 odstotkom predvojnega obsega, zato so s pridelanim žitom lahko pokrili le 28 odstotkov domačih potreb. Stanje živine se je sicer popravilo, toda ugotovljena proizvodnja mesa je daleč zaostala za predvideno količino, ki je znašala le 57 odstotkov predvojne. Tudi napovedi o hitri mehanizaciji kmetijstva se niso uresničile. Od Unre in še od drugod nabavljenih strojev in orodja je bilo daleč manj, kot so bile stvarne potrebe. Kmetijske strojne postaje in potujoče traktorske ekipe so imele na voljo premajhno število traktorjev.²⁴ Zaradi suše in slabe letine v letu 1946 se je stanje v kmetijstvu v nekaterih okrajih tako poslabšalo, da so začeli govoriti o kriznih razmerah pa tudi o tem, da je ta panoga preveč zapostavljena. Ta očitek je bil upravičen, saj je bilo v letih 1945 in 1946 kmetijstvo deležno premajhnih državnih subvencij in kreditnih sredstev, pa še ta so bila v glavnem dodeljena novoustanovljenim državnim kmetijskim posestvom, obnovitvenim zadrugam in strojno traktorskim postajam. Državni organi tudi niso zagotovili zadostne količine semen, umetnega gnojila, orodja in delovne sile.

Finančno področje je samo po sebi sodilo med prioritete naloge, kajti šele urejeno denarno poslovanje je bilo pogoj za poživitev gospodarskega življenja, po-

²³ Prinčič, Slovenska industrija, str. 26

²⁴ Aprila 1946 je bilo v Ljubljanskem okrožju sedem kmetijskih strojnih postaj in več potujočih traktorskih ekip, ki so skupaj razpolagale le s 14 traktorji.

leg tega pa je nova oblast potrebovala velika denarna sredstva za uresničitev obnovitvenih in razvojnih načrtov. Ministrstvo za finance je pri reševanju nekaterih gospodarsko političnih nalog pokazalo veliko spretnosti in odločnosti. To je veljalo za izvedbo valutne reforme, poddržavljanje zasebnih denarnih zavodov, oblikovanje nove finančne in kreditne organiziranosti ter za sestavo in sprejem republiškega proračuna. Ta sicer še ni bil finančni načrt v pravem pomenu besede, je pa že bil zgrajen na načelih nove gospodarske ureditve, po katerih je bila njegova temeljna naloga, da zbira sredstva za financiranje posebnih in splošnih družbenih potreb.

Tabela 3: Proračun Federalne Slovenije za leto 1945 – izdatki (v din)²⁵

Resor	Izdatki
Predsedstvo SNOS in Narodna vlada Slovenije z ustanovami	38.998.050
Ministrstvo za notranje zadeve	17.132.520
Ministrstvo za prosveto	127.777.300
Ministrstvo za finance	57.558.960
Ministrstvo za pravosodje	18.420.000
Ministrstvo za gradnje	101.383.000
Ministrstvo za narodno zdravje	44.000.000
Ministrstvo za socialno politiko	42.000.000
Ministrstvo za trgovino in preskrbo	8.901.340
Ministrstvo za industrijo in rudarstvo	14.750.000
Ministrstvo za kmetijstvo	15.014.000
Ministrstvo za gozdarstvo	87.090.000
Ministrstvo za lokalni promet	17.465.000
Obveznosti iz preteklosti in rezervni kredit	35.000.000
Prispevki k proračunu okrožnih NOO	161.000.000
Razlika med dotacijo ministrstvu za zdravje in bruto izdatki bolnic	11.119.000
Vsi izdatki	797.609.270

²⁵ ARS, AS 233, fasc. 202, Poročilo oddelka za računovodstvo in proračun, 1945.

Tabela 4: Proračun Federalne Slovenije za leto 1945 – dohodki (v din)²⁶

Postavka	Dohodki
Neposredni davki	77.000.000
Federalne trošarine	4.680.000
Federalne takse	2.760.000
Dohodki ministrstev	102.050.270
Donos bolnic	11.119.000
Skupaj dohodki	197.609.270

Precej manj uspešno je bilo ministrstvo pri vzpostavljanju novih cenovnih in plačnih razmerij ter pokojninskih prejemkov, nadalje pri valorizaciji predvojnih skladov podjetij, uvajanju enotnega računovodstva, urejanju predvojnih dolgov, pri odvajanju sredstev v zvezni proračun in še zlasti pri pobiranju javnih davščin. Šele avgusta leta 1946 se je začelo »dokončno odmerjanje« davkov za leto 1945. Plačilo obrokov dohodninskega davka za leto 1946 so spremljale številne nejasnosti in nepravilnosti, zato je potekalo zelo počasi.

Najobčutljivejše in tudi najzahtevnejše pa je bilo gospodarsko področje, ki ga je pokrivalo ministrstvo za trgovino in preskrbo. To je bila redna in zadostna oskrba vojske in prebivalstva z najpotrebnejšimi živili in življenjskimi potrebščinami, obnovitev blagovno-tržnih odnosov in uskladitev teh odnosov z novimi merili in potrebami. Sistem racionirane preskrbe na karte in bone je zadovoljivo deloval do septembra 1945, nato pa je začelo primanjkovati mesa, maščob in drugih živil ter potrebščin. Nakaznice so postale »kos papirja«, za katerega se ni dalo »nič dobiti«, oskrba je bila »na tleh«.²⁷ V razmerah vedno večjega pomanjkanja je republiška vlada sprejela vrsto ukrepov, s katerimi si je prizadevala izboljšati prehrano in oskrbo mest, industrijskih središč in delavskih naselij. Na začetku leta 1946 je morala Slovenija izenačiti obroke na živilskih nakaznicah z ostalimi predeli Jugoslavije. Njeni presežki so postali

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prinčič, *Leto 1945*, str. 144.

del sistema enotne jugoslovanske preskrbe.²⁸ Febru-
arja 1946 so bili uvedeni sistem prednostne preskrbe
»produktivnega prebivalstva in njihovih družin« ter nove
živilske nakaznice, sredi leta potrošniške karte za obla-
čilne predmete, oktobra pa še potrošniški listi. Vsi ti
ukrepi so dokazovali, da v drugem letu po osvoboditvi
še ni bilo dovolj živil in blaga za vse potrebe. Slovenija
je glede glavnih živil postala odvisna od uvoza iz drugih
republik, za svoje potrebe je imela dovolj količin le pri
krompirju, sadju in v manjši meri še pri nekaterih dru-
gih pridelkih. Tudi s svežim mesom je pokrivala svoje
potrebe.

Do konca obnovitvenega obdobja je trgovina izgu-
bila komercialen in dobila povsem distributiven značaj.
Plani distribucije (razdelitve) so postali glavni regulator-
ji skupnega blagovnega prometa. Ti so usmerjali me-
njavo blaga oziroma surovin in polizdelkov, namenjenih
za tekočo proizvodnjo (reprodukcijo), proizvodov za in-
vesticije (razširjena reprodukcija) in za široko porabo.
Pristojni organi so vse potrebe po najnujnejšem blagu
oziroma proizvodih podrobno načrtovali in jih v obliki
predvidenih kontingentov (količin) tako tudi razdeljevali
oziroma nakazovali. Do spomladi leta 1946 so bili že
skorajda vsi kmetijski in industrijski proizvodi pod re-
žimom načrtne razdelitve. Vzpostavljen je bil sistem, v
katerem so bila federalna ministrstva pristojna za iz-
dajanje nalog za njihovo proizvodnjo oziroma pridelavo,
zvezna izredna uprava za preskrbo pa jih je prek distri-
bucijske in trgovske mreže razdeljevala po posameznih
federalnih enotah, pri čemer so imeli prednost kraji,
kjer jih je najbolj primanjkovalo. Tako kot druge repu-
blike je tudi Slovenija v tej centralistični gospodarski
ureditvi nastopala v dveh vlogah. Kot glavna porabnica
je za vzdrževanje tekoče proizvodnje in zagotavljanje re-
dne oskrbe in prehrane prebivalstva prejemale iz dru-
gih republik manjkajoče surovine in živila. Kot glavna
proizvajalka pa je morala presežke pri industrijski proi-
zvodnji in kmetijski pridelavi odstopati republikam, kjer
jih je primanjkovalo. Ta sistem ni prinesel pričakovanih
rezultatov. Junija 1946 je zvezno ministrstvo za trгови-

²⁸ Himmelreich, Preskrba prebivalstva Slovenije, str. 69.

no in preskrbo ugotovilo, da je nova organizacija distribucijske in trgovinske mreže zelo pomanjkljiva in da je na notranjem trgu »prevladal kaos«, ker so posamezne republike »reševale pot blaga od producenta do konzumenta« po svoje in različno. Zato je blago zastajalo, se kopičilo v skladiščih ali prihajalo preko več rok in se s tem dražilo.

Med drugimi gospodarskimi področji so gospodarski načrtovalci v Sloveniji precej več pozornosti, kot je bilo prvotno določeno, namenili gradbeništvu in gozdarstvu. Slednje je moralo poskrbeti za velike količine lesa, ki je bil potreben za domačo obnovo in tudi obnovo v drugih federalnih enotah ter za izvoz. Za povečanje izvoza lesa na konvertibilne trge si je najbolj prizadeval minister Vlado Vavpetič. Leta 1946 je vso lesno izvozno trgovino prevzelo podjetje Les iz Ljubljane. Poleg lesa so si pristojni organi v Sloveniji še posebej prizadevali za izvoz sadja. Sredi leta 1946 so slovenski predstavniki na konferenci v Beogradu s svojimi vprašanji o izvoznih cenah, količinah in o predvidenih ekspertih spravljali zaposlene na Izvoznem biroju ministrstva za izvoz FLRJ v veliko zadrego. Po vrnitvi so CK KPS priporočili, naj »podvzame« vse potrebno za hitrejši sprejem ukrepov za izvoz sadja na tuje trge.²⁹

Precej pozornosti je morala republiška vlada nameniti tudi preureditvi predvojnega mezdnega in plačnega sistema in uvajanju individualnih delovnih norm. Politično vodstvo, ki je pred splošnimi volitvami konec leta 1945 podprlo zahteve po izplačilu zaostalih in tudi višjih plač, je že v naslednjem letu javno nasprotovalo povečanju plač z utemeljitvijo, da bodo zaradi tega cene še bolj naraščale.

²⁹ Izvozne konference v Beogradu se je udeležil tudi eden od članov Komisije za ekonomsko politiko pri CK KPS. Na seji komisije je med drugim povedal, da je izvozni biro ministrstva za zunanjo trgovino samo »nekaka podružnica srbskega državnega podjetja Vočar«. Njegove člane je ocenil kot nesposobne, neaktivne in brez nujnih informacij o cenah in količinah blaga, ki bi ga lahko izvozili. – ARS, AS 1589/III, Zapisnik 18. seje Komisije za ekonomsko politiko pri CK KPS, 10. 7. in 12. 7. 1946.

Preobrazba gospodarske ureditve

Komunisti, ki so maja 1945 prevzeli oblast, so hoteli gospodarsko življenje čim prej preoblikovati. Tudi v tem so sledili sovjetskemu vzgledu. To je najprej pomenilo zagotoviti odločilno vlogo Komunistične partije pri njegovem urejanju in usmerjanju ter vzpostaviti novo hierarhično in centralistično urejeno gospodarsko upravo. Nato so hoteli okrepiti državni gospodarski sektor ter zamenjati individualno pobudo s kolektivno in z državnim načrtovanjem. Po njihovem prepričanju je moral biti »tempo« gospodarskih sprememb čim hitrejši, saj je bil prav od tega odvisen propad ali »neomejena vladavina socializma in njegovega gospodarskega sistema«. ³⁰

Temeljno načelo boljševističnega upravljanja socialističnega gospodarstva, da je treba zato, ker se mora »vsak gospodarski pojav ocenjevati politično«, zagotoviti enotnost političnega in gospodarskega vodstva, ³¹ so uresničili s personalno unijo med državno-partijskimi in gospodarsko-upravnimi telesi. To je pomenilo, da so sekretarji in člani partijskih birojev in komitejev postali hkrati tudi ministri, predsedniki gospodarskih svetov, planskih in drugih komisij in organov ter direktorji podjetij. Tako je partija postala odločilen dejavnik v proizvodnem procesu, njena organizacija pa »orodje in sredstvo« za upravljanje gospodarstva. S tem so postale odločitve partijskih organov obvezujoče tudi v gospo-

³⁰ Prinčič, Slovenska industrija, str. 36.

³¹ ARS, AS 284, šk. 25, Ekonomika socialistične industrije, Moskva 1940.

darstvu in gospodarski problemi so postali politični problemi. V Sloveniji so ta »preizkušen manever« izpeljali hitro. Že septembra 1945 je gospodarska komisija CK KPS na svoji prvi seji sklenila, da je treba v prihodnje »vse ovire pri izvajanju gospodarske politike urediti po partijski liniji«. Na naslednji seji so ta sklep začeli ureničevati, saj so se odločili, da je treba vse »stvari«, ki jih Ministrstvo za trgovino in preskrbo vlade LRS ne bo pravočasno uredilo, »sprovesti po partijski liniji«, do potrebnih informacij pa priti v »privatnih razgovorih s partiji na trgovinskem ministrstvu«. ³²

Partijsko vodstvo je izhajalo iz predpostavke, da s »starimi kadri socializma ni mogoče graditi«. Sklenilo je, da je treba vse gospodarske organe sestaviti na novo, pri čemer je bila med merili za izbiro in imenovanje novih gospodarskih funkcionarjev na prvem mestu njihova zanesljivost in članstvo v KPJ. Predsedstvo Narodne vlade Slovenije je že 21. maja 1945 v svoji okrožnici zapisalo, da brez »izčrpnih političnih in strokovnih karakteristik« ne bo mogoče »temeljito pretehtati, komu poverimo neko delo. Sedaj je treba vzgojiti vodeči kader na vseh področjih javne uprave. V ta aparat morajo predvsem priti ljudje, ki so do dna prežeti moralno političnih osnov naše borbe. Samo ta kader bo znal čuvati pridobitve naše domovinske vojne.« ³³ Pri imenovanju »svojih« ljudi na vodilne položaje niso imeli večjih težav. Te so se začele šele pri nastavljanju vodilnega strokovnega osebja, ki je bilo po partijskih ocenah do nove oblasti »pasivno« ali celo sovražno nastrojeno. V takem položaju se je partijsko vodstvo odločilo, da »stari« strokovni kader prevzgoji in pospeši »pridobivanje« novega. ³⁴ V gospodarstvu se je »temeljito čiščenje« nižjega uradništva začelo septembra 1945 pri Navodu. ³⁵

V Sloveniji se je oblikovanje gospodarske uprave začelo na vrhu. Najprej so bili ustanovljeni ministrstva, oddelki, uradi, komisije in ustanove pri Narodni vladi Slovenije oziroma njenem predsedstvu, nato pa

³² Prinčič, Leto 1945, str. 147.

³³ Prav tam.

³⁴ Prinčič, Slovenska industrija, str. 40.

³⁵ ARS, AS 1589/III, šk. 36, Zapisnik 2. sestanka Komisije za ekonomsko politiko pri CK KPS, 19. 9. 1945.

gospodarski odseki, komisije in referenti pri okrožnih, okrajnih in krajevnih NOO. Jeseni leta 1945 so začeli nadomeščatičasne delegate in upravitelje pri konfisciranih ali sekvestriranih podjetjih in ustanovah z direktorji oziroma ravnatelji ter po sovjetskem vzgledu ustanavljati velika državna podjetja, kot so bila Des, Navod, Gradis, Dapps in še druga, ki so združila velik del dejavnosti znotraj posameznih panog. Zadruginištvo je bilo reorganizirano. V skladu s potrebami so bile najprej ustanovljene nabavno-prodajne, obrtne in kreditne zadruge. V naslednjem letu je gospodarska organiziranost na republiški in lokalni ravni dobila precej večji obseg in postala še bolj razvejana. Republiška vlada se je preoblikovala, za posamezna gospodarska področja oziroma naloge so bili ustanovljeni nova ministrstva, komisije, zavodi in instituti. V okviru ministrstev so bile ustanovljene uprave, ki so postale operativno upravni voditelji podjetij v posameznih panogah. Okrožni, okrajni in mestni ljudski odbori so za vodenje posameznih upravnih nalog ustanovili oddelke oziroma odseke, ki so jih vodili člani izvršilnih odborov. Zaradi posebnega pomena so spomladi 1946 pri ljudskih odborih začeli ustanavljati kmetijske odbore. Podjetja so se morala do 1. septembra 1946 vpisati v register državnih gospodarskih podjetij ter svojo organizacijo in poslovanje prilagoditi splošnemu zakonu o državnih gospodarskih podjetjih iz avgusta 1946. Ta je sicer določal, da imajo državna podjetja lastnost pravne osebe, hkrati pa jih je v vseh pogledih povsem podredil pristojnemu državnemu organu oziroma operativnemu upravnemu vodstvu.

Po sovjetskem vzgledu je jugoslovansko gospodarstvo do konca leta 1946 delovalo kot velikansko združenopodjetje, ki ga je upravljal obsežen državni upravni aparat. Najvišji zvezni državno-partijski organi so sprejemali ključne odločitve in do podrobnosti načrtovali in tudi neposredno usmerjali celoten gospodarski proces, od proizvodnje prek delitve in menjave do porabe. Republiški, okrajni in mestni organi so kot izvršilna telesa s političnimi mehanizmi in administrativno uresničevali sprejete plane. Čisto na dnu tako hierarhično zasnovane ureditve so bila industrijska, trgovska, obrtna, komunalna in druga državna gospodarska podjetja. Državni

organi so jim predpisovali proizvodne, finančne, investicijske in še druge plane, določali cene izdelkom, plače zaposlenim, potrjevali in namesto njih sklepali različne pogodbe in posle. Uvajanje planskega gospodarstva se je začelo že leta 1945 s sestavljanjem mesečnih proizvodnih planov za najpomembnejša gospodarska področja ter s pripravo gradbenega, proizvodnega, finančnih, distribucijskih in drugih planov za leto 1946. Spomladi 1946 so po navodilih nadrejenih zveznih organov začela ministrstva zbirati podatke za sestavo perspektivnega (večletnega) in detajlnih (enoletnih) gospodarskih načrtov. V drugi polovici tega leta pa so bili sprejeti temeljni zvezni predpisi, to so zakoni o državnem gospodarskem načrtu in organih za načrtovanje, o podjetjih, zadrugah, državnih uslužbencih. Okrepila so se prizadevanja za uveljavitev enotnega računovodstva in knjigovodstva ter za uvedbo enotnih cen za najpomembnejše proizvode. V tem času se je gospodarstvo ločilo na več upravno in administrativno ločenih delov. Vsa podjetja v državi so bila razdeljena na obče državna ali zvezna, republiška in lokalna. V prvo kategorijo so spadala proizvodno in kapitalsko največja in najpomembnejša podjetja, ki so postala »glavna opora v razvoju gospodarstva FLRJ in vir njegove moči«,³⁶ zato so prišla pod upravo zveznih ministrstev. Do konca leta 1946 je bilo v Sloveniji takih podjetij več kot šestdeset. Uradno se je načrtno obdobje začelo s 1. januarjem 1947, dejansko pa šele sredi tega leta, ko sta bila sprejeta najprej zvezni, nato pa še republiški petletni gospodarski načrt za leta 1947 do 1951.

Drugačno taktiko je vodstvo KPJ vodilo pri lastninskih odnosih. Zavedalo se je, da državni gospodarski sektor in nova gospodarska uprava še nekaj časa po koncu vojne ne bosta sposobna voditi in obvladovati gospodarskega življenja v državi, poleg tega pa bi pre zgodnja nacionalizacija poslabšala notranje razmere in zunanji položaj države. Zato se je še pred koncem vojne odločilo za preudarno in postopno krepitev državnega sektorja. Po tem načrtu naj bi v prvem poveljnem času s konfiskacijo in sekvestrom dobilo popoln nadzor le nad najpomembnejšimi podjetji, ostala pa bi držalo v odvi-

³⁶ Prinčič, Slovenska industrija, str. 40.

snem položaju tako, da bi zagotovilo tekoče poslovanje le tistim, katerih dejavnost bi ustrezala novi gospodarski politiki. Uradna nacionalizacija, ki bi jo izpeljali v primernem političnem trenutku, bi bila tako zgolj pravna formalnost, saj bi država do takrat že obvladovala najpomembnejši del gospodarstva. V ta okvir je mogoče umestiti tudi agrarno reformo, saj je bilo treba pridobiti naklonjenost kmetov, ki so predstavljali večinsko prebivalstvo. S sprejemom opisane taktike se je bila KPJ prisiljena sprijazniti z obstoječim »mešanim« značajem jugoslovanskega gospodarstva in začasno priznati tri gospodarske sektorje: državnega, združnega in privatnega. Prva dva je imenovala socialistična in »ekspONENTA partije«, ker naj bi »zagotovila obstoj in nadaljnji razvoj socialističnih odnosov«. Zasebni sektor je partija obravnavala kot »ekspONENTA buržuazije«, ki nima pravice trajnejšega obstoja.³⁷

V Sloveniji so bili pri udejanjanju opisane taktike zelo dosledni in tudi širokopotezni. Kot je oktobra 1945 ugotovila Komisija za ekonomsko politiko pri CK KPS, so v Sloveniji poddržavljenje izpeljali v velikem obsegu, medtem ko je »doli« na jugu zajelo samo okupatorjevo lastnino.³⁸ Do konca leta 1945 so poddržavili sovražno premoženje, to je t. i. nemško premoženje, premoženje vojnih zločincev in njihovih sodelavcev ter lastnino oseb, ki so bile obsojene na izgubo imetja v korist države. Država se je v tem času polastila tudi imetja, ki so ga morali lastniki med okupacijo zapustiti ali jim je bilo odvzeto, nadalje bivšega kraljevega in državnega premoženja in imetja, ki so ga posamezniki podarili državi. Leto 1946 se je v Sloveniji začelo z agrarno reformo, končalo pa s t. i. prvo nacionalizacijo. Med obema gospodarsko-političnima ukrepoma je oblast javno obračunala z velepodjetniki (obtožila jih je parazitstva, saboterstva, špekulantstva in navijanja cen) ter veliko zasebnih trgovcev in obrtnikov prisilila, da so opustili svojo dejavnost. Na ta način je država do konca leta 1946 povsem obvladala bančništvo, zavarovalništvo,

³⁷ Prinčič, Leto 1945, str. 148.

³⁸ ARS, AS 1589/III, šk. 36, Zapisnik 6. sestanka Komisije za ekonomske odnose pri CK KPS, 17. 10. 1945.

zunanjo trgovino in promet, postala lastnik precejšnega dela obdelovalne zemlje in gozdov ter največjih in najpomembnejših podjetij v državi. Podjetja, ki do konca leta 1946, torej v obdobju, ki so ga sodobniki imenovali obdobje patriotične nacionalizacije, še niso prišla v državno last, so postala povsem odvisna od oblastnih organov, saj so le z njihovo odobritvijo lahko prišla do surovin, goriva, reprodukcijskega materiala in še drugih potrebnih sredstev.

Centralizacija in neizpolnjena pričakovanja

V drugi polovici leta 1944 so se v okviru posameznih odsekov in ustanov predsedstva SNOS začele priprave na prevzem oblasti. Intenzivna in strokovno podkrepljena prizadevanja niso bila omejena le na sprejem najpotrebnejših ukrepov, temveč so zajela tudi vprašanja, povezana z bodočo organizacijo gospodarskega življenja v skupni jugoslovanski državi. Pri oblikovanju svojih elaboratov in v razpravah na študijski komisiji predvojni gospodarstveniki in pravniki niso imeli večjih zadržkov. Njihove povezave s političnim vodstvom narodnoosvobodilnega gibanja, ki je sprejemalo vse pomembne odločitve, so bile zelo omejene. Tudi skupnega sestanka, na katerem naj bi izoblikovali stališča glede prihodnjega gospodarskega sistema, ni bilo.³⁹ Seznanjeni so bili le s partijsko strategijo »možnega prehoda iz stanja demokratične revolucije v socialistično na miren, postopen, reformističen način«⁴⁰ ter s temeljnimi načeli federativnega odnosa med jugoslovanskimi narodi, ki jih je v svojih predavanjih in referatih predstavil Edvard Kardelj. V referatu na 1. zasedanju SNOS februarja 1944 je Kardelj poudaril, da so sklepi, ki jih je sprejel Avnoj, uzakonili federativen odnos med posameznimi narodi. Po njegovih besedah so ti sklepi zagotavljali, da bodo jugoslovanski narodi svojo svobodo in enakopravnost tudi obdržali in da bodo »oblike federativnega

³⁹ Čepič, *Obravnava*, str. 126.

⁴⁰ Deželak-Barič, *Osvobodilni boj*, str. 148.

odnosa«, ne glede na spremembe, ki jih bo »pokazala bodočnost«, ostale v »vseh primerih plod svobodnega sporazuma med narodi«. ⁴¹

V predavanju na beograjskem radiu, ki ga je imel februarja 1945, je Edvard Kardelj federativni odnos že obravnaval kot vprašanje odnosa med centralnimi in federalnimi organi. Kot je poudaril, se je pri tem »treba zavedati, da se bodo kompetence spreminjale po potrebi, ki jo določa objektivno stanje. To pomeni, da bodo določeni sektorji danes centralizirani, jutri pa bodo prešli pod kompetenco federalnih enot. In obratno.« Zavzel se je za to, da se razmejitev med centralno in federalno oblastjo ureja s »polnim medsebojnim sporazumevanjem med obema«. Ob tem je napovedal, da bo treba »strogo centralizirati razpolaganje z izvori in njihovo porazdelitvijo in tudi razpolaganje s tekočo proizvodnjo« ter zagotoviti »maksimalno iniciativo federalnih organov oblasti »pri obnovitvenih delih in izvajanju neposredne delovne kontrole«. ⁴²

V razpravah o bodoči gospodarski problematiki, ki jih je organizirala študijska komisija, je izstopal Vlado Vavpotič. Na diskusijskem sestanku 15. decembra 1944 je opozoril, da uveljavitev načela federativnosti na gospodarskem področju predpostavlja, da bodo (jugoslovanski) narodi morali del svoje suverenosti odstopiti skupni državi, in sicer »toliko in tisto, kar je zaradi skupnega življenja v skupni državi potrebno«. Pri tem je izpostavil, da bi bilo treba pri zaščiti slovenskih interesov in skupnih državnih interesov upoštevati »izključno samo stvarne, objektivne vidike«. ⁴³ V študiji O smotrnem gospodarstvu pri nas, ki jo je končal spomladi leta 1945, se je zavzel za čim večjo gospodarsko osamosvojitve Slovenije, za kar je imela slednja potrebne naravne in druge pogoje. Predlagal je, da bi se v okviru nacionalnega gospodarstva osredotočili na razvoj panog, za katere lahko polno zagotovijo surovine, energijo in delovno silo. Razvoju drugih panog, za katere so imele druge republike boljše pogoje, pa naj bi se odpovedali.

⁴¹ Kardelj, Pot nove Jugoslavije, str. 52.

⁴² Prav tam, str. 98, 99, 103, 104.

⁴³ Prav tam, str. 141.

Takšno razvojno načelo bi moralo veljati tudi za druge republike. Pri obravnavi državnega gospodarskega sektorja se je zavzel za enotno centralizirano upravo, bodisi v okviru republiške ali zvezne komisije za upravo narodne imovine.⁴⁴

Med posameznimi gospodarskimi področji so na sejah študijske komisije namenili veliko pozornosti najbolj problematičnemu, to je finančnemu. Precejšen del razpravljavcev je zastopal »separatistično stališče«, se pravi, da so zagovarjali decentralizirani davčni in še posebej bančni sistem. V razpravi, ki je potekala 13. in 14. decembra, je prevladovalo mnenje, da bi morale federalne enote same pobirati davke in dobiti večje pristojnosti pri uravnavanju svojega gospodarskega življenja. Temu so posamezniki dodali, da bi morale gospodarsko uspešnejše republike pomagati gospodarsko manj razvitim tako, da bi se »del njihovega prispevka v državni proračun namenil za pokrivanje primanjkljaja revnejših republik«.⁴⁵ Med tistimi, ki so se najbolj zavzemali za bančno ureditev, v kateri bi imele vidno vlogo samostojne federalne oziroma pokrajinske banke, je šel najdlje Vinko Vrhunc. Po njegovem bi si morala Slovenija prizadevati za popolno finančno samostojnost in doseči, da bi bila že »z ustavo preprečena taka finančna ekspanzija nekih državnih centralnih privilegiranih denarnih zavodov, kot jo je uvajala pred vojno pri nas beograjska čaršija«.⁴⁶

Od konca vojne najvišji državni oblastni organi niso skrivali prizadevanj, da hočejo čim prej centralizirati in poenotiti gospodarsko življenje v državi. Pri tem so imeli vso podporo v zveznih organih najvišje postavljenega slovenskega politika Edvarda Kardelja pa tudi članov najvišjega slovenskega partijskega vodstva, to je politbiroja CK KPS. Kardelj se je sicer vseskozi čutil Slovenca. Toda v svojem političnem delovanju je izhajal iz jugoslovanskega okvira in pri vseh strateško pomembnih vprašanjih dajal prednost državnim interesom pred nacionalnimi. Poleg tega pa je v gospodarstvu videl le eno od

⁴⁴ Prav tam, str. 142, 145, 147.

⁴⁵ Prav tam, str. 136.

⁴⁶ Lazarevič, Prinčič, Zgodovina slovenskega bančništva, str. 187–188.

podrejenih področij družbenopolitičnega življenja, zato se z gospodarskimi problemi, z izjemo zadružništva, ni podrobneje ukvarjal. Boris Kidrič, Miha Marinko, Franc Leskošek, Ivan Maček in drugi člani slovenskega partijskega vodstva pa so že iz partijske discipline, ki jim je bila privzgojena v času pred- in medvojnega ilegalnega delovanja, disciplinirano sledili direktivam iz zvezne partijske centrale. Povsem drugače pa so se na centralistična prizadevanja odzvali v drugih slovenskih političnih in oblastnih organih, gospodarskih in interesnih združenjih. Gospodarska ministrstva slovenske vlade, del upraviteljev državnih podjetij, posamezne partijske in druge organizacije ter vidnejši kulturni delavci so tem prizadevanjem oporekali in nasprotovali, ker niso bila združljiva s pričakovanji, da pripada slovenskemu gospodarstvu ugodnejši položaj kot drugim, manj razvitim gospodarstvom v državi. Za to so imeli veliko razlogov. Od maja 1945 pa do poletja naslednjega leta so bili v naši republiki zelo kritični do predpisov, ki so »prihajali iz Beograda«, saj je bila večina med njimi »stvarno neizvršljiva«, vse »preveč konkretizirana« in največkrat tudi »gospodarsko nesmiselna in škodljiva«. Kot je bilo zapisano v okrožnici federalnega ministrstva za industrijo in rudarstvo, so številne kritike posameznikov in celotnih odsekov opozarjale, da v Beogradu »ne razumejo situacije pri nas« in tudi da »brez naše vednosti oziroma brez našega sodelovanja izdajajo razne ukrepe in odredbe«. ⁴⁷ Veliko nezadovoljstva so povzročili zamenjava denarja, sistem zbiranja in razdeljevanja sredstev iz osrednjega obnovitvenega sklada, stalne zahteve zveznih teles za povečanje proizvodnje v posameznih panogah ter delovnih obveznosti slovenskih delavcev, poskusi ustanavljanja zveznih direktij in podružnic centralnih državnih podjetij v Sloveniji ter nasprotovanje posameznim razvojnim projektom. Med slednjimi izstopa dograditev Tovarne glinice in aluminija v Strnišču, ki jo je slovensko ministrstvo za industrijo in rudarstvo izsililo šele po posredovanju Josipa Broza. ⁴⁸ Do največjih trenj je leta

⁴⁷ ARS, AS 226, šk. 166, Okrožnica št. 53, 11. 10. 1945.

⁴⁸ V razgovorih v zveznem ministrstvu za industrijo in rudarstvo so slovenski strokovnjaki dokazovali, da obstajajo vsi pogoji za dograditev Tovarne glinice in alu-

1945 prišlo med federalnim in zveznim ministrstvom za trgovino in preskrbo. Slovensko, ki ga je vodil dr. Vlado Vavpetič, je zagovarjalo stališče, da morajo biti pristojnosti zveznih organov, razen v splošnih zadevah, omejene le na »obče direktive in kontrolo«, vse operativne in ožje republiške zadeve pa bi morale ostati v pristojnosti federalnih organov. Zato je nasprotovalo ustanavljanju podružnic in direktij centralnih podjetij v Sloveniji pa tudi načinu poslovanja in določanja cen, ki so ga uvajali v zveznem centru.

Nezaupanje in odpor proti vsemu, kar je prišlo iz Beograda, sta se okrepila sredi leta 1946. Takrat je zvezna planska komisija obvestila republiške komisije, da bo v bodoče sama pripravila načrte za graditev objektov splošno državnega pomena. Sočasno je zvezni gospodarski svet odločil, da se morajo vse trgovske zveze s tujino »ustvarjati samo z vednostjo in v sporazumu z ministrstvom za zunanjo trgovino FLRJ«. ⁴⁹ Zvezna vlada pa je sklenila, da mora Slovenija v zvezno blagajno odvesti višek dohodkov, ter razglasila največja slovenska podjetja za podjetja splošno državnega pomena. Avgusta 1946 je Denarni zavod Slovenije, ki je užival posebno podporo slovenskih komunistov, izgubil velik del svoje finančne samostojnosti, oktobra pa je bil ukinjen in priključen Narodni banki Jugoslavije. ⁵⁰ Vrhunec negotovanja je nastal jeseni, ko je Boris Kidrič seznanil republiško vodstvo, da se bodo investicije v nerazvite dele države povečale. Ob tej priložnosti ga je opozoril, da mora v svojem prihodnjem načrtovanju »izhajati iz tistega, kar ima«, ter »gledati predvsem na to, da poveča akumulacijo«. To je z drugimi besedami pomenilo, da Slovenija v naslednjih petih letih ne bo odločala o večjih investicijah na svojem ozemlju, poleg tega pa bo morala še odvajati precejšen del ustvarjenega dohodka v zvezni proračun.

minija v Strmišču, saj so Nemci v času vojne zgradili že 70 odstotkov proizvodnih objektov in vgradili okoli 50 odstotkov strojne in druge potrebne opreme. V Beogradu so temu nasprotovali, zlasti Andrija Hebrang, ki je ukazal, naj se tovarna takoj demontira in pošlje v Dalmacijo, kjer so bila bogata nahajališča boksita. Po spominih Franca Leskoška so se iz zagate rešili tako, da so pridobili Josipa Broza, ki je potem konec leta 1945 ukazal, da se z izgradnjo velekombinata nadaljuje. – Princič, Slovenska industrija, str. 23.

⁴⁹ ARS, AS 230, šk. 45, Zunanja trgovina, 17. 9. 1946.

⁵⁰ Lazarevič, Princič, Zgodovina slovenskega bančništva, str. 228–231.

Kritiki krepitve centralistične ureditve v Sloveniji pa niso imeli podpore političnega vodstva, to je CK KPS. Večina njegovih članov je vsako nestrinjanje in nezadovoljstvo s politiko zvezne vlade enačila s separatizmom in partikularizmom, to je z »ostanki« reakcionarnih pogledov, za katere ni smelo biti prostora v socialistični ureditvi. Najostrejša kritika »slovenskega separatizma« – Edvard Kardelj in Boris Kidrič, ki sta dobila visoke položaje v zveznem partijskem in državnem aparatu – sta odločno in brezkompromisno branila stališče, da je treba vsa gospodarska vprašanja reševati »strogo centralno« in usklajeno z Beogradom. Kidrič je večkrat poudaril, da si moramo Slovenci »enkrat za vselej izbiti iz glave misel, da skupna država ogroža sestavne dele«, in si zapomniti, da je »razcvet federalne enote mogoče le na podlagi splošne moči države in njene ekonomske moči«. ⁵¹

Slovensko partijsko vodstvo je čutilo veliko dolžnost, da pomaga premagovati gospodarske težave drugih federalnih enot. Doseglo je, da je od septembra 1945 dalje republika pošiljala živila, potrošno in industrijsko blago najprej v Bosno in Hercegovino, Črno goro in Makedonijo, nato pa v Istro in še druge dele Hrvaške. Med industrijskimi so bili v ospredju izdelki iz rezanega in tesanega lesa ter premog in električna energija. Zahteve po novih količinah stavbenega in drugega lesa so bile vsak mesec večje. Do konca oktobra 1945 je morala slovenska lesna industrija zagotoviti več kot 6000 kubičnih metrov lesa za popravilo najpomembnejših javnih objektov v drugih republikah. Ministrstvo za gozdarstvo je v svoje poročilo iz tega časa zapisalo: »Kaže, da noben večji objekt v drugi republici ne more biti obnovljen brez našega lesa, saj je 70 odstotkov vse naše lesne proizvodnje odteklo v Srbijo, Vojvodino, Makedonijo in Hrvaško.« Na začetku leta 1946 je zvezno ministrstvo za trgovino in preskrbo ukazalo slovenskemu ministrstvu, naj pošlje 62.812 kubičnih metrov lesa na naslove prejemnikov v drugih republikah.

⁵¹ Prinčič, Iz gospodarske obnove, str. 65.

Tabela 5: Seznam kontingentov rezanega in tesanega lesa iz LRS za porabnike iz drugih republik po stanju 10. aprila 1946 (v kubičnih metrih)⁵²

Kontingent	Predpisano	Izdano
LR Hrvaška	11.000	6.480
LR Srbija	24.979	9.260
Vojvodina	4.450	3.430
LR Makedonija	6.200	2.200
Državne železnice	9.133	7.026
Ministrstvo za narodno obrambo	7.050	7.026
Skupaj	62.812	26.416

Do konca leta 1946 je Slovenija še pokrivala znaten del potreb drugih republik po tehničnem, jamskem in še drugem lesu. Podobno je bilo tudi s premogom. Leta 1945 so slovenski premogovniki oddali eno tretjino celotne proizvodnje v druge republike. Del te količine so prevzele tudi državne železnice. Decembra 1945 je zvezna vlada poslala depešo z zahtevo, da je treba določeno količino nakopanega premoga »takoj« dati na razpolago za potrebe zveznega ministrstva za industrijo in rudarstvo. Ta depeša, ki so jo obravnavali na seji CK KPS 17. decembra 1945, je skorajda načela enotnost partijskega vrha. Franc Leskošek se je postavil v bran slovenskim rudarjem, ki so vsak mesec povečali obseg proizvodnje in bili pripravljeni delati precej več delovnih dni v mesecu kot pa na »jugu«, kjer so v posameznih rudnikih »nakopali precej manj kot pri nas«, poleg tega pa so še objavljali »nepravilne procente« o rasti proizvodnje. Na njegovo stran se je postavil Ivan Maček in poudaril, da »ni vseeno kaj se dela na jugu« in da »mora to zanimati tudi nas«, kajti »ako bodo naši delavci izvedeli za položaj na jugu, nam bodo sami to povedali in bomo imeli od tega politično škodo ter bomo potem s težavo zagovarjali naše stališče«. Povsem nasprotno stališče je zagovarjal Boris Kidrič. Zahteval je, da je treba depešo takoj in polno uresničiti. Ocen o »poraznem kopanju premoga na jugu« je zavrnil kot neutemeljeno, ob tem pa še opozoril, da v Sloveniji radi pretiravamo, ko »govorimo o naši

⁵² ARS, AS 1118, fasc. 5.

visoki produkciji«, in da s to rečjo »najbrže ni vse tako kot se navaja«. Tako kot Kidrič se je tudi Stane Kavčič zavzel za to, da je treba »dati na jug vse kar zahtevajo«. ⁵³ V posameznih mesecih leta 1946 so morali slovenski premogovniki del proizvodnje odstopiti drugim republikam. ⁵⁴ Od jeseni 1945 pa do konca zime 1946 je slovensko elektrogospodarstvo zagotavljalo potrebne količine električne energije hrvaškim odjemalcem. ⁵⁵

⁵³ ARS, AS 1589/III, šk. 1, Zapisnik seje CK KPS, 17. 12. 1945.

⁵⁴ Oktobra 1946 so poslali slovenski premogovniki 17 % od svoje skupne mesečne proizvodnje na Hrvaško, 11 odstotkov pa v Srbijo.

⁵⁵ ARS, AS 284, šk. 2, Poročilo o konferenci energijskih strokovnjakov FLRJ, 29. 4. do 5. 5. 1946.

Cona B Julijske krajine

Pomlad leta 1945 za primorsko gospodarstvo ni pomenila take prelomnice kot za večino slovenskega ozemlja, ki je postalo sestavni del federativne Slovenije in kjer sta se začeli pospešena obnova in preobrazba gospodarskega življenja. Internacionalizacija ozemeljskega spora med Jugoslavijo in Italijo je privedla do vzpostavitve okupacijskih con s posebno upravno in gospodarsko ureditvijo. To je bil hud šok za zaledno naravnano primorsko gospodarstvo, saj mu je prinesel izolacijo in nadaljevanje stagnacije, ki se je začela že v času italijanske zasedbe. Meja je Primorsko odrezala od Jugoslavije, Morganova črta pa ločila od cone A in tako pretrgala utečene blagovne tokove s Trstom in Gorico. Tako je bila iztrgana od italijanskega in ne še vključena v jugoslovansko gospodarstvo. Od konca druge svetovne vojne pa do jeseni 1954 je gospodarsko življenje v precejšnjem delu Primorske teklo po posebnih tirnicah; živelo je v izrednih razmerah in negotovosti glede končne pripadnosti. V spremenjenih razmerah je začelo vse bolj težiti k matični domovini.

Ob ustanovitvi cone B ni bilo pogojev za oživitev proizvodnje in celostno obnovo gospodarskega življenja. Zaradi nerešenih vprašanj glede razmejitve in pripadnosti je bila gospodarska politika, ki jo je do konca leta 1946 vodila zaledna oblast, torej Vojaška uprava jugoslovanske armade (VUJA) in Poverjeništvo pokrajinskega NOO za Slovensko primorje (PNOO), omejena in pasivna. Gospodarstvo cone B ni bilo samozadostno,

izdatki so daleč presejali dohodke, ki so se natekli le od davkov in trošarin. Pri življenju so ga ohranjali z jugoslovansko finančno in materialno pomočjo. Povsem nasprotno od gospodarske politike pa je bila oblast v coni B zelo dejavna in vztrajna pri oblikovanju gospodarskega sistema, ki je sledil jugoslovanskemu vzgledu. Mednarodnopravni položaj cone in italijanska zakonodaja nista dopuščala uvajanja jugoslovanske zakonodaje, saj bi to »prejudiciralo« končno rešitev položaja cone. Zato je uporabila taktiko navideznega prilagajanja mednarodnim zahtevam in prikritega uvajanja svojega gospodarskega koncepta. Med področji gospodarskega življenja, v katerih oblast v coni B ni mogla slediti jugoslovanski zakonodaji, saj bi kršila mednarodna določila, poleg tega pa bi lahko med prebivalstvom povzročila odpor do priključitve k Jugoslaviji, je bilo najbolj problematično poddržavljenje zasebnega premoženja. Zato je bilo poddržavljenje omejeno na upravo premoženja, ki je ostalo brez lastnika, na zaplembo premoženja izdajalcev in na dekolonizacijo v okraju Koper.

Leta 1945 so se lotili tudi financ, ki so bile eno najbolj občutljivejših področij utrjevanja »ljudske oblasti«. Ko so italijanske banke prekinile poslovanje s podružnicami v coni B ter skušale z zmanjšanjem denarnega obtoka izzvati denarno krizo, je Vuja septembra 1945 ustanovila Gospodarsko banko za Istro, Reko in Slovensko primorje. Ta bančna ustanova, ki je imela sedež v Rijeki, je dobila nalogo, da poživi gospodarsko življenje v coni B, prevzame emisijsko in blagajniško funkcijo ter obračun klirinškega prometa med obema conama. Ker jugoslovanski dinar ni smel biti plačilno sredstvo, je Vuja v skladu z mednarodnimi pooblastili oktobra 1945 dala v obtok svoj »okupacijski« denar, to je »B« liro. Uvedba lastne monetarne enote, za katero se je udomačil izraz jugolira, je bila pomembna zarez v gospodarskem življenju cone B. Vojaški upravi je omogočila, da je izboljšala denarno likvidnost, prevzela nadzor nad denarnoblagovnimi tokovi in presekala povezavo z italijanskim denarnim sistemom.

Kljub političnim zadržkom in oviram je med cono A in cono B tekla živahna blagovna menjava, tako legalna kot ilegalna. Slednja je bila prevladujoča. Prikrite, raz-

vejane in dobro organizirane ilegalne poti so se stekale v Trst, kjer je jugoslovansko podjetje Centroprom iz Beograda z odobritvijo zavezniške uprave že poleti 1945 ustanovilo svoje zastopstvo. Prek njega je tekla vsa zunanja trgovina Jugoslavije s Trstom in Italijo. Slovenija je imela precejšen delež pri ilegalnem trgovanju s Trstom. Narodna vlada Slovenije je ob pomoči ekonomske komisije PNOO že leta 1945 ustanovila vrsto podjetij s fiktivnimi lastniki in kapitalom, ki je bil »kamufliiran« kot kapital slovenske narodne skupnosti. Do leta 1947 je ta podjetja vodila uvozno-izvozna zadruga, ki je imela v Ljubljani legalno podružnico Eksport, prek katere je potekal pretok kapitala in blaga.

Omejene
ustavnopravne,
sistemske planske
in strateško
razvojne možnosti

Gospodarska ureditev in načina določanja in usmerjanja razvojne politike v času druge jugoslovanske države niso bili v prid slovenskim pričakovanjem, potrebam in zahtevam. Vse troje je bilo znatno posledica prepričanja vladajoče partije, da mora biti socialistično gospodarstvo po svoji temeljni ureditvi centralistično plansko gospodarstvo, ki bo blagovne kategorije, kolikor bodo še obstajale, preprosto izkoriščalo v svoje planske namene. Stališče, da je treba jugoslovansko gospodarstvo usmerjati iz enega, zveznega centra, je vodstvo CK ZKJ branilo skoraj do razpada države. V prvih povojnih letih so partijski ideologi predpostavljali, da bo novi socialistični sistem, kot racionalnejši oziroma učinkovitejši način gospodarjenja, sistem neblagovnih, plansko urejenih odnosov, kjer se bo uveljavilo načelo proporcionalne razdelitve družbenega dela in ekonomije časa neposredno in načrtno, in ne po ovinkih, stihijsko, prek zakona trga oziroma zakona vrednosti.⁵⁶ Na začetku petdesetih let je bila sprejeta kompromisna rešitev, po kateri je država obdržala le vlogo »socialističnega regulatorja narodnega gospodarstva«, neposredne pristojnosti pri načrtovanju proizvodnje, sprejemanju poslovnih odločitev in vstopanja na trg pa je v večji meri prepustila podjetjem in svobodnejšemu delovanju tržnih zakonitosti.⁵⁷ Z uveljavitvijo plansko-tržnega sis-

⁵⁶ Černe, Tržni in planski mehanizem, str. 280.

⁵⁷ Princič, Oblikovanje koncepta, str. 204.

tema so v Jugoslaviji hoteli dokazati, da planiranje ni v nasprotju s tržnim mehanizmom in da je mogoče v tržni mehanizem »sistemske in operativno vgrajevati planske koordinativne elemente kot usmerjevalce, preusmerjevalce, stimulatorje ali kot stabilizatorje«. ⁵⁸ Po mnenju jugoslovanskih ekonomistov je bilo tako deloma mogoče odstraniti elemente anarhistične blagovne produkcije v socializmu. ⁵⁹

V Jugoslaviji so vse do sredine šestdesetih let pri zagotavljanju nadzora nad gospodarskim življenjem v glavnem uporabljali posredne metode, to je z direktnim poseganjem na trg z določanjem ali zadrževanjem cen. V nasprotju z razvitimi kapitalističnimi državami so posredne metode poseganja v razmere, ki so bile vir nestabilnosti trga, uporabljali le izjemoma. ⁶⁰ Šele gospodarska reforma iz leta 1965 je ogrozila prevladujoč položaj države v gospodarstvu. Zaradi večje uveljavitve prostih ekonomskih zakonov sta bila v okviru širšega procesa deregulacije predvidena reorganizacija državne uprave na vseh ravneh in skrčenje veljavnih predpisov na najnujnejši obseg. Tako bi obstali v veljavi le zakoni, ki bi urejali tisto, kar ni dovoljeno, medtem ko bi se vse drugo prepustilo igri prostih gospodarskih subjektov na enotnem jugoslovanskem trgu. Državna uprava bi na gospodarskem področju urejala le tisto, kar bo nujno potrebno. Reforma državne uprave naj bi se začela z reorganizacijo uprave zveznega izvršnega sveta. ⁶¹ Uresničitev tega načrta sta preprečila predčasna zaključitev gospodarske reforme in s tem opustitev njenih načel.

Na začetku sedemdesetih let sta svoja stališča o nadaljnjem gospodarskem razvoju javno soočili dve skupni jugoslovanskih ekonomistov, ki sta vsaka po svoje razlagali »koeksistenco« trga in plana. Prva skupina strokovnjakov je zagovarjala popolno uveljavitev trga in proste konkurence blagovnih proizvajalcev. Po njihovem s planom ne bi smeli posegati v tržne funk-

⁵⁸ Černe, Tržni in planski mehanizem, str. 284.

⁵⁹ Merhar, Plansko-tržni način, str. 114.

⁶⁰ Delo, 3. 3. 1967, O cenah še z drugega vidika, str. 3.

⁶¹ GV, 12. 5. 1989, Daleč je leto 1965, str. 11.

cije, poglavitna naloga plana pa bi morala biti, da zagotovi boljše pogoje za delovanja trga. Druga skupina ekonomistov, ki je postajala vse številčnejša, pa je zagovarjala načela plansko-tržnega gospodarstva, ki so bila v polni veljavi do gospodarske reforme leta 1965. Zagovorniki te usmeritve so zatrjevali, da v obstoječih razmerah trg ni sposoben dovolj učinkovito opravljati nekaterih funkcij, zato ga je na posameznih mestih treba nadomestiti z elementi zavestnega, planskega usmerjanja gospodarstva.⁶²

Plansko-tržna usmeritev je odprla vrata za sprejem novega načina usklajevanja in sprejemanja gospodarskih odločitev v državi, to je sistema samoupravnega sporazumevanja in družbenega dogovarjanja, ki ga je zasnoval vodilni jugoslovanski partijski ideolog Edvard Kardelj. Njegovo izhodišče je bilo, da mora sistem dogovornega gospodarstva rešiti dva glavna problema. Odpravil naj bi za vladajočo partijo nesprejemljive značilnosti planske in tržne ureditve, hkrati pa pospešil umik države iz gospodarstva. Predvidel je torej deetatizacijo in decentralizacijo odločanja o gospodarskih in družbenih zadevah, s katero naj bi se postopoma omejilo državno posredovanje v gospodarstvu ob sočasni krepitvi samoupravljanja oziroma »sposobnosti subjektov samoupravnega planiranja za določanje in usklajevanje razvojnih ciljev«.

Z gospodarsko krizo na začetku osemdesetih let so zahteve po decentralizaciji in deetatizaciji gospodarskega življenja izgubile stvarno podlago. Premagovanje kriznih razmer in vračilo velikega tujega dolga je samo po sebi zahtevalo povečanje vpliva zvezne države na gospodarstvo. Njeni ukrepi in predpisi so postopoma nadomeščali družbene dogovore in samoupravne sporazume, najprej na deviznem področju in pri menjavi s tujino, potem na energetske in nato še na drugih področjih.

Šele konec osemdesetih let je v Jugoslaviji prevladalo spoznanje, da pot iz permanentne krize vodi stran od socializma in njegovega gospodarskega sistema. Vzpostavitev sodobnega dinamičnega gospodarstva, ki

⁶² Tajnikar, Koeksistenca trga, str. 332.

temelji na ekonomskih merilih, na načelih celovitega trga in blagovne proizvodnje ter uveljavitve podjetja kot temeljnega in avtonomnega gospodarskega subjekta, je bila uvrščena med prednostne cilje gospodarske reforme.

Vodilna vloga federacije in zveznega družbenega plana

Razmere za večje uresničevanje potreb, zahtev in tudi pričakovanj slovenskega gospodarstva so bile še posebej neugodne v letih 1945 do 1974, ko so ustava, zvezni predpisi, srednjeročni in letni družbeni plani močno omejevali pristojnosti republiških teles pri upravljanju, načrtovanju in financiranju gospodarskega razvoja. To obdobje ni bilo enovito, temveč je bilo sestavljeno iz več vsebinsko tudi nasprotujočih si obdobij. V prvih povojnih letih, ko je bilo gospodarsko življenje do skrajnosti poenoteno in osredotočeno, so vse plane in pravila gospodarjenja določali v Beogradu. Zvezni organi so z represivnim aparatom obvladovali gospodarske tokove do podrobnosti. V togi in hierarhično urejeni centralno planski ureditvi republiški organi niso imeli nobenih možnosti za vplivanje na gospodarsko dogajanje. Po zvezni ustavi je republiška vlada delovala na podlagi zveznih predpisov in navodil zvezne vlade. Zakoni, ki jih izdajala republika, so se morali povsem skladati z zveznimi, sicer niso bili veljavni.⁶³ Ustava LRS je vladi LR Slovenije dajala pristojnosti načrtovanja, upravljanja in nadzorstva nad republiškim in lokalnim gospodarstvom. Poverila ji je skrb za pravo in uresničevanje obče državnega gospodarskega načrta in proračuna ter predvidela možnost nadzora nad stanjem obče državnih podjetij na ozemlju repu-

⁶³ UL FLRJ, št. 10/54, 1. 2. 1946, Ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije.

blike.⁶⁴ Zakon o splošni državni kontroli iz aprila 1946 je zvezni kontrolni komisiji poveril pooblastila, da vodi in usmerja delo republiških nadzornih komisij in tudi imenuje njihove člane.⁶⁵ Med zakoni, ki so leta 1946 pospešili centralizacijo v gospodarstvu, je bil najbolj poveden in neposreden zakon o splošnem državnem gospodarskem načrtu in državnih organih za načrtovanje.⁶⁶ Določila tega predpisa, ki so zajela tudi glavne postavke gospodarskih načrtov ljudskih republik, so dobila moč zakona in postala obvezna za vso državo. Z uveljavitvijo zakona je postala zvezna planska komisija osrednji državni organ za načrtovanje gospodarskega razvoja. Med njenimi širokimi pooblastili so bila tudi spremljanje nastajanja republiških gospodarskih načrtov in skrb za njihovo prilagajanje vsedržavnemu načrtu, izdajanje navodil in smernic za reševanje tekočih gospodarskih nalog in pravica, da zadrži sprejem vseh uredb, ki se ne bi skladale z zveznimi. Republiške planske komisije so ji bile dolžne predložiti v predhodno potrditev vse osnutke gospodarskih načrtov in brezpogojno izvršiti vsa njena navodila.

Zakon o prvem petletnem planu FLRJ, ki je bil sprejet spomladi 1947, je predstavljal vrh centralizacijskih prizadevanj v državi. V petem in šestem poglavju je podrobno in stvarno opredelil smernice za razvoj proizvodnih sil v posameznih republikah do leta 1951. Vso skrb za njegovo izpolnitev in uresničitev je prenesel na vlado FLRJ. S tem je dobila pooblastila za določanje in izvedbo tekočih enoletnih planov, dajanje splošnih navodil za sestavljanje petletnih in enoletnih planov ljudskih republik, izdajanje uredb za izpolnitev plana, skrb za sodelovanje ljudskih množic pri uresničevanju planov in za izvajanje vrhovnega nadzora nad uresničevanjem plana.⁶⁷ Po sprejemu zveznega plana je bilo slovensko republiško vodstvo opozorjeno, da o njem »ne more biti diskusije, (ker) je zakon in mora biti kot tak tudi izvršen«, in da sme biti republiški načrt le »konkre-

⁶⁴ UL LRS, št. 4/A/20, 24. 1. 1947, Ustava Ljudske republike Slovenije.

⁶⁵ UL FLRJ, št. 176/28, 5. 4. 1946, Zakon o splošni državni kontroli.

⁶⁶ UL FLRJ, št. 302/45, 4. 6. 1946.

⁶⁷ UL FLRJ, št. 36/280, 30. 4. 1947, Zakon o petletnem planu za razvoj narodnega gospodarstva Federativne ljudske republike Jugoslavije v letih 1947–1951.

tizacija razvojne smeri in temeljnih nalog, ki jih je obče državni načrt predpisal za vso državo, ter posebnih nalog LR Slovenije«. ⁶⁸

Med ostalimi predpisi, ki so še posebej močno vplivali na gospodarsko dogajanje v naši republiki do konca štiridesetih let preteklega stoletja, je treba izpostaviti ukaz Prezidija LS FLRJ o določitvi podjetij splošno državnega pomena, ⁶⁹ s katerim so omenjena podjetja prešla pod neposredno upravo zveznih ministrstev. To so bila produkcijsko največja, tehnološko in kapitalsko najpomembnejša podjetja, banke in še drugi pomembnejši zavodi in ustanove v državi. V prvi vrsti so zagotavljala zadovoljitev najnujnejših potreb prebivalstva ter akumulacijo za bodočo industrializacijo. Za gospodarske načrtovalce z Borisom Kidričem na čelu so ta podjetja predstavljala hkrati nosilca in »garanta« t. i. federativne izgradnje Jugoslavije, glavno oporo v razvoju njenega gospodarstva in vir njene moči. Med skupno 288 podjetji iz vse države jih je bilo 57 iz LR Slovenije. ⁷⁰

Spremembe v gospodarski ureditvi na začetku petdesetih let niso zmanjšale odločilne vloge zvezne države in zveznega družbenega plana pri usmerjanju gospodarskega življenja. Zasnova novega načina planiranja, o katerem se je začela javna razprava leta 1950, je predpostavljala, da morajo družbeni plani zagotoviti načrtovano smer gospodarskega razvoja in povezati podjetja v trdno celoto. Med družbenimi plani je bilo osrednje mesto namenjeno zveznemu družbenemu planu. Z določanjem temeljnih proporcev produkcije in razdelitve, ki naj bi bili obvezni za vso državo, naj bi predpisoval »generalno smer razvoja materialnih proizvodjalnih sil«, opravljal temeljno razdelitev narodnega dohodka oziroma akumulacije ter zagotavljal obvladovanje zakona vrednosti in odnosov na trgu. ⁷¹ Republike naj bi imele pravico spreminjanja skoraj vseh osnovnih proporcev zveznega družbenega plana, toda pod pogojem, da ne »rušijo z družbenim planom FLRJ zahtevane celo-

⁶⁸ Prinčič, Slovenska industrija, str. 46.

⁶⁹ UL FLRJ, št. 59/417, 23. 7. 1946.

⁷⁰ Viri št. 5, str. 18–19.

⁷¹ Prinčič, Oblikovanje koncepta, str. 220–221.

tne proporcionalnosti in enotnosti, vključno graditve in drugih enotnih družbenih potreb oziroma nalog narodnega gospodarstva«. V tem določilu je Kidrič videl »močan element socialistične decentralizacije ter višek federalnih pravic, ki na dosedanji stopnji organizacije pripadajo republikam«. ⁷²

Zakon o planskem vodstvu narodnega gospodarstva, ki je bil sprejet konec leta 1951, je določil, da se mora vodenje narodnega gospodarstva opirati na družbeni plan FLRJ. Republike so samostojno sprejemale svoje družbene plane, pri čemer so se morale držati obveznosti, ki so izvirale iz temeljnih proporcev, določenih z zveznim planom. ⁷³ Poleg sedmih proporcev, ki jih je določil zvezni plan in jih je bilo obvezno treba upoštevati, so republike lahko določile še tri nove proporce. Po tem zakonu je morala za vsak odmik od zveznih meril republika dobiti soglasje zveznih oblasti.

Kljub drugačnim napovedim so v naslednjih treh letih zvezni organi dobili še večja pooblastila pri vodenju gospodarstva. Najbolj se je povečala vloga gospodarskega odbora zveznega izvršnega sveta. Kot so v Sloveniji ugotavljali leta 1954, so morale republike njegove smernice in navodila »pojmovati kot zakon (...) in jih realizirati brez večjega spreminjanja«. ⁷⁴ Po ustavnem zakonu iz leta 1953 je federacija z zveznimi zakoni in zveznim družbenim planom, ki so veljali za vso državo, varovala in zagotavljala enotnost gospodarske ureditve in planski razvoj narodnega gospodarstva kot celote. Republiške skupščine in njihovi izvršni sveti so uresničevali svoje pravice in dolžnosti na podlagi zvezne in republiške ustave, zveznih in republiških zakonov. ⁷⁵

Zvezni družbeni plan za leto 1956 je pokazal, da se zvezna oblast ne namerava odreči krepitvi svoje moči. V ta namen je spretno izkoristila program gospodarske stabilizacije in ga povezala s politiko krepitve enotnega jugoslovanskega prostora, ki »edini zagotavlja želeni razvoj celote in s tem odpravlja zaostalost slehernega

⁷² Prav tam, str. 224.

⁷³ UL FLRJ, št. 569/58, 30. 12. 1951.

⁷⁴ Princič, Slovenska industrija, str. 137.

⁷⁵ UL SFRJ, št. 19/3, 14. 1. 1953, Ustavni zakon o temeljnih družbene in politične ureditve Federativne ljudske republike Jugoslavije in o zveznih organih oblasti.

teritorialnega območja in sleherne gospodarske panoge«. Spretno zato, ker sta bili po splošnem prepričanju v državi obe nalogi izvedljivi le, če »država kot celota drži v rokah denarne in blagovne fonde«. ⁷⁶ Časopis Slovenski poročevalec je bistvo te politike predstavil takole: »Letos ne velja načelo: če boš več ustvaril, boš več imel, temveč načelo: vsi moramo s skupnimi naporii pomagati k stabilizaciji gospodarstva.« Ta zvezni plan je republiškim izvršnim svetom skorajda prepovedal izdajanje predpisov in je republiškim planom določil okvire, ki jih niso smeli prekoračiti. Republiški plani so po besedah Marijana Breclja postali »zgotj eden od instrumentov jugoslovanske ekonomske politike«, ki imajo »poglavitni namen, da podprejo tiste napore, ki jih smatramo v letošnjem letu za odločujočo osnovo našemu bodočemu gospodarstvu«. Konec leta 1955 je torej postalo po njegovem mnenju »vodenje neke posebne slovenske politike nesmiselno in škodljivo«. ⁷⁷ Poudarki v zveznem družbenem planu za leto 1957 se niso razlikovali od predhodnih. Kot je poudaril Boris Kraigher na zasedanju republiške skupščine, je tudi tokrat zvezni plan določil okvire, stališča in obveznosti, »preko katerih v bližnji bodočnosti ne bomo mogli iti«. ⁷⁸

Zvezni družbeni plan za leta 1957 do 1961, sprejet decembra 1957, je bil še eden v dolgi vrsti instrumentov, ki jih je federacija znala izrabiti za povečanje svojih pristojnosti pri urejanju in usmerjanju gospodarskih gibanj v državi. Plan je odredjal, da je federacija »dolžna« izpolnjevati njegove temeljne cilje, to je zagotavljati stabilno rast proizvodnje, hitro zmanjševanje primanjkljaja v plačilni bilanci ter rast osebne porabe in družbenega standarda. Poleg tega so bila s planom pooblastila za sprejemanje ustreznih ukrepov in letnih zveznih družbenih planov ravno tako dodeljena federaciji. V zakonu o petletnem planu je bilo še posebej poudarjeno, da morajo ljudske republike (in druge nižje družbenopolitične skupnosti) s svojimi družbenimi plani zagotavljati uresničevanje smernic in nalog letnih družbenih pla-

⁷⁶ Prinčič, V začaranem krogu, str. 34.

⁷⁷ Prav tam.

⁷⁸ Prav tam, str. 37.

nov federacije. Letni družbeni plani ljudskih republik so morali biti skladni z letnimi plani federacije.⁷⁹

Z uveljavitvijo drugega petletnega zveznega družbenega plana so republiški plani postali zgolj njegovi pomožni »instrumenti«, republiški izvršni sveti pa drugorazredne administrativne izpostave zveznega izvršnega sveta in njegovega odbora za gospodarstvo. Pri uresničevanju svojih zamisli in razpolaganju z ustvarjeno akumulacijo so bili zelo omejeni.⁸⁰ Na seji republiškega izvršnega sveta 23. decembra 1957, na kateri so obravnavali predlog republiškega petletnega plana za obdobje 1957 do 1961, je Viktor Avbelj že na začetku predstavitve plana izpostavil, da je v »vseh osnovnih smernicah in predvidevanjih gospodarskega razvoja v naši republiki usklajen z osnovnimi smernicami in predvidevanji gospodarskega razvoja zveznega perspektivnega plana« in da so morali pri njegovem oblikovanju »nujno upoštevati dejstvo, da niti republika, niti okraji, niti občine ne morejo samostojno razdeljevati skupnih družbenih sredstev, ki zmorejo zagotoviti celotni razvoj gospodarskega področja FLRJ«. To je bila namreč pristojnost in naloga zveznega petletnega plana. V svojem poročilu je tudi opozoril, da posamezne ugotovitve, smernice in predvideni rezultati v republiškem planu niso povsem v skladu z zveznim planom. Razlike so nastale pri rasti proizvodnje, družbenega bruto proizvoda, razdelitvi investicij in še pri nekaterih drugih postavkah. V Družbenem planu gospodarskega razvoja LRS za razdobje 1957 do 1961, ki je bil sprejet januarja 1958, je razvoj posameznih gospodarskih področij sledil smernicam zveznega plana in njegovi razdelitvi investicijskih sredstev. V zaključnem delu republiškega plana je bilo zapisano, da LR Slovenija, njeni okraji in občine s svojimi plani predvsem uresničujejo cilje zveznega perspektivnega plana. V ta namen morajo v svojih letnih družbenih planih »razporejati sredstva, ki jim pripadajo in zagotoviti, da bodo uresničene smernice in izpolnjene naloge letnih družbenih planov«.⁸¹

⁷⁹ UL FLRJ, št. 682/53, 25. 12. 1957, Družbeni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije od 1957. do 1961. leta.

⁸⁰ Prinčič, V začaranem krogu, str. 55.

⁸¹ UL LRS, št. 6/3, 23. 1. 1958.

Leta 1961 je bila sprejeta nova gospodarska zakonodaja, ki je začela spreminjati odnose na trgu in je odprla nove možnosti, da začne republika na gospodarskem področju nastopati kot »dejavnik, ki naj v večji meri prevzame dolžnost in odgovornost za razvoj na svojem območju«. ⁸² Gospodarski zastoj, ki se je začel nakazovati že konec leta 1959, pa je omejil uveljavitev novih zveznih predpisov. Omejevalni ukrepi, ki so začeli veljati v drugi polovici leta 1961, so ponovno okrepili moč zveznega izvršnega sveta in tako ustavili proces decentralizacije, ki se je komaj dobro začel. Z osredotočenjem investicijskih sredstev, s posegi v bančni sistem in okrepitvijo nadzora nad poslovanjem zunanjetrgovinskih podjetij je zvezni izvršni svet sebi in federaciji zagotovil znatna sredstva, ki sta jih potrebovala za izpolnjevanje svojih funkcij pa tudi za krepitev svojih pristojnosti.

Zvezni družbeni plan za leta 1961 do 1965 je bil eno prvih torišč, kjer sta se javno soočila različna pristopa do urejanja gospodarskih zadev v državi. Najrazvitejši republiki sta vztrajali, da je treba to petletno obdobje izrabiti za dokončanje procesa decentralizacije investicijskih sredstev, s katerim bi odločanje o razdelitvi pretežnega dela teh sredstev prenesli na republike in tudi zagotovili možnosti za ekonomsko presojo posameznih projektov. ⁸³ Takšen razplet je bil za južne republike nesprejemljiv, saj so se zavzemale za to, da zvezna administracija in skladi ohranijo vse pristojnosti pri urejanju gospodarskega življenja. Pri medrepubliškem merjenju moči sta krajši konec potegnili Slovenija in Hrvaška. Družbeni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije od leta 1961 do 1965, ⁸⁴ ki ga je zvezna skupščina sprejela zadnji dan leta 1960, je zadržal vse pristojnosti pri načrtovanju gospodarskega razvoja. Viktor Avbelj je na seji republiške skupščine pojasnjeval, da »lahko le enotne odločitve stvarno predvidevajo in odredjajo za vso državo tiste faktorje, ki odločilno vplivajo na regionalni razvoj«.

⁸² Prinčič, V začaranem krogu, str. 148.

⁸³ Prav tam, str. 153.

⁸⁴ UL FLRJ št. 684/53, 31. 12. 1960, Družbeni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije od leta 1961 do 1965.

Nadaljeval je, da to v celoti velja za osnovno razdelitev družbenega produkta in nacionalnega dohodka, za urejanje vprašanj enotnega trga in za ukrepe, ki zadevajo intervencije z družbenimi rezervami. Tudi pri razširjeni reprodukciji se v okviru vse države urejajo ne le osnovni in splošni pogoji, v katerih lahko poteka razširjena reprodukcija, ampak se tudi znatni del sredstev za razširjeno reprodukcijo še centralno zbira in razdeljuje.⁸⁵

Republiškemu planu je bila namenjena vloga posrednika pri uresničevanju smernic in nalog letnih družbenih planov federacije. Do konca leta 1959 so v Ljubljano prihajala poročila s svarili in opozorili, da je samo zvezni plan lahko »kompleksen, materialno izbalansiran in v vseh proporcijah usklajen« in da republika nima ustavne pravice, da bi sprejela svoj plan. Na podlagi tega stališča je republika lahko sprejela le program, ne pa plana.⁸⁶ Skupščina LR Slovenije je januarja 1961 sprejela Resolucijo o programu perspektivnega razvoja LRS 1961–1965,⁸⁷ s katero se je, kot je bilo zapisano v njenem zaključku, »aktivno vključila v zvezni družbeni plan«.⁸⁸

V razpravi o predlogu zveznega družbenega plana za leto 1962 so se medrepubliški spori o metodologiji planiranja in vloge družbenih planov še zaostri. Zgovorniki centralistične ureditve so si prizadevali za večjo »direktivnost« zveznega plana, zato so nasprotovali sprejemu novih predpisov oziroma odločitev, ki bi temu nasprotovale. Najdlje je v teh prizadevanjih šel zvezni zavod za gospodarsko planiranje in je odkrito nasprotoval zahtevam za zmanjšanje t. i. državnega kapitala, ki je bil osredotočen v Splošnem investicijskem skladu. Pritiski posameznih zveznih funkcionarjev in organov so dosegli tak obseg, da se jim ni mogel izogniti niti Edvard Kardelj, ki je bil na začetku šestdesetih let sekretar IK CK ZKJ in predsednik zvezne ustavne komisije. V razpravah, ki so potekale leta 1959, je že načel vpra-

⁸⁵ Sejni zapiski Ljudske skupščine LRS (četrti sklic), Zapisnik 18. seje Republiškega zbora in Zbora proizvajalcev, 30. in 31. 1. 1961, str. 192.

⁸⁶ Prinčič, V začaranem krogu, str. 161.

⁸⁷ UL LRS, št. 31/3, 2. 2. 1961, Resolucija o programu perspektivnega razvoja LR Slovenije v razdobju od 1961. do 1965. leta.

⁸⁸ Prinčič, V začaranem krogu, str. 161.

šanje preoblikovanja vloge zveznega plana. Iz njegovih razmišljanj je razbrati, da se je zavzel za to, da bi »direktivni plan v obliki zakona« nadomestili z »instrumentom in pripomočkom za odpravljanje napak in nevarnosti, v katere bi nas pripeljal stihijski ekonomski razvoj«. V novi vlogi bi zvezni plan zagotavljal »podlago za usmerjanje gospodarskega razvoja«, ki bi jo po potrebi sproti lahko popravljali. Kot pogoj za začetek preoblikovanja zveznega plana je Kardelj postavil »definitiven obračun z zveznimi planerji«, ki jih je označil za »zagovornike stalinistično organiziranega gospodarstva«. ⁸⁹ Leta 1961 pa je nekoliko popustil in ponudil kompromisno rešitev, s katero naj bi plan ostal »hrbtenica vsega družbenega in gospodarskega upravljanja in predpogoj socialističnega obstoja«, hkrati pa bi bil tudi »uresničevalec in garant individualne iniciative«. ⁹⁰ Obratno pa je tretji plenum CK ZKJ novembra 1961 napadel decentralistične težnje z utemeljevanjem, da preveč demokratizacije v državi pomeni oviro pri izgradnji socializma in da je v nastalih razmerah potrebna večja kontrola nad gospodarstvom. Ta odločitev je odločilno vplivala na oblikovanje zveznega družbenega plana za leto 1962. Z njegovim sprejemom so centralisti dosegli pomembno zmago. Slovenski predstavniki so v razpravah opozarjali, da je sleherno razpravljanje o večji vlogi republike in komun v gospodarskem življenju brezpredmetno in nestvarno, dokler ne bodo prosto razpolagale z večjimi sredstvi. Utemeljevali so, da mora po temeljni usmeritvi petletnega plana in tudi izhodiščih za novo ustavo zvezni družbeni plan za leto 1962 zagotoviti možnost za večje prelivanje sredstev v republiške investicijske sklade. Predsednik slovenskega izvršnega sveta Boris Kraigher pa je sprejem zveznega plana komentiral z besedami, da plan po svoji temeljni naravnosti »odstopa od sprejetih ekonomskih načel« in da se pri njegovem oblikovanju »zvezna država ni menila za proces decentralizacije sistema upravljanja, ampak si je neupravičeno vzela pravico, da že vnaprej določi svoje proračunske dohodke ne glede na to, kakšni bodo rezultati gospodarjenja. Ob tem pa

⁸⁹ Prav tam, str. 158–159.

⁹⁰ Prav tam.

na republiko noče prenesti sredstev, ki jih ta potrebuje za izpolnitev najnujnejših gospodarskih nalog.«⁹¹

Leta 1962 je nasprotovanje decentralizacijskim težnjam v državi doseglo vrh. Kljub temu da je večina razpravljavcev obsodila prizadevanja za decentralizacijo in kritizirala oblike razdruževalnih teženj na četrtem plenumu CK ZKJ, ki je bil 22. in 23. junija 1962, pa se je plenum zavzel za spremembo investicijske politike in politike razvoja nerazvitih republik. Podporo je dobila tudi ugotovitev, da težav v gospodarstvu ni mogoče premagati le z administrativnimi ukrepi. V tem in še naslednjem letu so člani slovenskega izvršnega sveta ugotavljali, da je vloga republiškega plana pri uravnavanju gospodarstva vse manjša.

Gledano kronološko je bilo sprejemanje nove zvezne ustave drugi velik spopad med zagovorniki centralizacije in zagovorniki decentralizacije odločanja v državi. V prvih razpravah leta 1962 je še kazalo, da je večina naklonjena prenosu težišča gospodarske ureditve s federacije na republike. Do sprejema končnega teksta Ustave SFRJ v naslednjem letu pa se je tehtnica obrnila v prid zagovornikom centralističnih stališč. Sprejet je bil političen kompromis, ki je ohranil hierarhičen odnos med tremi ravnmi države in ni omejil velikih pristojnosti federacije. Te so poudarjale centralistično urejanje gospodarstva. Federacija oziroma zvezni organi so določali smer gospodarskega razvoja države in temeljna razmerja pri delitvi družbenega proizvoda, usklajevali gospodarski razvoj in odnose med posameznimi panogami in področji, določali smer in pogoje za blagovno menjavo s tujino, izenačevali splošne pogoje za delo in pridobivanje dohodka, zagotavljali enotnost denarnega in kreditnega sistema, določali politiko emisije denarja in nadzorovali denarni obtok. Bili so pristojni za določanje virov in sredstev, ki so jih potrebovali za opravljanje naštetih funkcij in še za financiranje razvoja nerazvitih republik. Za uresničevanje svojih pravic in dolžnosti je osrednja državna skupnost izdajala zakone in druge splošne akte, ki so bili obvezujoči na vsem ozemlju Jugoslavije. Na območju republik je imela pravico

⁹¹ Prav tam, str. 173.

ustanovljati upravne organe za opravljanje nalog v njeni pristojnosti. Vloga republike je bila opredeljena načelno, saj so bile podrobnosti prepuščene republiškim ustavam. Med pomembnejšimi pristojnostmi republik v gospodarskem udejstvovanju sta bili usmerjanje gospodarskega razvoja v republiki ter ustanavljanje skupnih organizacij za doseg posameznih ciljev.⁹²

Ustava SFRJ iz leta 1963 ni povečala suverenosti republike na gospodarskem področju; njene možnosti razpolaganja z obstoječimi materialnimi sredstvi in odločanja o uporabi ustvarjenega dohodka so ostale zelo omejene. Slovenski predstavniki so v prvih razpravah v posebni zvezni komisiji zastopali stališče, da v razvoju socialistične družbe ne gre brez »določene zavestne družbene intervencije na področju ekonomskih dogajanj« in da mora načrtovanje še naprej ostati »stalna in nepogrešljiva komponenta družbenega razvoja«. ⁹³ V nadaljnjih razpravah pa so, v skladu s pričakovanjem razvoja političnega sistema v smeri večje decentralizacije in okrepitve samoupravljanja, predpostavljali večjo vlogo republike pri načrtovanju in tudi pri usmerjanju gospodarskega življenja znotraj republiških meja. Republika naj bi postala dejavnik, ki bo bolj prevzel dolžnosti in odgovornosti za lasten gospodarski razvoj. Predpostavljali pa so, da mora republika v tem primeru ne le deklarativno, temveč tudi dejansko razpolagati z ustreznimi materialnimi sredstvi in samostojno odločati o razdelitvi ustvarjenega dohodka. Z Ustavo SR Slovenije iz aprila 1963 »delovno ljudstvo« v republiki še vedno ni moglo uresničevati vseh tistih pravic in dolžnosti ter zadev skupnega pomena za razvoj Slovenije, ki so bile po zvezni ustavi pravica in dolžnost SFRJ. Pri določanju splošne razvojne smeri in obsega za to potrebnih sredstev se je morala SR Slovenija držati okvirov zveznega družbenega plana in upoštevati še druge zvezne planske akte.⁹⁴ Kljub temu da sprejeta ustava ni izpolnila prvotnih pričakovanj, so jo slovenski politiki v svojih

⁹² UL SFRJ, 209/14, 10. 4. 1963, Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije.

⁹³ Prinčič, V začaranem krogu, str. 180.

⁹⁴ UL SRS, št. 90/10, 9. 4. 1963, Ustava Socialistične republike Slovenije.

javnih izjavah ocenili kot nov korak naprej v razvoju slovenske državnosti, ki uveljavlja izvršni svet kot »odgovornega dejavnika gospodarskega razvoja v nacionalnih mejah«. ⁹⁵

Večletne razprave o novi vlogi federacije v jugoslovanski družbenoekonomski ureditvi se po sprejetju zvezne in republiških ustav niso umirile, ampak so se še zaostrole. V tem času je namreč v državi dokončno prevladalo prepričanje, da je reševanje nacionalnega vprašanja tesno povezano z republiško/pokrajinsko državnostjo, ki mora vsebovati tudi možnost odločanja o nekaterih vprašanjih, ki so v pristojnosti federacije. S tem se je do konca razvila kontradiktornost med razumevanjem nacionalne enakopravnosti med narodi in razumevanjem uresničitve te enakopravnosti izključno v federalnih enotah. ⁹⁶ Zvezni organi so z zavlačevanjem uresničevanja že sprejetih predpisov in z neupoštevanjem dogovorjenih načel veliko prispevali k temu, da so proces decentralizacije spremljale stalne težave. Pri tem se jim niti ni bilo treba preveč truditi, saj je dolgoletno centralistično urejanje vseh družbenih odnosov pognalo že tako globoke korenine, da idejni koncept zvezne ustave o tem, da bi se družbene funkcije praviloma uresničevale v republikah, ni mogel bolj zaživeti. Tudi ustavna dopolnila iz leta 1968 vloge republik na gospodarskem področju niso povečala, saj so vsi najpomembnejši vzvodi odločanja ostali v rokah zveznega izvršnega sveta. ⁹⁷ Do leta 1969 je bilo izdelanih več študij, ki so opozorile na številne prekoračitve zakonodajnih pristojnosti federacije na škodo republike. Največ takih primerov je bilo v temeljni zakonodaji, ki je sodila v republiško pristojnost. Poleg tega je federacija v tem času neupravičeno razširila svoje ustavne pristojnosti na področje izvršilnih predpisov k zveznim zakonom. ⁹⁸

Medrepubliška nesoglasja okoli procesa decentralizacije so dobila nov zagon v razpravah o programu gospodarskega razvoja Jugoslavije v letih 1964–1967.

⁹⁵ Prinčič, V začaranem krogu, str. 193.

⁹⁶ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 71.

⁹⁷ UL SFRJ, št. 607/55, 30. 12. 1968.

⁹⁸ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 188–189.

Zataknilo se je že pri načelnem vprašanju vloge gospodarskega načrta v sistemu družbenega planiranja. Kot je razbrati iz razprave Janka Smoleta na seji izvršnega odbora glavnega odbora SZDL Slovenije 5. decembra 1963, je postala »narava« bodočega plana osrednja točka takratnih političnih razprav v državi. Na tej seji je povedal, da se v razpravah v zveznih organih »srečujejo z raznimi odtenki gledanj, ki se raztezajo od teženj po popolni negaciji vloge plana pa vse do drugega ekstrema, ki išče rešitve v raznih preživelih oblikah tehnološkega in pretežno državnega administrativnega planiranja, po katerih je plan osnovno gibalno gospodarskega razvoja«. ⁹⁹ Razprave, ki so trajale vse leto 1964, so se končale s sprejemom Resolucije o smernicah za izdelavo sedemletnega plana. Za našo obravnavo je ta razvojni dokument pomemben zato, ker se je zavzel za spremembo načina gospodarskega načrtovanja. Resolucija je namreč ugotovila, da v »dosedanjem razvoju delovnih organizacij in družbenopolitičnih skupnosti v sistemu planiranja nista bila zagotovljena potrebna samostojnost in zadosten vpliv in je zato planiranje v glavnem ostajalo funkcija federacije«. Pri tem je še posebej izpostavila, da »zaradi vsega tega družbeno planiranje v naši državi ni postalo dovolj učinkovit instrument v rokah družbene skupnosti za uspešno usmerjanje gospodarskega in družbenega razvoja«. Iz tega je izpeljala sklep, da je treba razmerja v delitvi narodnega dohodka med gospodarskimi organ izacijami in družbenopolitičnimi skupnostmi postaviti tako, da bosta prišli bolj do izraza »samostojnost in odgovornost neposrednih proizvajalcev pri odločanju o vseh vprašanjih delitve dohodka«. ¹⁰⁰

Naslednje leto so potekale razprave o novem načinu planiranja, s katerim naj bi, kot je napovedal eden vodilnih zveznih partijskih funkcionarjev Mijalko Todorović, precej omejili možnosti zveznih organov, da samovoljno financirajo določene naloge iz nove emisije denarja. Prve teze, ki jih je pripravila posebna komisija in jih poslala v javno razpravo, še niso prinašale nič novega. Komisija

⁹⁹ Prinčič, V začaranem krogu, str. 201.

¹⁰⁰ UL SFRJ, št. 676/49, 16. 12. 1964, Resolucija o smernicah za izdelavo družbenega plana Jugoslavije za dobo 1964–1970.

je v tem planskem dokumentu namreč izpostavila, da v Jugoslaviji niso »iznašli« takšnega načina načrtovanja razvoja, ki bi ustrežal samoupravljanju in blagovni proizvodnji, temveč je še vedno prevladujoče administrativno urejanje gospodarskega dogajanja, katerega temeljni namen je vleči akumulacijo iz gospodarstva. V svoje sklepne ugotovitve je zapisala, da je treba okrepiti tako planske komponente, ki bodo zagotavljale neposredno delovanje ekonomskih zakonitosti, kot tudi vpliv neposrednih proizvajalcev na gospodarski razvoj.¹⁰¹

To priporočilo je postalo izhodišče za oblikovanje novega zveznega srednjeročnega načrta. Ob predstavitvi osnutka so zvezni načrtovalci zatrjevali, da pomeni nov pristop k usmerjanju gospodarskega in družbenega razvoja v državi. Zveznim organom je sicer še vedno prepuščal uravnavanje tržnih odnosov, rasti življenjske ravni, proizvodnje, investicij in zunanjetrgovinske menjave, pravico predlaganja ukrepov in dajanje smernic za rešitev najbolj žgočih vprašanj, ki bi nastala zaradi pomanjkanja energije in surovin. Bolj kot v preteklih planih pa je poudaril potrebo po večji družbenopolitični »aktivizaciji«, to je vključitvi delovnih organizacij in državljanov v urejanje gospodarskega razvoja. V Sloveniji so v predstavljenih izhodiščih za sestavo osnutka novega petletnega načrta videli »neuravnoteženo dvojnost«, do katere so bili precej kritični. Po mnenju Zorana Poliča je zvezni plan odprl še večje in nove možnosti federacije za neposredno financiranje infrastrukturnih in tudi drugih pomembnih naložb. Na drugi strani je sicer »odločno« postavil problem »hitrejše modernizacije naših gospodarskih organizacij, ki pa ga konkretno ni opredelil, temveč v največji meri zanemaril«.¹⁰²

V končnem tekstu zakona o Družbenem planu Jugoslavije od leta 1966 do leta 1970 ta neuravnotežena dvojnost ni bila več tako izpostavljena. Slednji je delovnim organizacijam, občinam in republikam zagotovil, da je dobra podlaga in orientacija pri samostojnem do- ločanju njihovih načrtov, saj bodo skupaj z njim »tvorili

¹⁰¹ Prinčič, V začaranem krogu, str. 258.

¹⁰² ARS, AS 537, šk. 34, Zapisnik 5. seje izvršnega odbora glavnega odbora SZDL Slovenije, 24. 6. 1966.

notranje povezan in med seboj usklajen sistem družbenih načrtov, s katerimi bo zagotovljeno uresničevanje temeljnih sorazmerij, ciljev in nalog iz zveznega plana«. Poleg tega se je zavzel, da bodo morali zato, da bi se njihovi razvojni problemi čim bolj uspešno reševali, »ukrepi in instrumenti gospodarskega sistema, s katerimi nastopa federacija v okviru splošne jugoslovanske razvojne politike, puščati republikam dovolj možnosti, da glede na svoje konkretne razmere v svojih planih, v svoji zakonodaji in v drugih instrumentih popolneje ureja posamezna vprašanja«. Ta petletni zvezni družbeni plan je tudi zagotovil, da bo federacija smela uporabljati predvidena investicijska sredstva samo za obveznosti, ki izvirajo iz srednjeročnega plana.¹⁰³

Zasnova novega zveznega srednjeročnega plana, ki je bila sprejeta leta 1965, je predvidela, da bo republika dobila večja pooblastila pri upravljanju gospodarstva in da bo za določene zadeve lahko sama izdajala predpise. Med napovedanimi pooblastili je bila še posebej pomembna pravica za razpisovanje obveznih posojil. Republiški izvršni svet ne bi bil več »distributer« zveznih odločitev, temveč bi postal usmerjevalec gospodarskega razvoja v okviru republike.¹⁰⁴ Kasnejši koncepti pa so vlogi republike v »realizaciji srednjeročnega plana« namenjali vse manj pozornosti. Glede tega so bili »zelo pomanjkljivi«, saj niso več obravnavali niti »funkcij, niti materialne osnove, ki bi jo lahko ustvarjala republika«. ¹⁰⁵ Kot je pojasnil Janko Smole na seji glavnega odbora SZDL Slovenije junija 1966, je do tega prišlo zato, ker so temeljite razprave pokazale, da nova pooblastila na ravni republik, kot je bila omenjena pravica za razpisovanje obveznih posojil, »ne bi bila v skladu z naporji za postopno ustvarjanje prehoda na nov sistem razširjene reprodukcije«, kar bi zagotovo »škodljivo vplivalo na družbene in politične odnose v republikah«. ¹⁰⁶ V teh

¹⁰³ UL SFRJ, št. 304/28, 12. 7. 1966, Družbeni plan za razvoj Jugoslavije od leta 1966 do leta 1970.

¹⁰⁴ ARS, AS 537, šk. 34, Zapisnik 5. seje izvršnega odbora glavnega odbora SZDL Slovenije, 24. 6. 1966.

¹⁰⁵ ARS, AS 537, šk. 33, Zapisnik 40. seje izvršnega odbora glavnega odbora SZDL Slovenije, 23. 2. 1966.

¹⁰⁶ ARS, AS 537, šk. 34, Zapisnik 5. seje izvršnega odbora glavnega odbora SZDL Slovenije, 24. 6. 1966.

razpravah so analizirali tudi smisel republiškega plana. Prišli so do zaključka, da mora republiški srednjeročni načrt »podati jasno orientacijo glede sedanjega sistema in odpreti možnosti za njegov nadaljnji razvoj«. To je pomenilo, da »vsem faktorjem gospodarjenja prikaže obstoječe rezerve, (...) poudari vse tiste elemente, ki so bistveni v doseganju in izkoriščanju denarnih in drugih sredstev«, ter razčleni tržne in še druge pogoje, ki »že danes ustvarjajo gospodarski sistem« in bodo pomembni tudi za njegovo nadaljnje izpopolnjevanje.¹⁰⁷

Kljub številnim odklonom od dogovorjenega pa je Družbeni plan razvoja SR Slovenije v letih 1966 do 1970, ki je bil sprejet februarja 1967,¹⁰⁸ uveljavil večjo vlogo republike in njenega izvršnega sveta pri usmerjanju nacionalnega gospodarstva. Slednje je v prvi vrsti veljalo za »spodbujanje skupnega načrtovanja in financiranja razvoja v okviru medsebojno povezanih interesnih skupin proizvajalcev preko GZS in drugih asociacij proizvajalcev ter poslovnih bank«. Pri uresničevanju te naloge je republika sama izbirala ukrepe na zakonodajnem, organizacijskem in iniciativno-usmerjevalnem področju. S tem družbenim planom, ki je bil v povojnem obdobju eden najbolj naprednih, je republika dobila pravico, da ustvarja in razpolaga s sredstvi, potrebnimi za naložbe in posredovanje v gospodarstvu.

Gospodarska reforma iz leta 1965 zaseda posebno mesto v procesu preoblikovanja centralizirane in administrativne družbene ureditve. Kljub nesporno premišljeni, usklajeni in dobro vodeni zakonodajni dejavnosti pa nekateri najpomembnejši zakonski predlogi niso bili sprejeti ali niso bili uvrščeni na dnevni red zasedanj zvezne skupščine. Med njimi tudi osnutek zakona o investicijski izgradnji, saj ga poslanci z »juga« niso bili pripravljene podpreti, kot tudi niso hoteli sodelovati pri pripravi novega. Med zahtevami, ki jih zvezni izvršni svet ni hotel obravnavati, je bilo tudi vprašanje odmrznitve cen. Leta 1967 so bili zvezni organi vse bolj deležni kritike, da prepočasi uresničujejo reformna načela in da pri spreminjanju gospodarskega sistema ne

¹⁰⁷ Prav tam.

¹⁰⁸ UL SRS, št. 13/4, 9. 2. 1967.

prisluhnejo predlogom iz gospodarstva. Konec tega leta je zvezna skupščina potrdila temelje nove gospodarske politike, s katero se je odrekla do tedaj prevladujočim reformnim načelom. Njeni ukrepi so v naslednjem letu okrepili pristojnosti in moč zvezne uprave. Delež federacije pri delitvi družbenega bruto produkta je ponovno začel naraščati. Konec šestdesetih let je federacija povečala svoje pristojnosti, zlasti na finančnem področju, kjer skorajda ni bila z ničimer omejena pri odrejanju obremenitev gospodarstva za zadovoljevanje svojih potreb. Te pristojnosti je polno tudi uporabljala.

Tabela 6: Udeležba družbenopolitičnih in drugih nosilcev sredstev v družbenem proizvodni gospodarstva 1965–1967 (v odstotkih)¹⁰⁹

	1965	1966	1967
Federacija	16,1	10,6	13,3
Republika in občine	9,4	6,4	6,1
Socialno zavarovanje	11,9	10,9	9,8
Drugi udeleženci (banke, zbornice itd.)	5,9	4,6	5,6
Gospodarske organizacije	56,7	67,5	65,2

Razen z neposrednimi davčnimi instrumenti je federacija lahko vplivala na svojo udeležbo v sredstvih podjetij tudi z raznimi posrednimi metodami. To so bile obvezne blokade in posojila, obresti od investicijskih kreditov, delež v dohodku NBJ, carine, zavarovalne premije, stroški plačilnega prometa itn. V primerjavi s federacijo so bile pristojnosti republike glede predpisovanja fiskalnih obremenitev gospodarstva zelo majhne. Federacija je gospodarstvo – razen pri vodnem prispevku, ki je bil v pristojnosti republik – zelo učinkovito in dosledno zaščitila pred fiskalnimi ambicijami republik, saj je za vse pomembne prispevke in davke predpisala zgornje limite (prispevki za osebne dohodke, prometni davek, prispevki za skupne rezerve itn.). Na višino obremenitev gospodarstva je republika posredno lahko vplivala le pri zdravstvenem zavarovanju.

¹⁰⁹ ARS, AS 1165, šk. 262, Obremenitev slovenskega gospodarstva z družbenimi in drugimi obveznostmi, december 1967.

Konec leta 1970 je zvezno partijsko vodstvo sprejelo program gospodarske stabilizacije, ki je nadomestil načela gospodarske reforme. Zvezni izvršni svet je predstavitev strategije uresničevanja tega dokumenta v zvezni skupščini zaključil z zahtevo po večji centralizaciji. Po hitrem postopku je bil še v istem letu sprejet zakon, ki je dajal zveznemu izvršnemu svetu večja pooblastila za uresničevanje stabilizacijskega programa. Do 30. aprila 1971 je smel po potrebi spreminjati stopnje zveznega prometnega davka, carinske stopnje, predpisovati ukrepe na področju kreditno-monetarne politike ter uveljavljati pravico neposrednega nadzora nad porabo republiških in občinskih proračunov. Potem ko so zvezna telesa sprejela zasnovano stabilizacijskega programa, je republikam ostala le še formalna potrditev. Leta 1971 je zvezni izvršni svet zavzel stališče, da so omejevalni administrativni ukrepi najučinkovitejše sredstvo za brzdanje negativnih gospodarskih gibanj in za vzpostavitev notranjega gospodarskega ravnotežja. Od oktobra 1970 do oktobra 1971 je pripravil več svežnjevev ukrepov, s katerimi je zamrznil cene najpomembnejših industrijskih in kmetijskih proizvodov, omejil splošno in osebno porabo, domače povpraševanje in uvoz, zaostрил pogoje za najemanje kreditov in devalvirал dinar. Leta 1972 je zvezni izvršni svet nadaljeval svojo stremuško in osvajaљno politiko na gospodarskem področju.¹¹⁰ Mrzlično je izdajal ukrepe, s katerimi je hotel predvsem izboljšati likvidnost, ustaviti rast investicijske porabe, zmanjšati obseg denarne emisije in urediti razmere v zunanjetrgovinskem in deviznem sistemu. Takšna gospodarska politika ni imela posluha za preureditev gospodarstva, zato so sistemska vprašanja ostala nerešena. Slovensko in druga republiška politična vodstva, ki niso soglašala s tako gospodarsko politiko, so zvezni upravi očitala, da išče zdravila za gospodarske probleme drugod, kot ji svetuje strokovna javnost. Eno teh zdravil je bila prevelika investicijska poraba. S kritičnimi pripombami so zveznemu izvršnemu svetu hotela dopovedati, da države ne bo mogoče popeljati iz kriznih razmer, dokler bo ustvarjal le varljivo upanje, da se gospodarske težave

¹¹⁰ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 164.

lahko obvladajo s polovičnimi administrativnimi rešitvami.

Leta 1970 se je začelo novo obdobje v razvoju socialističnega družbenega planiranja, v katerem se je spremenil način snovanja in sprejemanja družbenih planov. Na načelni ravni se je spremenila vloga zveznega plana in tudi družbenih planov družbenopolitičnih skupnosti na nižji ravni pri predvidevanju, usklajevanju in usmerjanju ekonomskega razvoja. Julija leta 1970 je začel veljati nov temeljni zakon o družbenem načrtovanju, po katerem je gibalno »kontinuiranega« družbenega načrtovanja postalo »samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje, s katerima nosilci načrtovanja neposredno usklajujejo svoje in skupne interese«. Udeleženci družbenega dogovarjanja so postali družbenopolitične skupnosti in organizacije združenega dela, njihove »asociacije in interesne skupnosti«. Družbenopolitične skupnosti so zadržale pravico, da s svojimi načrti določajo splošno ekonomsko razvojno politiko ter predvidijo sredstva, metode in ukrepe za uresničevanje ciljev in nalog razvojne politike. Njihovi družbeni načrti so izhajali iz načrtov ožjih družbenopolitičnih skupnosti in načrtov gospodarskih organizacij. Med načrti družbenopolitičnih skupnosti je najpomembnejša vloga pripadla družbenemu načrtu Jugoslavije. Tako je ta še naprej, kljub velikemu sistemskemu zasuku, določal temeljne cilje in naloge gospodarskega razvoja, splošno politiko življenjske ravni, zaposlenosti in kadrov, temeljna razmerja pri delitvi družbenega proizvoda, temeljno razvojno politiko (tj. politiko razširjene reprodukcije), krepitev gospodarskih odnosov s tujino in politiko hitrejšega razvoja nezadostno razvitih republik in krajev. Pri njegovi pripravi so morale sodelovati republike, avtonomni pokrajini, delovne in še druge zainteresirane organizacije.

Kljub novim pravilom družbenega načrtovanja se razprave o osnutku Družbenega plana Jugoslavije za leta 1971 do 1975, ki so se začele v drugi polovici leta 1970, po svoji dinamiki niso kaj dosti razlikovale od predhodnih. Po besedah Staneta Kavčiča so se kmalu »sprevergle v brezkompromisen in objektivni konflikt različnih interesov«, ki sta jih na eni strani zagovarjali Slovenija in Hrvaška, na drugi strani pa Srbija in nera-

zvite republike.¹¹¹ Najprej je bila jabolko spora stopnja rasti, nato pa posamezni ukrepi. Manj razvite republike se niso hotele odreči finančnim in drugim ugodnostim, razvitejše pa so svoje soglasje pogojevale s spremembami zunanjetrgovinskega in deviznega sistema ter znižanjem izhodišč za določanje prispevkov v zvezni proračun. Do sprejetja novega srednjeročnega zveznega plana julija 1972 so se napeti medrepubliški odnosi le navidezno in za kratek čas pomirili. Obravnavani zvezni plan je namreč reševanje konkretnih sistemskih in razvojnih problemov prepustil »dogovoru med republikami in avtonomnima pokrajinama na ravni federacije«. To je pomenilo, da je bil sprejem sistemskih rešitev in ukrepov ekonomske politike pogojen s soglasjem republik in obeh avtonomnih pokrajin. V tem razvojnem dokumentu je bilo glede pristojnosti federacije izrecno navedeno le, da bo posredno vplivala na proces in politiko razširjene reprodukcije, ki pa sta zajemala vsa pomembna ekonomska področja: od monetarnega, deviznega sistema, emisije denarja, zunanjetrgovinskega prometa in kreditnih odnosov s tujino do družbene kontrole cen za proizvode in storitve ter ustvarjanja dinarskih in deviznih rezerv.¹¹²

V Sloveniji so imeli na začetku sedemdesetih let v pripravi dva planska dokumenta. Zaradi zastojev pri sprejemanju smernic za oblikovanje zveznega srednjeročnega načrta je dobila prednost Resolucija o dolgoročnem razvoju SR Slovenije. Ena od ugotovitev te resolucije, ki je bila sprejeta marca 1972, je bila, da je treba zaradi potreb hitrejšega gospodarskega in družbenega napredovanja ekonomski sistem dograditi tako, da bodo »večji del sistemskih ukrepov morali pripraviti v okviru republike«. Kot je bilo zapisano v resoluciji, »bodo morali republiški samoupravni organi vzpodbujati spoznanja in dogovore delovnih ljudi ter njihovih združenj o skupnih nalogah, o prioriteti, načinu in poteku združevanja slovenskih razvojnih sil in možnosti za njihovo uresničevanje. (...) Trajno in načrtno bodo morali omo-

¹¹¹ Prav tam, str. 211.

¹¹² UL FLRJ, št. 341/35, 6. 7. 1972, Družbeni načrt Jugoslavije za dobo od leta 1971 do 1975.

gočati in pospeševati razširjanje ter uveljavljanje naprednih dosežkov delovnih ljudi v posameznih sredinah na območju vse republike in ustvarjati pogoje za uravnovešen razvoj Socialistične republike Slovenije. (...) Skupaj z drugimi republikami bomo v federaciji oblikovali ekonomske odnose s tujino, kreditno-monetarno politiko, politiko cen in podobno.«¹¹³

Družbeni plan razvoja SR Slovenije za leta 1971 do 1975 je bil sprejet šele na začetku leta 1973. V njem je bilo večkrat poudarjeno, da so njegove usmeritve zasnovane na »osnovnih smernicah za ureditev skupnih razvojnih problemov in stabilizacijo gospodarskih razmer, ki so dogovorjeni z zveznim planom«. Republiški plan je med posameznimi »ukrepi na ravni federacije«, ki bodo morali biti »podprti z ustreznimi ukrepi republike«, navedel ukrepe na področju porabe, kreditno monetarne politike ter zunanjetrgovinskega in deviznega sistema. Ta plan je dopuščal, da bo federacija še naprej imela prvo besedo pri določanju cenovnih odnosov na trgu. S to razliko, da se je morala »trajneje zadržana neposredna družbena kontrola cen« prilagoditi »širši uporabi ustreznih oblik družbenega dogovarjanja in samoupravnega sporazumevanja«.¹¹⁴

V prvi polovici sedemdesetih let so vodilni partijski ideologi največ pozornosti namenili doktrini samoupravljanja, ki je temeljila na odmiranju države in njene vodilne ekonomske vloge. Krepitev samoupravljanja je bila v prvi vrsti razumljena kot slabitev federacije in prenašanje njenih pristojnosti na republike. Temeljita reforma odnosov v federaciji, ki naj bi izhajala tako iz »upoštevanja razrednega in nacionalnega« kot tudi »samoupravnega in federativnega«,¹¹⁵ je bila izpeljana v letih 1968 do 1974. Ustavna dopolnila leta 1968 so poudarila vlogo zbora narodov, ki je postal prvi in splošno pristojni zbor. Leta 1971 je bilo ustanovljeno Predsedstvo SFRJ, ki je bilo zamišljeno kot pomembno mesto usklajevanja stališč in zagotavljanja enakopravnosti

¹¹³ UL SRS, št. 132/13, 29. 3. 1972, Resolucija o dolgoročnem razvoju Socialistične republike Slovenije.

¹¹⁴ UL SRS, št. 23/4, 7. 2. 1973, Družbeni plan razvoja SR Slovenije v letih 1971-1975.

¹¹⁵ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 61.

narodov in narodnosti ter njihovih republik in pokrajin. Marca tega leta je Edvard Kardelj v referatu, ki ga je pripravil za sejo predsedstva ZKJ, že opredelil bodoče ekonomske naloge in odnose med federacijo in republiko. Po njegovih besedah naj bi ustavne spremembe določile, da organi federacije na ekonomskem področju uresničujejo le tiste funkcije, za katere »ustava v skladu s skupnimi interesi določa, da se uresničujejo prek organov federacije, vse druge ekonomske funkcije pa bi uresničevale republike in pokrajini«. Federacija naj bi še naprej zagotavljala normalno delovanje enotnega jugoslovanskega trga in bila odgovorna za razvoj nerazvitih območij v državi. Republike pa naj bi kot samoupravne skupnosti in države dobile »popolno nadzorstvo nad družbeno reprodukcijo« in tudi »vso odgovornost za njene pogoje in razpolaganje z njenimi sadovi«. Njihovo neposredno sodelovanje pri sprejemanju odločitev o ekonomskem sistemu in politiki naj bi se zelo povečalo, saj brez obveznega soglasja pristojnega republiškega ali pokrajinskega organa ne bi bilo mogoče sprejeti nobene pomembne gospodarsko politične odločitve, akta ali zakona. V novi ustavni ureditvi naj bi pristojni republiški organi (skupaj z zveznimi organi) prevzeli velik del odgovornosti za »uresničevanje in zagotavljanje funkcij federacije«. V nov sistem naj bi bile vgrajene varovalke, ki bodo preprečevale možnosti republik in pokrajin, da »podrejajo delovanje enotnega trga potrebam svojih gospodarskih subjektov«. Predvidena je bila tudi »institucija kompenzacij kot oblika pomoči gospodarskim subjektom v republikah, ki bi jih splošni gospodarski ukrepi na ravni države postavljali v slabši gospodarski položaj glede na ustvarjeno gospodarsko strukturo«. ¹¹⁶

V iskanje odgovora na vprašanje ekonomske vloge federacije se je vključila tudi ekonomska stroka. Avtorji s tega področja so pripravili in objavili vrsto študij in raziskovalnih poročil, v katerih so podrobneje obravnavali tudi vprašanja, povezana z ekonomsko vsebino federacije in gospodarsko vlogo federalnih enot. Večina je zagovarjala prepričanje, da je ekonomska vloga republik najpomembnejša sestavina njihove avtonomnosti

¹¹⁶ Prav tam, str. 62.

in da avtonomnost izhaja iz enakopravnosti in samostojnosti narodov kot temeljnega načela jugoslovanske federacije. Sicer pa so v skladu z že sprejetimi političnimi izhodišči izražali visoko soglasje o dveh ekonomskih funkcijah federacije: enotnosti gospodarske ureditve in enotnem jugoslovanskem trgu. Mnenja so se razhajala le glede vloge federacije v razvojni in ekonomski politiki.¹¹⁷ Med omenjenimi obravnavami je bila še posebej tehtna študija, ki jo je po naročilu zveznega izvršnega sveta pripravila skupina ekonomistov pod vodstvom Branka Horvata. Pri razčlenjevanju posameznih procesov, ki so spremljali prizadevanja za gospodarsko in politično preobrazbo jugoslovanske družbe, je študija namenila posebno pozornost decentralizaciji in z njo tesno povezani popolni avtonomnosti gospodarskih subjektov. Njeno izhodišče je bilo, da mora v novi družbeni zasnovi pripadati državi zgolj vloga družbenega servisa, ki je v prvi vrsti pristojen za opravljanje koordinativne in informativne naloge. Glede federacije so avtorji omenjene študije zagovarjali stališče, da se mora »razvijati v smeri jugoslovanske skupnosti«, v kateri se bodo lahko republike nemoteno dogovarjale, sprejemale ustrezne politične rešitve in usklajevale svoje interese. Federaciji naj bi republike prepustile skrb za izenačevanje pogojev gospodarjenja, za tržno ravnotežje in za zagotavljanje gospodarske rasti. Za izvajanje teh nalog naj bi federacija razpolagala s štirimi regulacijskimi mehanizmi: administrativnim (državni organi), gospodarskim (gospodarska politika), tržnim in informacijsko-usklajevalnim.¹¹⁸

Na začetku sedemdesetih let je bila med slovenskimi ekonomisti in gospodarstveniki opravljena anketa, v kateri je bilo tudi vprašanje, ali se bo z »defederalizacijo« federacije razvijala nacionalno-republiška lastnina nad poslovnimi sredstvi oziroma ali bo družbena lastnina z decentralizacijo postala ne samo podjetniška, ampak tudi vse bolj nacionalno republiška s prenosom mnogih upravnih pravic na republike. Med anketiranimi jih je 34,5 odstotka menilo, da bo do tega prišlo, 41,4 odstot-

¹¹⁷ Prav tam, str. 66–67.

¹¹⁸ Prav tam, str. 65–66.

ka pa, da se to ne bo zgodilo. Anketa je pokazala tudi, da je bila več kot polovica vprašanih prepričana, da je mogoče imeti enoten jugoslovanski tržni prostor le, če se bo bolj razvijala republiška regulativna pravica. Kot je ugotovil avtor ankete France Černe, je večina v svoji »protifederacijski nastrojenosti« tudi predpostavljala, da bo »intervencijsko funkcijo sedaj vodila republika«. Slednje je po njegovem »praktično pomenilo, da bomo dobili iz ene šest nacionalnih ekonomij konfederacijskega tipa. To pa je pravzaprav gotovo nov model gospodarske ureditve, ki je zelo slabo obdelan v ekonomskih analizah.« Srbski ekonomist Zoran Pjanić je ob tej dilemi zapisal, da spremembe v ustavi s stališča ekonomskih razlogov ne bi smele spremeniti federacije v nekakšno zvezo držav, niti v federativno združevanje dobrih ljudi, temveč jo je treba razbremeniti nepotrebnih in neustreznih funkcij.¹¹⁹

Konec šestdesetih in na začetku sedemdesetih let, to je v času, ko je slovenski izvršni svet vodil Stane Kavčič, so bili v Sloveniji odklonilni pogledi na jugoslovansko federacijo še posebej močni. Nekateri so bili predstavljeni tudi širši strokovni javnosti. Med njimi je treba izpostaviti drobno knjižico, ki jo je leta 1968 izdala skupina slovenskih akademikov. V njej je zapisala, da »predstavlja Jugoslavija Slovencem z gospodarskega stališča nenehno izgubo ekonomskih sredstev in prepreko k normalnemu gospodarskemu razvoju (...), onemogoča nam samostojno razpolaganje s sredstvi za dosego tistega življenjskega stanja, ki ga naše gospodarstvo omogoča, ki bi ga lahko imeli, če nam ne bi ovirali razvoja, to je tega, kar si naš delavni narod s svojim delom zasluži in že lahko doseže, če mu velik del plodov njegovega dela proti njegovi volji ne bi bil odtujen. Vzrok temu niso toliko hibe vodilnih osebnosti v današnjem režimu, kolikor že samo dejstvo, da smo v Jugoslaviji. Jugoslovanska ekonomska integracija nam premalo pomeni in nam je celo v veliko gospodarsko izgubo.«¹²⁰ Na tem mestu je treba omeniti tudi zamisli Cirila Žebota o preurejanju jugoslovanske države. Kot je zapisal v

¹¹⁹ Prav tam.

¹²⁰ Prav tam, str. 67.

svoj »minimalni slovenski program«, bi morali slovenski predstavniki »pripraviti, objaviti in politično uveljaviti izčrpen osnutek za dosledno preosnovo Jugoslavije, ki bi paritetno sestavljenim zveznim organom dala take pristojnosti, ki bi bile v pogodbeno ugotovljeno korist vseh republik.« Uresničitev takega »minimalnega programa« bi po Žebotu zagotovila Sloveniji politične in finančne razmere za izvajanje »pripravljenega programa slovenskega gospodarskega in družbenega razvoja, ki naj obnovi zastarelo industrijsko opremo, dopolni zaostalo infrastrukturo, razvija nerazvite predele Slovenije in sprostí njene doslej zadrževane prednosti«. Ta program vsebuje tudi preroško ugotovitev, da bo »tretja Jugoslavija svobodno dogovorjena zveza demokratičnih republik ali pa Jugoslavije ne bo«. ¹²¹

Ustava SFRJ iz leta 1974 je pomenila pomemben mejnik v procesu decentralizacije jugoslovanske države. Postavila je temelje konfederativnega ustroja in okrepila državnost republik. Z njo je Jugoslavija postala gospodarska skupnost z enotnim pravnim in gospodarskim prostorom. Ekonomska vsebina federacije je temeljila na enakopravnosti narodov v federaciji pri odločanju o skupnih interesih, ki vsebujejo tudi skupen gospodarski in družbeni razvoj na načelih dogovarjanja, solidarnosti in vzajemnosti, z enakopravnim sodelovanjem federalnih enot v organih federacije in z neposrednim medsebojnim sodelovanjem in dogovarjanjem federalnih enot. S tem naj bi bila zagotovljena nacionalna in socialna enakopravnost narodov ter odpravljena dominacija centralne države ali nekega naroda. Federaciji je bila naložena skrb za temelje enotnega jugoslovanskega trga, ki so ga sestavljali svobodno gibanje proizvodnih dejavnikov, en denar z eno denarno devizno ureditvijo ter skupno monetarno, devizno in kreditno politiko, en carinski sistem s skupno carinsko politiko. Ustavna reforma ji je odvzela vsa investicijska pooblastila ter pristojnosti pri določanju sistema, virov in davkov. Za financiranje same federacije je ustava predvidela izvirne vire ter prispevke republik in pokrajin v obliki kotiza-

¹²¹ Prav tam, str. 68.

cije.¹²² Obravnavana ustava je predvidela sistem kompenzacij za tiste subjekte, vključno s federalnimi enotami, ki bi jih prizadela skupna gospodarska politika in oblikovanje družbenega plana Jugoslavije, ki je določal skupno ekonomsko politiko. Po ustavi je zvezni družbeni plan temeljil na družbenem dogovarjanju in samoupravnem sporazumevanju, sprejem oziroma veljavnost plana je bila pogojena z medrepubliškim konsenzom. In končno so z ustavo SFRJ iz leta 1974 federalne enote postale odgovorne za lasten socialni in ekonomski razvoj ter soodgovorne za razvoj Jugoslavije kot celote.

Ustava SR Slovenije iz leta 1974 je našo republiko opredelila kot državo, ki temelji na suverenosti slovenskega naroda in ljudstva Slovenije, na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, in kot socialistično samoupravno demokratično skupnost delovnih ljudi in občanov, slovenskega naroda in italijanske in madžarske narodnosti. Opredelila je torej razredni, samoupravni in nacionalni značaj države. Naštela je kar 30 nalog in pristojnosti (pravic in dolžnosti) republike, med katerimi so za našo obravnavo pomembne naslednje: (1) določa temeljne cilje in naloge skladnega družbenega razvoja republike in politiko samoupravnega socialističnega razvoja na posameznih področjih družbenega dela in v skladu s tem usmerja delitev dohodka ter sprejema ukrepe za njihovo uresničevanje; (2) uveljavlja izenačevanje splošnih pogojev za delo in življenje delovnih ljudi in občanov na podlagi vzajemnosti in solidarnosti; določa temelje politike socialne varnosti, zaposlovanja in poklicnega usmerjanja; (3) sodeluje in izpolnjuje svojo odgovornost pri določanju in izvajanju politike federacije; (4) skrbi za izvrševanje republiških in zveznih zakonov in drugih predpisov na območju republike; (5) določa temelje stanovanjske politike in razvoj stanovanjskega gospodarstva ter skrbi za varstvo in smotrno gospodarjenje s prostorom in naravnimi bogastvi ter okoljem. Ustava je predvidela sodelovanje Slovenije z drugimi republikami in pokrajinama pri vprašanjih skupnega pomena ter izmenjavo izkušenj z ustanavljanjem skupnih organov, organizacij

¹²² Prav tam., str. 70–73.

itd. V okviru slednjega je opredelila soodločanje Slovenije z drugimi republikami in avtonomnima pokrajinama v federaciji po načelih sporazumevanja, vzajemnosti in solidarnosti, enakopravne udeležbe republik in federacije v organih federacije ter po načelu odgovornosti republik in pokrajin za svoj razvoj in za razvoj Jugoslavije. Predvidela pa je tudi sodelovanje republike z organi federacije in z drugimi republikami in pokrajinama pri oblikovanju, sprejemanju in izvajanju politike odnosov SFRJ s tujino. Pri obravnavanju ekonomske vloge republike je ustava kot njene najpomembnejše ustavne sestavine določila družbeni plan, proračun republike in financiranje federacije v obliki denarnega prispevka oziroma kotizacije. Med preostalimi določili na ekonomskem področju je treba omeniti še obveznosti republike glede enotnega jugoslovanskega trga. To je pomenilo zagotavljanje enakopravnih razmer za opravljanje dejavnosti, svobodnega gibanja dela in sredstev, neoviranega nastopanja na trgu in povezovanja ter svobodno zaposlovanje.¹²³

Ustavne spremembe iz leta 1974 so na široko odprle vrata za uveljavitev pojma nacionalno gospodarstvo. Ta pojem, ki se je v gospodarskem in političnem besednjaku uveljavil na prehodu iz šestdesetih v sedemdeseta leta in ga ni zapustil vse do razpada države, je dejansko označeval republiška in pokrajinska gospodarstva in zapletene odnose med dvema ravnema države. Gospodarsko-politična praksa ga je preprosto enačila s pravico naroda, da razpolaga z rezultati svojega presežnega dela. Med uveljavljenimi ekonomisti pa je »nacionalno gospodarstvo« postalo sinonim za (notranje) zapiranje (avtarkijo) republik in pokrajin in za njihovo nesodelovanje na jugoslovanskem gospodarskem prostoru ter je kot tako predstavljalo neposredno nasprotje zamisli enotnega jugoslovanskega trga. Po mnenju srbskega ekonomista Kosta Mihajloviča se je na začetku sedemdesetih let koncept »nacionalnega gospodarstva« soočil s politiko »odprtih računov« kot načinom preprečevanja politične in gospodarske prevlade enih republik nad drugimi. Dejstvo, da jugoslovanske republike

¹²³ Prav tam, str. 76–77.

in pokrajini niso bile enonacionalne državne tvorbe, je dodalo novo razsežnost kontroverznemu razumevanju tega pojma.

V skladu z novo ustavno ureditvijo in tudi leta 1976 sprejetim zakonom o združenem delu je zvezni družbeni plan Jugoslavije za leta 1976 do 1980 določal, da federacija, republike in avtonomni pokrajini z dogovorom ustvarjajo podlage za pridobivanje dohodka, usmerjajo uporabo investicijskih in dopolnilnih zunanjih sredstev, zagotavljajo razmere za učinkovito gospodarjenje na enotnem jugoslovanskem trgu, za usklajevanje davčnega in še drugih delov gospodarskega sistema, zagotavljajo izvajanje nalog s področja kreditno monetarne, zunanjetrgovinske, devizne in še druge politike.¹²⁴ Pri njegovi predstavitvi je bilo posebej izpostavljeno, da bo treba s sistemskimi zakoni zagotoviti, da bodo republike odgovorne za politiko plačilne bilance države. Razmere v drugi polovici sedemdesetih let pa niso bile naklonjene polni uveljavitvi ustavnih sprememb. Tako kot druga se je tudi jugoslovansko gospodarstvo zaradi energetske krize znašlo v recesiji, ki je tako poglobila tržna nesorazmerja na domačem trgu, da so bila večja kot kdaj po drugi svetovni vojni. Ker so se gospodarske težave stopnjevale, je zvezni izvršni svet vse težje krmaril jugoslovansko barko. Omejitev je bilo vse več, prostora za učinkovito gospodarjenje pa vse manj.

Pri oblikovanju predloga srednjeročnega zveznega plana za leta 1976 do 1980 so slovenski predstavniki ugotavljali, da republiki ne zagotavlja ustavno zagotovljene večje vloge pri oblikovanju skupne razvojne politike ter politike plačilne in devizne bilance. Kljub drugačnim pričakovanjem so morala predvidevanja družbenega plana republike za leta 1976 do 1980 ostati znotraj meja, ki so bile začrtane z zveznim planom. Med njegovimi splošnimi nalogami so bile poudarjene in najbolj jasno začrtane obveznosti, ki jih je morala prevzeti republika z dogovorom o osnovah družbenega plana Jugoslavije, zlasti pri usklajevanju temeljev politike razširjene reprodukcije, ekonomskih odnosov s tujino ter

¹²⁴ UL SFRJ, št. 492/33, 23. 7. 1976, Družbeni plan Jugoslavije za dobo od leta 1976 do leta 1980.

kreditne in monetarne politike, kot tudi obveznosti pri hitrejšem razvoju manj razvitih republik ter zagotavljanju sredstev v ta namen.¹²⁵

Leta 1979 se je nad Jugoslavijo zgrnil val nesreč in gospodarskih tegob: nezadržna rast cen, bencinska mrzlica, turistična suša, slaba žetev, potres v Črni gori, zaostrila se je preskrba s posameznimi živili in kmetijskimi pridelki, primanjkovati je začelo gradbenega in drugega materiala. Konec tega leta je postalo jasno, da se je čas velike porabe in nizke storilnosti nepreklicno končal. Prišel je čas obračuna in krize. Poleg gospodarske je nastopila še dolžniška kriza, ki je bila posledica občutnega poslabšanja v tekočem delu plačilne bilance, kar je vplivalo na hitro povečevanje zadolženosti v tujini. Na začetku osemdesetih let so v oblikovane jugoslovanske gospodarske politike močno posegli tuji upniki, ki niso bili več pripravljeni financirati jugoslovanskega gospodarstva. Nadaljnje zadolževanje Jugoslavije je bilo postavljeno pod popoln nadzor organiziranih upnikov kot poenotene skupine, ki je sebe imenovala »žival s petimi nogami«.¹²⁶ Pogajanja z Mednarodnim denarnim skladom so zajela občutljiva vprašanja suverene gospodarske politike države, njenega nadzora nad gospodarsko politiko in njene najpomembnejše instrumente, kot so ponudba denarja in posojil, obrestne mere, devizni tečaj, cene ipd. Sestavine stand-by aranžmajev so postale predmet hudih medrepubliških sporov, povezanih z delitvijo bremen pri vračanju tujih dolgov. Posegli so v vse mehanizme, ki so pretakali akumulacijo prek federacije, javnega financiranja republik, in v oblikovanje relativnih cen. Ko se je leta 1982 stanje zunanje likvidnosti močno zaostrilo, je bilo treba v naslednjih dveh letih sprejeti več zakonov, ki so tujim upnikom omogočili, da so državi vsilili finančne in pravne pogoje sporazuma o prestrukturiranju dolgov ter sprejem dodatne klavzule o solidarnostni odgovornosti dolžnikov.

Zaradi navedenih razlogov se je v prvi polovici osemdesetih let vloga zvezne države povečala ne le v

¹²⁵ UL SRS, št. 947/20, 10. 8. 1976, Družbeni plan Socialistične republike Slovenije za obdobje od leta 1976–1980.

¹²⁶ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 455.

celotnem poslovanju s tujino, temveč tudi pri urejanju drugih gospodarskih področij. Prve omejevalne stabilizacijske ukrepe je zvezni izvršni svet začel izvajati že leta 1979. Leta 1980, ki je bilo razglašeno za leto stabilizacije, pa so omejitveni ukrepi prevladali in postali njegovo glavno orožje pri izvajanju gospodarske politike. Z Družbenim planom Jugoslavije za obdobje 1981 do 1985 je zvezni izvršni svet dobil še posebna pooblastila, da (v sodelovanju z republiškimi izvršnimi sveti) v času »njegovega izvajanja izpelje potrebne spremembe sistemskih zakonov, instrumentov in ukrepov ekonomske politike in zagotavlja, da se bodo le ti sproti prilagajali zaostrenim ekonomskim razmeram«. Temu ustrezno so morali biti razvojni cilji v srednjeročnih družbenih planih republik opredeljeni tako, da so se »opirali« na skupne razvojne cilje in naloge zveznega družbenega plana. V skladu s svojimi pooblastili je zvezni izvršni svet leta 1980 zamrznil cene, sprejel vrsto omejitvenih ukrepov in med letom večkrat spremenil svoje operativne cilje. Leta 1982 je zvezni izvršni svet sprejel vrsto ukrepov, s katerimi je vpeljal distribucijo in administrativno intervencijo na vseh pomembnejših gospodarskih področjih in še povečal dajatve v zvezno blagajno. Leta 1976 je Slovenija v zvezno blagajno odvedla 45 odstotkov pobravnega prometnega davka. Po reformi dohodkov zveznega proračuna leta 1978 je šla v zvezni proračun že polovica tega davka, druga polovica pa je šla v ta proračun posredno v obliki dela prispevkov večine republik in avtonomnih pokrajin. Z novo davčno reformo leta 1987 je zvezni izvršni svet dosegel, da je zvezni proračun postal neposredni lastnik 76,6 odstotka vsega temeljnega davka v državi. V primerjavi s preteklim je Slovenija v tem letu povečala vplačilo temeljnega prometnega davka za 131 odstotkov.

Dolgoročni program gospodarske stabilizacije, sprejet je bil julija 1983, se ni pokazal kot čudežno zdravilo za boleznj in težave, ki so pestile jugoslovansko družbo. Napovedane enotnosti ni prinesel. Razlike, ki so se pokazale v obravnavi posameznih gospodarskih vprašanj in tudi razumevanju vloge federacije pri urejanju gospodarstva, so se pri njegovem uresničevanju še povečale. Zato so šli ukrepi in napovedi zvezne uprave v eno, go-

spodarska gibanja v državi pa v drugo smer. Počasnost pri sprejemanju nove sistemske zakonodaje je še odpirala prostor za administrativno urejanje gospodarstva.

Tabela 7: Rast družbenega proizvoda po republikah v obdobju 1976–1983 (v odstotkih)¹²⁷

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983 (ocena)
SFRJ	3,9	8,0	6,9	7,0	2,3	1,5	0,7	-1,3
BiH	1,7	8,6	7,1	7,8	1,1	3,9	1,8	2,0
Črna gora	5,4	11,1	5,8	0,3	20,5	0,4	-1,7	0,5
Hrvaška	4,3	5,8	7,6	6,0	1,2	1,5	-1,3	2,2
Makedonija	4,8	6,6	8,4	7,4	1,7	1,3	1,3	- 0,9
Slovenija	2,2	7,2	8,3	7,5	2,3	-0,9	0,1	1,5
Srbija	4,9	7,9	5,6	7,6	5,5	1,8	2,0	-0,3
Srbija (brez območij AP)	5,4	7,6	6,6	8,2	3,3	0,3	1,4	-0,9
Kosovo	2,0	4,8	2,1	6,8	2,4	5,9	-0,3	1,6
Vojvodina	4,6	8,9	4,0	6,4	1,1	4,7	3,9	0,4

¹²⁷ ARS, AS 223, šk. 5604, Podatki o družbenoekonomskem položaju Slovenije v Jugoslaviji, 15. 6. 1984.

Pristranska razvojna politika, različni interesi in pogledi

V letih po drugi svetovni vojni so številne strokovne obravnave in še bolj merjenja javnega mnenja pokazali, da je bila razvojna politika eden glavnih krivcev za težave pri uresničevanju slovenskih gospodarskih interesov in za vedno večje zaostajanje naše republike za razvitim svetom. To pa zato, ker je bila krojena pretežno na zvezni ravni in je kot taka vseskozi zagotavljala, da so imele vse jugoslovanske potrebe prednost pred nacionalnimi.

V prvih letih po koncu druge svetovne vojne je jugoslovanska razvojna politika temeljila na sovjetski teoriji pospešene in kontinuirane industrializacije, ki je predpostavljala hitrejša naraščanja vodilnih industrijskih panog, to je težke in surovinske industrije ter energetike. Še pomembneje od tega je bilo dejstvo, da so tvorniki jugoslovanskega razvojnega koncepta izhajali iz predpostavke, da mora biti »pravilna politika pri nacionalnem vprašanju uporabljena (tudi) v gospodarstvu«, zato so se pri razdeljevanju investicijskih sredstev bolj držali političnih kot pa ekonomskih meril. To je z drugimi besedami pomenilo, da bi »bratstvo in enakost naših narodov ostala pravna fraza če (prvi petletni) plan ne bi omogočil gospodarskega in kulturnega dviga zaostalih republik in odstranitev razlik v razvojni stopnji«. ¹²⁸ Posledica tega je bilo, da je bil precejšnji del investicijskih in drugih sredstev v naslednjih letih usmerjen na območja s slabše razvitim gospodarstvom, razvitejši deli pa so morali

¹²⁸ Prinčič, Slovenska industrija, str. 38.

svoj razvoj upočasniti in tudi prevzeti najtežja bremena pri financiranju projekta federativne gospodarske izgradnje. V skladu s tem razvojnim konceptom so zvezni načrtovalci leta 1946 zavrnilo ambiciozen program slovenske vlade, ki je poleg obnove in posodobitve obstoječih predvideval že zgraditev vrste novih industrijskih objektov. Leta 1949 je državno partijsko vodstvo napravilo še korak naprej v omejevanju gospodarskega razvoja Slovenije. Edvard Kardelj in Boris Kidrič sta na seji IOOF 13. decembra 1949 jasno povedala, da je Sloveniji potreben »predah v smeri industrializacije«, zato naj bi se le-ta »če že ne v letu 1950, pa v letu 1951 popolnoma ustavila«, medtem ko se bo v republikah s »surovinsko bazo« še nadaljevala. Po tem načrtu bi se morala Slovenija odpovedati novim naložbam v okviru republiške industrije in večino sredstev nameniti dokončanju ključnih, zveznih kapitalnih objektov. Poleg tega bi morala povečati proizvodnjo v panogah, ki so zagotavljale opremo in stroje za te objekte, izpolnjevati izvozne obveznosti in opravljati naloge, povezane z obrambo države. Vodilna slovenska politika sta kot »najtežji« razlog za nujnost »predaha« navedla še vedno »prehitro« stopnjo industrializacije v Sloveniji, saj je na njenih 8,8 odstotka prebivalstva države prišlo 11,1 odstotka vseh jugoslovanskih investicij. Pri tem sta opozorila, da hitrejši razvoj drugih republik ni mogoč brez izdatne pomoči slovenske industrije in njene akumulacije. Kot tudi, da Slovenija ne bi smela imeti pomislekov glede industrializacije drugih republik, ker njena industrija »brez ustvarjanja baz v Jugoslaviji ne bi mogla delati in bi bila aktivna le v predelovalni industriji«. ¹²⁹ Ta načrt se je začel uresničevati v letih 1951 in 1952 s prehodom iz ključne v temeljno investicijsko graditev. Ta politika, ki je potem trajala do leta 1955, je od Slovenije zahtevala, da še poveča proizvodnjo v gozdarstvu, premogovništvu in v predelovalnih industrijskih panogah ter tri četrtine vseh investicijskih sredstev nameni izgradnji ključnih kapitalnih objektov in se odreče svojim investicijskim načrtom.

¹²⁹ Prav tam, str. 96.

Železarna Jesenice, 1955
(*Družbeni in gospodarski razvoj SR Slovenije, str. 39*)

Slovensko politično vodstvo zagotovo ni nasprotovalo odločitvi državnega vodstva iz konca leta 1955, s katero se je odreklo politiki pospešene enostranske industrializacije in podprlo program skladnejšega gospodarskega razvoja in hitrejše rasti življenjske ravni. Bilo je soglasno v tem, da je Slovenija z izgradnjo kapitalnih objektov veliko »žrtvovala« in prispevala k pospešeni industrializaciji države in da se zato sooča z vedno večjimi gospodarskimi težavami pri zadovoljevanju stanovanjsko-komunalnih, zdravstveno-socialnih, znanstveno-prosvetnih in še drugih potreb. Kljub temu pa je bilo previdno in v posameznih primerih tudi neodločno, ko se je bilo treba odločiti o prehodu na novo gospodarsko politiko, saj je to pomenilo, da se bo treba soočiti z novimi problemi.¹³⁰

Bojazen slovenske politike se je izkazala za upravičeno, saj nova srednjeročna gospodarska politika, ki jo je zvezna skupščina uzakonila leta 1957, ni zagotovila posebnih ugodnosti za slovensko gospodarstvo, niti mu ni odprla novih razvojnih možnosti. Družbeni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije od 1957. do 1961. leta je sicer med temeljne cilje in naloge postavil hitro in stabilno rast celotne proizvodnje in življenjske ravni

¹³⁰ Prinčič, V začaranem krogu, str. 29.

Tabela 8: Investicijske naložbe v letih 1947–1955 (v milijardah din)¹³¹

	Nove gospodarske investicije	Povečanje vrednosti osnovnih sredstev
FLRJ	1.828	1.374
Srbija	557	338
Hrvaška	431	360
Slovenija	234	191
BiH	431	359
Makedonija	106	49
Črna gora	71	51

ter zagotovitev proizvodne strukture, ki bo primerna za večjo menjavo s tujino. Toda težišče investicijske politike je postavil v hitrejši razvoj kmetijstva in investiranje na druga gospodarska področja, ki »morajo prav tako prispevati k razvoju kmetijstva«. Hkrati je predvidel, da je potrebno za zagotavljanje predvidenega obsega menjave s tujino poleg pospeševanja kmetijske proizvodnje spodbujati večjo proizvodnjo tistih industrijskih panog, ki slonijo na domačih surovinah, in proizvodnjo za nadomeščanje uvoza. Plan je za nerazvite republike predvidel znatna sredstva za dokončanje že začelih objektov ter za vplačilo udeležbe in pologov za pridobitev novih posojil iz Splošnega investicijskega sklada. Nova gospodarska politika zagotovo ni ustrezala razvojnim potrebam in zahtevam slovenskega gospodarstva. Slovenija namreč ni imela ne surovin (razen vodnih sil in nafte) ne velike kmetijske pridelave in prireje in ni spadala med gospodarsko zaostale republike. Tako je ostala dobro organizirana predelovalna industrija eno redkih področij, ki je lahko zagotovo računalo na zvezno finančno podporo in nemoten razvoj. Večje ugodnosti je Slovenija lahko pričakovala tudi na področjih, ki so bila povezana s pridobivanjem deviznih sredstev in zmanjševanjem zunanjega dolga. Ta področja so bila izvoz industrijskega blaga, turizem in tranzitni železniški prevoz.

¹³¹ ARS, AS 223, šk. 514, Kratak pregled stanja in razvoja ljudskih republik v FLRJ.

*Tovarna emajlirane posode Celje, 1958
(Družbeni in gospodarski razvoj SR Slovenije, str. 43)*

Drugi petletni plan je prenesel razvojni poudarek na industrijo za široko porabo in tako ustvaril nova neso-razmerja, zato je bila »naloga tretjega (zveznega družbenega plana), da ponovno vzpostavi ravnotežje«. ¹³² V tem planskem obdobju naj bi dobile »industrija kot vodilno gospodarsko področje ter druge nekmetske dejavnosti še večji relativni pomen v skupni proizvodnji države«, zato so najpomembnejši razvojni cilji in naloge postali pospešitev proizvodnje surovin, reprodukcijskega materiala, energije, kapitalne opreme in kmetijske proizvodnje, obnova gradbeništva in industrije gradbenega materiala ter krepitev zunanjetrgovinske menjave. V skladu s tako ambiciozno usmeritvijo je plan predvidel visok delež investicij v družbenem proizvodu, ki naj bi bile v prvi vrsti usmerjene v »določeno bazično proizvodnjo« in tudi v pospeševanje razvoja nerazvitih območij države.

¹³² Borak, *Ekonomski vidiki*, str. 48.

Glede slednjega je plan kot glavno pot razvoja nerazvitih delov države nedvoumno določil »hitrejše in intenzivnejše dovajanje industrije na ta območja, posebno tam, kjer so za to ustrezni surovinski viri«. Določila Družbenega plana gospodarskega razvoja Jugoslavije od leta 1961 do 1965, ki so bila bolj pisana na kožo slovenskega gospodarstva, pa v praksi niso zaživela, saj se jim je najvišji državni partijski vrh poleti 1962 odrekel. Pomemben razlog za usodo tega srednjeročnega plana, ki je bil za komunistični svet precej nenavaden, so bili različni in nasprotujoči si razvojni interesi in pogledi posameznih republiških vodstev in premajhna pripravljenost na kompromise. Zaradi različnega zgodovinskega razvoja je bila gospodarska sestava jugoslovanskih republik zelo heterogena. Medtem ko je v Sloveniji in Hrvaški do začetka šestdesetih let proces industrializacije dosegel že visoko stopnjo, se je v drugih republikah šele dobro začel. Do konca prve petletke so gospodarski načrtovalci v posameznih republikah disciplinirano sledili enotni in vsedržavni razvojni politiki. V drugi polovici petdesetih let pa so se njihovi pogledi začeli ločevati, saj so srbski ekonomisti oblikovali donavski, hrvaški pa jadranski razvojni koncept. Do leta 1963 so se nasprotja med jugoslovanskimi gospodarskimi načrtovalci že tako poglobila, da so svoje zamisli javno soočili. Med odmevnejšimi je bilo posvetovanje jugoslovanskih ekonomistov v Sarajevu, ki je pokazalo, da v državi poteka spopad med zagovorniki hitrejšega razvoja predelovalne in v izvoz usmerjene industrije ter zagovorniki hitrejšega razvoja surovinske in energetske industrije ter kmetijstva. Na posvetovanju so srbski ekonomisti Sloveniji in Hrvaški očitali, da drugim republikam vsiljujeta razvojno usmeritev, ki ustreza državam z razvitim gospodarstvom, in opozarjali, da bi nadaljnje favoriziranje predelovalne industrije postavilo večji del jugoslovanskega gospodarstva v podrejen položaj. Slovenski ekonomisti pa so jim odgovarjali, da bi bilo ekonomsko nesprejemljivo, če bi morala imeti Slovenija z okoli 30 odstotkom kmečkega prebivalstva enako razvojno usmeritev, kot jo je vsiljevala Srbija, v kateri je od kmetijstva živelo še enkrat to-

liko prebivalstva.¹³³ Srbija in manj razviti del države sta bila pri uveljavljanju svojega koncepta v prednosti, saj sta imela veliko podporo v starejši generaciji partijskih funkcionarjev, ki je ostala trdno na oblasti vse do Titove smrti. Ti partijski funkcionarji so nepopustljivo zagovarjali usmeritev, ki je temeljila na pospešenem razvoju surovinskih, energetskih in kmetijskih panog ter dajala prednost avtarkični gospodarski politiki.

Tabela 9: Delež republik v bruto gospodarskih investicijah FLRJ 1947–1960 (v odstotkih)¹³⁴

	1947–1960	1957–1960	Delež republike DP FLRJ leta 1960
FLRJ	100	100	100
Srbija	34,9	42,1	38,0
Hrvaška	23,7	22,9	26,5
Slovenija	12,0	11,2	15,7
BiH	17,0	12,4	13,4
Makedonija	6,0	6,1	5,0
Črna gora	4,2	4,6	1,4
Nerazporejeno	1,3	0,7	

Januarja 1965 je podpredsednik zvezne skupščine Mijalko Todorović napovedal, da bo treba v novem srednjeročnem obdobju gospodarski razvoj »količinsko« nekoliko upočasniti oziroma se zadovoljiti s počasnejšo gospodarsko rastjo, zato pa »občutno« pospešiti in okrepiti izvoz, delovno storilnost ter še druge dejavnike, ki so bili nosilci uspešnega in kakovostnejšega gospodarskega razvoja.¹³⁵ Tako razvojno izhodišče, s katerim je zvezni izvršni svet napovedal, da bo Jugoslavija do leta 1970 že dohitela srednje razvite države, je bilo bolj po meri Slovenije. Enaka ocena velja tudi za gospodarsko politiko, ki jo je prinesel Družbeni plan za razvoj Jugoslavije 1966–1970. Ta plan je izhajal iz ocene, da so pretekli gospodarski razvoj »spremljale tudi nekate-

¹³³ Prinčič, Borak, *Iz reforme*, str. 123–124.

¹³⁴ ARS, AS 1136, fasc. 6, *Regionalni razvoj (Materiali za perspektivni plan 1961–1965*, 7. 10. 1960.

¹³⁵ Prinčič, *V začaranem krogu*, str. 257–258.

re negativne značilnosti in tendence, ki so se kazale v pretežno ekstenzivnem razvoju in premalo smotrnem izkoriščanju razpoložljivih produkcijskih sil (...) V takih razmerah so nastale tudi precejšnje neskladnosti v strukturi proizvodnje in gospodarstva.«¹³⁶ Zvezni planerji so med osnovne cilje gospodarskih prizadevanj v drugi polovici šestdesetih let uvrstili – poleg hitrejšega napredovanja gospodarsko nerazvitih republik – stabilizacijo gospodarstva in cen, posodobitev in rekonstrukcijo proizvodnih zmogljivosti, konvertibilnost domače valute in hitrejši razvoj izobraževanja in kadrov. Med industrijskimi panogami so dobile prednost pri razvoju proizvodnja in predelava bakrenih in svinčeno-cinkovih rud ter boksita, jekla, sodobnih gradbenih materialov, nafte, plina, umetnih gnojil in umetnih mas, konfekcije, trikotaže in usnjenih izdelkov ter nekaterih izdelkov živilske industrije. V investicijski politiki so bili poudarki na povečanju naložb v energetiko in metalurgijo, v kmetijstvo, vodno gospodarstvo in turizem.

Politični obračun z nosilci reformnih prizadevanj na začetku sedemdesetih let je pomenil prelomnico v procesu modernizacije jugoslovanskega gospodarstva. Slednja je takrat izgubila vlogo globalnega dejavnika, ki naj bi gospodarstvo notranje okrepil ter povečeval njegovo izvozno uspešnost. Z zveznim družbenim planom 1971 do 1975 se je v Jugoslaviji začela in potem še vse do sredine osemdesetih let nadaljevala gospodarska politika, ki ni ustrezala slovenskim narodnogospodarskim interesom. To je bila avtarkična gospodarska politika, ki si je še posebno prizadevala odpraviti neskladnost med energetske-surovinskim in predelovalnim sektorjem. Taka razvojna politika je na eni strani predpostavljala hitrejši razvoj domačih virov energetske oskrbe, večjo proizvodnjo deficitarnih surovin in glavnih produkcijskih materialov, povečanje proizvodnje hrane in hitrejši razvoj prometa, na drugi strani pa omejitve »predimenzioniranega« razvoja predelovalnih panog.

Drugi pomemben planski dokument, ki je do konca opredelil nova razvojna načela in kot tak tvoril ogrodje petletnim zveznim družbenim planom vse do razpada dr-

¹³⁶ Borak, *Ekonomski vidiki*, str. 49–50.

žave, je bil Temelj skupne politike dolgoročnega razvoja SFRJ do leta 1985. Ta razvojni dokument, ki ga je zvezni izvršni svet sprejel leta 1974, je v središče dolgoročnega politično gospodarskega razvoja znova postavil »nadaljevanje industrializacije z nezmanjšano intenzivnostjo«, vlogo prednostnih, bazičnih gospodarskih dejavnosti pa je namenil proizvodnji energije. V ta prednostni krog je uvrstil še transportne dejavnosti, selekcionirano strojno industrijo, proizvodnjo trajnih potrošnih dobrin in turizem. Pri utemeljevanju nove razvojne filozofije je še posebej izpostavil potrebo po samozadostnosti, avtarkiji in kapilarnosti izvoza. To pa zato, ker Jugoslavija »nima vzroka, da se v ekonomsko smotrni meri ne bi opirala na lastne naravne energetske in surovinske vire, ki so se do nedavnih sprememb na svetovnih tržiščih zdeli manj ekonomični. Nasprotno, vsi razlogi navajajo našo razvojno politiko, da hitreje aktivira lastne zmogljivosti, da bi uravnotežila gospodarske strukture in krepila izvozne sposobnosti gospodarstva. Večje opiranje na lastne sile je v novih razmerah prvorazreden dolgoročni interes celotnega jugoslovanskega gospodarstva.« Za

Tabela 10: Struktura investicij v osnovna sredstva 1971–1980 (v odstotkih)¹³⁷

	1971–1975	1976–1980
1. Vlaganja v gospodarsko infrastrukturo	18,1	34,3
2. Vlaganja za povečanje proizvodnje hrane	6,0	8,8
3. Vlaganja v proizvodnjo surovin in reprodukcijskega materiala	6,4	9,4
Skupaj 1-3	30,5	52,5
4. Ostalo	69,5	47,5
V tem:	5,3	4,8
- Strojegradnja in ladjedelništvo		
- Inozemski turizem	2,2	2,3
Skupaj gospodarstvo	100	100
Delež vlaganj v družbenem produktu	18,0	19,7

¹³⁷ UL SRS, 947/20, 10. 9. 1976, Družbeni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1976–1980.

slovenska razvojna hotenja je bilo še posebej neugodno njegovo pojmovanje gospodarske nestabilnosti. Med poglavitne dejavnike, ki so v preteklem desetletju zavirali »učinkovit gospodarski razvoj skupne države«, je namreč uvrstil zaostajanje kmetijstva ter preveliko »ekspanzijo predelovalnih zmogljivosti« ob »hkratnem zaostajanju v razvoju surovinsko-energetskih panog«. ¹³⁸

*Tabela 11: Stopnje rasti temeljnih gospodarskih pokazateljev v SRS 1976–1985 (v odstotkih)*¹³⁹

	Ocena 1976–1980	Družbeni plan SRS 1981–1985
Družbeni proizvod	4,8	3,5
Industrijska proizvodnja	5,6	3,6
Kmetijska proizvodnja	3,2	3,5
Sredstva za porabo v SRS	4,4	2,6
Zaposlenost v družbenem sektorju	3,1	1,8
Produktivnost dela v prirastku družbenega proizvoda	43,0	50,0
Realni obseg izvoza blaga	4,5	8,0
Realni obseg uvoza blaga	-5,0	1,0
Pokritje uvoza z izvozom blaga	64,0	78,0
Osebna poraba	3,3	3,1
Sredstva za materialne naložbe v SRS	39,3	34,6
Sredstva za materialne naložbe izven SRS	2,9	4,7

Uvedba dogovornega gospodarstva ni vplivala na spremembo temeljnih razvojnih ciljev, zato je »skupna politika razvoja« v drugi polovici sedemdesetih let temeljila na zagotavljanju stabilnosti, usklajevanju gospodarske strukture, povečanju konkurenčne sposobnosti in zagotavljanju zunanje likvidnosti. V razvojni politiki je bila prednost spet namenjena proizvodnji energije, surovin in hrane ter hitrejšemu razvoju prometne infrastrukture. Med prioriteta področja so bila uvrščena

¹³⁸ Prav tam, str. 51–52.

¹³⁹ UL SRS, 729/12, 21. 4. 1981, Družbeni plan SR Slovenije za obdobje 1981–1985.

še tista, ki so izboljševala plačilno bilanco, pospeševala domačo konjunkturo in katerih proizvodnja je temeljila na domačih surovinskih virih. Glavna naloga naložbene politike je bila pospeševanje razvoja dejavnosti posebnega pomena, to je energetike, agroindustrijskega kompleksa, strojne industrije in ladjedelništva, magistralnega prometa, tujskega turizma ter izvozno naravnanih surovinskih dejavnosti, ki so poleg tega zmanjševale uvoz posameznih surovin.

Temeljna zasnova razvojne politike se do konca druge jugoslovanske države ni spremenila. Skupni cilji in interesi kot tudi prioritete dejavnosti in panoge so ostali skoraj isti, zamenjan je bil le njihov vrstni red. Družbeni plan Jugoslavije za obdobje 1981–1985 je določal smernice in okvire za sprejemanje ekonomskih ukrepov na vseh področjih gospodarskega življenja. Družbenemu planu Jugoslavije za obdobje 1986–1990 so bile dodane še usmeritve Dolgoročnega plana ekonomske stabilizacije, v regionalnem razvoju pa je plan med skupne interese in cilje uvrstil tudi hitrejši gospodarski razvoj SR Srbije.

Tabela 12: Akumulativna sposobnost slovenskega gospodarstva 1980–1986 (v odstotkih)¹⁴⁰

Leto	Stopnja akumulativne sposobnosti	Akumulativnost v primerjavi z dohodkom
1980	4,75	16,91
1981	5,58	18,31
1982	4,83	15,58
1983	5,50	17,34
1984	6,31	18,89
1985	5,16	17,09
1986	5,04	14,35

V letih 1945 do 1990 so se jugoslovanski razvojni koncepti nagibali k industrializaciji, v ospredje pa postavljali energetske, surovinske in kmetijske dejavnosti.

¹⁴⁰ ARS, AS, 223 šk. 5608, Nekateri primerjalni podatki za SFRJ in SRS, 11. 1. 1988.

Slovenski srednjeročni družbeni plani so le »občasno metali senco« na to togo razvojno usmeritev, in to tako, da so »mehčali zakoreninjene pristope iskanja prioritarnih panog in uvajali tudi določene usmeritve za investicijsko politiko v obliki nabora meril, ki bi jim morale ustrezati načrtovane investicije«. Ne glede na to pa do bistvenih vsebinskih razlik med zveznimi in slovenskimi družbenimi plani ni nikoli prišlo.¹⁴¹ Eni in drugi so ves čas temeljili na treh razvojnih prioritetah: povečanju proizvodnje energetskih virov, surovin in hrane. Doseženi rezultati pri njihovem uresničevanju kažejo, da so se oboji, skupaj z družbenimi dogovori in samoupravnimi sporazumi, izkazali za »okorna in nepopolna orodja, nezmožna zagotavljati prilagajanje spremembam ali celo izvajati spremembe«. In kot taki so pomenili način ohranjanja gospodarske strukture, nastale v začetnem obdobju industrializacije države z njenimi nesorazmerji vred.¹⁴²

¹⁴¹ Prav tam, str. 62.

¹⁴² Prav tam, str. 63.

Vloga slovenske politike pri krepitvi nacionalne gospodarske moči

Po letu 1945 si je slovenski politični prostor lastila ena sama, to je Komunistična partija oziroma Zveza komunistov, ki je bila hierarhično organizirana in centralistično vodena. Člani najožjega republiškega partijskega vodstva, CK KPS/ZKS, so pokrivali posamezna področja družbenega in gospodarskega življenja in vzdrževali povezavo s svojimi predstavniki v najvišjih državno partijskih organih v Beogradu. Slednji so si zagotovili poseben položaj pri urejanju gospodarsko političnih razmer v Sloveniji. Med njimi je izstopal Edvard Kardelj. Do njegove smrti leta 1979 brez njegove privolitve ali vsaj vedenja ni mogla biti sprejeta nobena strateška odločitev, ki je zadevala našo republiko. Kot karizmatičen politik z jasno vizijo je v svojih političnih prizadevanjih dajal prednost vsedravnim potrebam in zahtevam pred nacionalnimi, slovenskimi interesi. Pri slednjih pa ni nikoli pozabil, da obstajajo in da bodo ob spremenjenih razmerjih moči v državi znova ogroženi, tako kot so že bili v vsej pretekli zgodovini. Gospodarstvo ni bilo nikoli v ospredju njegovega zanimanja in političnega delovanja. V njem je videl le eno od področij družbenega udejstvovanja, ki mora v svoji organiziranosti in funkcioniranju povsem slediti političnim zapovedim in ciljem ter ustvarjati zadostna materialna sredstva za njihovo uresničitev. To izhodišče je prišlo najbolj do izraza pri Kardeljevem snovanju novih oblik gospodarsko politične organiziranosti, kot so bili socialistično združništvo in kasneje sistem delavskega samoupravljanja

Edvard Kardelj, 1947
(ARS, AS 1549, XIV/47)

Boris Kidrič, 1947
(ARS, AS 1549, XIV/47)

in združenega dela oziroma dogovorne ekonomije. Pri udejanjanju novih gospodarsko političnih načel in organizacijskih oblik je Sloveniji največkrat namenil vlogo »poskusnega zajčka«. Razpravam o medrepubliških gospodarskih odnosih se je izogibal. Odločno je posredoval le takrat, kadar so po njegovem mnenju v Sloveniji pretiravali z ugotovitvami, da samo v tej republiki »delajo in garajo«, kljub temu pa »od tega nimajo nič«. ¹⁴³

Poleg Kardelja sta v času druge jugoslovanske države veliko sledi v gospodarskem razvoju pustila še dva slovenska politika. Gledano kronološko, je bil prvi Boris Kidrič. Kot predvojnemu študentu kemije so mu bila ekonomska vprašanja precej bližja kot pa Kardelju, ki je obiskoval ljubljansko učiteljsišče. Do svoje smrti leta 1953 je Kidrič vodil najbolj izpostavljene ustanove cen-

*Miha Marinko, Boris Kraigher in Stane Kavčič, 1957
(ARS, AS 1549, XIV/48)*

¹⁴³ Prinčič, Mesto Slovenije, str. 349.

tralno planskega gospodarstva in bil »spiritus agens« novega, plansko-tržnega gospodarskega sistema, ki je bil uveden na začetku petdesetih let preteklega stoletja. Že v Sloveniji, še bolj pa v Beogradu je nepopustljivo zastopal interese zvezne države in sledil načelom svetovne proletarske revolucije. Njegova »slovenskost« se je še najbolj izražala v neizmerni delovni vnemi, ki ga je na koncu tudi pogubila.

Drugi oziroma tretji slovenski politik, ki je v času druge jugoslovanske države pomembno zaznamoval dogajanje na gospodarskem področju v državi, je bil Boris Kraigher. V letih od 1963 do svoje smrti januarja 1967 je kot podpredsednik zveznega izvršnega sveta in predsednik njegovega odbora za gospodarstvo združeval prizadevanja za pripravo in uresničitev programa gospodarske reforme. Že pred odhodom v Beograd je kot predsednik Izvršnega sveta LR Slovenije postavil v ospredje nacionalne gospodarske interese in si prizadeval, da bi se medrepubliški odnosi postavili na »zdrave« ekonomske temelje in tako postali bolj čisti in jasni. Lzhod iz vedno bolj konfliktnih razmer v večnacionalni državi je videl v iskanju sožitja med socializmom in tr-

*Sergej Kraigher in Edvard Kardelj, 1959
(ARS, AS 1549, XIV/48)*

gom in v decentralizaciji odločanja. Okoli sebe je zbral vrsto sposobnih in ambicioznih predstavnikov mlajše politične generacije in gospodarstvenikov, ki so potem v šestdesetih letih in na začetku sedemdesetih let prevzeli pomembne položaje v izvršilni, zakonodajni in upravni veji oblasti ter postali direktorji najpomembnejših slovenskih podjetij. Kraigher je bil pri graditvi svoje vizije gospodarskega napredovanja Slovenije v razmerah enotnega jugoslovanskega trga zelo stvaren in pragmatičen. Kot se je spominjal Cvetko Kobal, ki je v obravnavanem obdobju sodil v krog vodilnih slovenskih bančnikov, jim je Boris Kraigher že v petdesetih letih naročil, naj mu pripravijo študijo o denarno blagovnih odnosih Slovenije z drugimi republikami, ki naj bi na »konkretnih ekonomskih izračunih in številkah« zavrnila ali potrdila splošno prepričanje, da je Slovenija najbolj izkoriščana republika v državi. Po Kobalovih besedah študije niso napravili, so pa Kraigherju s posameznimi izračuni »do-

*Ivan Maček in Josip Broz, 1959
(ARS, AS 1549, XIV/53)*

*Miha Marinko, Svetozar Vukmanović in Franc Leskošek, 1954
(ARS, AS 1549, XIV/48)*

kazali«, da je Slovenija res zelo obremenjena z različnimi »zveznimi dajatvami«, ki pa jih lahko vedno »kompenzira« z izkoriščanjem prednosti najrazvitejše republike na jugoslovanskem trgu. Povedali so mu tudi, da se kljub znatnim sredstvom, ki so bila vložena v hitrejši razvoj drugih jugoslovanskih republik, njihov razvojni zaostanek za Slovenijo ni zmanjšal. Ko je Kraigher slišal tisto, kar je hotel, tega vprašanja ni več tako problematiziral.

Med dolgoletnimi člani slovenskega CK ZKS je bilo še nekaj takih, ki so ob pomoči širšega kroga sodelavcev in zaupnikov obvladovali posamezne procese, gospodarske panoge in teritorialna območja. Tako se je Sergej Kraigher, ki je sicer spadal v krog Edvarda Kardelja, še posebej izkazal pri uveljavljanju dogovornega gospodarstva v Sloveniji. Njegova »brezkompromisna« doslednost in vztrajnost je prišla najbolj do izraza pri preoblikovanju velikih podjetij, kot sta bili Ljubljanska banka in Iskra. Franc Leskošek je v prvih povojnih letih neposredno usmerjal proces industrializacije in je tudi v kasnejših dvajsetih letih ostal v krogu tistih, ki so odločali o večjih naložbah v slovenski industriji. Ivan Maček je vsa leta »držal roko« nad gradbeništvom in zaprto cono na Kočevskem. Viktor Avbelj pa je bil »politični boter« hitro razvijajočega se gospodarstva na Dolenjskem.

Krepitev prizadevanj za decentralizacijo gospodarskega odločanja, posodobitev gospodarskega sistema in politike (1945–1974)

Konec leta 1946 so vodilni slovenski komunisti še posebej zavzeto izpostavljali prednosti gospodarsko močne in enotne Jugoslavije. Bili so kritični do slovenske ozkosti, šovinizma in separatizma, ki so prihajali najbolj do izraza v gospodarstvu. »Cilj Slovencev je ustvaritev gospodarsko močne Jugoslavije,« je leta 1946 poudaril Edvard Kardelj, zato bo »vsak partikularizem, provincializem, ozkogrudnost imel hude posledice. Glavni odnos slovenskega naroda do nove Jugoslavije mora biti v tem, da sleherni naš delovni človek ve s polno zavestjo, da je Jugoslavija prav tako njegova lastna tvorba, njegova lastna država, kakor je LR Slovenija.« Po njegovih besedah je prišel čas, ko je treba »tesneje povezati narode v skupnem ustvarjalnem delu« in »ustvarjati jugoslovansko zavest«, da bi lahko »ustvarili velike stvari«. ¹⁴⁴ Tudi za Borisa Kidriča si močne Jugoslavije ni bilo mogoče zamisliti brez ekonomske enotnosti in federativne izgradnje države, kar pa je mogoče doseči le z osredotočenjem vseh sil in usmerjanjem razvoja z enim centralnim planom. ¹⁴⁵ Kot je večkrat ponovil, je »danes Beograd središče vseh uspehov in moči naših narodov, je zaščitnik svobode, enakopravnosti in suverenosti naših republik, je središče našega gospodarstva«. ¹⁴⁶ Ude-

¹⁴⁴ LP, 20. 11. 1946, Ustavodajna skupščina je na drugi seji izvolila svoje predsedstvo, str. 1–2.

¹⁴⁵ Kidrič, SD IV, str. 180–181.

¹⁴⁶ Prav tam, str. 367.

janjanje političnega načela bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov na ekonomskem področju je ostala izpostavljena vrednota skoraj do konca države.

Slovensko politično vodstvo se je od jeseni 1946 do spomladi 1947 trudilo, da bi svojim državljanom pojasnilo koristi centralistične gospodarske ureditve, dolžnosti in »prav posebne naloge« slovenskega gospodarstva v vsedržavnem gospodarskem načrtu. Njegovi člani so s številkami in konkretnimi primeri dokazovali, da je slovensko gospodarstvo v povojnem času že napravilo znaten napredek le po zaslugi materialne in denarne pomoči zvezne vlade in drugih delov države. Zagotavljali so, da bo uveljavitev skupnega petletnega gospodarskega načrta Sloveniji zagotovila še hitrejši razvoj, ki pa ga bo treba še bolj prilagajati in usklajevati z zveznim centrom. Ob tem so opozarjali, da je »kurz določen in kontroliran v Beogradu in ga ni mogoče nikjer v Ljubljani spreminjati«. V svojih govorih so predpostavljali, da bo Slovenija pokazala »močno splošno državno zavest« in prispevala svoje »vsakdanje gospodarske napore« ne le za dvig »našega skupnega blagostanja«, temveč bo »dajala tudi živa in materialna sredstva« za hitrejši razvoj gospodarsko manj razvitih republik. Na zasedanju zvezne skupščine marca 1947, na katerem so obravnavali in sprejeli zakon o petletnem gospodarskem načrtu, je Miha Marinko zagotovil, da slovenska politika podpira in sprejema razvojno pot, kot jo je določil zvezni načrt. Ogradil se je od vseh »pomislekov« iz svoje republike, da naj bi ta razvojna pot pomenila »demonžiranje oziroma kočenje razvoja slovenske industrije«. Po tem zasedanju je imel partijski aktiv CK KPS konferenco. Na njej je Miha Marinko že v uvodnih besedah opozoril, da širše razprave okoli republiškega petletnega gospodarskega načrta ne bodo niti zaželeni niti potrebni, saj bo vsaka panoga in vsako podjetje »dobilo svojo nalogo od vrha naznačeno. O tem (pa), kar je z vrha naznačeno, takorekoč ne more biti diskusije.«¹⁴⁷

V naslednjih šestih letih je slovensko partijsko vodstvo zvesto sledilo zvezni politiki. Njegovi najvplivnejši člani so bili »poklicani« v Beograd in so prevzeli najodgo-

¹⁴⁷ Prinčič, Slovenska industrija, str. 48–49.

vornejše položaje pri načrtovanju pospešene industrializacije in uresničevanju prioriternih razvojnih projektov. V ospredju sta bila Boris Kidrič¹⁴⁸, ki je postal tvorec prve petletke in nato najvidnejši snovalec novega gospodarskega sistema, in Franc Leskošek, v letih 1947 do 1951 minister za težko industrijo vlade FLRJ. Republiška vlada je v tem času samo »registrirala in sprejemala« direktive, ki so prihajale iz Beograda. Brez ugovorov so bile sprejete tudi najpomembnejše odločitve, ki so močno posegle v gospodarsko življenje naše republike. Med njimi je izstopala tista iz decembra 1949, ki je od Slovenije zahtevala, da bistveno upočasni graditev republiške industrije ter vsa razpoložljiva sredstva preusmeri v pospešeno graditev zveznih kapitalnih objektov. Tudi postopek podaljšanja prvega republiškega petletnega plana so v naši republiki vzeli kot golo administrativno formalnost. Potem ko je bil sprejet zakon o podaljšanju petletnega plana FLRJ, je predsednik slovenske vlade januarja 1951 obvestil predsednika republiške skupščine, da »tudi v Sloveniji ne bo mogoče izvršiti vseh nalog iz republiškega petletnega plana in je zato potrebno, da se njihova izvršitev odloži za eno leto«. Predlagal je, naj ta pravni postopek izpelje tako, da vnese določilo o podaljšanju plana v zakon o državnem proračunu LR Slovenije za leto 1951. Republiška skupščina je ta predlog sicer soglasno in s ploskanjem sprejela, toda iz razprave in poročil posameznih poslancev je razbrati, da se s tem ukrepom niso povsem strinjali.¹⁴⁹ Ko je v naslednjem letu začel veljati novi gospodarski sistem, je v Sloveniji »vladalo splošno prepričanje, da bodo republiške investicije večje, kot doslej in da jih bo mnogo«. Republiško vodstvo pa je šele ob obravnavi predloga družbenega plana LRS za leto 1952 priznalo, da za take investicije ni niti sredstev niti razmer, ker je treba v celoti upoštevati določila zveznega plana, po katerih je treba večino investicijskih sredstev nameniti gradnji določenih industrijskih objektov.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Boris Kidrič je junija 1946 postal minister za industrijo FLRJ. Leta 1948 je postal predsednik Planske komisije vlade FLRJ, predsednik Gospodarskega sveta vlade FLRJ, januarja 1953 pa član ZIS, odgovoren za gospodarstvo.

¹⁴⁹ Prinčič, Slovenska industrija, str. 101–102.

¹⁵⁰ Prav tam, str. 111.

*Člani CK ZKS, 1954
(ARS, AS 1549, XIV/48)*

V drugi polovici leta 1952 se je moral Boris Kidrič zaradi bolezni umakniti iz javnega življenja. Njegova smrt aprila naslednjega leta je pomenila začetek konca politike uresničevanja plana enosmerne in pospešene industrializacije. Ko je državni partijski vrh kritično spregovoril o njeni zasnovi, so se začele odpirati možnosti za večje in tudi javno izražanje nacionalnega gospodarskega interesa. Predlog zveznega družbenega plana za leto 1953 je bil prvi pomemben razvojni dokument, ki mu je slovenski izvršni svet javno nasprotoval. Potem ko so se njegova pričakovanja zopet izjalovila, so predstavniki Slovenije zavrnil predlog zveznega plana. Jeseni 1952 je slovenska vlada poslala zveznemu gospodarskemu svetu tri »proti predloge«, v katerih je zahtevala povečanje obsega sredstev za graditev objektov temeljne investicijske graditve v Sloveniji. Decembra pa je, skupaj s prezidijem ljudske skupščine LRS, zvezno vlado obvestila, da dodeljena sredstva ne zadostujejo za uresničitev investicijskega načrta. Tega in še nekatere druge ugovore pa je zvezna vlada zavrnila in uveljavila svojo prvotno odločitev. Leta 1954 je snovanje in uresničevanje gospodarske politike še teklo po »starih tirih«. V Sloveniji so bili v tem letu še posebej nezadovoljni z zvezno investicijsko politiko in so njene ukrepe ocenili kot zelo »utesnjene« in »nepopularne«. Najbolj so nego-

dovali poslanci okrajnih skupščin. Ti so namreč verjeli obljubam iz prejšnjega leta, da bodo komune že v letu 1954 dobile »veliko vlogo pri razširjeni reprodukciji«, zato so pri snovanju svojih družbenih planov načrtovali, da bodo okrajni in mestni kreditni skladi že razpolagali s precejšnjimi investicijskimi sredstvi.

Novembra 1954 je Josip Broz v svojem govoru v Koprju napovedal, da bo državno vodstvo zaradi nakopičenih težav »storilo najodločnejše ukrepe« za spremembo gospodarske politike, kar se je v naslednjem letu tudi zgodilo. Ta govor je v Sloveniji zelo odmeval. Javnost ga je navdušeno sprejela in razumela tudi kot zagotovilo, da lahko odkrito izrazi nezadovoljstvo nad gospodarskimi razmerami. Prebivalstvo je bilo nezadovoljno z nizkim standardom, protestiralo je tudi proti novemu plačilnemu sistemu. Okrajni funkcionarji so se najbolj pritoževali nad težavami pri zagotavljanju kreditnih in likvidnostnih sredstev, vodilni gospodarstveniki, nižja partijska vodstva in tudi ekonomisti so bili zlasti nezadovoljni zaradi prevelike davčne obremenitve. Dokazovali so, da je naša republika zaradi prevelike obdavčitve »zapostavljena« in da se jo izrablja za hitrejši ekonomski razvoj ostalih republik. Podobno so stanje v Sloveniji ocenjevali tudi posamezni člani republiškega vodstva. Izstopal je Josip Vidmar, ki na sejah republiških organov večkrat ni hotel glasovati za tako politiko.¹⁵¹ Sicer pa je republiška vlada uradno in navzven odločno podpirala politiko zveznih organov. Tudi slovensko partijsko vodstvo je »napade« na zvezno državo zavračalo in obsojalo, čeprav je bilo tudi samo deležno pritiskov iz zveznega izvršnega sveta in posameznih republiških vodstev. Slednja so Sloveniji očitala, da »ima dovolj sredstev, da je privilegirana in protežirana od tega in onega«, in javno spraševala, kdaj bo »prišel čas, da se v tem pogledu na-

¹⁵¹ Tako je na seji predsedstva SZDL Slovenije januarja 1955 Josip Vidmar vprašal Miha Marinka in Marjana Breclja, ali vesta, kam gre denar, ki ga Slovenija pošilja v Beograd. Nadalje je zahteval, da Slovenija preneha pošiljati denar za nerazvite republike ali vsaj doseže, da se za ta sredstva postavi neka sprejemljiva meja. Marjan Breclj je zastopal zvezna stališča v smislu, da mora biti »naša politika in celotna orientacija taka, da se dvignejo zaostali kraji v državi« (...) in da je zato »nujno odvajanje posebnega davka tistim republikam, ki nimajo večjega dohodka«. Miha Marinko pa je Vidmarja zavrnil, »čemu pa nisi šel v Beograd in se temu izognil«, ter ga opomnil, da je »po toči zvoniti prepozno«. – Prinčič, Slovenska industrija, str. 159.

pravi red«. ¹⁵² Na začetku leta 1955 so v Izvršnem komiteju CK ZKS še pričakovali, da bo sprememba razvojne politike prinesla tudi večjo samostojnost republik v gospodarskih zadevah. Navdušenje pa se je moralo kmalu umakniti zahtevi iz Beograda, da je »na Sloveniji velika odgovornost, zato mora vleči gospodarstvo naprej«. To je pomenilo, da je »treba iti bolj v korak z jugoslovansko ekonomsko politiko« in okrepiti »perspektivo enotne socialistične koncepcije v Jugoslaviji«. ¹⁵³

Družbena plana FLRJ za leto 1956 in 1957 sta potrdila napovedi, da bo osrednja oblast prizadevanja za stabilizacijo gospodarstva izkoristila za povečanje gospodarskega centralizma. Slovenska politika ni nasprotovala krepitvi zveznih oblasti in se je javno zavzemala za odločno in ostro »borbo proti nacionalističnim tendencam«. Kritičnih pripomb in zahtev partijsko vodstvo ni odobraval. Prvič zato, ker so bile premalo »konstruktivne« in »jasne«, da bi jih upalo podpreti, ne da bi se osmešilo in »pred vso Jugoslavijo postavilo v neko nemogočo situacijo«. Drugič pa zato, ker je bilo prepričano, da z njimi ne bi bili uspešni. »Preko določenih okvirov, stališč in obveznosti ni mogoče iti,« je opozarjal Boris Kraigher. Tudi sklicevanje na že sprejeta stališča ni zagotavljalo uspeha, kar se je zgodilo z njegovim predlogom za povišanje življenjske ravni. ¹⁵⁴ Zato bi bilo po njegovem še bolj »iluzorno« pričakovati, da bi lahko »kaj dosegli z nekakšnim večjim subjektivnim pritiskom, z večjim uveljavljanjem takšnih in drugačnih stališč, ki nimajo stvarne podlage«. Slovenski politiki so se zato v tem prehodnem obdobju rajši oklepali pragmatičnih in stvarnejših izhodišč, ki politično niso bila sporna. Ta pa so bila: »Boriti se za to, da imamo jasne perspektive v jugoslovanskem merilu in da v okviru predpisov naša podjetja ekonomsko

¹⁵² Princič, V začaranem krogu, str. 29.

¹⁵³ Prav tam, str. 30.

¹⁵⁴ V razpravah o zveznem družbenem planu za leto 1956, ki so potekale v gospodarskem odboru ZIS, je prišlo do razlik pri ocenjevanju možnosti za povečanje življenjske ravni prebivalstva v mestih in industrijskih središčih. Ker je bil to prvi cilj gospodarske politike v letu 1956, je večina razpravljavcev pričakovala, da se bo ta raven povečala za 20 %. Boris Kraigher je bil drugačnega mišljenja. Zastopal je stališče, da je s političnega vidika takšno povečanje nezadostno, saj s tem ne bi dosegli tistega, o čemer »govorimo« in »prepričujemo« ljudi v veliki politični akciji, s katero hočejo ponuditi ljudem »prijemljivo socialistično perspektivo«.

uspevajo.«¹⁵⁵ Nižji oblastni organi in gospodarski krogi s tehnično inteligenco pa so bili v letu 1956 in 1957 »zelo nastrojeni«, tako proti Beogradu kot proti drugim republikam. Tudi delavci so v tem času s posameznimi dejanji opozorili na to, da nočejo biti več zgolj ravnodušni opazovalci in spremljevalci vedno bolj zapletenih gospodarskih gibanj in medrepubliških političnih odnosov.

Z družbenim planom za leto 1957 se je zaključilo obdobje enoletnih gospodarskih načrtov, ki so se začeli leta 1952. Končalo pa se je tudi obdobje, v katerem je zlasti med jugoslovanskimi ekonomisti veljalo prepričanje, da je Jugoslavija po svojih surovinah bogata dežela. Ves dotedanji razvoj in vrsta geoloških raziskav sta dokazovala ravno nasprotno in opozorila, da bo imela Jugoslavija na tem področju vedno več težav. Konec decembra 1957 je bil sprejet Družbeni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije od leta 1957 do 1961, ki je že upošteval nova dognanja. V času razprav so vodilni slovenski politiki podpirali usmeritev, ki jo je v svojem pismu poleti 1957 nakazal IK CK ZKS, po kateri bi se moral zvezni petletni plan osredotočiti na reševanje dveh problemov: izboljšanje življenjskega standarda in zmanjšanje zunanjetrgovinskega primanjkljaja. Po besedah Borisa Kraigherja je takšna usmeritev predpostavljala, da se bo treba v skladu z omejenimi ekonomskimi možnostmi »omejiti na postopno dvigovanje življenjskega standarda, predvsem na področje osebne potrošnje«, medtem ko bo treba pri splošni potrošnji »naše appetite omejiti na tisti minimum, ki je potreben za to, da lahko zagotovimo povečano osebno potrošnjo in tudi razvijanje naših gospodarskih kapacitet, ki so potrebne za reševanje deficita v zunanji plačilni bilanci«. ¹⁵⁶ Slovenski predstavniki so podpirali predlog o oblikovanju investicijske politike, ki bo pospešila razvoj do tedaj zapostavljenih gospodarskih področij in zmanjšala delež neto investicij v narodnem dohodku, ki je bil v letih 1947 do 1956 povprečno 12,4-odstoten. Izbor ekonomskih ukrepov in obveznih smernic pa ni ustrezal njihovim pričakovanjem,

¹⁵⁵ Prinčič, V začaranem krogu, str. 56.

¹⁵⁶ ARS, AS 1589/III, šk. 7, Zapisnik razširjene seje Izvršnega komiteja CK ZKS, 13. 7. 1957.

saj so zaradi reševanja politično teritorialnih problemov oziroma pospeševanja razvoja nerazvitih republik zapostavili ekonomsko politična načela in razvoj celotnega gospodarstva. Republiški izvršni svet je zato imel največ pripomb na investicijski načrt, ki do konca leta 1961 za Slovenijo, razen za energetiko, ni predvidel naložb, ki bi predstavljale izhodišče za njen nadaljnji razvoj. S tem so slovenskim podjetjem ostale le še »teoretične možnosti«, da pridejo do potrebnih sredstev na natečajih za kredite iz Splošnega investicijskega sklada. V gospodarskem odboru izvršnega sveta so menili, da bo zaradi takšne politike slovensko gospodarstvo močno zaostalo za drugimi republikami, kar bo zmanjšalo njegov delež v skupnem nacionalnem dohodku, s čimer se bodo zmanjšali prispevki Slovenije za splošno državne potrebe. Zvezni izvršni svet so opozorili, da Slovenija v tem »okviru« ne more najti svojega mesta, in zahtevali odgovor na vprašanje, »ali je v sedanjji etapi primeren pospešen razvoj FLRJ kot celote ali pa je pri doseženem razvoju osnovno vprašanje medsebojni odnos posameznih teritorijev«. ¹⁵⁷ Iz dolgotrajnih in zelo polemičnih razprav so slovenski predstavniki izšli kot poraženci. Je pa Slovenija v svojem petletnem družbenem planu dala močnejši poudarek trgovini, obrti, turizmu in kmetijstvu.

Tabela 13: Predvideno povečanje družbenega bruto proizvoda v gospodarstvu LRS 1956–1961 ¹⁵⁸

	1956 v milijardah din	1961 v milijardah din	Povprečno letno povečanje v %
Gospodarstvo	547,8	805,8	8,0
Industrija	345,7	508,2	8,0
Kmetijstvo	61,4	99,0	10,0
Gozdarstvo	6,6	7,5	2,6
Gradbeništvo	27,3	36,7	6,0
Promet	32,4	45,2	7,0
Trgovina	23,5	34,2	7,8
Gostinstvo	11,6	17,5	8,6
Obrt	39,3	57,5	8,0

¹⁵⁷ Princič, *V začaranem krogu*, str. 64-64.

¹⁵⁸ UL LRS, št. 6/3, 23. 1. 1958, Družbeni plan gospodarskega razvoja LR Slovenije za razdobje od 1957. do 1961. leta.

S sprejetjem drugega petletnega načrta so se pristojnosti zveznih organov povečale, zato so se njihovi odnosi z republiškiimi izvršnimi sveti poslabšali. To se je najbolj pokazalo pri razpravi o predlogu zveznega družbenega plana za leto 1958 v zvezni skupščini. Poslanci so ga »ostro« napadli, pri čemer je prednjačil Viktor Avbelj. Tega leta je moral IK CK ZKJ v svojem pismu priznati, da so se v državi pojavili nacionalistične težnje in nasprotja med republiškiimi vodstvi. Komunisti posameznih republik so se začeli deliti na tiste iz razvitih in tiste iz nerazvitih republik. V državi sta se izoblikovali dve usmeritvi ali struji. Ena se je zavzemala, da se investicije namenijo naložbam v posodobitev in razširitev že obstoječih industrijskih zmogljivosti. Druga pa je zahtevala, da se, tako kot je bilo predvideno z drugim petletnim načrtom, največji del investicijskih sredstev vloži v hitrejši gospodarski razvoj nerazvitih republik, da bi se pospešilo njihovo »dohitevanje« razvitih republik. Leta 1959 se je »boj« za investicije iz splošnega investicijskega sklada prenesel še na druga področja. Medrepubliško tekmovanje in nasprotovanje pa se je iz partijskih in vladnih kabinetov začelo širiti na okraje in podjetja ter počasi prodiralo v vse pore gospodarskega življenja. Na drugem plenumu CK ZKJ so ugotovili, da med podjetji ni več »duha sodelovanja in zdravega tekmovanja«, temveč se vse bolj kaže »duh nelojalne konkurence«. ¹⁵⁹ V obravnavanem času je slovensko politično vodstvo doma odločno zastopalo stališče, da mora Slovenija podpirati razvoj manj razvitih republik in z njimi dobro sodelovati, da si ohrani njihove trge in še druge prednosti pri vzpostavljanju gospodarskih odnosov z njimi. V odnosih do zvezne ekonomske politike in drugih republiških gospodarstev pa je bilo njegovo vodilo, da se mora Slovenija zavzemati za »tako pot, po kateri bo tri četrtine ustvarjenih sredstev ostalo doma, za potrebe podjetij in občin«. ¹⁶⁰

Konec petdesetih let je vodilne položaje v republici prevzela mlajša generacija politikov na čelu z Borisom Kraigherjem. Tako kot hrvaški so tudi slovenski politiki

¹⁵⁹ Princič, V začaranem krogu, str. 97.

¹⁶⁰ Prav tam, str. 96–99.

menili, da je ekonomska ureditev Jugoslavije preživela in da je prišel čas, ko je treba najti sožitje med socializmom in trgom, pospešiti decentralizacijo odločanja in se bolj odpreti zunanjemu svetu. Na začetku šestdesetih let republike niso več prikrivale nasprotovanj. Prepiri in medsebojna obtoževanja, ki so se začeli znotraj najvišjih partijskih teles, so se nadaljevali v zvezni skupščini, na sestankih množičnih in strokovnih organizacij, v okviru zveznega izvršnega sveta pa zlasti v njegovem ekonomskem svetu. V tem času je vsaka republika še imela bolj ali manj svojo predstavo o bodočem gospodarskem razvoju, v kateri je bilo malo prostora in pripravljenosti za upoštevanje potreb in želja drugih, temveč so postavile v ospredje svoje zahteve in lastne žgoče probleme. Nato pa sta se oblikovala dva tabora, ki sta zagovarjala povsem nasprotni razvojni usmeritvi. Prvi je hotel razvoj obrniti nazaj. Srbija, kot njegova vodilna sila, je ob podpori nerazvitih republik zahtevala, da se okrepi vloga zvezne države in da se povrneto centralistični planski sistem in distribucija, saj samoupravljanje in spremembe v gospodarski ureditvi, predvsem pa poskusi liberalizacije in uvajanje večje vloge trga niso prinesli obljubljenega napredka in blaginje. Drugi tabor, katerega članica je bila poleg Hrvaške tudi Slovenija, je z zaskrbljenostjo spremljal nazadovanje in vse večje zaostajanje svojih gospodarstev za razvitimi državami in se je zavedal nujnosti korenitih reform. Prizadeval si je za decentralizacijo in posodobitev gospodarskega življenja, za večjo vlogo republike pri odločanju in usmerjanju gospodarskega življenja ne samo znotraj republiških in državnih meja, temveč tudi pri sklepanju odnosov s tujimi gospodarskimi partnerji. Zahteval je sprostitev tržnih zakonitosti in opustitev toge avtarkične miselnosti.¹⁶¹

Ob vstopu v razgibana reformna šestdeseta leta, ko sta se po besedah Staneta Kavčiča moč in čar narodnoosvobodilne vojne umikala v zgodovinski spomin, je slovenska politika pokazala bolj odločen obraz. Še posebno veliko naporov je vložila v izvedbo t. i. male reforme, ki je bila uvod v spreminjanje cenovnih, dohodkovnih, bančno kreditnih in zunanjetrgovinskih odnosov in v sno-

¹⁶¹ Prav tam, str. 123, 151.

vanje tretjega petletnega načrta. Slovenski politični vrh se ni strinjal z vsemi spremembami, ki jih je prinesel drugi v vrsti poskusov makroekonomske stabilizacije in globljih sistemskih sprememb. Velike zamere je imel do preureditve bančništva, zlasti do nove organizacije posebnih zveznih bank, ter zaradi ukinitve hranilnic, ki so imele v naši republiki 100-letno tradicijo. Gospodarski analitiki so opozarjali na številne nedorečenosti pri investicijah, amortizaciji, proračunskem poslovanju in še na nekaterih drugih področjih, ki jih nova zakonodaja ni zajela. Spremembe v delitvi dohodka med podjetji in državno skupnostjo in zakon o sredstvih gospodarskih organizacij pa v Sloveniji niso bili deležni take pozornosti, kot se je dogajalo v preteklosti. Kljub temu pa je slovensko partijsko vodstvo z velikim odobravanjem pozdravilo začetek reformnih prizadevanj ter jih do konca odločno in v celoti podpiralo. Zavedalo se je namreč, da bodo reformna načela uresničena le, če jih bo Slovenija odločno in v celoti podpirala. Boris Kraigher je slovensko strategijo predstavil takole: »Slovenske pripombe ne bi smele zavirati sprejema in je boljše, če se stvari sprejmejo brez naših pripomb, da pa jih kasneje pri snovanju tega sistema postopoma popravljamo in korigiramo, kot pa da bi zaradi tega prišlo do nadaljnjega odlaganja rešitev celotnega tega problema.« Skratka, v Sloveniji so se zavedali, da morajo biti »zastavonoše« v nadaljnjem razvijanju gospodarskega sistema, kajti sicer se »bodo še bolj krepile tendence, ki težijo za tem, da gremo ponovno na prejšnje ukrepe, se pravi na ponovno maksimiranje cen, na ponovno distribuiranje uvoznega materiala itd.«¹⁶² Tudi na začetku jeseni leta 1961, ko je bilo že očitno, da reformska načela ne morejo zaživeti, je slovenski izvršni svet še vedno menil, da je za negativne ocene prezgodaj. Priznal pa je, da »nekatero negativnosti nesporno so«, in je bil že za to, da se o njih spregovori. V svoji kritiki pa ni upal iti predaleč, saj je bilo takrat že očitno, da zvezna uprava vsako kritiko jemlje preveč resno ter jo izrablja, da se »pripravi teren za one druge instrumente«. Zato je od svojih predstavnikov v zveznih telesih zahtevala, da še naprej odločno nastopajo v »zaščito vseh tistih stra-

¹⁶² Prav tam, str. 146.

ni novega sistema, ki je predstavljal napredek«. Konec leta 1961 pa je vnema slovenske politike, da je treba brezpogojno podpirati reformna prizadevanja, začela popuščati. Izjema je bilo področje bančništva, s katerim je imela velike načrte. Ugotovila je namreč, da je brez pomena govoriti o večji vlogi republike na gospodarskem področju, dokler zvezni izvršni svet prek Narodne banke Jugoslavije in posebnih zveznih bank razpolaga s pretežnim delom akumulacije in jo deli po političnih merilih. Konec leta 1961 je izkoristila večje sistemske možnosti in ustanovila Splošno gospodarsko banko LRS, ki naj bi v okviru republike v celoti prevzela kratkoročno kreditiranje ter začela urejati kreditno-monetarno problematiko. Ta banka še nekaj časa ni mogla opravljati večine nalog, ki jih je določil ustanovitveni akt. Kljub temu pa sta z njo slovenska politika in gospodarstvo dobila pomembno stvarno oporo pri udejanjanju razvojnih zamisli. Kot so ugotovili na seji republiškega izvršnega sveta 29. decembra 1961, je bila »prvi korak pri krepitvi vloge republike v gospodarskem odločanju, s katerim se je dejansko začelo osamosvajanje naše republike«. ¹⁶³

Tabela 14: Vpisane in vplačane obveznice na račun Splošne gospodarske banke LRS leta 1963 (v milijon din)¹⁶⁴

Vplačnik obveznic	Zneski vpisanih obveznic in depozitov	Vplačani zneski
Gospodarske organizacije	9.330	8.712
Okrajni skladi	300	300
Občinski skladi	1.363	1.208
Banke	1.230	1.170
Ostali vpisniki	48	48
Skupaj obveznice	12.271	11.438
Depoziti	4.974	4.963
Skupaj zbrana sredstva	17.245	16.401

Razprave o osnutku novega, tretjega zveznega petletnega plana, ki so se začele marca 1960, niso bile pri-

¹⁶³ Prav tam, str. 149.

¹⁶⁴ Lazarevič, Prinčič, Zgodovina slovenskega bančništva, str. 312.

merljive s predhodnimi. Pokazale so, da so pogledi posameznih republiških vodstev na nadaljnji gospodarski razvoj zelo različni in nasprotujoči. Jedro spora je bilo težišče nadaljnjega gospodarskega razvoja, se pravi, ali je gospodarska politika, ki je bila sprejeta leta 1955, še lahko podlaga za nadaljnji gospodarski razvoj ali ne. Severni republik, ki se jima je pri glasovanju o načelnih vprašanjih pridružila tudi Makedonija, sta bili za to, da se ne hiti s spreminjanjem gospodarske usmeritve, temveč se obstoječo dopolni, kar bi bilo, skupaj s spremembami v gospodarskem sistemu, zadostno zagotovilo, da bi nastopilo tako povečanje proizvodnje, investicijskih naložb in blagovne menjave s tujino, da bi lahko še pospešili rast narodnega dohodka, delovne storilnosti, osebne porabe in postopno uskladili tekočo poslovanje s tujino, tako da bi do leta 1965 že postali aktivni. Južne republike, načelovala jim je Srbija, pa so dokazovale, da obstoječa gospodarska politika ni dala pričakovanih rezultatov, zato so zahtevale, da se jo spremeni oziroma vrne nazaj na prejšnje tire. Po njihovem bi morala spremenjena gospodarska usmeritev temeljiti na dolgoročnih investicijskih naložbah v velike industrijske objekte, katerih večina bi bila v nerazvitih republikah. V slovenskem izvršnem svetu in slovenskem partijskem vodstvu so se strinjali s splošno usmeritvijo in težiščem gospodarskega razvoja, ki ga je napovedal osnutek petletnega plana. Do nekaterih predvidevanj in postavk pa so bili od vsega začetka zelo kritični. Največ stvarnih pripomb so imeli na razdelitev investicijskih sredstev in načrt razvoja nerazvitih območij v državi.¹⁶⁵ Slovenski predstavniki so bili v času sprejemanja zveznega plana večkrat izpostavljeni preišljenim in vnaprej dogovorjenim pritiskom zvezne administracije in posameznih republiških vodstev. Kljub temu pa so nastopali preudarno in umirjeno, saj so se že pred odhodom v Beograd dogovorili za taktiko »ekonomske argumentacije«, to je, da bodo s »preišljenimi in na ekonomskih izračunih utemeljenimi dokazi branili interese nadaljevanja dosejanega gospodarskega razvoja«. Družbeni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije od leta 1961 do leta 1965,

¹⁶⁵ Prinčič, V začaranem krogu, str. 155–159.

ki ga je zvezna skupščina sprejela decembra 1960, ni povsem ustrezal slovenskim pričakovanjem, kljub temu pa so v drugih republikah zatrjevali, da je Slovenija njegov sprejem izsilila in da je bil sestavljen po meri razvitega dela države. Slovenski gospodarstveniki so ta plan javno ocenili kot sicer »edino najboljšo možno rešitev«, ki pa ima preveč napete proporce, zlasti glede povečanega deleža bruto investicij in neugodnega odnosa med gospodarskimi in negospodarskimi investicijami. Napovedali so, da bo zaradi tega prišlo do »resnih nesorazmerij«, kar bo povzročilo številne probleme v »sorazmerno ostri obliki« in še olajšalo pot administrativnim posegom.¹⁶⁶ Tako se je tudi zgodilo. Državno partijsko vodstvo se je planu odpovedalo, še preden se je dobro začel. To se je zgodilo na četrtem plenumu CK ZKJ junija 1962. Na njem so bili zavrtnjeni tudi očitki na račun Slovenije, priznana je bila njena odločilna vloga v jugoslovanskem gospodarskem razvoju in pravica, da se hitreje razvija. Josip Broz je namreč v zvezi z »govoricami«, da Slovenci živijo bolje zato, ker izkoriščajo druge, odgovoril takole: »Ni res, da Slovenci živijo bolje na tuj račun. Drži, da je bila Slovenija dosti naprednejša od drugih republik, da je imela industrijo, kadre in delavce, ki so znali dvigniti proizvodnjo in produktivnost dela na višji nivo, s tem pa tudi standard. Ne moremo zdaj zahtevati, naj Slovenci ostanejo tam, kjer so bili leta 1941, dokler se vse druge republike ne dvignejo na ta nivo, ampak moramo tudi njim omogočiti, da še bolj napredujejo, če hočemo, da imamo od njih večjo korist. Več ko bo imela Slovenija, več bo lahko dajala drugim.«¹⁶⁷

Epizoda s sedemletnim gospodarskim načrtom je bila še ena potrditev, da se v prvi polovici šestdesetih let v Jugoslaviji niso mogli zediniti o novi razvojni usmeritvi. Pripravo načrta so zvezni organi sicer začeli spomladi 1963, toda do konca leta je delovna vnema že popustila, zanimanje pa se je poglelo. V letu 1964 so se sicer pokazali njegovi obrisi, vendar dalj kot do sprejema resolucije o smernicah za izdelavo zveznega plana, ki jo je zvezna skupščina sprejela konec tega leta, niso prišli.

¹⁶⁶ Prav tam, str. 161.

¹⁶⁷ Prav tam, str. 175.

Pa tudi resolucijo, ki je bila na načelni ravni sprejemljiva tako za razviti sever kot manj razviti jug, so naslednje leto umaknili. V Sloveniji so spomladi 1963 določili skupino vodilnih ekonomistov z Aleksandrom Bajtom na čelu, ki naj bi sodelovala pri delu zveznih komisij. Že jeseni pa se je slovenski izvršni svet začel umikati iz tega projekta, ker se mu je zdelo nesmiselno ukvarjati se z njim, dokler se vse republike ne dogovorijo glede njegovih temeljnih postavk in izhodišč. Slednje je še posebno veljalo za nerazvite republike, ki so »zelo jasno podpirale tisto koncepcijo plana, ki zapostavlja osebno potrošnjo in ki ne terjaja sprememb v delitvenih razmerjih, ampak dopušča hitrejšo izgradnjo materialne osnove na škodo osebne potrošnje in na škodo teh sprememb v delitvi družbenega produkta«. ¹⁶⁸ Po oceni slovenske politike je bil nedodelan gospodarski sistem eden glavnih krivcev, da se je leta 1964 gospodarstvo ponovno znašlo na robu krize. Po njenem je bilo treba v »kolesje finančnega mehanizma vnesti marsikaj novega«, da bo gospodarstvo lahko hitreje poganjal. Na prvo mesto je postavila spremembo instrumentov za delitev ustvarjenega dohodka.

Gospodarska reforma, ki se je začela leta 1965 in je združevala težnjo po odpravi centralizirane gospodarske ureditve s prizadevanjem za sprostitev tržnega mehanizma, je bila dogodek posebnega pomena. Pri snovanju in tudi doslednem uresničevanju njenega programa, ki naj bi v gospodarstvo vrnil red, zagotovil bolj smotrno porabo in stabilnejše pogoje gospodarjenja ter ga enakopravno vključil v svetovno trgovino, so vidno vlogo igrali slovenski politiki z Borisom Kraigherjem na čelu. Tako kot Kidrič tudi Kraigher reforme ni razumel le kot golo računsko operacijo in seštevke predvidenih ukrepov, temveč kot resen poskus kakovostnih sistemskih sprememb. Reformni program, ki ga je predstavil 24. julija 1965, je bil zelo široko zastavljen. Predvidel je spremembo cenovnih razmerij, okrepitev terciarnega sektorja, posodobitev sistema ekonomskih odnosov s tujino s spremembo tečaja dinarja, omejevalno kreditno politiko, spremembo davčne ureditve, uravnoteženje

¹⁶⁸ ARS, AS 537, šk. 31, Zapisnik 25. seje Izvršnega odbora Glavnega odbora SZDLS, 14. 5. 1964.

porabe z dohodki, postopno vzpostavljane konvertibilnosti domačega denarja ter nov odnos do nerazvitih republik in območij.¹⁶⁹ Z njegovo smrtjo januarja 1967 je reformna struja izgubila svojega najbolj odgovornega in tudi izpostavljenega člana. Že v drugi polovici tega leta sta vnema in pripravljenost za dosledno uresničevanje programa gospodarske reforme popustili.

V prvih dveh letih trajanja gospodarske reforme so v Sloveniji prizanesljivo ocenjevali ukrepe zvezne države in jih tudi uresničevali z manj negotovanja kot v preteklosti. Pomembna razloga za to sta bila večja gospodarska stabilnost in utrditev domače valute.¹⁷⁰ V naslednjem letu pa so začeli tudi v Sloveniji vse bolj kritizirati ukrepe zvezne oblasti. Pri tem je izstopal republiški izvršni svet, ki ga je vodil Stane Kavčič. V letih 1967 do 1972 je kot predsednik treh slovenskih vlad dobil priložnost, da uresniči svoje predstave o posodobitvi gospodarskega življenja in tudi o preureditvi federacije, ki si jih je postopno zgradil v predhodnih letih, ko je kot član ožjega republiškega partijskega vodstva opravljal visoke politične pa tudi oblastno izvršilne funkcije.¹⁷¹ Stane Kavčič je bil navdušen zagovornik reformnih teženj, saj je v njih videl enega od pogojev za hitrejšo gospodarsko napredovanje Slovenije in tudi za izboljšanje njenega položaja v odnosih z drugimi republikami. Tega v svojih javnih nastopih ni skrival, ne doma ne v Beogradu. Ko se je leta 1961 zaradi gospodarskega zastoja število nasprotnikov gospodarske reforme pomnožilo, se je zavzel za njeno čimprejšnje nadaljevanje. Julija 1965 je odločitev za nadaljevanje reforme ocenil kot zgodovinsko zmago in kot neizbežen korak, ki ni bil nujen samo zato, ker so se gospodarski problemi kopičili, z njimi pa tudi razlogi, zaradi katerih je gospodarstvo prepočasi napredovalo, temveč tudi z ideološkega, političnega in mednarodnega vidika. Po njegovih besedah je imel za Slove-

¹⁶⁹ Prinčič, Borak, *Iz reforme*, str. 127–129.

¹⁷⁰ Prav tam, str. 145.

¹⁷¹ Stane Kavčič je bil od februarja 1950 do aprila 1951 minister za industrijo LRS in predsednik sveta za predelovalno industrijo in sveta za energetiko in ekstraktivno industrijo. Nato je bil od novembra 1951 do aprila 1958 podpredsednik izvršnega sveta LRS. Potem pa do junija 1963 predsednik Zveze sindikatov Slovenije in do maja 1967 predsednik ideološke komisije CK ZKS.

nijo »novi kurz« še posebno vrednost. Pokazal je stvarne razlike v produktivnosti med republikami, ki jih je do tedaj zvezna politika z raznimi ukrepi zameglila in tudi omilila. Tako bodo lahko gospodarski in politični odnosi med republikami postali jasni in čisti.¹⁷² Leta 1966 se je Kavčič v javnih nastopih lotil področja, ki ga je potisnil v ospredje resen in odločen začetek gospodarske reforme. To je bilo občutljivo področje medrepubliških odnosov. Njegovo izhodišče je bilo, da je za »pravilen« razvoj mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji ključno, da se postavijo na »zdrave« ekonomske temelje. To je zanj pomenilo, da je treba omogočiti, da republiki pripada tolikšen del družbenega proizvoda, kot ga je njeno gospodarstvo ustvarilo. To izhodišče je bilo za Sloveni-

Tabela 15: Primerjava poslovnih uspehov gospodarskih organizacij v SRS in SFRJ po periodičnih obračunih v letih 1965 in 1966¹⁷³

	SRS indeks I-VI 1966 I-VI 1965	SFRJ indeks I-VI 1966 I-VI 1965	Udeležba SRS v SFRJ I-VI
Celotni dohodek	129	133	17,4
Porabljena sredstva	130	133	17,3
Neto produkt	126	134	17,7
Dohodek za razdelitev	126	134	18,2
Neto osebni dohodki iz delitve dohodka	139	150	17,7
Ostanek dohodka	183	187	19,3
Izguba	34	36	9,4
Delovne priprave po nabavni vrednosti	110	113	14,9
Povprečno razpoložljiva osnovna in obratna sredstva	118	123	14,4
Povprečno število zaposlenih	96	98	14,3

¹⁷² Repe, Princič, *Pred časom*, str. 69.

¹⁷³ Bančni vestnik, 1966, št. 10, Poslovni uspehi gospodarskih organizacij v SR Sloveniji v primerjavi z drugimi republikami po periodičnih obračunih za čas od I-VI 1966, str. 262-265.

jo kot gospodarsko najrazvitejšo republiko z daleč najvišjo stopnjo produktivnosti in tudi najvišjo življenjsko ravno ne samo najbolj sprejemljivo, temveč tudi nujno. Slovenija ni mogla privoliti v jugoslovansko povprečje, ker je potrebovala večja sredstva za pokritje družbenih služb, standarda in tudi hitrejšega gospodarskega napredovanja. Njeno politično vodstvo si je zato po njegovem moralo prizadevati, da bi dobilo več pristojnosti pri reševanju tega vse bolj perečega problema.

V času svojega petletnega mandata se je Stane Kavčič pokazal kot odločen, preudaren in uspešen politik, z zgrajeno vizijo gospodarskega napredovanja. Tudi zato je imela gospodarska politika, ki jo je v letih 1967 do 1972 izvajal njegov izvršni svet, širok razpon. Zajel je skoraj vsa pomembnejša področja gospodarskega življenja. Za našo obravnavo je še posebej pomembno, da so njegovi izvršni sveti odločneje kot v preteklosti postavili zahtevo za preobrazbo federacije in odpravo centralizirane gospodarske ureditve. Pri tem je bilo samoumevno, da je Kavčič Jugoslavijo sprejemal kot slovenski življenjski prostor, federacijo pa kot subjekt, ki ji kroji usodo.

V prvih dveh letih vodenja izvršnega sveta Kavčič reševanja nacionalnega gospodarskega interesa še ni postavil v središče svojih prizadevanj. Izvršni svet, ki ga je vodil, je na različne načine izražal odklonilen odnos do zvezne gospodarske politike in njenih nosilcev. Leta 1968 se je večkrat vključil v zelo »žive« razprave, ki so jih povzročili ukrepi zveznih oblasti. V tem letu je slovensko politiko še posebno razburila resolucija o enotnem predpisovanju prispevne stopnje za vso državo. Ta ukrep je označila kot eno od oblik »administrativno-centralističnih teženj, ki so prisotne v razpravah o ekonomski politiki«, saj bi se z njegovo uveljavitvijo sredstva federacije nenadoma povečala za 266 odstotkov. V tem letu je slovensko politiko vse bolj motilo dejstvo, da ni imela več pregleda nad gospodarskimi gibanji v državi. Tine Remškar se je na seji Predsedstva CK ŽKJ marca 1968 razburil: »Nimamo pravega vpogleda na materialno stanje pri nas. Bilance ni, občutek je, kot da se tu nekaj skriva.«¹⁷⁴

¹⁷⁴ Prinčič, V začaranem krogu, str. 248.

Cestna afera poleti 1969 je močno zaostila odnos Slovenije do zveznega centra in odprla prostor za široko razpravo o gospodarskem položaju Slovenije in njenih razvojnih možnostih v Jugoslaviji. V njej je prevladala ocena, da je slovensko gospodarstvo vse bolj zapostavljeno in omejeno v nadaljnjem razvoju, ker se njena akumulacija načrtno preliva v druge republike. Takšna stališča so Staneta Kavčiča in njegove somišljenike utrdila v prepričanju, da je treba izdelati objektivno analizo medrepubliških gospodarskih odnosov ter »dokončno razjasniti, kaj sodi in kaj ne sodi v pristojnosti posamezne družbenopolitične skupnosti«. ¹⁷⁵ Od poletja leta 1969 je Kavčič prizadevanjem za decentralizacijo gospodarskega življenja in preureditve gospodarskih odnosov z republikami namenil vedno več pozornosti, zato so ga v jugoslovanskih medijih poimenovali oče nacionalne ekonomije. Po njegovem mnenju bi bilo treba že v letu 1970 narediti odločilni korak k novi vlogi federacije. To je pomenilo določitev skupnih zadev, ki jih bo še reševala federacija, kakor tudi določitev načina njihovega reševanja. Njegovo stališče je bilo, da je treba federacijo razbremeniti – ne samo na materialnem in normativnem, temveč tudi na drugih področjih – ter tako napraviti prostor za delovanje republik ali samoupravnih »asociacij«. Pri razpravah o pristojnostih, ki bi jih morala federacija prepustiti republikam, je dal prednost gospodarstvu, ker so bili odnosi na tem področju glavni vir nesporazumov in težav v državi. Prva naloga, ki bi jo morala federacija opraviti, je bila ureditev njenega računovodstva. Dogodki, ki so se zvrstili v tem letu, pa niso šli v prid Kavčičevim prizadevanjem. Zvezni organi so zadržali vlogo usmerjevalca in tudi glavnega razsodnika v gospodarskem življenju. Spomladi 1970 so sicer pristojna zvezna telesa sprejela operativni načrt za pregled in dopolnitev zvezne zakonodaje ter teze o gospodarskih funkcijah republik in federacije. Toda republike se niso mogle dogovoriti o teh dokumentih. Leta 1970 so zvezna in republiške partijske komisije za družbeno-ekonomske odnose in ekonomsko politiko razpravljale o financiranju potreb federacije v obliki kotizacije. Po

¹⁷⁵ Repe, Prinčič, Pred časom, str. 127.

daljših pogovorih je nastal nov predlog, po katerem bi vsaka republika prispevala za potrebe federacije fiksni znesek, ki bi ga določili z medrepubliškim dogovorom. Tega so si republike različno razlagale. Stane Kavčič je bil naklonjen razlagi, da se je treba dogovoriti le o višini prispevka republike federaciji, republikam pa prepustiti, da same izberejo način zbiranja sredstev. Zavzel se je, da bi se Slovenija povezala s Hrvaško in se skupaj z njo spustila v »mešetarjenje« s Srbijo in drugimi republikami. In končno je moral konec leta 1970 Stane Kavčič na seji zveznega izvršnega sveta podpreti stabilizacijska načela in cilje, ki jih je sprejelo zvezno partijsko vodstvo. Po vrnitvi v Ljubljano je članom izvršnega sveta povedal, da Slovenija »tako nima več druge izbire, kot da podpre stabilizacijsko usmeritev, ker dosedanje politike ni mogoče več nadaljevati«. Je pa na omenjeni seji zveznega izvršnega sveta opozoril, da je treba nekatere nedorečenosti stabilizacijske usmeritve »odpraviti, preden bi resno ogrozili stabilizacijska prizadevanja«. Med njimi je izpostavil pospešitev procesa decentralizacije oziroma prenosa pomembnejših pristojnosti na republike.¹⁷⁶

Leta 1971 je bila z XX. ustavnim dopolnilom federacija opredeljena le kot dejavnik dogovarjanja in sporazumevanja med republikami o zadevah skupnega pomena. Republika pa je bila označena kot država, ki temelji na suverenosti naroda ter na oblasti in samoupravi delavskega razreda. Od teh napovedi pa je tudi tokrat ostalo bolj malo, saj je zvezna skupščina sprejela le zakon o likvidaciji državnega kapitala in zakon o prenosu sredstev, pravic in obveznosti federacije za gospodarske investicije na republike. Stane Kavčič si je leta 1971 prizadeval, da bi federacija po hitrem postopku prepustila republikam tudi nadzor nad emisijo denarja. Po njegovem mnenju zvezna država denarnega obtoka ni usmerjala z gospodarskimi, temveč s političnimi merili, kar je bil »izvirni greh in izvor gospodarske nestabilnosti in težav«.¹⁷⁷ Slovenska delegacija v zboru narodov zvezne skupščine je sledila prizadevanjem republiškega izvršnega sveta, saj ni podprla zakonskega predloga o

¹⁷⁶ Princič, Borak, Iz reforme, str. 158.

¹⁷⁷ Prav tam, str. 206.

uporabi emisije za plačilo neplačanih obveznosti. Prekinitev seje zбора narodov in izredna seja zveznega izvršnega sveta sta razburkali že tako nemirne politične vode v Beogradu, vendar je slovenska delegacija po tem, ko je postalo očitno, da bo zakon odložen, popustila. Novembra 1971 je ljubljansko Delo objavilo več člankov in govorov, ki so prilili olje na ogenj rastočega nezadovoljstva do zvezne gospodarske politike v Sloveniji. Med najbolj odmevnimi je bil tudi intervju s Stanetom Kavčičem. Slednji je v pogovoru z novinarji Dela izpostavil, da zvezni izvršni svet z »obstoječim instrumentarijem« gospodarskih razmer ne more obvladati. Po njegovem bi bilo najbolje, če bi se sprijaznil z dejanskimi razmerami in opustil »neustrezno« gospodarsko politiko, če noče, da bodo vsi »zgrmeli na tla, obtolčeni in pretreseni«. ¹⁷⁸

Republiški izvršni svet ni odobral zvezne resolucije gospodarskega razvoja za leto 1971, zato je republiško razvojno resolucijo zasnoval nekoliko drugače. V akcijskem programu za njeno uresničitev je dal največji poudarek na »umiritev« razmer na področjih, kjer je obstajala nevarnost, da se poruši socialno ravnotežje ali pretrgajo življenjsko pomembne reprodukcijske povezave. Na drugo mesto pa je postavil likvidacijo nerentabilnih podjetij. Razprava o resoluciji o temeljih politike družbenoekonomskega razvoja Jugoslavije v letu 1972 je še poglobila nasprotje med slovenskim in zveznim izvršnim svetom. Zvezni izvršni svet je januarja 1972 skušal ublažiti slovenske kritične osti. Njegov predstavnik Jakov Sirotković je prišel v Ljubljano, kjer je dokazoval, da ni razlogov za slovensko bojazen o preveliki restriktivnosti zveznih ukrepov. Republiški izvršni svet pa ni popustil. Vztrajal je pri trditvah, da je Jugoslavija prišla do razpotja, kjer se je treba odločiti med administrativnim in tržnim uravnavanjem gospodarskega življenja, Slovenija pa nima druge izbire, kot da podpre odpravo neustreznih cenovnih razmerij in hitrejšo sproščanje trga. »Mi se nismo odrekli boja za tržne cene. To je naša pozicija,« je povedal Stane Kavčič 26. januarja 1972 na seji republiškega izvršnega sveta. Na tej seji se je zavzel, da v zveznih organih začnejo razpravo o

¹⁷⁸ Prav tam, str. 124.

preklicu zamrznitve cen, ker v Sloveniji ni več sredstev, da bi pokrivali nesorazmerja, ki nastajajo zaradi tega.¹⁷⁹ Tretjega februarja je republiški izvršni svet sklical širši posvet, na katerem so zavrnili zvezne ukrepe in predlagali svoje ter se zavzeli za pripravo »kompleksnega« in dolgoročnega programa, v katerem bi bilo dovolj prostora za sprostitev cen. V skladu s sprejetimi stališči Tone Tribušon na seji predstavnikov republiških izvršnih svetov v Beogradu ni podprl predlogov petih zakonskih predpisov, ker so uvajali za Slovenijo preveč neugodno prerazporeditev dohodka med posameznimi panogami in republikami. Po sprejetju zvezne resolucije o gospodarski politiki za leto 1972 je pripravljenost izvršnega sveta za zaostrovanje odnosov z zveznim izvršnim svetom precej popustila. Do konca pomladi 1972 je z nejevoljo zavračal »polakirane« in »elastične, elegantno napisane in širokogrudne« ocene zveznega izvršnega sveta, da v državi ni večjih gospodarskih težav in da se plačilna bilanca popravlja. Razprave o ukrepih, ki bi jih moral zvezni izvršni svet sprejeti sredi leta 1972, pa so ga spet »prebudile«. Potem ko je ugotovil, da so predlagani ukrepi premalo obsežni in prepozni, da bi »rešili stabilizacijo«, je sklenil, da je »treba nekaj storiti, sicer bodo šle stvari zopet navzdol«. Tokrat so bili njegovi člani večji optimisti, saj je izvršni svet imel po besedah Staneta Kavčiča na svoji strani »vso slovensko javnost« in tudi del »jugoslovanske javnosti«. Začutil je tudi, da je zvezni izvršni svet začel popuščati in se zavedati resnosti gospodarskega položaja. Konec maja je sklenil, da bo v zveznih organih obnovil razpravo o kreditno-monetarni politiki. Na začetku junija je republiški skupščini predlagal, naj potrdi njegova stališča do gospodarskih problemov. V njih je zahteval, da se konča obdobje splošne zamrznitve cen in da se gibanje cen prepusti trgu, da se prepreči nenadzorovana rast osebnih dohodkov, ustavi rast denarnega obtoka, omeji samovoljno poseganje Narodne banke Jugoslavije v denarna in kreditna razmerja in zagotovi redno izpolnjevanje obveznosti. Jeseni 1972 je zaradi zaostritve odnosov med izvršno in politično vejo oblasti v Sloveniji pritisk izvršnega sveta na zvezni

¹⁷⁹ Prav tam, str. 186.

izvršni svet popustil. Slednji je kljub nasprotovanju Slovenije poslal v medrepubliško usklajevanje predosnutke predpisov, ki jih je pripravila zvezna uprava, in tako namerno zaobšel slovenski predlog za spremembo, to je sprostitev zunanjetrgovinskega in deviznega sistema, za kar si je Kavčičev izvršni svet še posebno prizadeval vse od leta 1968 naprej. Slovenija je konec leta 1968 obvestila zvezno skupščino, da predlagani ukrepi zveznega izvršnega sveta ne rešujejo težav v zunanjetrgovinskem poslovanju, temveč jih poslabšujejo. Zahtevala je, da se začne postopek sprememb in dopolnitev obstoječe zunanjetrgovinske in devizne ureditve. V prvi polovici leta 1970 je posebna skupina strokovnjakov na čelu s Cvetom Kobalom pripravila predlog, v katerem je bila odprava omejitev v gospodarskih odnosih s tujino opredeljena kot svobodno gibanje blaga, storitev in finančnih sredstev, med katerimi so bila tudi devizna sredstva. Zvezni izvršni svet je ta predlog namerno prezrl.

Družbeni plan razvoja Jugoslavije od leta 1971 do 1975 je bilo še eno področje, kjer so se odnosi med zvezno upravo in republiškim izvršnim svetom zaostri do skrajnih meja. Stane Kavčič je bil zelo kritičen že do srednjeročnega plana Jugoslavije 1966–1970. Zanj je bil to neposrečen kompromis, sestavljen tako, da lahko Slovenijo politično in gospodarsko uniči. Ta izkušnja ga je prepričala, da Slovenija pri sprejemanju naslednjega srednjeročnega plana ne sme več popuščati, temveč mora odločno braniti svoje interese. V razpravah, ki so potekale v Sloveniji leta 1970 v okviru CK ZKS, so kritično pretresali tudi vlogo federacije pri usmerjanju gospodarskega razvoja. Večina članov se je strinjala z mnenjem Sergeja Kraigherja, da bi bilo treba »vložiti napor v tej smeri, da bi planiranje družbenega razvoja bolj približali potrebam samoupravne družbe«. Bolj odločen in odprt je bil le Stane Kavčič, ki je menil, da bi morala biti v novem srednjeročnem planu »inštrumentarij in materialna razdelitev« postavljena tako, da ne bi obnavljali starih odnosov, temveč vzpostavili novo ravnotežje in kompromis med republikami. To je pomenilo, da ne bi samo navidezno zmanjšali pristojnosti federacije na področju investicij, temveč bi se morali v »generalnem izhodišču zavzeti za to, da se ta odnos spremeni in to

v korist združenega dela, neposrednih proizvajalcev, v škodo državne regulative, zlasti v škodo distribucije iz enega samega mesta. S to osnovno strateško dilemo so povezana mnoga nadaljnja vprašanja, od tega kar govorimo glede fondov federacije, njena emisijska, kreditna politika, ali naj bi svet pri Narodni banki razpolagal s sredstvi, ali naj skupščina odloča o emisiji itn.« Ko je Kavčič govoril o nujnosti spremembe »starega kurza«, je poudaril, da ima pri tem v mislih spremembe državne investicijske politike v »teritorialnem« in »vertikalnem« pogledu. Prvi je predpostavljala zmanjšanje investicij za Srbijo, ki so predstavljale »strahotno obremenitev za državo«, drugi vidik pa pretirano financiranje vodilnih industrijskih panog na račun vsega ostalega razvoja.¹⁸⁰

Slovenski predstavniki so v razpravah, ki so v pregretem ozračju trajale vse leto 1971, sprva »vodili težke dialoge«. Ker ni bilo pravega učinka, so spremenili taktiko. Vztrajali so pri svojih stališčih in se niso menili za pripombe in ugovore. Na začetku je bila jabolko spora stopnja gospodarske rasti. Srbija se je zavzemala, da bi imeli razvitejši republiki od 3- do 5-odstotno gospodarsko rast, medtem ko bi ostale republike napredovale še enkrat hitreje. Slovenija pa se je zavzemala za razvojno politiko, ki bo zagotovila poln gospodarski razvoj vsaki republiki. Srbski predlog je zavračala kot neprimeren, saj bi še bolj zavrl napredovanje glavnih nosilcev gospodarskega razvoja v državi. Pri razpravi o posameznih ukrepih so slovenski predstavniki zagovarjali stališče, da je treba gospodarstvo v državi čim bolj razbremeniti in mu zagotoviti večjo poslovno samostojnost. Na koncu je morala Slovenija popustiti in privoliti v predloge, ki jih je podpirala večina. Slednja pa je, kot je dejal Stane Kavčič guvernerju Narodne banke Jugoslavije, vedno zahtevala in tudi pričakovala »večje pare«. Sprejem zveznega srednjeročnega plana za leta 1971 do 1975 je Kavčič doživel kot poraz. Zanj ni bilo najtežje, da ni mogel ustaviti prelivanja slovenske akumulacije v zvezni proračun. Usodnejše se mu je zdelo, da so bili slovenski predstavniki osamljeni pri vprašanjih, pri katerih so hoteli, da se stvari premaknejo, da gredo naprej.

¹⁸⁰ ARS, AS 1589/ IV, šk. 207, Zapisnik 10. seje republiškega aktiva, 1. 4. 1970.

Stane Kavčič, ki je s svojo politiko čistih in argumentiranih računov veliko pripomogel k oblikovanju pojma nacionalno (republiško) gospodarstvo in priznavanju legalnosti boja republik za njihove gospodarske interese, je moral politično prizorišče zapustiti na začetku novembra leta 1972. Med razlogi, s katerimi je CK ZKS opravičeval njegovo odstranitev, so bili tudi gospodarski. Najbolj na udaru je bilo njegovo razmišljanje o delnicah. Še večjo politično težo so imela njegova stališča do dolgoročnega razvoja Slovenije, do privatizacije poslovne dejavnosti in zasebne lastnine ter pomembnost materialne stimulacije za družbeni napredek.

Po obračunu s Stanetom Kavčičem in odstranitvi njegovih somišljenikov na vseh ravneh se je končalo kratko obdobje razhajanj in merjenja moči med izvršnim svetom in CK ZKS. Slednji, ki ga je vodil France Popit, od leta 1969 že ni več stal za prvotnim reformnim programom, temveč je sledil usmeritvam zveznega partijskega vrha in nepopustljivo vztrajal pri stališču, da v gospodarstvu ne more »vse sloneti na ekonomski računici«, temveč mora biti »nujno prisotna tudi politika« in z njo povezano zadovoljevanje potreb državne skupnosti.¹⁸¹ Konec novembra 1972 so v Sloveniji izvolili nov izvršni svet, predsednik je postal inženir agronomije Andrej Marinc. Novo vodstvo ni ugovarjalo generalni zasnovi državne razvojne politike. Menilo je, da Slovenija sama ne more spremeniti razmer v državi. Osredotočilo se je na vprašanja, ki so bila neposredno povezana z umiritvijo gospodarskih razmer v republiki in državi. Zvezni izvršni svet je sproti opozarjalo na slabe odločitve in njihove posledice. Večkrat mu je očitalo, da je v ocenah gospodarskih razmer preveč optimističen in da se je uspaval z mislijo, da bo po administrativni poti uredil vse težave. Ob tem pa ne preverja administrativnih ukrepov, saj bi se sicer sam prepričal, da takšni ukrepi niso pravo zdravilo za ustavitev inflacije, nelikvidnosti, strukturnih neskladij in še drugih negativnih gospodarskih pojavov. Opozarjalo je, da so ukrepi preveč osredotočeni na izvajanje razvojne usmeritve, medtem ko je stabilizacija potisnjena na drugo mesto. Zlasti

¹⁸¹ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 172.

je bilo nezadovoljno s politiko, ki jo je z letom 1973 zvezni izvršni svet začel voditi pri cenah, saj je še povečala težave podjetjem v najbolj izpostavljenih panogah. Posebno področje vedno večjega nezadovoljstva v Sloveniji pa je bilo naraščanje izdatkov v zveznem proračunu ter prikrito prelivanje emisijskega denarja v namenske kredite, ki jih je Narodna banka razdeljevala po merilih, ki so bila še posebej neugodna za Slovenijo. Iz kreditiranja je namreč izločila izvoz, ki je predstavljal najtesnejšo povezavo slovenskega gospodarstva s primarno emisijo.

Tabela 16: Izvoz slovenske industrije 1964 in 1974¹⁸²

	Izvoz (v milijon din)*		Povprečna letna stopnja rasti v % 1965–1975
	1964	1974	
Industrija	2040	11 005	18,3
Premogovništvo	5	53	26,6
Črna metalurgija	73	390	18,3
Barvna metalurgija	271	1 061	14,6
Nekovinska	74	336	16,3
Kovinska	373	2 291	19,9
Elektroindustrija	62	1 497	37,5
Kemična	86	1 151	29,6
Lesna	480	1 694	13,4
Papirna	73	414	19,0
Tekstilna	251	621	9,5
Usnjarsko-obutvena	160	972	19,8
Gumarska	19	150	22,9
Živilska	101	267	10,2
Druga industrija	12	108	25,1

* 1 dolar – 17 din

Zvezna resolucija o gospodarski politiki v letu 1974 v Sloveniji ni vzbudila zaupanja. Utrjevala je prepričanje, da ne bo napredka v vodenju gospodarske politike, temveč se bodo omejevalne in administrativne oblike upravljanja gospodarstva še okrepile. Januarja sprejeti protiinflacijski program zveznega izvršnega sveta je slovenski izvršni svet zavrnil, ker ni temeljil na skupnem

¹⁸² Slovenija 1945–1975, str. 105.

dogovoru vseh nosilcev gospodarjenja, ker ponujene rešitve niso omogočale učinkovitega reševanja naraščajočih težav in ker so bile v njem tudi zahteve, ki jih v resoluciji sploh ni bilo. Tako je predvidel tudi spremembo skupne in splošne porabe republik. Med letom je v Sloveniji nezadovoljstvo z zveznimi ukrepi še naraščalo. Olje na ogenj je prilila izjava zveznega izvršnega sveta, da so prevelike pristojnosti republik največja ovira za pravočasno ukrepanje. Septembra 1974 je posredovalo predsedstvo CK ZKS, ki je na razširjeni seji pritrdilo splošnemu mnenju v republiki, da zvezni organi niso kos vedno bolj zaostrenemu gospodarskemu položaju, ko se povečujejo inflacija, primanjkljaj v plačilni bilanci, nelikvidnost in previsoka poraba. Milan Kučan je na tej seji utemeljeval, da mora politika najti drugačen način reševanja gospodarskih težav in da je treba sklicati sejo najvišjega partijskega telesa v državi, na kateri bodo »globlje« analizirali težak gospodarski položaj in poiskali zdravila zanj.¹⁸³

¹⁸³ Prinčič, Borak, str. 307.

Na braniku nacionalne ekonomije (1974–1990)

Ustava SFRJ iz leta 1974 ni zagotovila tako iskanega ravnovesja med centralizacijo in decentralizacijo, niti ni okrepila povezovalnih dejavnikov v državi. Po tem letu so se konflikti med federalnimi enotami dokončno preselili v gospodarstvo in postali sestavni del partijske in državne politike. Jugoslovansko gospodarstvo je postopoma razpadlo na osem narodnih gospodarstev in trgov. V Sloveniji so »raztrgali« osnutek resolucije o politiki gospodarskega razvoja Jugoslavije v letu 1975. V njem so videli le zbir želja in slabo izdelanih smernic za premagovanje težav. Njegova najšibkejša točka je bila premajhno povečanje zunanje menjave, torej področja, ki je bilo za slovensko politiko najpomembnejše. Še posebej je vodilne v Sloveniji motilo, da iz resolucije ni bilo razvidno, ali bo predvideni porast izvoza zadostoval za pokritje uvoza in odplačilo prispelih dolgov, kot tudi, da niso bili navedeni ukrepi za pospešitev izvoza. Nič manj kritični niso bili do preusmeritve investicij na prednostne dejavnosti in ponovno zapostavljanje slovenske predelovalne industrije, še hitrejšega naraščanja zveznega proračuna in končno do slabo pripravljenega programa za umiritev inflacije. Slovenske pripombe so bile upoštevane le deloma in to je izzvalo naraščanje nezadovoljstva tudi v CK ZKS. »Nekatere stvari v Jugoslaviji je treba razčistiti,« je poudaril France Popit na seji izvršnega komiteja CK ZKS septembra 1975.¹⁸⁴ Slovensko partijsko

¹⁸⁴ Prav tam, str. 308.

vodstvo je glavnega krivca za gospodarsko nestabilnost videlo v zveznem izvršnem svetu, ker da ni bil sposoben pripraviti celovitega gospodarskega programa, temveč je le z omejitvami in administrativnimi ukrepi gasil zgolj največje požare. Razprave o osnutku zakona o financiranju federacije so se v Sloveniji končale z ugotovitvijo, da morajo imeti republike večji vpliv na porabo zveznega proračuna ter doseči, da bo višina proračunskih sredstev odvisna od realnih gospodarskih gibanj.

Sredi sedemdesetih let je Jugoslavija po kakovosti gospodarjenja absolutno in relativno zaostajala za razvitimi evropskimi državami. Imela je najvišjo stopnjo inflacije; povprečna medletna rast cen je bila okoli 18,1-odstotna, s čimer je za 8,1 odstotka preseгла povprečje ostalih držav. Imela je najvišjo rast zaposlenosti v industriji, medtem ko se je ta v drugih državah zmanjševala. Nazadovala je v produktivnosti (v zahodnih državah je bila za 1,4 do 3,5-krat večja) kakor tudi po realnih osebnih dohodkih. Tudi rezultati, ki jih je slovensko gospodarstvo doseglo v letih 1971–1975, niso bili spodbudni. Bili so slabši kot v pretekli petletki. Omembe vreden uspeh je bil dosežen le pri gospodarski rasti.¹⁸⁵ Slaba popotnica za naprej pa je bila, da je ta relativno visoka gospodarska rast temeljila na domačem povpraševanju in ekstenzivnem zaposlovanju.

Slovenska politika se je zavedala, da je gospodarska politika zveznega izvršnega sveta slaba, zaskrbljena je bila zaradi nezadržnega slabšanja razmer. Opozarjala je na negativne trende in gospodarske tokove, jih skušala ustaviti in preusmeriti v stabilizacijske vode. V Beogradu in pri drugih republikah pa ni naletela na posluh in razumevanje, zato so bili rezultati teh prizadevanj pičli. Snovanju srednjeročnega plana Jugoslavije za leta 1976–1980 so v Sloveniji namenili veliko pozornosti. Slovenski predstavniki so v zvezni skupščini opozarjali, da je njegova temeljna usmeritev nerealna in je zastavljena preširoko, da premalo poudarja zmanjšanje zunanjega primanjkljaja in s tem povezano hitrejše ožvljanje izvoza ter sprostitev uvoza. Zavzemali so se za

¹⁸⁵ Leta 1971 je bila gospodarska rast okoli 8,1 %, v letih 1972–1973 je bila 6,1 oziroma 6,7 %, leta 1974 pa se je dvignila na 8,5 %. – Prav tam, str. 322.

hitrejši razvoj tistih prednostih dejavnosti, ki so omogočale večji izvoz izdelkov visokega cenovnega razreda. Tudi v letih 1976 do 1979 je bila slovenska oblast kritična do posameznih ukrepov zveznega izvršnega sveta, do zveznih resolucij, ki so podrobneje določale gospodarsko politiko za posamezna leta, in še posebej do načina njihovega uresničevanja. Republiški izvršni svet je zveznemu izvršnemu svetu očital, da gospodarska gibanja opazuje »zgolj na površini«, zato so njegovi ukrepi »največkrat kratkoročnega učinkovanja, so neusklajeni s celoto odnosov in pojavov in imajo pogosto protislovne in nasprotujoče si učinke«. ¹⁸⁶ Med posameznimi ukrepi so v naši republici najbolj kritično presojali ukrepe pri zunanji menjavi, saj so bili trdno prepričani, da se prav na tem področju odloča, ali bo gospodarstvo napredovalo ali zaostalo. Nestrinjanje s temi ukrepi se je v letih 1976–1978 stopnjevalo in se leta 1979 močno zaostri. Aprila 1979 so člani izvršnega sveta predsedniku zveznega izvršnega sveta očitali, da načrtno »destimulira« slovenska prizadevanja za nujno preureditev zunanjetrgovinskega sistema. Do novega soočenja je prišlo julija, ko je zvezni izvršni svet pripravil gradivo, v katerem je predstavil predloge za uravnavanje zunanjega zadolževanja in izboljšanje plačilne bilance države. V njem je Slovenijo predstavil kot republiko, ki v državi najbolj »prebija« zunanjetrgovinski primanjkljaj. Slovenski izvršni svet je te ocene zavrnil in očital zveznemu izvršnemu svetu, da pri svojih ugotovitvah ne upošteva, da slovenski izvoz precej presega jugoslovansko povprečje, da je njen uvoz skoraj na jugoslovanskem povprečju in da je Slovenija med vsemi republikami najuspešnejša pri pokrivanju uvoza z izvozom. V Sloveniji so bili v drugi polovici sedemdesetih let silno nezadovoljni tudi s politiko Narodne banke Jugoslavije. Vsako leto je med republiškim izvršnim svetom in centralno banko tekla ostra polemika ob sprejemanju predloga odloka o uresničevanju ciljev in nalog skupne emisijske denarne in devizne politike. V letih 1977 in 1979 slovenski izvršni svet ni dal soglasja k predlogu. V prvi vrsti zato, ker se je po njegovem centralna banka načrtno izogibala upošteva-

¹⁸⁶ Prav tam, str. 470.

nju določil srednjeročnega plana in nove zakonodaje ter s tem ohranjala stari sistem kreditno-monetarne politike, zato da je lahko ohranjala svojo distribucijsko vlogo ter po svoje prelivala akumulacijo med posamezne panoge in republike.

Z letom 1980 se je začelo obdobje, ko je slovenska politika bolj odločno stopila v bran svojih gospodarskih interesov. Njeni predstavniki v zveznih organih so se v zapletli v žolčne razprave pri sprejemanju srednjeročnega družbenega plana SFRJ za leta 1981 do 1985. Zveznemu izvršnemu svetu so še posebej očitali, da hoče doseči stabilizacijo le z omejevanjem porabe, ne pa z uveljavljanjem kakovostnih dejavnikov razvoja. Po oceni slovenskega izvršnega sveta predlagatelji zveznega srednjeročnega plana o aktivnejšem delu stabilizacijskega programa, zlasti o povečanju proizvodnje in večjem zaposlovanju, niso hoteli razpravljati, ker ga tudi niso bili pripravljeni uresničevati.¹⁸⁷ Pri obravnavanju republiškega družbenega plana za novo srednjeročno obdobje je Predsedstvo SR Slovenije poudarilo, da je prišel čas, ko mora republika dobiti večjo vlogo in odgovornost pri urejanju gospodarskega razvoja znotraj svojih meja. V naslednjih letih je Slovenija začela vse bolj uveljavljati pravico veta k sistemskim rešitvam, ki niso bile izpeljane iz ustavnih načel in dogovorov. Ko se je začela gospodarska kriza, je slovenska oblast opozarjala zvezno, da v tem težkem trenutku ne potrebujejo velikih besed, deklaracij, sklicevanj na resolucije, sklepe itn., temveč takojšnje in konkretne ukrepe, še posebej pri zunanji menjavi in izvozu. Leta 1980 je Slovenija nasprotovala predlogu, da preskrbo prebivalstva prevzamejo zvezne blagovne rezerve. Kritizirala je počasno in nedosledno uresničevanje stabilizacijskega programa. Republiški svet za gospodarski razvoj in ekonomsko politiko je nasprotoval prizadevanjem, da se za tako pomembno področje, kot je bila energetika, sprejme poseben dogovor, ki bo do podrobnosti urejal njeno problematiko na ravni federacije. Njegovo stališče, ki ga je posredoval pristojnemu zveznemu svetu, je bilo, da bi morale biti vse zadeve vnaprej dogovorjene in kot take vnesene v dogovor o te-

¹⁸⁷ Prav tam, str. 502.

meljih družbenega plana za leta 1981 do 1985.¹⁸⁸ V naslednjih dveh letih je omenjeni republiški organ vztrajal pri stališču, da je treba za doseganje optimalnih rezultatov »izbiro, dimenzioniranje in medsebojno usklajevanje možnosti energetskih virov prepustiti procesom samoupravnega sporazumevanja in družbenega dogovarjanja v okviru oblik samoupravnega organiziranja«. Vztrajanje pri tem, da samoupravna organiziranost ostane osrednja sistemska oblika urejanja odnosov v gospodarstvu, je z drugimi besedami pomenilo, da naj bi bila proizvodnja in poslovanje v prvi vrsti pristojnosti delovne organizacije v okviru posamezne republike.¹⁸⁹ Slednje je bilo tudi v skladu z ustavo iz leta 1974, po kateri je bila republika odgovorna za »urejanje področja elektrogospodarstva in rudarstva«. V pristojnosti federacije je bilo le zagotavljanje razmer za tehnično-tehnološko povezavo velikih gospodarskih sistemov. V tem letu je France Popit, ki je postal najostrejši kritik zvezne politike, od nje zahteval, naj pokaže prebivalstvu »perspektivo«, izhod iz težav, ker »jim gre počasi že vse preko glave«.¹⁹⁰

Leta 1981 so se slovenski predstavniki v zveznih organih zapletli v »žolčne« razprave o preveliki emisiji in pretiranem povečanju zveznega proračuna, o brezplodnem medrepubliškem dogovarjanju, o pomanjkljivostih zunanjetrgovinskega in deviznega sistema.

V letih 1982 in 1983 so postajale kritike na zvezno gospodarsko politiko vse močnejše. Zveznemu izvršnemu svetu so očitali, da ocenjuje razmere preveč optimistično, da je pri reševanju problemov prepočasen in neučinkovit, da ne odpravlja vzrokov za posamezne probleme, temveč se osredotoča na kratkoročno ukrepanje, ne pa na spremembe sistema in njegovih mehanizmov. Očitali so še, da krepi »etatizem«, povečuje obseg administrativnih pristojnosti ter si prisvaja pristojnosti, ki mu ne »pritičejo«. V Sloveniji so imeli pomisleke do politike opiranja na lastne moči, ker je ohranjala pri ži-

¹⁸⁸ ARS, AS 1266, šk. 2, Mnenja in predlogi k nekaterim temeljnim vprašanjem nadaljnega razvoja energetike v naši državi, 1. 7. 1980.

¹⁸⁹ ARS, AS 1266, šk. 6, Mišljenja in predlogi Republiškega družbenega sveta za gospodarski razvoj in ekonomsko politiko SR Slovenije o konceptiji dolgoročnega razvoja energetike Jugoslavije do leta 2000, 9. 7. 1982.

¹⁹⁰ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 516.

vljenju težnje po avtarkičnem razvoju. Slovenija se ni strinjala, da bi se problem dinarske nelikvidnosti reševal podobno kot problem devizne nelikvidnosti, saj bi to pomenilo, da tistim, ki tega ne zmorejo, dinarskih posojil ni treba vračati. Nasprotovala je dogovoru o trajnih virih za financiranje zveznih blagovnih rezerv in ni soglašala z reševanjem kritičnega stanja energetske oskrbe v državi.

Tabela 17: Struktura porabe in viri koriščenja energije v SRS od leta 1978 do 1985 (v odstotkih)¹⁹¹

	1978	1980	1983	1984	1985 (ocena)
Električna energija	17,9	19,7	19,9	20,3	20,5
Trda goriva	16,6	19,0	25,8	25,4	25,3
Tekoča goriva	58,6	49,2	36,3	35,1	36,1
Plin	3,9	9,0	14,4	15,7	14,4
Daljinsko ogrevanje	3,0	3,1	3,6	3,5	3,7
Koriščena energija	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Industrija	47,8	48,8	52,0	52,0	49,5
Ostala poraba	26,4	29,4	31,5	31,0	31,9
Promet	25,8	21,5	16,5	17,0	18,6

V letih 1982 in 1983 se je znova pokazalo, da sta zadolževanje v tujini in devizni sistem področji, kjer sta si zvezna in slovenska gospodarska politika močno nasprotovali. Slovenija si je namreč vsa sedemdeseta in osemdeseta leta močno prizadevala, da bi sprejeli pregleden in učinkovit sistem, ki bi zagotovil premišljeno najemanje in redno vračanje tujih posojil in bi prepričal zveznim organom, da samovoljno posegajo v devizni sistem in razpolagajo z ustvarjenimi deviznimi sredstvi. Leta 1981 je France Popit na sestanku s sekretarji občinjskih komitejev ZKS povedal, da so zahtevali takojšnjo spremembo sistema zadolževanja. Kot je dejal, je v Beogradu »postavil vprašanje, ali so za to, da nas bodo izvlekli iz zadolževanja, ali nas bodo še bolj spravili v odvisnost«. Od zveznega izvršnega sveta je zahteval, naj začne ukrepati in prepriča, da se lahko vsaka jugoslovanska banka neovirano pojavlja na tujih denarnih tr-

¹⁹¹ GV, 31. 1. 1986, »Uplinjena« tekoča goriva, str. 11.

gih. Janez Zemljarič je novembra tega leta Predsedstvo SFRJ opozoril, da za Slovenijo sistem zadolževanja, ki je bil sprejet leta 1980, ni več sprejemljiv. Napovedal je, da bo Slovenija v zvezni skupščini začela postopek za »boljše delovanje sedanjega sistema«. Leta 1982 Slovenija ni bila naklonjena najemanju novih kreditov. Kot razlog je navajala »konstantno« nevarnost, da bodo ta sredstva namesto za umiritev gospodarskih razmer in povečanje proizvodnje spet »zapeljali v stare vode potrošnje«. Zavzela se je za to, da se novi krediti uporabijo le za povečanje izvoza na konvertibilni trg in za uvoz repro-materiala, ki ga ta proizvodnja potrebuje. Leta 1983 je slovenska politika podprla najem novih tujih finančnih

Tabela 18: Stanje srednjeročnega in dolgoročnega dolga SRS in federacije konec leta 1983 (v milijonih dolarjev)¹⁹²

	SR Slovenija	Federacija
I. Konvertibilni dolg	1463,0	5500,0
Finančna posojila	200,6	4495,7
Svetovna banka	114,3	24,2
Oprema	772,7	1,3
Reprodukcija	56,4	8,8
Refinanciranje	128,1	-
Hrana	1,1	1,9
Drugo	32,1	-
Depoziti	-	273,7
Kreditne linije bank	95,5	-
II. Klirinški dolg	63,0	-
Finančna posojila	-	412,3
Svetovna banka	-	137,9
Oprema	-	133,3
Oprema	-	175,0
Refinanciranje	-	51,0
Hrana	-	297,4
Drugo	-	135,1
Depoziti	-	125,6
Kreditne linije bank	-	8,8
Skupaj dolg (I+II)	1499,0	5500,0

¹⁹² Prinčič, Borak, str. 454.

in blagovnih kreditov. Zavedala se je, da brez tega ne bo mogoče zagotoviti vračanja zapadlih obveznosti in zadržati proizvodnje za izvoz na konvertibilni trg v načrtanih okvirih.

Leta 1985 so se slovenski predstavniki zavzemali za preureditev sistema gospodarskih odnosov s tujino. Tako kot v preteklih so tudi v tem letu poudarjali, da sistem, ki je omogočil tako veliko zadolževanje, ne sme več obstati. Izhodišče, da se lahko v tujini zadolži tisti, ki je prišel v družbeni plan kot prioriteta, je treba zamenjati s tem, da se lahko zadolži le tisti, ki bo tuj kredit v določenem času tudi vrnil.¹⁹³

Na dolgoročni program gospodarske stabilizacije, ki je bil sprejet junija 1983, je imel CK ZKS vrsto pripomb, ker so bile v posameznih dokumentih številne »nejasnosti, kompromisi in tudi tendence k centralističnemu urejanju nekaterih vprašanj«, med katerimi so bila tudi tako pomembna, kot so delitev akumulacije, oblikovanje osebnih dohodkov in usmerjanje enotnega jugoslovanskega trga. Kljub temu pa ga je odločno podprl.¹⁹⁴

V zadnjih dveh letih srednjeročnega plana je Slovenija zveznim organom očitala, da so se le navidezno postavili na stran dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije, saj njegove cilje uresničujejo prepočasi in nedosledno, zlasti pri izvozu na konvertibilni trg. Čutila se je prizadeto in odrinjeno, ker so bili zvezni ukrepi vedno bolj prilagojeni potrebam in zahtevam Srbije in njenih zaveznic. Poleti 1985 je Slovenija ugotovila, da ni več pogojev za izboljšanje gospodarskih razmer. Njena prizadevanja za hitrejše pokrivanje tečajnih razlik so bila tudi v tem letu prezrta. Zaradi drugačnih pogledov in izhodišč je postajala sredi osemdesetih let naša republika vse manj razumljena in vse bolj osamljena. Zaupanje v organe federacije, da bodo našli izhod iz splošne krize, je bilo vse manjše. To jo je oddaljevalo od jugoslovanske skupnosti. Druge republike so jo začele obravnavati kot tujek, ki ne spada v Jugoslavijo. Ali povedano z besedami Milana Kučana: na Slovence so začeli gledati kot na

¹⁹³ Prav tam, str. 478–485.

¹⁹⁴ ARS, AS 1589/IV, š. 632, Zapisnik 34. seje Predsedstva CK ZKS, 18. 7. 1983.

Laponce ali Japonce.¹⁹⁵ Javno mnenje v drugih republikah je bilo Sloveniji vse manj naklonjeno. Obtožbe na račun boljših gospodarskih in življenjskih razmer so se kopičile. Njena prizadevanja za večji izvoz so prikazovali kot sebičnost, saj ustrezajo le slovenskim koristim in tistim njenim podjetjem, ki so slabo gospodarila doma. Ljubljansko banko so obtoževali, da »skriva« devize na posebnih računih v tujini, doma pa z nerealnimi obrestmi priteguje dinarska in devizna sredstva iz vse države. Najbolj so časopisi drugih republik, zlasti še srbski na čelu z Ninom in Borbo, zamerili višje osebne dohodke in boljše stanje preskrbe v Sloveniji. Prikazovali so jo kot republiko, v kateri se živi tako dobro kot na zahodu. V Sloveniji to oponašanje ni naletelo na večji odmev. Na očitke so občasno odgovorili, da so v državi velike razlike glede družbenega proizvoda, izvoza, odplačevanja dolgov, gospodarske rasti, rentabilnosti naložb in tudi cen potrošnih dobrin, komunalnih in drugih storitev, zato tudi plače in življenjska raven ne morejo biti enake. Žal širša javnost ni bila seznanjena s strokovno razpravo, ki jo je glede primerjave med povprečnimi relativnimi osebnimi dohodki aprila 1985 predstavil ekonomist Marjan Senjur na seji komisije predsedstva CK ZKS za idejno in teoretično delo na področju družbenoekonomskih odnosov. Primerjal je raven osebnih dohodkov z ravno storilnosti, ki so jo leta 1982 dosegali v Sloveniji, Makedoniji in na Kosovu. Po njegovem izračunu je imela Slovenija v tem letu za 11 odstotkov nižje relativne osebne dohodke od jugoslovanskega povprečja, Makedonija in Kosovo pa za 11 odstotkov oziroma za 26 odstotkov nad državnim povprečjem.

Potem ko je slovensko gospodarstvo že leta 1984 v bistvu stagniralo, ga je v prvih mesecih leta 1985 poleg polarnega zraka zajel tudi leden gospodarski »tuš«: proizvodnja je močno upadla, izvoz je bil nižji od uvoza, cene in plače so rasle. Jesenski meseci tega leta so prinesli še bolj mračno podobo gospodarjenja v naši republici. Uspehi pri vzpostavljanju ravnotežja med proizvedenim in razpoložljivim produktom so se razblinili, industrijska proizvodnja je stagnirala, rast osebnih dohodkov se

¹⁹⁵ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 518.

je spremenila v »kaotično dirko prehitevanj in dohitevanj«, cene so rasle, kmetijska prireja in pridelava je zaradi slabe letine izjemno upadla, presežek slovenske trgovinske bilance se je zmanjšal.

Tabela 19: Ocena rasti osnovnih kazalcev materialnih okvirov in proporcev razvoja SR Slovenije v letih 1981–1985 (v odstotkih)¹⁹⁶

	1981–1985
Družbeni proizvod	0,5
v tem:	
industrija	1,6
kmetijstvo	2,0
Zaposleni v družbenem sektorju	1,0
Produktivnost dela v gospodarstvu	-0,7
Izvoz blaga in storitev	7,5
od tega:	
konvertibilni izvoz	9,0
Uvoz blaga in storitev	-2,0
od tega:	
konvertibilni uvoz	-1,5
Pokritje uvoza blaga z izvozom	97,0
Sredstva za končno potrošnjo v SRS	-1,0
Življenjski standard	-4,4
v tem:	
osebna potrošnja	-3,8
družbeni standard	-6,9
Investicije v osnovna sredstva	-9,0
v tem:	
proizvodne investicije	-9,6

Zaradi teh in drugih gospodarskih problemov so sredi osemdesetih let v Sloveniji skorajda že izgubili upanje, da bodo organi federacije našli izhod iz splošne krize. Njeno politično vodstvo se je odločilo, da bo dejavneje sodelovalo pri oblikovanju ekonomske politike in dograjevanju gospodarske ureditve ter se odločneje postavilo v bran nacionalnih gospodarskih interesov.

¹⁹⁶ UL SRS, št. 157/2, 31. 1. 1986, Družbeni plan SR Slovenije za obdobje 1986–1990.

Prednosti in bremena položaja gospodarsko najrazvitejše republike

Slovenija je prednosti gospodarske razvitosti lahko najbolje izkoristila na blagovno trgovinskem področju. V centralno planski gospodarski organiziranosti je bila prisiljena trgovati z jugoslovanskimi republikami, ki so predstavljale velik trg. Njena podjetja so na »južnih trgih« lahko dolgo časa uvrščala svoje izdelke in storitve, tudi tiste, po katerih na drugih trgih ni bilo povpraševanja oziroma so zanje ponujali precej nižje cene. Poleg tega pa so slovenska podjetja na trgih drugih republik s finančno ugodnimi transakcijami, to je z nakupom poceni surovin in prodajo precej dražjih polizdelkov in končnih izdelkov ter storitev, ustvarjala znatne denarne presežke. Del teh sredstev je Slovenija vložila v nadaljnji razvoj in izboljšanje življenjske ravni, precejšen del pa se je v obliki različnih davščin in prispevkov vrnil v zvezne sklade in sklade drugih, zlasti manj razvitih republik. V načelu in tudi po ustavi je bil blagovni promet med republikami svoboden in se ni mogel omejiti z republiškimi zakoni. V praksi pa je bilo trgovanje med republikami dokaj omejeno. Ne samo zaradi vseskozi prisotnih avtarkičnih teženj republik, temveč tudi zaradi težav pri opredelitvi in uzakonitvi pojma enotnega jugoslovanskega trga. Svetovna ekonomska veda pojma enotnosti trga ni poznala, saj je bil, razen v ekonomsko političnem pomenu, povsem nedoločljiva kategorija. V Jugoslaviji so bila stališča do tega pojma različna, tako med politiki in pravniki kot tudi med gospodarskimi teoretiki. Nekateri so navajali tri elemente, ki so bistveni

za ustvarjanje enotnega trga: popolno svobodo opravljanja gospodarskih dejavnosti, enotno mero vrednosti in razumno zaščito pred tujo konkurenco. Drugi so med pogoje za enoten trg všteli kar »enake, uravnotežene cene na celem trgu«, kar »predpostavlja tudi enake kriterije gospodarjenja« ali pa »obstajanje enotnosti pogojev gospodarjenja«. ¹⁹⁷ Nekaj jugoslovanskih ekonomistov pa je pojmu in definiciji enotnega jugoslovanskega trga oporekalo. Izgnili so se mu tudi zvezna ustava iz leta 1946, ustavni zakon iz leta 1953 in ustava iz 1963, saj so prinesli v zvezi z njim zgolj prepoved omejevanja gospodarskih tokov med republikami. Ustava iz leta 1963 je že obravnavala enotnost denarnega in kreditnega sistema v državi. Šele leta 1974 je ustavno urejanje enotnega trga postalo »eksplicitno in obsežno, pa tudi precej zamegljeno«, saj se je vsako določilo v posameznih členih ustave pojavljalo v več različicah. Poleg tega pa so za enotnost jugoslovanskega trga skrbela še določila drugih zakonov, kot je bil na primer zakon o združenem delu. ¹⁹⁸ V ustavi SFRJ iz leta 1974 je bil enotni trg obravnavan kot izrazito ekonomsko političen pojem. Po tej definiciji, ki je bila podrobneje predstavljena v Ekonomskem leksikonu, objavljenem leta 1975, je bil enoten (jugoslovanski) trg opredeljen kot trg, na katerem je »promet blaga, storitev, denarja, deviz, kapitala in delovne sile uravnan s svobodnim delovanjem ekonomskih zakonov in z voljo ekonomskih subjektov. Družbeno urejanje in usmerjanje je enotno določeno z državnimi predpisi in administrativnimi ter ekonomskimi ukrepi in instrumenti ali s sporazumi družbenih organov in zainteresiranih organizacij in strank. To je torej trg, na katerem regionalne skupnosti, posamezne organizacije in gospodarske enote ne morejo omejevati tega prometa v svoji sredini.« ¹⁹⁹

V naslednjem desetletju so bile razprave o enotnem jugoslovanskem trgu v glavnem predmet akademskih razprav. V drugi polovici osemdesetih let pa so po za-
slugi tistih republiških vodstev, ki so se zavzemala za

¹⁹⁷ GV, 25. 3. 1988, Z »enotnim trgov« proti trgu, str. 8.

¹⁹⁸ Prav tam.

¹⁹⁹ Prav tam.

večjo centralizacijo makroekonomskega upravljanja v državi, zahteve po krepitvi enotnosti jugoslovanskega trga postale pomembno orožje za medsebojno politično obračunavanje, v katero je zelo dejavno posegala tudi ekonomska stroka. Jeseni 1988 se je tudi zvezni izvršni svet zavzel za »polno spoštovanje« trga in tržnih zakonitosti, kar je postavil kot pogoj za ozdravitev gospodarstva in nadaljnji razvoj socialističnih samoupravnih odnosov.²⁰⁰ Na začetku leta 1989 je bilo v državi doseženo soglasje, da je za delovanje tržnega gospodarstva potrebno vzpostaviti trg proizvodov in storitev, trg kapitala in trg delovne sile. V tem letu je bil sprejet nov zakon o delovnih razmerjih, ki je uveljavil kolektivno pogodbo. Začela sta se odpirati trg denarja in kratkoročnih vrednostnih papirjev. Le pri določanju cen je ostalo vse po starem. Administrativni ukrepi za večji nadzor nad cenami, ki jih je na začetku jeseni sprejel zvezni izvršni svet, so nakazovali, da predlagatelj ne verjame v učinkovito urejanje trga in cen z ekonomskimi ukrepi.²⁰¹

V letih med obema svetovnima vojnama je bil za Slovenijo značilen trend relativnega zaostajanja za jugoslovanskim razvojnim povprečjem. V času druge jugoslovanske države pa se je ta trend obrnil in je Jugoslavija v razvoju vsako leto bolj zaostajala za Slovenijo. Kot gospodarsko najrazvitejša republika je morala Slovenija del ustvarjenega dohodka vsako leto odvesti v državni proračun in posebne zvezne sklade. Če je neto odliv slovenskega kapitala leta 1938 znašal približno tri odstotke slovenskega narodnega dohodka, se je po drugi svetovni vojni povečal. V prvih povojnih letih je morala Slovenija v zvezni proračun odvajati določene odstotke od zbrane dohodnine, nato pa določen odstotek družbenega dohodka republike, ki se je v osemdesetih letih že gibal med 5 in 9 odstotki. Poleg tega je morala znatna sredstva posebej nameniti za hitrejši razvoj manj razvitih delov v državi. Neustrezna regionalna politika, ki se je v glavnem enačila z razvojem manj razvitih federalnih

²⁰⁰ ARS, AS 223, šk. 5610, Poročilo o delu komisije ZIS za reformo gospodarskega sistema, marec 1989.

²⁰¹ ARS, AS 223, šk. 5752, Mnenje Republiškega komiteja za tržišče in splošne gospodarske zadeve, 20. 9. 1989.

enot, je bil eden od pomembnejših razlogov za slabšanje odnosov med republikami. Jugoslavija se iz tega sistema obvezne pomoči, ki ni omogočal preglednosti in nadzora nad zbranimi sredstvi, temveč je dopuščal, da so nerazviti sredstva »pojedli« ali porabili za negospodarske namene, ni mogla izviti.

Blagovna menjava Slovenije z drugimi jugoslovanskimi republikami

Vse do konca 80. let preteklega stoletja je bil jugoslovanski trg za slovenska podjetja skorajda osrednji prostor, kjer so po eni strani lahko pokrivala potrebe po surovinah, materialu, proizvodih oziroma živilih, ki jih doma ni bilo oziroma jih je primanjkovalo. Na drugi strani pa so na njem prodajali svoje presežke, zlasti tiste, ki jih ni bilo mogoče prodati na konvertibilnih trgih. Slovenija si je tako kot druge republike prizadevala zagotoviti monopolni položaj svojega gospodarstva na notranjem republiškem trgu, na trgih drugih republik pa je hotela do konca izrabiti prednosti, ki sta jih zagotavljali usposobljenost trgovinskega osebja in še zlasti razvita predelovalna industrija. Pri tem je bila uspešna, saj je bila struktura njene blagovne menjave z drugimi republikami ves čas ugodna, zato so medrepubliški blagovni tokovi delovali kot spodbujevalni dejavnik njenega gospodarskega razvoja, saj so multiplikativno povečevali njen družbeni neto proizvod.

V letih 1945 do 1950 je blagovna menjava med republiški gospodarstvi potekala na podlagi podrobnih planskih razdelilnikov in kontingentov, ki jih je za posamezna leta in trimesečja odredila zvezna planska komisija, razdelala pa so jih pristojna zvezna ministristva. Tako kot druge republike je tudi Slovenija v tej centralistični gospodarski ureditvi nastopala v dveh vlogah. Kot glavna porabnica je za vzdrževanje tekoče proizvodnje in zagotavljanje redne oskrbe in prehrane prebivalstva prejemale iz drugih republik manjkajoče

surovine, reprodukcijski material, polizdelke in živila. Kot glavna proizvajalka pa je morala presežke v industrijski proizvodnji in kmetijski pridelavi odstopati republikam, kjer jih je primanjkovalo. Obe vlogi sta bili izraz njenega stvarnega gospodarskega položaja in njene gospodarske sestave. Takoj po koncu vojne so bili organi slovenskega partijskega vodstva pripravljene pomagati drugim republikam pri premagovanju gospodarskih težav. V obravnavanem obdobju je bila redna in zadostna prehrana slovenskega prebivalstva odvisna od uvoza iz drugih republik. Ta uvoz je bil v naši republici pogosto predmet kritičnih obravnav, saj so bile dobave neredne, po pravilu manjše od predvidenih količin, poleg tega pa še sporne tako glede kakovosti kot tudi uporabnosti za prehrano. Sloveniji je najbolj primanjkovalo glavnih živil, to je moke, maščob, mesa in sladkorja. V letih 1946 do 1950 je zvezna planska komisija zagotavljala Sloveniji načrtovane kontingente žita, koruze, masti in še nekaterih drugih kmetijskih proizvodov. Največji kontingent so predstavljali krušna žita, moka in koruza iz Vojvodine.²⁰² Do največjih težav pa je vsako leto prihajalo pri dobavi dodeljenih količin mesa. Zaradi omejenega uvoza iz tujine je bila slovenska industrija močno odvisna od dobav iz drugih republik. Na začetku petdesetih let je iz tega vira zagotavljala 27 odstotkov vseh potrebnih sredstev za normalno reprodukcijo. Med kmetijskimi pridelki je imela Slovenija največje presežke pri krompirju, zato je že leta 1945 dobila nalogo, da ga preskrbi za kraje, kjer ga ni bilo dovolj. Leta 1947 se je število porabnikov slovenskega krompirja povečalo.

Ker je Slovenija predstavljala gospodarsko najrazvitejši del države, se je od nje pričakovalo in tudi zahtevalo, da s svojimi industrijsko predelovalnimi zmogljivostmi pokrije znaten del potreb v drugih delih države. Tako kot za druge republike je tudi zanjo veljalo, da ni hitela z oddajanjem določenih kontingentov, ampak so podjetja izdelane proizvode zadrževala v skladiščih

²⁰² Od avgusta 1946 do konca julija 1947 je Slovenija dobila 7731 vagonov krušnih žit. Februarja 1949 ji je zvezna uprava dodelila 8898 ton žitaric, julija 1950 pa kontingent koruze iz pridelka v Bosni in Hercegovini ter v Kosmetu. Ker pa ni mogla zagotoviti prevoza, ji je dodelila ustrezno količino koruze iz Vojvodine.

Tabela 20: Izpolnitev obvez krompirja za leto 1947 za odjemalce iz drugih republik (v vagonih)²⁰³

Uporabnik	Planska obveza	Izpolnjeno do 17. 1. 1948
Jugoslovanska armada	935	887,6
Beograd	950	879,4
Avtocesta Beograd-Zagreb	5	5,4
Udba Beograd	43	43,2
Vojno nabavno podjetje Beograd	50	47,0
Ekonomat Beli dvor	1	1
Proga Šamac-Sarajevo	135	122,7
Bosna plod	435	249,7
Cona B	30	27
Tovarna cementa Beočin	3	3,3
Transjug	200	63,3

in jih niso pravočasno dostavljala uporabnikom v drugih republikah. Tudi sama je postavljala ovire za izvoz blaga, ki ni bil pod režimom planske razdelitve, ampak je bil promet z njimi prost.²⁰⁴ Kljub temu pa je, kot je tudi ugotovil zvezni svet za blagovni promet leta 1950, Slovenija »najenakomerneje izročala industrijsko blago drugim republikam«. Ostale republike, ki so z oddajami še bolj zavlačevale, so s svojo proizvodnjo in pridelavo najprej pokrile potrebe svojih potrošnikov.²⁰⁵

Med industrijskimi izdelki, ki jih je morala Slovenija v prvih dveh letih po koncu vojne pošiljati v večjih količinah v druge republike, so bili v ospredju izdelki iz lesa in premoga. Od leta 1946 naprej je morala Slovenija kot glavni industrijski proizvajalec poslati v druge republike kovinske, tekstilne, usnjarske in druge izdelke v količinah, ki jih je določala zvezna planska komisija.²⁰⁶ Po bilanci iz oktobra 1948 je republiško gospodarstvo

²⁰³ ARS, AS 223, šk. 31, Poročilo predsedstva Vlade LRS, 16. 1. 1948.

²⁰⁴ Tako leta 1946 ministrstvo za industrijo in rudarstvo LRS ni hotelo izdati dovoljenja Na-Ma iz Beograda, da bi iz Slovenije izvozil nekaj blaga, ki ni bil v racionirani preskrbi.

²⁰⁵ Vini 15, Zapisnik seje politibiroja CK KPS, 30. 8. 1950, str. 222-223.

²⁰⁶ ARS, AS 284, šk. 24, Zapisnik konference pri predsedniku Gospodarskega sveta vlade FLRJ, 10. 5. 1947.

oddalo v druge republike za 6.650 milijonov din različnega blaga – največ tekstilnih izdelkov (za 2.800 milijonov din), lesa in lesnih izdelkov (za 1.400 milijonov) in kovinskih izdelkov (za 800 milijonov din).²⁰⁷

V petdesetih letih je Slovenija pri blagovni menjavi z drugimi republikami lahko že bolj izrabila prednosti, ki sta jih zagotavljali usposobljenost trgovinskega osebja in še zlasti razvita predelovalna industrija. Slovenska trgovska in proizvodna podjetja so namenjala vse več pozornosti komercialnemu in finančnemu učinku. Za slovenske proizvajalce je ostal jugoslovanski trg osrednji prostor, od koder so nabavljali manjkajoče surovine in živila ter prodajali proizvodne presežke. To sta bili zlasti BiH in Makedonija, kjer trgi še niso bili zasičeni. Med prodajnimi artikli so tako po količini kot po vrednosti menjave izstopali industrijski izdelki in blago široke porabe. Po anketi, ki jo je leta 1956 med večjimi industrijskimi grosističnimi podjetji izdelala Trgovinska zbornica Slovenije, je delež prodanega industrijskega blaga v druge republike znašal približno eno tretjino od skupne vrednosti prodanega blaga. Največji delež je bil ugotovljen pri tekstilu (44 %), galanteriji (40 %), železnini (29 %) in elektromaterialu (16 %). Na podlagi teh ugotovitev so naslednje leto izračunali, da je Slovenija v druge republike prodala za 21,4 milijarde din industrijskega blaga.²⁰⁸ Do konca petdesetih let so slovenska grosistična trgovska podjetja zelo povečala svoj promet na trgih izven republiških meja. Najuspešnejša so bila tekstilna podjetja.²⁰⁹ Tudi podjetja obutvene industrije, kot Alpina, Planika, Tovarna čevljev Maribor, Zvezda Ljubljana in Industrija obutve Novo mesto, so odprla svoje prodajalne v vseh največjih mestih po državi. Med drugim industrijskim blagom za široko porabo, ki ga je Slovenija izvažala v druge republike, je treba omeniti še zdravila in farmacevtske preparate. Izvoz presežkov

²⁰⁷ ARS, AS 284, sk. 11, Bilanca prejema in oddaje LRS, 30. 10. 1948.

²⁰⁸ Gerženič, Trg industrijskega blaga, str. 30.

²⁰⁹ Leta 1958 je pet največjih slovenskih tekstilnih grosistov prodalo v druge republike že 40 % svojega blaga, grosist iz Kopra pa 26 %. Podjetja za prodajo pohištva iz Ljubljane in Kopra so dosegla 60 % delež prodaje v druge republike, tri podjetja z galanterijo 35 %, grosist iz Ljubljane z galanterijskim blagom, ki je imel skladišča v Beogradu in Zagrebu, pa 36 %. Slovenska veletrgovina z usnjem je v tem letu v druge republike prodala 35 % svoje proizvodnje.

kovinske industrije za široko porabo pa je bil v tem času še zelo omejen in odvisen od razdelilnega ključa, ki ga je vsako leto predlagala zvezna trgovinska zbornica. V letih 1952–1954 je udeležba Slovenije pri presežkih izdelkov kovinske industrije v državi znašala 24 odstotkov, leta 1955 se je povečala na 26 odstotkov. V skladu z državno energetsko politiko sta bila slovensko elektrogospodarstvo in premogovništvo poslovno povezani s Hrvaško ter Bosno in Hercegovino. Precejšen delež je dosegla tudi prodaja na področju strojogradnje, metalurgije in industrije gradbenega materiala, ki je potekala po vnaprej določenih planih in sklenjenih dogovorih.

Slovenija je bila v obravnavanem desetletju deficitarna v osnovnih kmetijskih pridelkih in proizvodih. Potrebe po žitu, živini oziroma mesu, maščobah, sadju in zelenjavi, pa tudi po semenu za krmno peso je najbolj pokrivala z uvozom iz drugih delov države. Dobavljene količine v posameznih letih so bile odvisne od letine. Tudi ob slabih letinah je bila Slovenija glavni pridelovalec krompirja v državi, zato je morala kriti potrebe jugoslovanske vojske in drugih republik. Ob normalni letini je pridelava te poljščine dosegla 50.000 vagonov, od česar so proizvajalci poslali na trg 8.000 do 10.000 vagonov. Do konca petdesetih let je v druge republike letno povprečno dobavljala od 1.500 do 4.000 vagonov krompirja.²¹⁰ Na njihove trge je izvažala tudi zgodnje povrtine, hmelj oziroma pivo,²¹¹ zelišča in nekatere vrste sadja. Med slednjim je bilo največ povpraševanja po češnjah, jabolkih in malinah.

V petdesetih letih so se na slovenskih trgovinskih policah pojavili tekstilni in drugi izdelki v večjem številu, zlasti hrvaških in srbskih podjetij. Že leta 1951 je Primorska z Goriško pomanjkanje tekstilnega blaga in konfekcije omilila z nakupom pri proizvajalcih v sosednji republici, pri podjetjih v Osijeku (Tovarna oblek Osijek), Zagrebu (Naprijed) in Varaždinu (Varteks). Leta 1952 so svoje poslovalnice v Ljubljani odprla hrvaška

²¹⁰ ARS, AS 1136, šk. 3, Problematika odkupa in preskrbe z jesenskimi pridelki, 7. 9. 1959.

²¹¹ Ljubljanska Pivovarna Union je s svojo proizvodnjo pokrivala tudi potrebe hrvaškega Primorja in Istre.

podjetja Jugovinil, Kraš, Varteks in beograjsko podjetje usnjene galanterije 29. novembar. Ponudbo je močno povečalo hrvaško podjetje Franck, ki je proizvajalo v naši republiki zelo iskane kavne nadomestke. Leta 1953 si je ljubljansko podjetje Tekstil ob pomoči tekstilnega oddelka Trgovinske zbornice LRS močno prizadevalo okrepiti stike s srbskim podjetjem iz Paračina, da bi tako izboljšalo oskrbo s surovinami. Leta 1954 je grosistično podjetje za tekstil iz Maribora nabavilo večjo količino kamgarna v Tovarni volnenega blaga Leskovac. Poleg tega je bilo v Mariboru na voljo dobro blago v poslovalnici zagrebškega podjetja Zora ter moška konfekcija in delovne obleke v trgovini Varteksa iz Varaždina. Med surovinami, ki so jih podjetja slovenske predelovalne industrije kupovala v drugih republikah, so bile za tekočo proizvodnjo najpomembnejše surove kože. Že leta 1953 so morala slovenska usnjarska podjetja za kritje 60 odstotkov izrabe zmogljivosti v drugih republikah nabaviti 2.797 ton surovih kož. V naslednjih letih se je obseg tega uvoza še precej povečal. Leta 1959 se je povpraševanje po slovenskih tekstilnih in usnjarskih izdelkih v drugih republikah poslabšalo.²¹² Med industrijskimi proizvodi, ki so bili nujno potrebni za kmetijsko pridelavo, je bila Slovenija še posebej odvisna od uvoza modre galice iz Zorke Šabac.

Pomembneje, kot koliko lahko podjetje proizvede, je v šestdesetih letih postalo, koliko podjetje lahko proda. S tem je trgovina vse bolj postajala dejavnik povežovanja med proizvodnjo in porabo in skrbnik stabilnejših odnosov na trgu. Dotlej je bilo, gledano na splošno, povpraševanje na trgu večje od ponudbe, potem pa se je obrnilo. Z odpiranjem istovrstnih industrijskih in trgovskih podjetij v drugih republikah je postajal jugoslovanski trg vse bolj zasičen. Za številna slovenska podjetja je bil izhod le v povečanem izvozu na tuje trge, tako s konvertibilnimi valutami kot s klirinško menjavo. Proti koncu tega desetletja so si trgovske organizacije v Sloveniji zagotovile največji delež v medrepubliški blagovni menjavi. Računano po organizacijskem načelu so celotne slovenske nabave v drugih republikah v teh le-

²¹² ARS, AS 223, sk. 439, Material za sejo gospodarskega odbora ZIS, 15. 4. 1959.

*Obisk makedonskih delavk v tkalnici IBI v Kranju, 1963
(Foto Edi Šelhaus, MNZS)*

tih dosegle 30,9 odstotka, celotne prodaje v druge republike pa so znašale 44,9 odstotka DBP SR Slovenije.²¹³

V letih 1960 do 1970 je bil obseg blagovnega prometa z industrijskimi proizvodi na jugoslovanskem trgu tako po količini kot po vrednosti precej večji kot v preteklem desetletju. Številna slovenska podjetja so na trgih drugih republik lahko prodala velik del svoje proizvodnje in kljub težavam, ki jih je prinesla reforma, zadržala prevladujoč delež na njem do začetka sedemdesetih let. Med njimi so bile zagotovo slovenske železarnice, ki so bile glavni proizvajalec plemenitih jekel, različnih specialnih valjev in vrste železo-jeklenih proizvodov, namenjenih investicijski potrošnji. Med največje proizva-

²¹³ Kuzmin, Medrepubliške prodaje, str. 6.

jalce reprodukcijskega materiala, investicijske in druge opreme in strojev, izdelkov bazične kemične in še druge industrije sta se uvrščala Metalna Maribor in Litostroj Ljubljana. V to kategorijo so sodili še Hidromontaža Maribor (proizvodnja in montaža avtomatiziranih industrijskih naprav), Iskra Ljubljana (telefonske centrale), Cinkarna Celje (surovi cink), Sava Kranj (avtomobilske pnevmatike), Tovarna celuloze in papirja Videm-Krško (roto papir), Salonit Anhovo (cement), Tomos Koper (mopedi) in seveda podjetja kemične industrije, kot so bila Kemična tovarna Hrastnik, Zlatorog Maribor, Krka Novo mesto in Lek Ljubljana.²¹⁴ Med največje proizvajalce proizvodov široke porabe, po katerih je bilo povpraševanje največje, pa so sodili Gorenje Velenje (pralni stroji, hladilniki in štedilniki), Tovarna emajlirane posode Celje, Tiki Ljubljana (bojlerji), Pletenina Ljubljana, Peko Tržič (obutev), Brest Cerknica (pohištvo) in Delamaris Izola, ki je bil največji proizvajalec ribjih konzerv v državi in je s svežimi in zamrznjenimi ribami oskrboval tudi hrvaški in srbski trg. Gledano v celoti, je Slovenija največji pozitiven saldo prodaj ustvarila pri menjavi industrijskih proizvodov. Med industrijskimi panogami pa je negativen saldo dosegala v energetiki, nekovinski in prehranski industriji.

Kot vsa leta po vojni je bil tudi v tem desetletju trg s kmetijskimi pridelki v državi vseskozi nestabilen. V Sloveniji so bile največje težave s preskrbo sadja in zelenjave. To blago je bilo najbolj občutljivo tako za potrošnike kot za trgovino in proizvajalce. Ob dobri letini so bili zadovoljni eni, ob slabi pa drugi. T. i. »rizični skladi«, ki so jih morala odpreti podjetja, ki so trgovala s kmetijskimi pridelki v mestih in občinah v naši republiki, niso odigrali svoje vloge.

Gospodarsko najrazvitejša republika je bila še naprej deficitarna v osnovnih kmetijskih pridelkih in proizvodih. Potrebe po njih je precej pokrivala z uvozom iz drugih delov države. Slovenska klavniška podjetja so

²¹⁴ Leta 1967 so slovenska podjetja kemične predelovalne industrije dosegla eno tretjino skupne jugoslovanske proizvodnje farmacevtskih surovin in okoli 19% proizvodnje farmacevtskih preparatov. Dosegla so 11 % jugoslovanske proizvodnje mila in pralnih praškov, 15 % detergentnih sredstev ter 10 % ostalih sredstev za pranje in čiščenje. Njihov delež v proizvodnji kozmetičnih preparatov je znašal 36 %.

vsako leto uvozila iz Srbije in Hrvaške znatne količine živine in prašičev za zakol²¹⁵ pa tudi svinjske masti.

Tabela 21: Uvoz goveje klavne živine iz drugih republik v letih 1959–1962²¹⁶

Leto	V tonah
1959	22.100
1960	29.861
1961	40.079
1962	72.529

Tabela 22: Uvoz živine za zakol iz drugih republik 1964–1968 (v tonah)²¹⁷

	1964	1965	1966	1967	1968
Konji	136	140	490	706	484
Govedo	998	12.062	11.222	15.288	15.686
Prašiči	9.024	12.502	11.382	12.720	12.943
Perutnina	9	6	72	-	-
Ovce	25	18	7	15	19

Slovenija je imela v sedemdesetih letih tudi znaten delež v trgovini z mlekom in mlečnimi izdelki.²¹⁸ Z uvozom iz drugih republik, pa tudi iz tujine, je pokrivala potrebe po sladkorju, rižu in olju.²¹⁹ Vsako leto je od decembra do konca aprila kupovala v Dalmaciji znatne količine solate, graha, špinače, cvetače in zgodnjega krompirja, v manjših količinah pa tudi belušev, pora, peteršilja, korenja, redkve. Za vse leto je bila pri paradižniku, papriki, čebuli in fižolu v zrnju vezana na nabave iz Makedonije in Srbije. Kljub večji proizvodnji doma je vse več zelja v glavah uvažala iz Varaždina. Od sadja

²¹⁵ Leta 1962 je bilo iz drugih republik uvoženo 31,2 % od skupnega števila zaklanih prašičev, leta 1964 jih je bilo 36,4 %, leta 1968 pa 38 %.

²¹⁶ ARS, AS 1165, šk.10, Problematika proizvodnje in potrošnje mesa, april 1963.

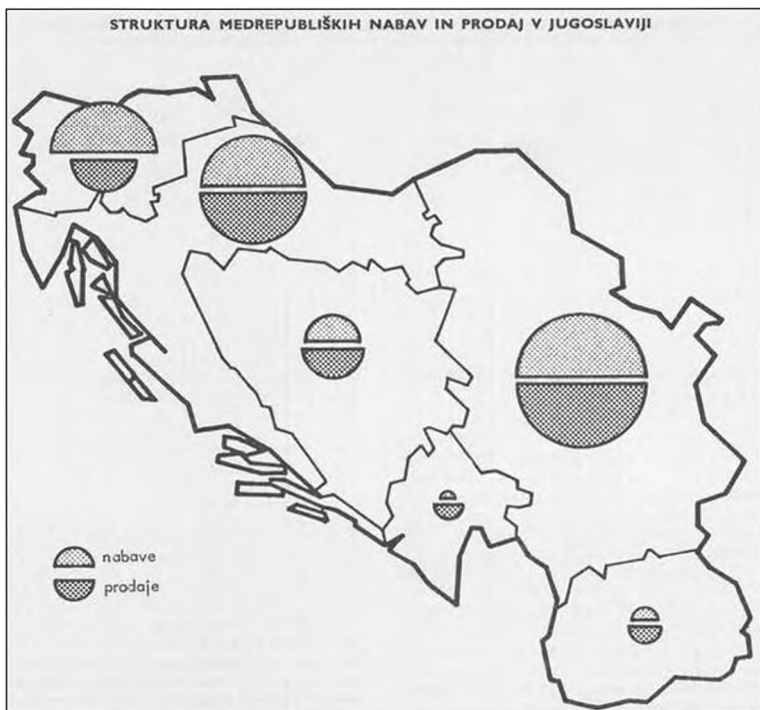
²¹⁷ ARS, AS 1165, šk. 344, Informacije o klavnicah v SR Sloveniji, 23. 10. 1969.

²¹⁸ Leta 1973 so slovenske mlekarne v druge republike prodale 34 milijonov litrov pasteriziranega in steriliziranega mleka, 357,1 tone sirov, 105,2 tone masla, 1765,5 tone mleka v prahu, 419,2 tone evaporiranega in kondenziranega mleka ter 17,7 tone kazeina. V tem letu so v drugih republikah kupile 2003,4 tone sira in 81,9 tone masla.

²¹⁹ Leta 1969 so uvozili 1550 vagonov olja, 47.000 vagonov sladkorja in 680 vagonov riža.

je bila na druge republike v večjih količinah vezana na uvoz grozdja, marelic, sliv, v manjših pa češenj in vrtnih jagod. Zaradi boljše kakovosti in ugodnejših cen je v drugi polovici šestdesetih let začel naraščati tudi uvoz jabolk iz drugih republik. Od kmetijskih pridelkov je še naprej v večjih količinah izvažala v druge republike le krompir.

V zadnjih dvajsetih letih so na upočasnitev medrepubliške blagovne menjave še posebej vplivala ustavna dopolnila in ustava iz leta 1974, uveljavitev dogovornega gospodarstva in gospodarska kriza v osemdesetih letih. Ustava SFRJ iz leta 1974 ni utrdila povezovalnih dejavnikov v državi, temveč nasprotno, sprostila je avtarkične težnje, ki so postajale vse večja grožnja povezovalnim procesom v jugoslovanskem gospodarskem prostoru. Republike so si prizadevale oblikovati zao-

*Struktura medrepubliških prodaj in nabav v Jugoslaviji
(Slovenija 1945-1975, str. 66)*

krožene gospodarske strukture in spodbujale večanje znotraj regionalne prodaje in menjave. Jugoslovansko gospodarstvo je iz že dotlej zgolj navidezno enotnega gospodarstva in trga začelo razpadati na osem avtarkičnih narodnih gospodarstev in trgov, ki so jih vodile njihove lastne administracije in partijske organizacije.

Samoupravna preobrazba gospodarstva, ki ni nikoli zaživela, saj so preoblikovana podjetja delala po »starem«, je še otežila in zapletla medrepubliško blagovno menjavo. Medrepubliški komiteji niso ustavili nesoglasij in izboljšali sporazumevanja med republikami glede politike cen, razporejanja dohodkov in delitve kreditov. Pričakovanja, da bodo višje organizacijske oblike združenega dela zagotovile povezovanje podjetij z območja več občin, republik in pokrajin in tako prispevale k povezovanju jugoslovanskega gospodarstva, se niso uresničila. Z gospodarsko krizo, ki se je začela leta 1980, so se negativna gibanja v državi še povečala. Proizvodnja je upadala, cene so skokovito naraščale, investicijska in druga poraba je daleč presegala realne zmožnosti, razrasla se je finančna nedisciplina. Preskrbe trga s surovinami niso več obvladali. Republike so začele skrbeti vsaka zase, še bolj so zapirale svoje meje za pretok blaga in deviz. Šivi gospodarskega sodelovanja med republiškimi gospodarstvi so pokali, dogovori se niso več izvajali.

Slovenija je v sedemdesetih letih zmanjšala obseg prodaj v druge republike, povečala pa je nabave, zato je začela s stališča pozitivnega salda v republiškem družbenem proizvodu izgubljati ugoden položaj v medrepubliški menjavi. V naslednjem desetletju je to neravnovesje popravila; povečala je prodajo in njen položaj v medrepubliški menjavi se je znova popravil.

Pri blagovni menjavi z investicijskim materialom je imela Slovenija v letih 1978–1983 z vsemi republikami pozitiven saldo. Največjega s Hrvaško, ožjo Srbijo in BiH, s katerimi je tudi sicer opravila največji del blagovne menjave. Tako v nabavah kot v prodajah je od leta 1970 do 1978 daleč največji delež slovenske menjave z drugimi republikami odpadel na industrijo in trgovino. Po tem letu je delež industrije padel na račun povečanih nabav trgovine. Leta 1983 je Slovenija od industrijskih

Tabela 23: Delež prodaje SR Slovenije po republikah in pokrajinah in v izvozu v obdobju 1976–1988 (v odstotkih)²²⁰

Leto	V SRS	V druge republike	Izvoz
1976	64,5	23,2	10,4
1978	65,5	25,0	8,6
1980	64,2	24,2	9,6
1983	62,0	22,8	13
1987	62,9	21,1	13,4
1988	59,6	23,2	15,9

in rudarskih proizvodov kupovala predvsem izdelke živilske industrije, proizvode črne metalurgije, kovinsko predelovalne, kemične in tekstilne industrije. Prodajala je predvsem proizvode elektroindustrije, živilske, kovinsko in kemično predelovalne industrije ter končne tekstilne izdelke. Večina industrijskih panog je imela pozitiven saldo, negativnega sta imeli prehrabna industrija in proizvodnja naftnih derivatov.

Tabela 24: Strukturne spremembe blagovne menjave Slovenije z drugimi republikami in pokrajinama v letih 1970–1983 (v odstotkih)²²¹

Gospodarsko področje	Prodaje			Nabave		
	1970	1978	1983	1970	1978	1983
Industrija in rudarstvo	46,0	58,1	52,5	56,9	61,4	39,0
Trgovina, gostinstvo, turizem	45,5	33,3	34,0	29,0	27,9	50,0
Kmetijstvo in ribištvo	1,9	0,6	0,9	8,3	3,8	1,5
Gradbeništvo	2,2	2,5	2,5	1,4	1,7	3,2
Promet in zveze	2,4	1,6	4,3	1,7	2,1	1,5
Obrt, osebne storitve	1,5	1,6	2,2	1,8	0,7	1,6

Regionalna plačilna bilanca Slovenije iz druge polovice osemdesetih let kaže, da so medrepubliško menjavo blaga in storitev spremljali predvsem fiskalni in pa-

²²⁰ Delo, 2. 12. 1989, Smo (ekonomsko) suveren narod?, str. 21.

²²¹ ARS, AS 1165, šk. 1333 Razvojni projekt: Možnosti in usmeritve dolgoročnega sodelovanja gospodarstva SR Slovenije z gospodarstvi drugih republik in pokrajin do leta 2000, Celje, november 1986.

rafiskalni pretoki denarja. Ti pa so bili za Slovenijo neugodni, saj je vsako leto imela visok presežek odlivov nad prilivi iz družbenega proizvoda. V teh letih so slovenske neto investicije v druge republike in pokrajine (skupaj s posojili skladu federacije za nerazvite) znašale 2,6, 2,1 in 2,2 odstotka njenega družbenega proizvoda.²²²

Blagovna menjava med Slovenijo in Srbijo se je najprej upočasnila, nato pa prekinila že pred začetkom slovenskega osamosvajanja. Spomladi leta 1989 je zaradi dogodkov na Kosovem prišlo do prvih težav pri prodaji blaga široke porabe in motenj pri oskrbi z reprodukcijskim materialom. Decembra 1989 je Srbija začela gospodarsko vojno proti slovenskim podjetjem. V naslednjem letu je srbska skupščina sprejela več predpisov v okviru zaščitnih in antidumpinskih ukrepov, s katerimi je še otežila nakup in prodajo slovenskih izdelkov. Z drugimi jugoslovanskimi republikami je Slovenija leta 1990 še ohranila relativno visoko raven blagovne menjave. Z njimi je slovensko gospodarstvo realiziralo 32,5 odstotka vseh svojih prodaj na jugoslovanskem trgu. Nabave v drugih republikah so znašale 25,9 odstotka vseh domačih nabav.²²³ Po desetdnevni vojni junija 1991 so se začeli gospodarski stiki z drugimi republikami hitro trgati. V naslednjih mesecih je Slovenija pospešeno izgubljala jugoslovanski trg. Vojna na Hrvaškem je skoraj pretrgala tudi prometne povezave z balkanskimi državami. Trgovanje so dodatno oteževale še mednarodne sankcije proti Jugoslaviji. Ko je Slovenija oktobra 1991 uvedla lasten denar, je jugoslovanske trge dokončno spremenila v tuje trge.

²²² Prinčič, Borak, *Iz reforme*, str. 115.

²²³ Borak, Lazarevič, Prinčič, *Od kapitalizma*, str. 611–612.

Financiranje razvoja manj razvitih delov države

Razlike v gospodarski razvitosti so bile problem, ki je drugo jugoslovansko državo vse bolj obremenjeval. Država je ves čas vodila politiko zmanjševanja stopnje nerazvitosti med republikami, pri čemer so imele skoraj ves čas status manj razvitih Bosna in Hercegovina, Črna gora, Makedonija in Kosovo. Glavni problem pa je bil v tem, da posredni in neposredni ukrepi ekonomske politike niso dali pravih rezultatov, saj so se razlike v razvitosti povečevale, medtem ko so se možnosti za tesnejše sodelovanje med razvitimi in nerazvitimi deli države zmanjševale, gospodarski in politični odnosi pa so se poslabševali.

V drugi polovici šestdesetih let je v Sloveniji prevladalo mnenje, da je treba na manj razvite in na njihov hitrejši razvoj gledati drugače kot v preteklosti. Prvič zato, ker je bilo slovensko gospodarstvo že tako obremenjeno, da ni zmoglo več prispevati večjih sredstev za njihov razvoj, drugič pa zato, ker obstoječi sistem pospeševanja hitrejšega gospodarskega razvoja ni več ustrezal realnim razmeram in potrebam. Bil je zastarel in neučinkovit, saj ni zagotavljal ekonomskega prelivanja sredstev in ni silil manj razvitih, da bi sami prispevali in žrtvovali več za svoj razvoj. Največ kritik je bilo usmerjenih na centralistično vodenje tega sistema. V Sloveniji je bilo doseženo soglasje, da je treba spremeniti obveznosti in oblike pomoči širše družbene skupnosti manj razvitim, vlogo federacije pa omejiti le na določanje smernic za

Tabela 25: Stopnja razvitosti republik in avtonomnih pokrajin 1975–1980²²⁴

	Družbeni proizvod na prebivalca		Osnovna sredstva na delovno sposobnega prebivalca		Stopnja zaposlenosti	
	1975	1980	1975	1980	1975	1980
Jugoslavija	100	100	100	100	100	100
BiH	68,6	68,1	74,8	85,4	79,1	75,6
Črna gora	69,6	80,2	107,3	107,3	85,2	85,2
Hrvaška	124,2	128,7	122,0	121,4	112,5	116,0
Makedonija	69,4	64,7	80,7	72,3	89,3	89,6
Slovenija	201,7	191,3	197,6	199,4	171,6	168,7
Srbija – brez AP	92,3	94,6	82,9	81,5	94,2	98,5
Kosovo	33,2	31,6	51,6	39,7	53,6	51,7
Vojvodina	120,9	121,4	102,2	108,3	103,8	103,1
Razvita območja	121,2	122,3	112,9	113,2	111,3	113,7
Nerazvita območja	62,4	61,2	74,9	76,5	78,0	75,6

poslovanje sklada federacije.²²⁵ V naslednjih letih, ko je bil na čelu republiškega izvršnega sveta Stane Kavčič, pa je začela Slovenija odkrito izražati nezadovoljstvo in nasprotovanje sistemom zagotavljanja pomoči gospodarsko manj razvitim delom države. Do poletja 1972 so slovenski predstavniki v zveznih organih zastopali zamisel o preoblikovanju sklada federacije v poslovni sklad, ki bi uveljavil sodobnejši način prelivanja sredstev za manj razvite in bi bil bolj prilagojen gibanjem blagovnih in denarnih tokov ter rezultatom gospodarjenja. Sestavni del teh razprav je bila višina stalnih sredstev oziroma odstotek družbenega proizvoda gospodarstva, ki ga bodo morale v novem planskem obdobju prispevati republike. Slovenski predstavniki so zagovarjali stališče, da je stopnja 1,94 odstotka družbenega proizvoda skrajna meja, ki jo slovensko gospodarstvo še prenese. Nasprotovali so tudi zahtevam manj razvitih, da jim pripada večina sredstev iz mednarodnih posojil. Predlog

²²⁴ Princič, Borak, Iz reforme, str. 373.

²²⁵ Prav tam, str. 380–381.

slovenskih predstavnikov je bil, da lahko dobijo največ 35 odstotkov. Preostali del sredstev iz posojil mednarodne banke za obnovo in razvoj pa bi bilo treba razdeliti na podlagi drugih meril, kot so družbeni proizvod, razpoložljiva dinarska sredstva in sposobnost vračanja najetega posojila.

V razpravah o družbenem planu Jugoslavije za leta 1976–1980, ki so ponovno oživile nesoglasja in soočenje različnih pogledov na hitrost napredovanja nerazvitih, je Slovenija zastopala zelo trdo stališče. »Po tej poti ne moremo več naprej,« je dejal France Popit na seji Predsedstva CK ZKS septembra 1975, saj »ne gre več, da bo nekdo nekaj prejemal kot nerazvit, drugi pa ga bo financiral.« Treba se je »pogovoriti, kdo bo iz tega sklada prejemal pomoč in koliko bomo v sklad plačevali in na kakšen način bo ta denar porabljen.«²²⁶ V Sloveniji so bili enotnega mnenja, da merilo nerazvitosti, ki je veljalo leta 1972 (dve tretjini povprečnega jugoslovanskega družbenega proizvoda na prebivalca), ne more več veljati, ker so to mejo nerazviti, razen Kosova, že presegli. Zato so zahtevali, da se sistem pomoči manj razvitim spremeni tako, da ga zamenja samoupravna pravica podjetij, da sama odločajo o vlaganju sredstev v manj razvita območja. V razpravah o deležu tujih kreditov, ki naj bi bili dodeljeni manj razvitim, so slovenski predstavniki sledili sklepu republiške skupščine, da ne podpirajo politike večjega zadolževanja podjetij z manj razvitih območij.

V letih 1976–1979 je Slovenija namenila znatna sredstva v sklad federacije ter v zvezni proračun za ra-

*Tabela 26: Prispevek Slovenije v sklad federacije v letih 1976–1979 (v milijon din)*²²⁷

Leto	Skupaj prispevki v SFRJ	Prispevek SRS
1976	9.831,0	1.742,4
1977	12.318,1	2.127,7
1978	13.763,5	2.485,4 (akontacija)
1979	17.436,1	2.963,0

²²⁶ Prav tam, str. 384.

²²⁷ Prav tam, str. 388.

zvoj družbenih in drugih dejavnosti v manj razvitih republikah in AP Kosovo.

Slovenija je bila edina republika, ki se je v drugi polovici sedemdesetih let trudila, da bi načelo združevanja sredstev iz sklada federacije z lastnimi sredstvi podjetij z manj razvitih območij zaživelo tudi v praksi. Leta 1978 je slovenski izvršni svet pozval nerazvite republike in AP Kosovo, naj spremenijo določila, ki so omejevala skupna vlaganja in so bila zato v nasprotju z veljavno zakonodajo. Predlagal je, naj spremenijo določila o udeležbi pri dohodku iz skupnih vlaganj, nadalje o izbiri dejavnosti, v katere bodo podjetja iz bolj razvitih republik lahko usmerjala sredstva sklada federacije, in o ekonomskih spodbudah za naložbe. Republiški izvršni svet se je zavzel za tesnejše sodelovanje med gospodarskimi zbornicami in za izpopolnitev sistema seznanjanja z razvojnimi projekti. Na vsakoletnih srečanjih z izvršnimi sveti manj razvitih republik je namenil posebno pozornost krepitvi gospodarskih stikov. Slovenska podjetja so sledila zahtevam republiške politike in iskala stike s podjetji z manj razvitih območij. Ta prizadevanja pa niso rodila obilnih sadov. Do leta 1979 so v poslovanju slovenskega gospodarstva z gospodarstvi nerazvitih republik in AP Kosovo prevladovali kupoprodajni in kreditni odnosi. Združevanje sredstev in dela ter skupna vlaganja iz 20 odstotkov dela stalnih sredstev sklada federacije za manj razvite dele države niso bila zanimiva. Slovenska podjetja so še največ poslovnih stikov navezala s podjetji iz Bosne in Hercegovine.

Ko je šlo srednjeročno obdobje h koncu, je problem financiranja gospodarskega razvoja manj razvitih zopet stopil v ospredje. Republiška politika se je zavedala, da bo treba temu problemu enkrat »odkrito pogledati v oči«, sicer bo treba »dajati vedno več sredstev, uspeha pa bo vedno manj«. Konec sedemdesetih let se je pokazala še ena slaba stran neuravnoveženega gospodarskega razvoja v državi. To je bila odvečna delovna sila iz manj razvitih republik, ki se je v vse večjem številu usmerjala v Slovenijo. Nadaljevanje tega trenda bi lahko poslabšalo splošno socialno raven v Sloveniji. Stališče slovenske politike na začetku osemdesetih je bilo, da ne more povečati obveznosti do manj razvitih, ker je morala od-

vajati dodatna sredstva za odpravo posledic potresa v Črni gori in ker je bil pred njo zahteven cikel naložb v infrastrukturo, energetiko, pridobivanje surovin in v tehnološko posodobitev. Presodila je, da se v zaostrenih gospodarskih razmerah lahko pogovarjajo le o oblikah pomoči Kosovu. Druge republike so že dosegle 1.500 dolarjev družbenega proizvoda na prebivalca, kar po mednarodnih merilih države ni več uvrščalo med nerazvite. »Tudi glede pomoči Kosovu bi bilo treba marsikaj spremeniti, saj obstoječi sistem ne prinaša rezultatov,« je povedal France Popit kosovski delegaciji, ko je prišla na obisk v Ljubljano.²²⁸

Slovenija je bila na začetku osemdesetih let silno nezadovoljna, ker so se združena sredstva porabila negospodarno. Zahtevala je, da se obvezno združevanje in kreditiranje prek sklada federacije omeji in da se bistveno poveča »svobodno in samoupravno« združevanje sredstev delovnih organizacij. Takšno združevanje bi poleg finančnih sredstev omogočilo tudi prenos izkušenj, tehnologije in sodobnejše organizacije dela. V takih odnosih bi bile medsebojne pravice, obveznosti in odgovornosti bolj povezane. V svojih prizadevanjih pa ni bila uspešna. Leta 1981 je bila prisiljena sprejeti kompromisno rešitev, ki je v veliki meri zadržala staro stanje. Takšen razplet ji ni ustrezal, posebno ne s finančnega vidika, saj se je povečala obremenitev republiškega proračuna. Če namreč delovna organizacija ni mogla zbrati sredstev za pokritje obveznosti do nerazvitih, je moral republiški proračun prevzeti neposredno materialno odgovornost do sklada federacije. Težavno je bilo tudi pridobiti delovne organizacije za »prostovoljno« združevanje sredstev. Te so se raje odločale za obvezno posojilo prek sklada federacije, saj so s tem dobile obveznice. Kreditni odnos z nosilcem nekega projekta je bil za podjetja manj zanimiv, ker je bila velika možnost, da ne bo uspešen in ne bo povrnil vloženi sredstev. Slovenija je morala leta 1984 še enkrat popustiti. Odstopila je od zahteve, da republika izgubi status manj razvitega območja takoj, ko izpolni enega od treh pokazateljev razvitosti. Sprejela je zahtevo manj razvitih, da

²²⁸ Prav tam, str. 390.

se postopek za odvzem tega statusa lahko začne šele po izpolnitvi vseh treh pokazateljev. Pri tem pa je vztrajala, da mora biti pri družbenem proizvodu na prebivalca mejna vrednost dve tretjini jugoslovanskega povprečja, pri ostalih dveh pokazateljih pa okoli 70 odstotkov. O nižjih mejnih vrednostih Slovenija ni bila pripravljena razpravljati, saj bi to pomenilo, da bi v krog nerazvitih prišla tudi Srbija brez pokrajin.

Tabela 27: Odlivi sredstev v gospodarsko manj razvite republike in AP Kosovo 1980–1984²²⁹

	1980	1981	1982	1983	1984 (ocena)
DRUŽBENI PROIZVOD	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Priliv sredstev iz tujine v tem: tuji krediti	8,9 3,6	8,5 2,2	7,8 1,9	9,7 3,0	10,5 3,5
Odliv sredstev v tujino v tem: odplačila tujih posojil	-8,2 -4,7	-9,7 -4,9	-10,7 -5,0	-9,6 -4,1	-12,4 -6,0
NETO ODLIV SREDSTEV V TUJINO	+0,7	-1,2	-2,9	0,1	-1,2
Priliv sredstev iz federacije	2,7	2,6	3,5	3,5	3,3
Odliv sredstev v federacijo in druge republike	-10,0	-11,6	-11,0	-12,3	-12,0
NETO ODLIV SREDSTEV V FEDERACIJO IN DRUGE REPUBLIKE	-7,3	-9,0	-7,5	-8,8	-8,7

Študije, ki so jih izdelali leta 1985, so kazale, da se Slovenija razvija počasneje kot Jugoslavija, da se zmanjšuje njen delež v jugoslovanskem družbenem proizvodu, odliv sredstev v federacijo in manj razvite republike pa se povečuje. Ta odliv je zajel 10 do 12 od-

²²⁹ ARS, AS 223, šk. 5604, Podatki o družbenoekonomskem položaju Slovenije v Jugoslaviji, 15. 6. 1984.

stotkov družbenega proizvoda. V manj razvite republike in avtonomni pokrajini pa je iz Slovenije »odteklo« letno okoli 2 odstotka družbenega proizvoda. Približno štiri petine odlivov je znašal obvezni prispevek v sklad federacije, drugi večji znesek pa so bila sredstva za odpravo posledic potresa v Črni gori. Slovenski politiki in javnost so bili ogorčeni nad očitki, da razvitejši vedno bolj izkoriščajo manj razvite, da je sklad federacije le kompenzacija za izkoriščanje nerazvitih in da se razlike med razvitimi in nerazvitimi ne zmanjšujejo. Zaprepani so bili ob odločitvi, da bo Bosna in Hercegovina kot manj razvita republika organizator zimskih olimpijskih iger. »Olimpijada in nerazviti, kako gre to skupaj?« se je spraševal Stane Dolanc. Politično vodstvo je ugovarjalo, da Slovenija večjih obremenitev ne more prenesti brez hudih posledic. Ob tem pa se je zavedalo, da bo moralo sredstva kljub temu dati. V enem od teh pogovorov se je France Popit spomnil besed, ki jih je pred svojo smrtjo izrekel Vladimir Bakarič: »Nerazviti nas bodo uničili.«²³⁰

V primerjavi z leti od 1975 do 1980 se je v prvi polovici osemdesetih let sodelovanje slovenskega gospodarstva z gospodarstvi manj razvitih republik in AP Kosovo povečalo. V tem času je prišlo bolj do izraza združevanje sredstev. V letih 1981–1983 so slovenska podjetja sklenila pogodbe za 102 proizvodna programa, največ s partnerji v Bosni in Hercegovini (44) ter Makedoniji (32). Leta 1984 so podpisala samoupravne sporazume o združevanju sredstev za 10 projektov, pogovori pa so tekli še o 42 projektih, za katere je bila dokumentacija že pripravljena. Številne nepravilnosti in težave, ki so spremljale naložbe v nerazvitih republikah, so zmanjševale interes slovenskega gospodarstva za sodelovanje. Za slovenske gospodarstvenike je bilo moteče, da pri pogovorih niso imeli enakovrednih partnerjev, saj so jim nasproti sedeli le politiki. Bili so nezadovoljni, ker je bilo na nasprotni strani premalo odgovornosti za izpolnjevanje dogovorjenih obveznosti in pri vračanju združenih sredstev. Najbolj pa so jih odvrčale težave pri financiranju skupnih projektov. Zaradi finančnih in

²³⁰ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 392.

drugih težav je slovenski izvršni svet leta 1983 predlagal zveznemu izvršnemu svetu, naj se sredstva osredotočijo le na določene objekte, ki izpolnjujejo vse zahteve za uspešno zaključitev projektov. Zvezni izvršni svet pa tega ni sprejel.

V pogajanjih o preureditvi sistema pomoči manj razvitim republikam in AP Kosovo, ki so potekala v drugi polovici osemdesetih let, so slovenski predstavniki zastopali stališče, da je ta sistem končno že preživet in za republiko škodljiv. Razlogov za tako stališče je bilo veliko. Za Slovenijo je bilo nesprejemljivo, da manj razviti nočejo sprejeti odgovornosti za svoj gospodarski razvoj in ker so lastna sredstva vlagali le v razvoj posameznih območij (na primer črnogorskega primorja), ki so jih hoteli razviti do najvišje evropske ravni. Ves preostali razvoj in naložbe v manj razvite pa so bili po njihovi razvojni filozofiji skupna jugoslovanska skrb. V Sloveniji se niso mogli sprijazniti, da manj razviti niso vračali svojih dolgov in da so sredstva iz danih posojil porabili drugače, kot bi jih morali, največkrat za negospodarske namene, nato pa tega v svojih bilancah niso prikazali. Za Slovenijo je bilo sporno tudi poslovanje sklada federacije, saj je na eni strani prikazoval izgubo, na drugi pa visoke zneske na žiro računu. Sredstva je namenjal tudi za negospodarske namene. Temeljni razlog, ki je Slovenijo odvrnil od sodelovanja v nadaljnjem podpiranju razvoja nerazvitih, pa so bile spremenjene okoliščine doma. Po letu 1985 je začel delež akumulacije v slovenskem družbenem proizvodu upadati. Ker je bila dinamika rasti akumulacije vedno počasnejša, je bilo treba vedno večji delež akumulacije slovenskega gospodarstva namenjati za izpolnitev obveznosti do federacije. Slovenija je to obveznost, ki se je večala, vedno težje izpolnjevala in vedno bolj na račun lastnega razvoja. Tako kot Hrvaška je v Beograd pošiljala opozorila, da njeno gospodarstvo ne prenese več tolikšnega odliva denarja, zato je sprememba sistema pomoči manj razvitim nujna. Zahtevala je, da opustijo sistem kreditiranja prek sklada federacije in ga zamenjajo s sistemom sovlaganja kapitala. Slednji naj bi vlagateljem zagotovil pravico do soupravljanja skupnega podjetja in bi naložbe v manj razvita območja prilagodil

potrebam prestrukturiranja celotnega jugoslovanskega gospodarstva.

Spremembo zakona o zagotavljanju sredstev za manj razvite je Slovenija zahtevala leta 1989. Kot razlog je navedla, da republike ne izpolnjujejo obveznosti do sklada federacije. Te obveznosti so se zelo povečale. Leta 1990 naj bi Slovenija v sklad federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja manj razvitih republik in AP Kosovo prispevala dvakrat več kot leto poprej.

Tabela 28: Obveznost Slovenije za pospeševanje razvoja manj razvitih območij v SFRJ 1986–1990 (v 1000 din)²³¹

Leto	Obveznost na ravni SFRJ	Obveznost Republike Slovenije	Obvezno posojilo skladu federacije	Združena sredstva gospodarstva
1986	30.413,0	5.656,2	3.383,7	2.272,5
1987	69.024,0	13.712,8	8.172,4	5.540,3
1988	208.924,2	41.192,9	25.542,7	15.650,1
1989	2.791.227,0	555.454,0	418.149,5	137.304,6
1990	9.255.315,0	1.610.185,0	888.662,0	721.523,0

V letih 1986–1989 je slovensko gospodarstvo usmerilo svoja prizadevanja v povečanje naložb v elektrogospodarske objekte. Rezultati pa so bili pičli. Predvsem zato, ker se v okviru skupnosti jugoslovanskega elektrogospodarstva niso mogli dogovoriti glede temeljnih načel o združevanju sredstev za skupno gradnjo novih objektov in tudi ne o metodologiji za izbor ekonomsko najbolj upravičenih naložb. Republike, ki so imele naravne vire, so se zavedale svoje prednosti, zato so izsilevale čim boljše pogoje zase.

Junija 1990 se je končalo obdobje slovenskega podpiranja hitrejšega razvoja manj razvitih jugoslovanskih republik in AP Kosovo. Novi izvršni svet, ki ga je vodil Lojze Peterle, je na tretji seji (kot njegovi predhodniki že večkrat v preteklosti) ugotovil, da je sistem te pomoči neučinkovit in preživet, obseg obveznosti pa daleč presega materialne zmožnosti slovenskega gospodarstva.

²³¹ Prav tam, str. 397.

Izvršni svet je republiški skupščini predlagal, da ustavi vsa vplačila v sklad federacije v obliki obveznega posojila. Obveznosti v obliki samoupravnega združevanja sredstev pa naj bi še izpolnjevali v skladu s sklenjenimi pogodbami. Skupščini je tudi predlagal, naj vprašanje razvoja manj razvitih vključi v pogajanja o preureditvi državne skupnosti. Izračuni, ki so jih v Sloveniji naredili maja 1990, so pokazali, da je neto odliv slovenskega kapitala iz naslova pospeševanja razvoja gospodarsko manj razvitih območij SFRJ v osemdesetih letih znašal 924 milijonov dolarjev. Ta sredstva so sicer imela značaj kredita, toda glede na dogovorjene kreditne pogoje bi bila v trenutku vračila povsem razvrednotena.

Posodobitev
gospodarske sestave
ter utrditev povezav
med proizvodnimi
in neproizvodnimi
dejavnostmi

V letih 1945 do 1990 je naredila Slovenija velik razvojni skok, se usposobila in privadila za samostojno urejanje posameznih gospodarskih področij in enot. V tem času je namreč končala proces industrializacije, posodobila gospodarsko sestavo, utrdila in organsko povezala proizvodne in neproizvodne dejavnosti v zaokrožen gospodarski sistem, ki je omogočal normalno delovanje procesa družbene reprodukcije ter zagotavljal zadovoljevanje človeških in splošno družbenih potreb. Za gospodarsko upravo in za direktorsko menedžerski sloj so bila to nujno potrebna leta usposabljanja in privajanja na samostojno urejanje posameznih gospodarskih področij oziroma enot. Za znanstveno raziskovalno in izobraževalno sfero pa je bil to čas tesnejšega povezovanja z neposredno proizvodnjo. Gospodarska kriza v osemdesetih letih je razkrila številne slabosti slovenskega gospodarskega ustroja in razvojne usmeritve, začevši s preveliko uvozno odvisnostjo in premalo učinkovitim neposrednim investiranjem. Težke posledice razpadanje države so še dodatno oslabile zmogljivosti slovenskega gospodarstva in zaostriale razmere za njegovo preživetje. Zato je tudi Slovenija vse bolj zaostajala za zahodnoevropskimi trendi in dosežki.

Industrijska dežela z razvito gradbeno in gozdarsko proizvodnjo ter razvejanim bančnim sistemom

Od konca druge svetovne vojne pa do začetka osemdesetih let je imela Slovenija hitro gospodarsko rast, ki se je v prvi vrsti zagotavljala na račun visokih kapital-skih vložkov.²³² Povprečna letna stopnja rasti družbe-nega proizvoda za obdobje 1953 do 1981 je znašala 6,9 odstotka, povprečna stopnja rasti družbenega proizvo-da na prebivalca pa okoli 6 odstotkov, kar je bila visoka rast tudi v svetovnem merilu.²³³ V sedemdesetih letih je Slovenija v primerjavi s sosednjo Avstrijo in Italijo ustvarila za 26,2 oziroma za 33,2 odstotka višji druž-beni proizvod. Ko so se v osemdesetih letih možnosti investiranja ob že tako šibki akumulaciji močno zožile, so stopnje gospodarske rasti zelo upadle. V letih 1981 do 1985 je povprečna letna stopnja rasti dosegla le še 0,6 odstotka, v letih 1986–1989 pa je bila že negativna, saj je znašala -0,5 odstotka.²³⁴ Pretežni del družbenega bruto proizvoda je bil ustvarjen v družbenem sektorju. Sredi osemdesetih let je družbeni proizvod na prebival-ca znašal 4664 dolarjev.²³⁵

Hitra gospodarska rast je omogočila, da je Slovenija zelo spremenila svojo predvojno gospodarsko sestavo in postala gospodarsko srednje razvita država. Stopila je v

²³² Lazarevič, Sočasnosti, str. 400.

²³³ ARS, AS 223, šk. 4772, Zapisnik 55. seje Izvršnega sveta skupščine SRS, 5. 3. 1985, Dolgoročni plan razvoja SRS za obdobje 1986–2000.

²³⁴ ARS, AS 1279, šk. 56, Plan razvojne politike Slovenije, 25. 10. 1990.

²³⁵ Po kasnejših izračunih je bil slovenski BDP na prebivalca po kupni moči precej večji, saj naj bi znašal 8166 dolarjev. – Klemenčič, Gospodarjenje, str. 22.

Tabela 29: Primerjava dinamike rasti družbenega proizvoda v SR Sloveniji, Avstriji in Italiji 1970–1986 (indeks rasti)²³⁶

Obdobje	SR Slovenija	Avstrija	Italija
1970–1980	181,2	142,1	136,0
1980–1986	106,3	108,6	111,2

Tabela 30: Družbeni proizvod na prebivalca v SR Sloveniji, Avstriji in Italiji v letu 1983 (v dolarjih)²³⁷

Po tekočih cenah in tečaju	3.695	8.892	6.208
Glede na notranjo kupno moč	4.694	10.010	8.711

klub razvitih narodov, v katerih sta industrija in rudarstvo prispevala velik del bruto domačega družbenega proizvoda. Dinamika rasti družbenega proizvoda je bila najhitrejša v prometu, trgovini in gradbeništvu.²³⁸ Leta 1989 sta industrija in rudarstvo ustvarila 48 odstotkov družbenega proizvoda. Delež drugih gospodarskih področij je bil precej manjši: trgovina je prispevala 15, promet in zveze ter gradbeništvu po 8,5, kmetijstvo in ribištvo 8, obrt in osebne storitve 5, gostinstvo in turizem 2,5, gozdarstvo 1, stanovanjsko-komunalna dejavnost 0,5 in druge proizvodne dejavnosti skupaj 3 odstotke.²³⁹ V primerjavi z avstrijskim in zahodnonemškim je imelo slovensko gospodarstvo v družbenem proizvodu relativno večji delež kmetijstva, gradbeništvu in industrije, približno enak delež rudarstva ter relativno nižji delež energetike in storitev. V okviru slovenske industrije je bil prisoten padajoč in relativno nižji delež proizvodnje surovin in reprodukcijskega materiala, rahlo padajoč, vendar še vedno zelo visok delež proizvodnje dobrin za široko potrošnjo ter naraščajoč delež proizvodnje strojne in druge opreme.²⁴⁰

²³⁶ ARS, AS 223, šk. 5608, Nekateri primerjalni podatki za SFR Jugoslavijo in SR Slovenijo, 11. 1. 1988.

²³⁷ Prav tam.

²³⁸ Lazarevič, Od regionalnega, str. 282–283.

²³⁹ Prav tam, str. 289.

²⁴⁰ ARS, AS 223, šk. 5611, Slovenija – gospodarski razvoj in perspektive, 3. 3. 1988.

Slovenija se je iz dežele s stoletno tradicijo izseljevanja in le s 16 odstotki zaposlenega prebivalstva razvila v deželo s polno zaposlenostjo. Povečanje števila zaposlenih v povojnem obdobju je bilo izjemno, z 266.637 leta 1952 na 854.500 konec leta 1990.²⁴¹ Če pa k zaposlenim prištejemo še samozaposlene (obrtnike, kmete, samostojne poklice), potem je delovno aktivno prebivalstvo že leta 1987 štelo okoli 965.000 ljudi. Leta 1985 je bilo v celotnem prebivalstvu republike zaposlenih 42 odstotkov, število zaposlenih v aktivnem prebivalstvu pa je znašalo 84–88 odstotkov, kar je bilo v svetovnem vrhu.²⁴² Slovenija ni dosegla le polne zaposlenosti, temveč ji je delovne sile celo primanjkovalo in jo je morala uvažati iz drugih republik. Leta 1963 je bilo v sezonskih zaposlitvah v Sloveniji skupaj udeleženi 33.385 oseb iz drugih delov Jugoslavije; polovico od tega je delo dobilo v gradbeništvu.²⁴³ Leta 1987 je bilo med vsemi zaposlenimi že okoli 165.000 oziroma 19 odstotkov vseh zaposlenih iz drugih republik.²⁴⁴ Naša republika je v državnem merilu precej odstopala navzgor pri osebnih dohodkih zaposlenih.

Tabela 31: Dohodek na delavca v SFR Jugoslaviji in SR Sloveniji 1984–1987²⁴⁵

Leto	SFR Jugoslavija		SR Slovenija	
	Indeks rasti	absolutno v din	Indeks rasti	absolutno v din
1984	159,8	935.028	161,8	1,222.313
1985	144,2	1,349.639	155,1	1,895.796
1986	192,4	2,588.420	216,8	4,097.377
1987*	174,9	2,968.139	195,2	5,176.281

*Podatek za prvih devet mesecev leta 1987. Dohodek je zmanjšan za dohodek delovne skupnosti

²⁴¹ ARS, AS 1279, šk. 56, Ocena gospodarske situacije v Sloveniji na pragu leta 1991, 22. 1. 1991.

²⁴² ARS, AS, 223, šk. 6018, Zapisnik 8. skupne seje odbora Izvršnega sveta SRS za politični sistem in družbenoekonomske dejavnosti in odbora Izvršnega sveta SRS za družbeno gospodarsko ureditev, razvojno in tekočo gospodarsko politiko, 25. 2. 1985.

²⁴³ ARS, AS 223, šk. 6446, Informacija o zaposlovanju delavcev iz drugih republik, januar 1964.

²⁴⁴ Klemenčič, Gospodarjenje, str. 29.

²⁴⁵ ARS, AS 223, Nekateri primerjalni podatki za SFRJ Jugoslavijo in SR Slovenijo, 11. 1. 1988.

Zaposlitvena problematika je imela še dve poudarjeni značilnosti. Delež zaposlenih žensk se je v tem obdobju stalno povečeval. Leta 1965 je bilo v gospodarskih in družbenih dejavnostih zaposlenih 40 odstotkov žensk, ob koncu socialističnega obdobja pa že 46 odstotkov. S tem je bila Slovenija v svetovnem vrhu skupaj z Japonsko in skandinavskimi državami. Konec osemdesetih let je bil delež nekvalificiranih in polkvalificiranih zelo velik, delež z visoko in višjo šolsko izobrazbo pa relativno majhen, tudi v jugoslovanskem merilu, kljub stalnemu večanju izobrazbene ravni prebivalstva. Leta 1988 je imelo visoko in višješolsko izobrazbo nekaj nad 10 odstotkov zaposlenih, še vedno pa je bilo okoli 73 odstotkov zaposlenih z nižjimi kvalifikacijami.

Med najbolj vidnimi spremljevalkami pospešene industrializacije je bila deagrarizacija. Delež kmečkega prebivalstva v celotnem prebivalstvu se je s predvojnih 48,9 odstotka do leta 1971 zmanjšal na 20,4 odstotka. V naslednjih letih se je ta trend še povečeval, tako da je bilo leta 1980 le še 13,8 odstotka oziroma 261.000 kmečkih prebivalcev. Še hitreje od zmanjševanja kmetijskega prebivalstva v skupnem prebivalstvu se je zmanjšal delež aktivnega kmečkega prebivalstva v skupnem številu aktivnega prebivalstva. Ta delež je upadel s 36,6 odstotka v letu 1961 na 25,4 odstotka v letu 1971 in nato na 14,8 odstotka v letu 1979.²⁴⁶ Leta 1991 se je delež kmečkega prebivalstva znižal že na 7,6 odstotka.

Ekonomska politika je namenjala največ pozornosti industriji, zato je to gospodarsko področje naredilo največji razvojni skok. Do leta 1960 je fizični obseg industrijske proizvodnje strmo naraščal. V letih 1961–1962 je prišlo do zastoja, ki mu je sledilo obdobje rasti do 1965, pa stagnacije v letih 1966–1967 in ponovnega vzpona do leta 1974. Povprečna letna stopnja rasti v obdobju 1948 do 1974 je bila 9-odstotna.²⁴⁷ Potem pa je začela ta povprečna letna stopnja vztrajno padati. Do konca sedemdesetih se je zmanjšala na 5,9 odstotka, do

²⁴⁶ ARS, AS 223, šk. 5066, Analiza obdavčenja dohodkov iz kmetijske dejavnosti in predlogi možnosti rešitev za prehod na odmerjanje davka od dohodkov iz kmetijstva od katastrskega dohodka na dejanski dohodek, 9. 4. 1981.

²⁴⁷ Slovenija 1945–1975, str. 104.

leta 1985 je padla na 2 odstotka,²⁴⁸ v letih 1986–1989 pa je bila -0,2-odstotna.²⁴⁹ Kljub močnim nihanjem se je v letih 1959 do 1989 obseg industrijske proizvodnje povečal za 5,3-krat.

Ovire za rast industrijske proizvodnje in tudi za večji dohodek so bile domačega in tujega izvora. Med notranjimi sta bila zagotovo v ospredju investicijska politika in prevelika iztrošenost osnovnih sredstev. Do leta 1980 je bila rast investicij usmerjena izvozno, pre nizka pa je bila razvojno intenzivno in tehnološko zahtevnejša proizvodnja, pogostokrat zaradi visokih naložb v infrastrukturo. Z nastopom gospodarske krize v letih 1980 in 1981 so se plačila za investicije komaj še gibala nad obsegom minimalne amortizacije, v naslednjih letih pa že padla pod to minimalno raven. Do leta 1985 je bila raven plačil za investicije 6 odstotkov pod obsegom minimalne amortizacije. Problem je bil toliko večji, ker je bil tudi v tem desetletju v strukturi investicij največji delež še vedno porabljen za gradbena dela.

Delež zastarele opreme v slovenski industriji do sedemdesetih let še ni bil tako očiten in žgoč. Vrednost osnovnih sredstev je v letih 1953 do 1972 rasla s povprečno stopnjo 7,7 odstotka na leto. Leta 1972 je industrija uporabljala 43,3 odstotka delovnih priprav, ki so bile izdelane po letu 1968. Leta 1972 je delež avtomatskih in polavtomatskih strojev v slovenski industriji znašal 58,2 odstotka. Najbolj avtomatizirano proizvodnjo sta imeli elektroindustrija in naftna industrija, sledile so črna metalurgija, gumarska in tobačna industrija. Z najmodernejšimi stroji so bile opremljene kemična, tobačna, grafična, naftna in elektroindustrija. V osemdesetih letih je postala iztrošenost opreme v industriji ključen problem, in to v glavnem pri panogah, ki naj bi največ prispevale k prestrukturiranju (črna metalurgiji, predelavi kemičnih izdelkov, kovinskopredelovalni in usnjarski industriji ter v proizvodnji končnih tekstilnih izdelkov). Bila je posledica splošne omejitve uvoza, administrativnih ovir in pomanjkanja deviznih sredstev. Analiza, narejena leta 1986, je ugotovila, da je

²⁴⁸ ARS, AS 1279, šk. 56, Plan razvojne politike Slovenije, 25. 10. 1990.

²⁴⁹ Prav tam.

slovenska industrija pretežno zastarela, potrebna tehnično-tehnološke prenove in delnega prestrukturiranja. Zastarelost je dosegla stopnjo, ki je že ogrožala konkurenčno sposobnost na svetovnem trgu in vse bolj tudi na jugoslovanskem.²⁵⁰ Leta 1987 se je stopnja odpisanih osnovnih sredstev še povečala.

Tabela 32: Stopnja odpisanih osnovnih sredstev, gradbenih objektov in opreme v gospodarstvu in industriji v SRS v letu 1987 (v odstotkih)²⁵¹

	Osnovna sredstva	Gradbeni objekti	Oprema
SRS			
Gospodarstvo	53,4	42,2	71,4
Industrija	56,7	40,6	72,3
SFRJ			
Gospodarstvo	48,6	36,7	66,3
Industrija	51,5	36,1	65,4

Podjetja so se zavedala resnosti položaja in so v razvojnih načrtih za naslednje srednjeročno obdobje pokazala veliko željo po hitri obnovitvi zmogljivosti. Anкета, ki jo je med njimi leta 1986 opravila Gospodarska zbornica Slovenije, je pokazala, da so za ta čas najavile 521 investicijskih projektov v vrednosti več kot 500 milijonov din. Največ projektov za posodobitev opreme in tehnologije, s katerimi naj bi povečali izvozno usmerjenost slovenske industrije, so predvideli v elektroindustriji in kovinski industriji. Podjetja so optimistično predvidela, da bodo lahko kar 54 odstotkov potrebnega denarja prispevala iz lastne akumulacije.²⁵²

V času poglobljanja gospodarske krize so na manjšo rast industrijske proizvodnje vplivali še pomanjkanje novih proizvodnih programov, neizpolnjevanje načrtov za povečanje delovne produktivnosti in izboljšanja ka-

²⁵⁰ Uporabnost opreme je leta 1985 znašala za celotno slovensko industrijo 29 %, za industrijo brez energetike pa le 19 %. To pomeni, da je imela industrija brez energetike leta 1985 odpisano opremo v višini 81 %.

²⁵¹ ARS, AS 1589/III, šk. 959, Petdeset pomembnih statističnih podatkov o Sloveniji.

²⁵² ARS, AS 223, šk. 5653, Osnovne ugotovitve iz »analize razmer v slovenski industriji ter materialnih potreb in možnosti za njeno modernizacijo in prestrukturiranje v obdobju 1986–1990, 26. 9. 1986.

kovosti izdelkov, pa tudi pomanjkljiva organizacija in vodenje proizvodnega procesa, slaba izraba delovnega časa ter pasivnost vodilnega kadra v podjetjih. Med zunanjimi razlogi je treba omeniti vsaj prvo in drugo naftno krizo v sedemdesetih letih, ki sta prinesli velika cenovna nesorazmerja, vedno večje omejevanje uvoza in pospeševanje izvoza za vsako ceno.

V prvih povojnih desetletjih sta se kovinski, tekstilni in lesni industriji, ki so še naprej ostale vodilne panoge, priključili še elektroindustrija in kemična industrija. Leta 1986 so bile najmočnejše industrijske dejavnosti: proizvodnja električnih strojev in aparatov z vse večjimi ambicijami proizvodnje elektronike, kovinskopredelovalna industrija s strojogradnjo in proizvodnjo prometnih sredstev. Tako po obsegu proizvodnje in prispevku k izvozu kot po številu zaposlenih so bile pomembne dejavnosti tudi lesnopredelovalna industrija, tekstilna industrija in predelava kemičnih izdelkov s farmacevtsko industrijo. V strukturi slovenske industrije je imela večji delež delovno intenzivna proizvodnja, delež tehnološko in razvojno intenzivne proizvodnje je bil majhen, tako v primerjavi z jugoslovanskim povprečjem kot tudi z razvitim svetom.

Med paradne konje slovenske industrije so zagotovo spadala poslovno uspešna in tudi izvozno naravnana podjetja. Med njimi so prevladovala srednje velika podjetja z nekaj tisoč zaposlenimi, ki so v glavnem spadala v predelovalno industrijo, torej na gospodarsko področje, ki je imelo v Sloveniji dolgo zgodovinsko tradicijo in prevladujoč položaj na jugoslovanskem trgu.

Leta 1988 je v izvozu blaga na konvertibilne trge skoraj 30 odstotkov slovenskega izvoza ustvarilo pet podjetij: IMV, Iskra, Gorenje, Slovenija papir in Slovenske železarne. Po obsegu neto presežka na konvertibilnih trgih pa so bile na vrhu tri skupine podjetij: lesnopredelovalna podjetja, združena v Unilešu (novomeški Novoles, Javor Pivka, Liko Vrhnika, novogoriški Meblo, kamniški Stol), proizvodnja in predelava aluminija, združena v Unialu, in Iskra.²⁵³

²⁵³ Klemenčič, Gospodarjenje, str. 11.

Tabela 33: Največja slovenska izvozna podjetja leta 1985 – konvertibilni trg²⁵³ v 1000 din, tečaj ameriškega dolarja 185,70 din

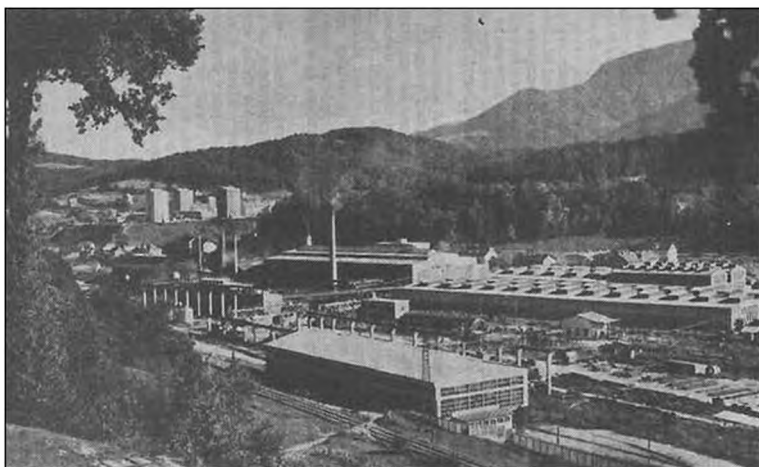
Mesto	Ime	Priliv	Odliv	Saldo
1.	SOZD Iskra DO Elektrokovinska industrija Ljubljana	16.036.954	16.207.494	170.540
2.	SOZD Uniles Ljubljana	12.736.477	4.797.534	7.938.943
3.	SOZD Slovenija papir Ljubljana	10.741.384	7.177.483	3.563.901
4.	SOZD Slovenijales Ljubljana	10.697.119	3.851.134	6.845.984
5.	SOZD SŽ Ljubljana	8.853.427	8.531.781	321.646
6.	SOZD Gorenje Velenje	6.643.029	3.149.969	3.493.060
7.	IUV Vrhnika	336.802	3.944.796	2.392.006
8.	SIZD Kema Maribor	6.248.208	7.247.888	1.099.679
9.	SOZD Kemija Ljubljana	5.794.516	8.029.167	2.234.651
10.	SOZD Mercator KIT Ljubljana	5.787.884	2.451.376	3.336.508
11.	SOZD Emona Ljubljana	5.636.653	3.757.323	1.879.239
12.	Krka Novo mesto	4.826.844	5.688.522	861.678
13.	Lek Ljubljana	4.798.131	5.280.085	481.954
14.	SOZD Združeni proizvajalci strojne opreme Ljubljana	4.613.244	4.212.382	400.861
15.	SOZD HP Združeno podjetje živilske industrije Ljubljana	4.339.381	4.978.564	639.183

Med večjimi industrijskimi koncerni, ki so bili ob koncu druge jugoslovanske države nosilci razvoja v posameznih panogah in so po ustvarjenem dohodku, povprečnem številu zaposlenih in izvoznih rezultatih spadali med večja in pomembnejša združena podjetja v državi, je izstopala kranjska Iskra. Sredi osemdese-

²⁵⁴ Biti direktor, str. 210.

*Razstava izdelkov tovarne Iskra, Kranj, 1963
(Foto Edi Šelhaus, MNZS)*

*Železarna Ravne, 1962
(Družbeni in gospodarski razvoj SR Slovenije, str. 19)*

*Gorenje Velenje, 1963
(Foto Marjan Ciglič, MNZS)*

*Pralni stroj Gorenje, 1963
(Foto Marjan Ciglič, MNZS)*

Tabela 34: Največja podjetja v SR Sloveniji leta 1988²⁵⁵

Mesto	Ime	Prihodek v 1000 din	Dohodek v 1000 din	Povprečno število zaposlenih
1.	Gorenje GA Velenje	365.044.479	167.851.170	6.093
2.	ŽG ŽTOL	367.299.418	164.667.097	6.661
3.	REK Rudnik lignita Velenje	297.924.573	159.718.717	5.567
4.	SOZD SŽ Železarna Jesenice	837.118.438	154.256.197	6.326
5.	SGP Slovenija ceste Tehnika obnova	580.666.794	148.887.763	6.720
6.	Slovenija les DO Trgovina Ljubljana	928.383.103	143.366.586	2.765
7.	Lesnina Ljubljana	1.019.738.311	146.682.250	3.264
8.	SOZD SŽ Železarna Ravne	1.019.738.311	139.171.514	6.505
9.	Interevropa Koper	914.761.226	138.320.119	2.715
10.	Sava Kranj	804.068.863	136.092.615	4.673
11.	IMV Novo mesto	979.247.673	295.286.689	5.769
12.	Kompas Jugoslavija Ljubljana	688.295.044	129.329.743	4.008
13.	TAM Maribor	296.851.258	124.579.046	7.694
14.	Tovarna celuloze in papirja Krško	458.793.342	122.486.925	2.468
15.	Cinkarna Celje	505.225.915	122.064.687	2.376

tih let preteklega stoletja je imela 34.000 zaposlenih, ki so ustvarjali eno četrtno vrednosti proizvodnje jugoslovanske elektroindustrije. V državnem merilu je bila v izvozu na tretjem mestu. Poleg Iskre so bili v letih 1978 do 1988 na seznamu najpomembnejših podjetij še ŽTP Ljubljana, Železarna Jesenice, Železarna Ravne, Tam, UKC Ljubljana in Gorenje.²⁵⁶ Slednje je leta 1988 zadržalo večjo proizvodnjo, produktivnost in prodajo. Končalo je prvo fazo posodabljanja obdelave v tozdu Štedilniki in začelo s posodabljanjem v tozdu Zamrzovalne in hladilne tehnike. Naslednje leto pa je s pomočjo danske svetovalne organizacije Lisberg GJ Management začelo snovati razvojno strategijo za naslednje desetletje. Leta 1990 je bilo Gorenje na 76. mestu med 500 največjimi svetovnimi družbami.²⁵⁷

Vrsta slovenskih podjetij se je s svojo blagovno znamko že uveljavila ne samo na jugoslovanskem, temveč tudi na svetovnih trgih, kjer so v hudi konkurenci pridobivala izvozne posle. Med najbolj uveljavljenimi so bili izdelki podjetij: Elan iz Begunj (smuči in jadrnice), Alpina Žiri (smučarski in tekaški čevlji),²⁵⁸ Krka Novo mesto (Enap in še druga zdravila), Gorenje (gospodinjski aparati), Iskra (telefonske centrale, elektrooptika), Metalna (oprema za hidroelektrarne in za premogovnike), Sava Kranj (avtomobilske pnevmatike), Mura (ekskluzivna moška konfekcija), Adria IMV Novo mesto (prikolice in avtodomi). Na splošno pa je vendarle veljalo, da je bilo domačih blagovnih znamk še malo, da so bile premalo uveljavljene na tujih trgih in da se slovenska podjetja z oznako Made in Yugoslavia niso mogla prebiti v višji cenovni razred. Zato so poskušala podjetja, kot sta bili Kolektor iz Idrije in Sava iz Kranja, svoje izdelke prodajati pod tujimi znamkami oziroma prek tujega partnerja. Razlogov za slabo prepoznavnost slovenskih izdelkov je bila cela vrsta, od nepoznavanja strategije zasnove blagovne znamke in načinov njenega uvelja-

²⁵⁶ Biti direktor, str. 205–206.

²⁵⁷ Prav tam, str. 233.

²⁵⁸ Alpina je sredi osemdesetih let izvozila v tujino 62 % končnih izdelkov in dvajset tujih držav. Njen najmočnejši trg so bile ZDA, kamor je prodala četrtno vseh izdelanih pancrjev in tretjino tekaških čevljev. Te izdelke je že od leta 1974 prodajala preko mešanih družb pod svojo blagovno znamko Alpina.

vljanja, pomanjkanja deviz za trajno pospeševanje in zagotavljanje stalne kakovosti izdelka, premajhnega obsega proizvodnje do nezadostne lastne trgovske mreže v tujini. Poseben problem pa je predstavljala izbira imen za izdelke.²⁵⁹ Spremembe na tem področju so se začele napovedovati konec osemdesetih let z akcijo Slovenija, moja dežela, ki pa je potekala le v turizmu. Leta 1990 so se začela prizadevanja, da se uvede kolektivna blagovna znamka slovenske lesnopredelovalne industrije (Les). Velike pozornosti so bili deležni projekti, za katerimi je stal Studio Marketing in Miro Kline. Januarja 1991 so v Kranju ob odprtju velesejma predstavili idejo o zasnovi projekta Made in Slovenia.

Kljub velikemu poudarku na ekstenzivnosti, ki se je izražal v želji po večji proizvodnji, zaposlovanju in večji gospodarski rasti, pa so v Sloveniji in tudi državi nekaj pozornosti namenili problemu slabe kakovosti industrijskih izdelkov. Premiki na tem področju pa so bili dolgo časa komaj zaznavni. Ko je bilo leto 1972/1973 razglašeno za leto kakovosti, so o tem veliko pisali, naredili pa malo. Leta 1975/76 so se s precejšno propagando lotili akcije Mesec kakovosti, ki je prav tako klavrno propadla. V Sloveniji je bilo ustanovljeno Društvo za kontrolo kakovosti, ki pa je delovalo kratek čas in je zaradi splošnega nerazumevanja kmalu zamrlo. Do leta 1983 so v državi organizirali 16 posvetovanj na temo kakovosti. Leta 1985 je Gospodarska zbornica Slovenije pripravila delovno gradivo z naslovom »Kakovost – bistveni element naše gospodarske uspešnosti«. Republiška skupščina ga je sprejela in se zavzela za njegovo uresničevanje.

Tako kot industriji so bili domači ekonomski načrtovalci vse do osemdesetih let zelo naklonjeni tudi gradbeništvu, ki je kmalu preseglo domače potrebe, zato so si morala največja gradbena podjetja poiskati delo in zaslužek tudi v tujini. Vse do sredine sedemdesetih let, ki so bila zelo konjunkturna, je gradbena proizvodnja naraščala hitreje, kot je bilo določeno v srednjeročnih planih. Rast gradbeništva je bila tudi hitrejša od gospodarske rasti. Delež te panoge v družbenem proizvodu

²⁵⁹ Kotnik, Blagovna znamka, str. 130–131.

je leta 1971 dosegel 9,2 odstotka, nato se je gibal okoli osmih odstotkov. V letih razcveta se je število zaposlenih v tej gospodarski panogi hitro povečevalo. Do sredine šestdesetih let jih je zaposlovala že več kot 40.000, do leta 1980 pa se je njihovo število skoraj podvojilo. V teh letih se je delež zasebnega sektorja v gradbenih delih še zmanjšal, in sicer z 1,3 odstotka leta 1967 na 0,7 odstotka leta 1975. Največji del gradbene proizvodnje so zavzemale gradnje. Povprečni delež gradbenih del v celotnih investicijah je znašal okoli 55 odstotkov. Med posameznimi deli so prevladovala visoke gradnje s težiščem na gradnji stanovanj.

Že v sedemdesetih letih so se začele naložbe v gradbeništvo zmanjševati in ta trend se v naslednjem desetletju ni ustavil. Za gradbeno operativo in za industrijo gradbenega materiala so se začela sušna leta. Medtem ko so v srednjeročnem planu SRS za leta 1971–1975 načrtovali gradnjo 72.000 stanovanj, so v srednjeročnem planu za leta 1981–1985 njihovo število zmanjšali najprej na 65.000, nato pa na 58.000 stanovanj. Gospodarska kriza in z njo povezani upadanje proizvodnje in nesorazmerje med visokimi cenami najpomembnejših reprodukcijskih materialov in nizkimi cenami svojih storitev, s katerimi so morala gradbena podjetja soglašati v ostri konkurenci za pridobitev del, je gradbeništvo ekonomsko zelo prizadelo. Realna vrednost opravljenih del je bila vsako leto manjša. Leta 1984 je bila za 62 odstotkov nižja kot v letu poprej. V tem letu so gradbena podjetja ustvarila le 53,1 odstotka dosežene realizacije izvoza iz leta 1983, uvoz opreme pa je bil za 11,5 odstotka večji. To je še zaostriilo že tako slabo pokrivanje uvoza z izvozom in močno zmanjšalo devizni priliv.²⁶⁰ V tem in še bolj v naslednjih letih so ekonomski položaj gradbenih podjetij poslabševale velike zamude plačil za dela, opravljena v tujini. Njihove konkurenčne sposobnosti v tujini pa so zmanjševali visoki davki in prispevki, prenizke stimulacije in stopnje povračil carine. Gospodarska kriza je opozorila na šibke točke gradbene dejavnosti, o katerih v preteklosti niso dosti govorili. To

²⁶⁰ ARS, AS 223, šk. 5653, Poročilo o proizvodnji in aktualnih gospodarskih gibanjih v industriji in gradbeništvu v letu 1984, 28. 2. 1985.

sta bili zastarelost opreme in slaba izobrazbena struktura delavcev. Več kot 40 odstotkov vseh zaposlenih ni imelo nobene izobrazbe ali pa le tečaje v podjetjih.

Leta 1986 so začeli v gradbeništvu biti plat zvona. V podjetjih so začeli ugotavljati število »neproduktivno« zaposlenih in zmanjševati njihovo število. V naslednjem letu se je z novim obračunskim sistemom položaj gradbeništva še poslabšal. Doma je bilo dela vse manj, v tujini se je konjunktura ustavila. Eno največjih podjetij, ljubljanski Gradis, ki je pred leti z deli v tujini zaslužili od 50 do 70 milijonov dolarjev na leto, je lahko le upal, da jih bo z gradnjo stanovanj v ZRN in nekaj energetskih objektov v Avstriji ter z izvozom gradbene opreme v vzhodnoevropske države in ZSSR lahko v najboljšem primeru zaslužil okoli 20 milijonov. Leta 1989 so se podjetja soočila z novim problemom. To so bili osebni dohodki, ki so bili precej pod povprečjem v gospodarstvu. Vodstva podjetij so skorajda že izgubila upanje, da se bo finančna slika njihovih predimenzioniranih podjetij v bližnji prihodnosti izboljšala. Razmere na jugoslovanskem trgu so se zaostrovale, zaradi presežka blagovne menjave pa slovensko gradbeništvo ni moglo računati, da bo dobilo večja naročila tako v državah OPEC kot tudi ne v državah vzhodne Evrope.

Gozdovi prekrivajo precejšen del Slovenije, zato je bilo gozdarstvo samo po sebi pomembno področje, ki je omogočalo razvoj drugih delov gospodarstva. V času po drugi svetovni vojni se je gozdna površina povečevala z 860.000 ha leta 1948 do 1.075.341 ha leta 1990, kar je predstavljalo 53 odstotkov vse površine Slovenije. V prvih povojnih letih so sečnje zaradi obnovitvenih potreb in potreb po deviznih sredstvih daleč presegle zmogljivosti gozdov. Prvi povojni etat je bil za območje Slovenije določen leta 1953 in je znašal 2,610.000 kubičnih metrov. V tem desetletju sečnje niso bistveno odstopale od predvidenega etata, ki je bil nižji od prirastka. V šestdesetih in sedemdesetih letih je obseg sečenj znova naraščal; v letih 1961 do 1970 so bile za 13, v letih 1971–1980 pa za 9 odstotkov večje. V letih 1981 do 1990 so bile sečnje celo nižje od etatov. Leta 1990 je etat znašal 3.335.000 kubičnih metrov, posek pa 2,435.000 kubičnih metrov.

Tabela 35: Podatki o bruto sečnjah v slovenskih gozdovih 1960–1990²⁶¹

Leto	V 1000 kubičnih metrov
1960	2,913.000
1970	2,887.000
1980	3,141.000
1985	2,435.000

Produktivnost gozda se je začela povečevati po letu 1950. To je pomenilo, da je obenem z višjo hektarsko zalogo naraščal tudi hektarski prirastek, ki je do začetka devetdesetih let narasel na okoli 5 kubičnih metrov na hektar. Naravni potencial slovenskih gozdov pa je bil še višji, in sicer od 8 do 9 kubičnih metrov na hektar prirastka na leto.²⁶² Razvoj lesnopredelovalne industrije in tudi sam ekonomski napredek sta spremenila način izkoriščanja gozdov in porabo posekane lesne mase. V skupno posekani bruto lesni masi je naraščal delež tehničnega lesa, zmanjševal pa se je delež za drva in tu-

*Izkoriščanje gozdov na Pokljuki, 1955
(Foto Jozo Čermak, MNZS)*

²⁶¹ Delo, 13. 2. 1993, Koliko smo sekali, str. 31.

²⁶² Delo, 23. 1. 1993, Kakšne gozdove imamo?, str. 30.

di odpadkov.²⁶³ Potrebe po lesni surovini so bile skoraj 80-odstotno krite iz domačih virov, ostalo je bilo treba uvoziti.

Gozdarstvo je bilo podjetniško organizirano in voden. Iz svojega edinega vira, to je prodanega lesa, so podjetja plačevala vse dajatve. Le del ustvarjene akumulacije so lahko namenila graditvi cestne in druge infrastrukture, izboljšanju tehnične opremljenosti, varovanju in negovanju gozdov. Preostali del akumulacije, zlasti v sedemdesetih letih, so gozdna gospodarstva pretakala v izgradnjo lesnopredelovalne industrije in tudi za potrebe dejavnosti, ki so gozd uničevale (širjenje kmetijskih površin, energetika, letališča).

V drugi polovici osemdesetih let so se gozdarji in lesarji znašli v velikih težavah. Po oceni izvršnega odbora strokovnega združenja gozdarstva zato, ker so bila gozdarska podjetja neustrezno organizirana, v tržnem pogledu zaprta v občinske in regijske meje, ker je politika z njihovim dohodkom napajala splošno in skupno porabo ter onemogočala sprostitev cen lesa. Lesnopredelovalna podjetja pa so po tej oceni v svojem razvoju pretiravala in prelagala reševanje vseh težav na pleča porabnikov lesa.

V letih 1989 in 1990 so v slovenskih gozdovih žage »tulile« pogosteje kot v preteklosti, zlasti v zasebnih gozdovih, ki so predstavljali več kot 60 odstotkov od skupne gozdne površine. Temu primerno se je povečala tudi količina prodanega lesa. Kljub temu pa se ekonomski položaj panoge ni izboljšal. Rast cen gozdnih proizvodov je zaostajala za splošno rastjo cen. Gozdarstvo je bilo zakonsko omejeno pri pridobivanju dohodka, ob tem pa zakonsko zavezano, da opravi vnaprej določen obseg gozdno gojitvenih del, ne glede na višino stroškov. Ti pa so iz leta v leto naraščali, zato so bila gozdna gospodarstva v izgubah.

Do konca osemdesetih let je Slovenija vzpostavila razvejan in učinkovit bančni sistem. Poleg Narodne banke Slovenije in Ljubljanske banke je v Sloveniji delovalo še 16 drugih bank. Poleg centra za avtomatsko obdelavo podatkov in analitsko raziskovalnega centra je

²⁶³ Leta 1974 je bil delež tehničnega lesa že 74 %, delež za drva se je znižal na 16 %.

Narodna banka Slovenije imela še vse druge oddelke, ki jih mora imeti osrednja državna bančna ustanova. Ta ustanova je spremljala denarni promet s tujino, nadzorovala denarno, kreditno in devizno poslovanje, zbirala in obdelovala podatke o denarnem prometu, izvoznih in uvoznih poslih. Poslovnim bankam je dajala kredite iz sredstev družbenopolitičnih skupnosti, ki so bila deponirana pri njej. Usmerjala je tudi del sredstev Poštne hranilnice, zbranih na območju SR Slovenije. Ta sredstva, ki so bila namenjena za plače rudarjev pa tudi za posamezne naložbe, niso bila majhna.

Ljubljanska banka je združevala 90 odstotkov skupne bančne aktive v Sloveniji. V drugi polovici osemdesetih let je po svoji bilančni vsoti zasedala tretje mesto v državi in 293. mesto med svetovnimi bankami. V tem času so med njenimi sredstvi hitro naraščali dinarske in devizne hranilne vloge pa tudi selektivni krediti Narodne banke Jugoslavije.

Tabela 36: Stanje hranilnih vlog, posojil in selektivnih kreditov v SRS (v milijardah din)²⁶⁴

	Avgust 1985	Avgust 1986	Avgust 1987
Dinarske hranilne vloge	113,4	218,4	372,4
Devizne hranilne vloge (v milijardah DM)	1,8	1,9	1,9
Selektivni krediti NBJ	82,6	75,3	135,4

Po letu 1985 se je med naložbami Ljubljanske banke najbolj povečevala udeležba deviznih sredstev na račun dinarskih sredstev, v strukturi virov pa se je večala udeležba sredstev bank in drugih finančnih organizacij. Tudi zato je pri kreditni dejavnosti v tem času vse bolj postajala banka za kreditiranje bank in finančnih ustanov, ki so imele možnost bančnih naložb zunaj omejevanja. Doma je ustanavljala bančne konzorcije za financiranje razvoja največjih združenih podjetij, v drugih republikah in tujini pa podružnice in predstavništva. Med njimi so bila pomembna tista v razvitih državah, saj so zagotavljala garancije za dolgoročna bančna ali

²⁶⁴ GV, 6. 11. 1987, Rešitev za banke, bankrot za sistem, str. 6.

blagovna posojila, ki so jih domača izvozno naravna podjetja potrebovala za uvoz opreme. Dajala pa so tudi jamstva za posojila, ki so jih tuje banke odobrile jugoslovanskim mešanim ali lastnim podjetjem v tujin. Med podružnicami je bila še posebej pomembna banka LHB v Frankfurtu, ki jo je Ljubljanska banka ustanovila skupaj s Hessische Landesbank iz Frankfurta in h kateri se je kasneje kapitalsko pridružilo še nekaj drugih večjih jugoslovanskih bank. V to banko so jugoslovanske banke naložile del svojih deviznih dobroimetij in dobivale na sredstva določene obresti. Na podlagi dobroimetij so te iste banke dobivale kredite za svoje potrebe ali pa je banka LHB dajala kredite podjetjem v Nemčiji, ki so bila večinoma v lasti podjetij iz Jugoslavije.²⁶⁵

Vrhunec je Ljubljanska banka dosegla sredi osemdesetih let, ko je bila z bilančno vsoto 5707 milijonov dolarjev med 500 največjimi bankami na svetu uvrščena na 287. mesto. Z ustanovitvijo banke v New Yorku je postala prva socialistična in jugoslovanska banka, ki se je vrnila na mednarodni trg kapitala. Sredi leta 1989 je Ljubljanska banka skupaj z največjimi slovenskimi podjetji ustanovila Banko za medrepubliško sodelovanje in razvoj. To je bila nova banka na delniški podlagi, ki naj bi s svojo politiko obrestnih mer obdržala realno vrednost virov in še dosegla določen dobiček. Ustanovitev te banke je bila uvod v intenzivne priprave, ki so se začele v Ljubljanski banki za njeno preoblikovanje v delniško družbo. V tem času je imela 5400 ustanoviteljev, v svojih skladih več kot 710 milijonov dolarjev, v temeljnih in združeni banki zaposlenih 14.800 delavcev. Njeno mrežo je sestavljalo 22 temeljnih bank s skupno 427 poslovnimi enotami v državi, 20 predstavništev po vsem svetu, štiri mešane banke v finančnih centrih Evrope v Frankfurtu, Dunaju, Londonu in Parizu ter lastna banka v New Yorku. Imela je največji delež hranilnih vlog občanov in je bila z dobrimi 22 odstotki plačilnega prometa s tujino druga največja banka v Jugoslaviji, imela je korespondenčne odnose s 1200 bankami v 128 državah sveta in kontokorentne odnose s 123 banka-

²⁶⁵ Jamnišek, *Od bajtarjev*, str. 242.

mi.²⁶⁶ Konec leta 1990 je nova Ljubljanska banka, d. d., razpolagala s približno 300 milijoni dolarjev na svojih računih, poleg tega pa je lahko računala še na okoli 300 milijonov dolarjev terjatev izvoznikov do tujine. Njena najšibkejša točka je bilo »devizno neravnovesje«. Nastajalo je dalj časa in je bilo posledica dejanske izgube, ki so jo povzročili energetiki Slovenije z neplačevanjem deviznih kreditov, ki jih je Ljubljanska banka najela ali garantirala za njihove zelo velike investicijske kredite pri tujih bankah, in to po tečaju, ki je veljal v času najemanja kreditov. Pri zelo veliki inflaciji se je razlika iz leta v leto povečevala. Vodstvo banke je to izgubo prikrivalo in je bila dejansko odkrita šele po osamosvojitvi Slovenije.²⁶⁷ Po poročilu vodstva banke je sistem Združene Ljubljanske banke v letu 1989 posloval z dobičkom.²⁶⁸

Še pred političnimi spremembami so začele nastajati nove ustanove denarnega posredništva. Konec leta 1989 je bila iz dotedanje Temeljne banke Jugobanke v Ljubljani ustanovljena Abanka, d. d. Januarja leta 1990 je bila ustanovljena Slovenska združna kmetijska banka, marca pa Jugoslovanska borza vrednostnih papirjev, d. d.

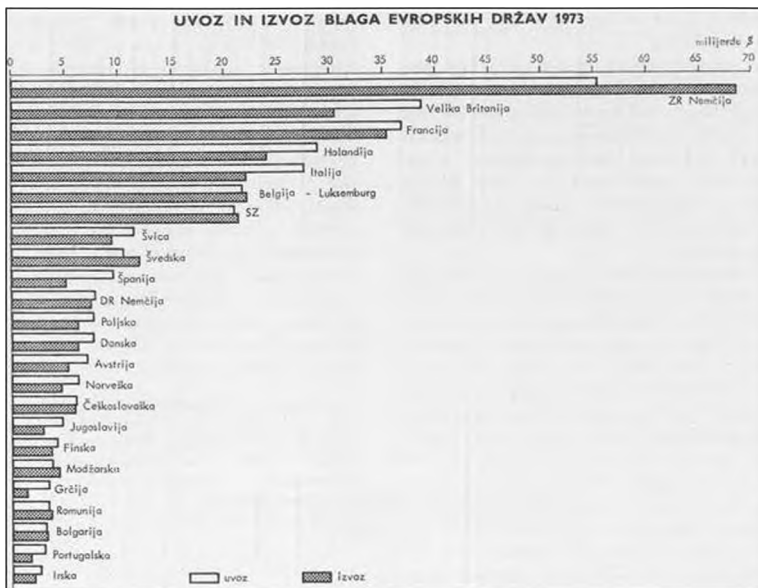
²⁶⁶ Lazarevič, Princič, *Zgodovina slovenskega bančništva*, str. 438.

²⁶⁷ Jamnišek, *Od bajtarjev*, str. 252–253.

²⁶⁸ Delo, 16. 3. 1989, *Sistem Ljubljanske banke je lani posloval z dobičkom*, str. 3.

Razvejane zunanje gospodarske povezave

Odprtost v svet, še zlasti v Zahodno Evropo, je bila za Slovenijo zgodovinsko in gospodarsko pogojena. Pretežno predelovalna industrijska struktura ter potreba po kvalitetni rasti in razvoju sta slovenskemu gospodarstvu določali ne le klasične, temveč tudi višje oblike gospodarskega sodelovanja z razvitimi državami.

*Uvoz in izvoz blaga evropskih držav, 1973
(Slovenija 1945-1975, str. 135)*

V sedemdesetih letih se je pasivna izvozna bilanca začela vse bolj povečevati. Slovensko gospodarstvo je v menjavi s tujino dosegalo manj kot eno tretjino celotnega slovenskega družbenega proizvoda. Pri storitvah, tujskem turizmu in še nekaterih drugih področjih pa je Slovenija dosegala pozitivni saldo. Z letom 1981 pa je začela ustvarjati presežek v tekočih transakcijah s tujino, zlasti pri izvozu storitev, kjer sta prednjačila turizem in transport. V drugi polovici osemdesetih let se je začel kazati zasuk k pozitivnemu saldu tudi pri trgovinski menjavi.

Najbolj razvita oblika sodelovanja z drugimi državami je bila trgovinska menjava. Njen skupen obseg je v osemdesetih letih znašal 40–65 odstotkov družbenega proizvoda. Po obdobju dinamične rasti izvoza blaga, ki je v letih 1981–1985 znašal v povprečju 7,5 odstotka letno in je večkratno prehitel realno rast proizvodnje, se je v naslednjih letih izvozna dinamika umirila.²⁶⁹ Likvidnostne težave pri odplačevanju tujih dolgov, s katerimi se je vedno bolj soočala Jugoslavija, so imele za posledico restriktivnejšo uvozno politiko in prisilno zmanjševanje proizvodnje. Do leta 1985 je Slovenija tri četrtine svojega izvoza prodala na konvertibilnih trgih, obenem pa imela pozitiven saldo v izvozu blaga in storitev vsa leta 1981–1988.²⁷⁰ Leta 1987 je ob večjem konvertibilnem izvozu in manjšem konvertibilnem uvozu dosegla pokritje uvoza blaga z izvozom blaga s 86 odstotkov v letu 1986 na 99 odstotkov v letu 1987. Pri tem je delež slovenskega konvertibilnega izvoza v jugoslovanskem izvozu leta 1987 ostal 26-odstoten, medtem ko je povečala delež uvoza blaga s 23 na 24 odstotkov. Pri izvozu blaga je v letih 1986 in 1987 narasel delež prodaje v razvite zahodne države z 62 na 66 odstotkov. V strukturi celotnega izvoza in uvoza blaga so z 78 odstotki oziroma 66 odstotki prevladovali proizvodi visoke stopnje obdelave. Izvozili so 45 odstotkov surovin in reprodukcijskega materiala, 38 odstotkov blaga široke porabe in 17 odstotkov opreme. Tudi v strukturi uvoza so prevladovale surovine in reprodukcijski material (83 %), delež opre-

²⁶⁹ ARS, AS 223, šk. 6511, Slovenija: gospodarski razvoj in perspektive, 3. 3. 1988.

²⁷⁰ Klemenčič, Gospodarjenje, str. 11.

me se je zmanjšal na 9 odstotkov, delež blaga široke porabe pa se je povečal na 7 odstotkov.²⁷¹

V mednarodni trgovinski menjavi Slovenije je prevladovalo industrijsko blago. V petdesetih letih zlasti izdelki lesne industrije, barvaste metalurgije in tekstilne industrije, po letu 1957 pa se je hitro povečeval izvoz kovinske industrije. Vse do sredine šestdesetih let je hitro rasel tudi izvoz izdelkov široke porabe. V osemdesetih letih so bili med najpomembnejšimi izvoznimi artikli izdelki elektroindustrije in strojne industrije, ki so bili v glavnem usmerjeni na trge socialističnih držav. Nekoliko nižji obseg je dosegal izvoz izdelkov kemične in lesnopredelovalne industrije ter industrije prometnih sredstev. V uvozu industrijskega blaga so prevladovale surovine in oprema.

Slovenija je v razvite države usmerila več kot polovico svojega blagovnega izvoza. Po obsegu je bila najintenzivnejša menjava z evropskimi državami. Do sredine šestdesetih let je izvozila v evropske države, zlasti v ZRN in Italijo, okoli 75 odstotkov. Leta 1979 je delež izvoza v razvite zahodne države dosegel 62,8 odstotka skupnega slovenskega izvoza. Tudi v kasnejših letih je bilo več kot tri četrtine trgovinske menjave Slovenije usmerjene v Evropo. V letih 1986 do 1988 je ta delež dosegel 83 odstotkov izvoženega blaga. Leta 1989 je od skupne vrednosti izvoza izvozila na trg Evropske skupnosti in Efte že 63 odstotkov, uvozila pa skoraj 70 odstotkov blaga.²⁷² Še večji kot pri izvozu je bil delež evropskih držav pri uvozu, ki se je v šestdesetih letih približal 90 odstotkom vsega uvoza. Konec sedemdesetih let pa je Slovenija iz zahodnoevropskih držav uvozila 78,8 odstotka vsega uvoza. Slovenija je do leta 1985 precej znižala kronično visok trgovinski primanjkljaj z Evropo, leta 1988 pa je v menjavi z evropskimi državami dosegla presežek v višini okoli 230 milijonov dolarjev.²⁷³ Med državami Zahodne Evrope je bila po obsegu blagovne menjave na prvem

²⁷¹ ARS, AS 223, šk. 4825, Mednarodno sodelovanje SR Slovenije, 1. 4. 1988.

²⁷² ARS, AS 223, šk. 4863, Zapisnik 226. seje Izvršnega sveta Skupščine RS, 5. 4. 1990, Usmeritve Izvršnega sveta RS pri prilagajanju evropskim integracijskim tokovom, 23. 3. 1990.

²⁷³ ARS, AS 223, šk. 4848, Zapisnik 167. seje Izvršnega sveta SR Slovenije, 15. 6. 1989.

mestu ZRN, na drugem mestu je bila menjava z ZSSR, s katero je Slovenija ustvarjala blagovni presežek. Precejšen obseg blagovne menjave je imela Slovenija še z Italijo, Francijo in Avstrijo, s katerimi pa blagovna menjava ni bila uravnotežena. Posebno pozornost pa je slovenska politika namenjala blagovni, finančni in tudi drugim oblikam gospodarskega sodelovanja z ZDA, kar se ji je v času osamosvajanja obrestovalo.

Gospodarsko sodelovanje med Slovenijo in ZDA se je začelo krepiti po letu 1970. Za to je bila precej zašlužna slovenska stran, saj so se kar vrstili obiski delegacij izvršnega sveta in posebnih gospodarskih delegacij, ki so v tem in tudi naslednjem desetletju odhajali na pogovore v ZDA. Z začetkom gospodarske krize so se možnosti za večje gospodarsko sodelovanje z ZDA zmanjšale in omejile. Njegov obseg se je zmanjšal in ni sledil splošnemu trendu zunanjetrgovinske menjave SR Slovenije. To je veljalo tako za blagovno menjavo kot tudi višje oblike gospodarskega sodelovanja. Zaostrene gospodarske razmere pa niso odgnale velikih ameriških korporacij, ki so iskale nove trge, med katerimi je bil slovenski še posebej zanimiv, saj je predstavljal dobro odskočno točko za prodor na Balkan in naprej. Kljub temu da je Slovenija pri 93 odstotkih svojega izvoza v ZDA lahko koristila ugodnosti z liste preferencialov,²⁷⁴ pa se je delež tega izvoza v celotnem izvozu SRS do leta 1989 v povprečju gibal le med 5. in 7. mestom. Podobno se je dogajalo tudi s slovenskim uvozom iz ZDA. V trgovinski bilanci so obdobjem presežka sledila obdobja deficita. Za slovenske izvoznike je bil glavni problem blagovne menjave z ZDA v previsokih domačih cenah za surovine in reprodukcijski material.

Med izdelki, ki so jih slovenska podjetja izvozila na ameriški trg, je bilo največje povpraševanje po lesenem pohištvu in različnih stoli, ki so predstavljali polovico vsega izvoza. Dobro so se prodajali tudi športna obutev, igračke z mehanizmom, smuči, hmelj, nekateri izdelki črne in barvne metalurgije, kristalno steklo, usnjena konfekcija, vino, svinjsko strojeno usnje, hladilniki z zamrzovalnikom in orodni stroji. Pri uvozu iz ZDA so

²⁷⁴ AS, 1165, š.k. 1664, Stališča o gospodarskem sodelovanju SRS z ZDA, 1983.

Tabela 37: Blagovna menjava SRS z ZDA 1970–1989 (v tisoč dolarjih)²⁷⁵

Leto	Izvoz	Uvoz	Delež v menjavi SFRJ v %	
			Izvoz	Uvoz
1970	26.337	23.318	29,4	14,6
1975	38.031	60.705	14,4	14,6
1980	97.423	159.150	24,8	15,7
1985	124.798	177.547	27,0	22,8
1986	132.142	121.690	23,4	18,1
1987	149.638	149.956	20,1	20,5
1988	182.819	113.690	23,9	15,7
1989	175.589	131.425	25,4	17,4

bili po vrednosti čisto na vrhu letala DC-9-80 in oprema za JE Krško. Ostali pomembni uvozni artikli iz ZDA so bili: računalniška oprema, celuloza, antibiotiki, koruza, žito in soja, kemične surovine, soljene kože, dolgovlknati bombaž in odpadno železo. Največji slovenski izvozniki so bili: Mehanotehnika, Intertrade, Slovenijales, Lesnina, Iskra Commerce, Metalka, Gorenje, Lek, Slovin, Elan, Tovarna glinice in aluminija Kidričevo, Koto Ljubljana, Jugotekstil, Zlatarna Celje, Železarna Jesenice in Mladinska knjiga. Nekateri med njimi so že v sedemdesetih letih ustanovili v ZDA lastno ali mešano podjetje oziroma poslovalnico. V sedemdesetih letih se je povečal tudi obseg t. i. višjega gospodarskega sodelovanja. Do leta 1981 je vrsta slovenskih podjetij sklenila z ameriški podjetji pogodbe o prenosu licenc in know-howa (13), o poslovno tehničnem sodelovanju (5), skupnih naložbah (3), izvajanju investicijskih del (2) in dolgoročni proizvodni kooperaciji (1). Poleg slednje, to je pogodbe o dolgoročnem proizvodnem sodelovanju med podjetjem Black&Decker Grosuplje in ameriško družbo Black and Decker Towson, so bile za slovenski gospodarski razvoj pomembne pogodbe o sovlaganju na področju črne metalurgije (Železarna Jesenice in Armaco/General Electric/Waterbury), gumarske industrije (Sava Kranj z International Financing Co., Washington), avtomobilske industrije (Tam Maribor in IFC) in izde-

²⁷⁵ Prinčič, Vpliv amerikanizacije, str. 84.

lave ročnega orodja (Tehno Impex Ljubljana-Black and Decker Towson). V osemdesetih je bila podpisana še pogodba o dolgoročnem sodelovanju med domžalskim podjetjem Toko in ameriško družbo Samsonite.²⁷⁶

V osemdesetih letih je velik del slovenske blagovne menjave s tujino potekal prek višjih oblik gospodarskega sodelovanja, kot so bile dolgoročne proizvodne kooperacije, industrijsko-tehnično sodelovanje in skupne naložbe. Največje zanimanje so tuja podjetja, ki so praviloma prihajala iz držav Evropske skupnosti, pokazala za dolgoročno proizvodno in industrijsko-tehnično sodelovanje. Ta delež je leta 1987 že dosegel 50 odstotkov celotne blagovne menjave slovenskega gospodarstva s tujino. S tem se je res znižal obseg deviznega priliva. Pomembneje pa je bilo, da je slovensko gospodarstvo na ta način tudi po novi devizni zakonodaji ohranjalo proizvodno rast z nemoteno preskrbo z reprodukcijskim materialom, ohranjalo stik s tujimi trgi in se tudi seznanjalo z novimi tehnološkimi dosežki. Leta 1985 je slovensko gospodarstvo sklenilo 48, leta 1986 že 70 in leta 1987 več kot 150 pogodb o dolgoročnem proizvodnem sodelovanju.²⁷⁷ Večina partnerjev je bila iz držav Evropske skupnosti. Za slovensko industrijo so bile še posebej pomembne pogodbe v papirni, pohišveni in grafični industriji, ki so jih sklenila slovenska podjetja z avstrijskimi. Številna slovenska podjetja so v osemdesetih letih na obmejnem območju te sosednje države ustanovila vrsto lastnih in tudi mešanih podjetij.²⁷⁸

Nič manj pomembne niso bile pogodbe s podjetji iz ZRN. Med tistimi, ki so orala ledino na tem področju, je bilo mariborsko podjetje TAM, ki je že leta 1957 sklenilo pogodbo o poslovno-tehničnem sodelovanju s podjetjem KDH iz Kölna. Med drugimi, poslovno zelo ugodnimi pogodbami je treba omeniti pogodbi med ljubljanskim podjetjem Elma s priznano zahodnonemško

²⁷⁶ Prav tam, str. 86.

²⁷⁷ Prav tam.

²⁷⁸ Do konca leta 1989 so slovenska podjetja na avstrijskem Koroškem in Štajerskem skupaj ustanovila dvajset podjetij z mešanim ali slovenskim kapitalom. Med njimi so prevladovala proizvodno trgovska podjetja. – Princič, Slovensko-avstrijsko gospodarsko sodelovanje, str. 101.

firno Rowenta iz Offenbacha ter pogodbo med Iskro in Siemensom o ustanovitvi skupnega mešanega podjetja.

Slovenija si je od začetka sedemdesetih let zelo želela povečati delež tujih naložb, saj ta kreditni način ni omogočal zgolj povečanja skromnega domačega kapitala za naložbe v tehnologijo, temveč tudi večji delež tujega znanja in zagotovitev prodaje na tujem trgu. Do leta 1978 je vrednost skupnih vlaganj slovenskih podjetij s tujimi partnerji dosegla 5,2 milijarde din. Delež tujega kapitala je bil 30-odstoten, skupno je bilo sklenjenih 37 pogodb.²⁷⁹ V letih 1979 do 1983 se je zanimanje tujcev za skupna vlaganja v slovensko gospodarstvo zmanjšalo. Do konca leta 1982 so bile sklenjene le štiri nove pogodbe, veljavnih in dejavnih jih je bilo le še 32. Delež tujih sredstev v skupni naložbi se je zmanjšal na 23,5 odstotka.

Tabela 38: Poslovanje podjetij s skupnimi naložbami v letih 1979–1982 (v milijon din)²⁸⁰

	1979	1980	1981	1982
Dobiček tuje osebe	81	124	160	210
Dohodek domačega podjetja	157	534	906	904
Izgube iz skupnega poslovanja	104	297	146	121

Interes tujih partnerjev za skupne naložbe tudi v naslednjih letih ni bil velik. Vsa skupna vlaganja tujih oseb (joint ventures), ki so bila konec leta 1986 še veljavna, so znašala komaj 2 odstotka v tem letu ustvarjenih investicij v osnovna sredstva slovenskega gospodarstva ali približno komajda 20 dolarjev na prebivalca.²⁸¹ Skoraj tri četrtine tujega kapitala, ki je bil po izvoru izrazito germanski, skromno anglosaški in le simbolično mediteranski, je bilo vloženi v proizvodnjo električnih strojev in naprav, bazičnih kemičnih izdelkov in v predelavo kavčuka. Te tri panoge so dosegle kar 90 odstotkov vsega izvoza iz naslova skupnih vlaganj s tujimi partnerji. Podjetja s tujimi vlaganji so le-

²⁷⁹ Prinčič, Tuje naložbe, str. 117.

²⁸⁰ Prav tam.

²⁸¹ ARS, AS 223, šk. 6511, Slovenija: gospodarski razvoj in perspektive, 3. 3. 1988.

ta 1986 dosegla za 55 odstotkov večjo akumulacijo na delavca, kot je znašalo povprečje v industriji. Doseženi dobiček, ki je bil glavni motiv tujega partnerja, je kljub restrikcijam presegal slovensko industrijsko povprečje za več kot še enkrat. Izračuni so pokazali, da je v Sloveniji vložena enota kapitala v dvajsetletnem obdobju prinašala približno toliko družbenega proizvoda, kot je to veljalo za povprečje držav Grčije, Irske, Portugalske, Španije in Turčije. Predpostavljalo se je tudi, da so tuji partnerji dosegali v Sloveniji večjo stopnjo dobička kot pa doma.²⁸²

Do razpada države je v tujini nastala razvejana mreža poslovnih enot, ki so jih ustanovila slovenska podjetja za pospeševanje zunanjetrgovinske menjave, vzpostavljanje poslovnih odnosov in za posredovanje potrebnih poslovnih informacij. Največ jih je bilo iz trgovske stroke in ustanovljenih v razvitih zahodnih državah. Po podatkih iz leta 1988 so slovenska podjetja v tujini ustanovila 56 lastnih podjetij, 48 mešanih podjetij, 75 predstavništev, 157 delovnih enot s samostojnim obračunom za izvajanje investicijskih del v tujini, 3 mešane banke (v New Yorku, Frankfurtu, na Dunaju) in 13 predstavništev, ki jih je ustanovila LB. Med podjetji, ki so se zasedrila na tujih trgih, so najboljše poslovne rezultate dosegali Slovenijales, Smelt in Rudis, med predstavništvi pa poleg že omenjenih predstavništev Ljubljanske banke še predstavništva Intertrada in Iskra Commercea.

Slovenija je hotela ostati partner evropskim državam, ki so se vse bolj povezovala v gospodarsko skupnost z enotnimi tehničnimi in tehnološkimi standardi, zato je izvršni svet namenjal precej pozornosti pripravam na pravočasno usposabljanje podjetij za vstopanje v razvojne procese Evropa 92. To je postala ena od njegovih treh strateških postavk. Trdno odločitev, da krene Slovenija po tej poti, je izrazil predsednik izvršnega sveta decembra 1988, ko je v svojem govoru izpostavil: če je bilo za Slovenijo v šestdesetih letih pri izvozu v evropsko skupnost bistveno vprašanje carinske zaščite med 5 in 20 odstotki razlike v ceni, je »danes vprašanje

²⁸² Prav tam.

biti ali ne biti partner razviti Evropi in s tem razvojno zdravemu svetu. Zato mora Slovenija ne glede na svoje in jugoslovanske probleme povezati čim večje število svojih delovnih organizacij z razvito Evropo in na tej osnovi prilagoditi produktivnost, učinkovitost, tehnične standarde in druge lastnosti proizvodov in storitev ter še posebno učinkovitost vodenja, ki ustreza merilom globalne ekonomije, če hoče dosegati gospodarsko rast in razvoj.«²⁸³ Prva faza priprav na Evropo po letu 1992 se je v Sloveniji končala leta 1989 s sprejetjem dokumenta z naslovom Stališča, ugotovitve in sklepi Skupščine SRS o vključevanju v evropske integracijske procese. S tem dokumentom, ki je postavil polnopravno članstvo Jugoslavije v Evropski skupnosti kot dolgoročni cilj, se je slovenska skupščina zavzela za takojšen podpis sporazuma o coni svobodne trgovine z Efto in za polnopravno članstvo v OECD in Svetu Evrope.²⁸⁴

Krepitev nacionalne gospodarske moči je bila močno povezana z možnostjo sklepanja tesnejših poslovnih povezav s sosednjimi državami in med obmejnimi občinami. Slovenija je bila med vsemi jugoslovanskimi republikami ne samo zemljepisno, temveč tudi širše kulturno in gospodarsko najtesneje povezana in vključena v evropski prostor. Poleg skrbi za manjšino v zamejstvu je bilo gospodarsko sodelovanje tisto, ki je opredelilo prizadevanje Slovenije za povezovanje prek državnih meja. Njeno gospodarsko napredovanje je bilo v marsičem odvisno od uspešnega trgovanja in sodelovanja s sosedami, zlasti z Avstrijo in Italijo. Obe državi sta bili za Slovenijo okno, skozi katero se je spogledovala z razvitim zahodnim svetom. Prizadevanja, da bi v letih 1970–1991 slovensko gospodarstvo okrepilo svojo prisotnost na trgih sosednjih držav, niso prinesla pričakovanega izida. Čeprav so se ta gospodarstva v marsičem dopolnjevala in imela koristi od medsebojne menjave, pa tesnejših stikov slovenskega gospodarstva z avstrijskim, italijanskim in madžarskim gospodarstvom ven-

²⁸³ ARS, AS 223, šk. 5612, Ekspoze Dušana Šinigoja na zasedanju skupščine SR Slovenije, 29. 12. 1988.

²⁸⁴ ARS, 223, šk. 4863, Zapisnik 226. seje Izvršnega sveta Skupščine RS, 5. 4. 1990, Usmeritve IS RS pri prilagajanju evropskim integracijskim tokovom, 23. 3. 1990.

darle ni bilo. Izjema je bilo le obmejno gospodarsko sodelovanje.

Zvezna politika je bila dovzetna za prizadevanja Slovenije za okrepitev obmejne blagovne menjave. Ta menjava je, čeprav v omejenem obsegu, zagotavljala devize ter omogočala jugoslovanskemu gospodarstvu dodatni konvertibilni izvoz tudi na najbolj zaščitene blagovne sektorje, ker so bili maloobmejni sporazumi z Italijo izvzeti iz stroge zaščitne zakonodaje Evropske skupnosti. Ker z Avstrijo ni bil sklenjen sporazum o obmejni blagovni menjavi, je Gospodarska zbornica Slovenije z deželnimi zbornicami Tirolske, Koroške, Štajerske, Gradišćanske in Dunaja sklenila sejemske sporazume. Ti so postali nosilci obmejne menjave. Na jugoslovanski strani je kvote za izvozno blagovne liste vsako leto določil zvezni izvršni svet. Bile so izhodišče za usklajevanje s pooblaščenimi predstavniki avstrijskih deželnih zbornic. V petdesetih in šestdesetih letih preteklega stoletja je sejemska menjava dosegla že precejšen obseg, v sedemdesetih letih pa je zastala. V letih 1980 do 1984 so sejmi v Celovcu, Gradcu, Innsbrucku, Železnem, na Dunaju in v Ljubljani (Alpe-Adria) spet dobili nekaj svojega nekdanjega sijaja. Povečal se je tako obseg kompenzacij kot tudi število udeležencev. Zlasti pri uvozu se je spremenila sestava menjave. Blago za široko porabo je moralo odstopiti mesto reprodukcijskemu materialu in surovinam. Leta 1984 je zanimanje za sejme ponovno upadlo. Najprej se je to zgodilo na avstrijski strani. Leta 1988 se je interes za sejme zmanjšal tudi v Sloveniji, ker so postali dražji od normalnega uvoza in ker se je oblikoval domači devizni trg. Tik pred razpadom druge jugoslovanske države si je nova slovenska vlada močno prizadevala pridobiti Avstrijo za poživitev gospodarskega sodelovanja. Junijska vojna leta 1991 in razglasitev slovenske neodvisnosti sta vplivali na medsebojne gospodarske odnose. Avstrija gospodarskih stikov sicer ni pretrgala, postala pa je zelo previdna in je jemala slovenske prošnje in pobude za veliko rezervo.²⁸⁵

²⁸⁵ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 424.

Tabela 39: Jugoslovanski uvoz in izvoz v Avstrijo 1980–1988 (v milijardah šilingov)²⁸⁶

Leto	Izvoz	Uvoz	Saldo
1980	2,57	7,37	-4,80
1985	4,75	8,25	-3,50
1986	3,98	7,67	-3,69
1987	3,93	6,78	-2,85
1988	4,68	7,79	-3,11

Pomembnejša za Slovenijo je bila obmejna menjava z Italijo, še posebej po letu 1980, ko je bila nemalokrat edini vir za oskrbovanje gospodarstva z reprodukcijskim materialom. Tržaški in goriški sporazum sta bila sklenjena še v času posebne ureditve Slovenskega Primorja in Istre. Novo obliko sta dobila marca 1955 kot dela novega globalnega pravilnika o gospodarskih odnosih med obema jadranskima državama. Sporazuma, ki naj bi v prvi vrsti reševala gospodarske probleme obmejnih območij, ki so nastali zaradi nenaravne meje, sta že v petdesetih letih izgubila svoj prvotni namen, saj sta v prvi vrsti rabila potrebam jugoslovanskega gospodarstva. Kljub taki naravnosti pa sta oba sporazuma ugodno vplivala na hitrejši gospodarski razvoj obmejnih območij. Pomemben dejavnik obmejnega gospodarskega sodelovanja je bil tudi videmski sporazum, sklenjen leta 1962, ki v obmejnem pasu ni omogočal le drobne individualne blagovne menjave, temveč je prinesel gospodarske koristi tudi družbeni skupnosti s povečanjem turističnega, gostinskega in trgovinskega prometa. Še večji je bil pomen osimskih sporazumov iz leta 1975, ki so prinesli možnost večjega medsebojnega gospodarskega povezovanja ne samo z Italijo, ampak tudi z Evropsko gospodarsko skupnostjo. Blagovna menjava na podlagi obravnavanih sporazumov je dosegla pomemben delež v celotni blagovni menjavi med obema državama. Na začetku osemdesetih let je predstavljal 5 odstotkov celotnega jugoslovanskega izvoza v Italijo oziroma 28 odstotkov izvoza Slovenije v Italijo. Ta menjava je pomembno prispevala k povečanju pokritosti

²⁸⁶ Prinčič, Slovensko-avstrijsko gospodarsko sodelovanje, str. 93.

uvoza z izvozom v Italijo. Struktura blagovne menjave se je postopno izboljševala, vendar je leta 1980 še vedno pri uvozu prevladoval repromaterial, pri izvozu pa živina, meso in les. Izvoz industrijskih izdelkov se je sicer povečal, a ni predstavljal pomembnejšega deleža. Na uvozni strani se je zmanjševal delež blaga široke potrošnje, povečeval pa se je delež repromateriala in opreme, v okviru te predvsem rezervnih delov za investicijsko vzdrževanje.²⁸⁷

Vrednost slovenske blagovne menjave z Madžarsko je bila vseskozi majhna. Leta 1979 je bil delež slovenske menjave v strukturi jugoslovanskega izvoza na Madžarsko le 16,2-odstoten. Struktura blagovne menjave je dolgo ostala nespremenjena. Slovenija je izvažala predvsem repromaterial in končne industrijske izdelke (kozmetiko, konfekcijo, pivo, žgane pijače), uvažala pa kmetijske pridelke (ajdo, proso, sladkorno peso), umetno usnje, žarnice, PVC in tkanine. Delež izdelkov visoke stopnje obdelave je bil v bilateralni menjavi majhen. Na začetku osemdesetih let je republiški izvršni svet izdelal ambiciozen načrt za okrepitev obmejnega gospodarskega sodelovanja. Menjava naj bi se do leta 1985 povečala z 10 na 20 odstotkov letno, delež slovenskega gospodarstva v celotni jugoslovanski menjavi z Madžarsko pa bi narasel na 30 odstotkov. Okrepilo naj bi se sodelovanje na kmetijskem, bančnem, turističnem in prometnem področju, bolj naj bi se odprl prostor za razvijanje višjih oblik gospodarskega sodelovanja. Med slednjimi oblikami je izvršni svet najbolj računal na večje skupne naložbe. Tega načrta niso uresničili. Slovenska podjetja se kljub pozivom niso odzivala. Madžarska podjetja so sicer izražala interes za sodelovanje pri gradnji in vzdrževanju avtocest, proizvodnji zabojskih, pletilstvu in avtoprevozništvu v zasebnem sektorju. Toda po ugotovitvah slovenskih podjetij (Rog Ljubljana, Kompas Ljubljana, Pivovarna Laško, Marles Maribor) so postavila nesprejemljive pogoje za ustanovitev skupnih naložb in za proizvodno sodelovanje.²⁸⁸

²⁸⁷ Princič, Borak, *Iz reforme*, str. 428–429.

²⁸⁸ Prav tam, str. 432–435.

Poleg bilateralnih stikov s sosednjimi državami se je Slovenija vključila v številne oblike regionalnega multilateralnega sodelovanja v alpsko-jadranskem prostoru. Te so bile ne samo izredno koristno dopolnilo bilateralnih regionalnih gospodarskih (in še drugih) stikov z raznimi evropskimi regijami, temveč so pomenile tudi uveljavitev Slovenije v intenzivnih tokovih evropskega regionalnega sodelovanja, ki je postal pomemben dejavnik v celotnem procesu evropskega združevanja.²⁸⁹ Do osemdesetih let se je vključila v Delovno skupnost Alpe Jadran, Tristransko sodelovanje AD Furlanije - Julijske krajine, avstrijske dežele Koroške in SR Slovenije, Quadrigon in Cipra. Sodelovanje v navedenih oblikah regionalnega multilateralnega sodelovanja je potekalo na številnih področjih, kot so bila varstvo okolja, urejanje prostora, prometne povezave, turizem, energetika, kmetijstvo in gozdarstvo, informatika.

Za Slovenijo je bilo med vsemi naštetimi oblikami multilateralnega regionalnega sodelovanja najplodnejše in najbolj razvito sodelovanje v okviru Delovne skupnosti Alpe-Jadran. Ta organizacija se je izkazala kot najbolj usklajena oblika reševanja obstoječih problemov in tudi povečanja učinkovitosti posameznih regij vzhodnoalpskega območja s skupnimi projekti. Obravnavala in usklajevala je vprašanja, ki so zadevala skupne interese članic na gospodarskem in drugih področjih družbenega življenja. Pripravljena in sprejeta stališča so dokončno oblikovali na plenarnem zasedanju predsednikov deželnih vlad in izvršnih svetov ter jih kot priporočila predajali posameznim vladam. V začetku je bila v ospredju zanimanja krepitev medsebojnih prometnih povezav med članicami. Z letom 1989 sta med njenimi nalogami stopila v ospredje medsebojno informiranje in priprava na enotni evropski trg leta 1992. Vseskozi sta bili med prioritetskimi nalogami priprava naravovarstvenih ukrepov in varčevanje z energijo. To sodelovanje je Sloveniji utrla pot v zahodnoevropski prostor in njenim ustanovam, organizacijam in podjetjem omogočilo vzpostavitev nepo-

²⁸⁹ ARS, 223, š.k. 4863, Zapisnik 226. seje Izvršnega sveta Skupščine RS, 5. 4. 1990, Usmeritve IS RS pri prilagajanju evropskim integracijskim tokovom, 23. 3. 1990. Poročilo o regionalnem sodelovanju SR Slovenije v evropskem prostoru v letu 1989.

srednih povezav in poslovnih odnosov. Prav zahvaljujoč članstvu v tej organizaciji je slovenska oblast lahko prve samostojne korake v zunanji politiki napravila že pred letom 1990. Ta organizacija ji je omogočila, da je vzpоставila mrežo mednarodnih prijateljskih stikov, ki so se v trenutku razglasitve slovenske neodvisnosti pokazali za temeljne. Julija 1991 so predstavniki obravnavane delovne skupnosti na izrednem zasedanju v Celovcu sprejeli resolucijo, ki je vse države pozvala, »da priznajo pravico do samoodločbe, neodvisnost in suverenost republik Slovenije in Hrvaške«. Ustanovitev samostojne slovenske države so pozdravile vse njene članice.

Leta 1989 je Slovenija okrepila dejavnost pri vključevanju v nove oblike regionalnega sodelovanja v evropskem prostoru, ki je bil zanjo eden najpomembnejših mostov za vključevanje v evropske integracijske procese. Poleg dotedanjega dolgoletnega uspešnega sodelovanja je navezala odnose še z novimi organizacijami, kot so bile Skupščina evropskih regij (ARE), Delovna skupnost obmejnih regij (AGEG), Stalna konferenca lokalnih in regionalnih oblasti Evrope (CLRAE) in še druge. Hkrati si je naša republika prizadevala razširiti oblike regionalnega sodelovanja v okviru Sveta Evrope. Multilateralno regionalno sodelovanje je uspešno izrabila za poglobitev bilateralnih stikov s posameznimi regijami v Španiji in Švici.

Usposobljena uprava, informacijski sistem, menedžment in oblike povezovanja raziskovalnega dela s proizvodnjo

Državna oziroma republiška uprava je bila v desetletjih po drugi svetovni vojni instrument družbenih odnosov, zato je bila prilagojena in organizirana v skladu s temeljnimi potrebami in zahtevami v posameznem razvojnem obdobju. Z leti so slovenski državni upravni organi pri izvrševanju posameznih nalog postajali vedno bolj usposobljeni in tudi samostojnejši.

Prva povojna slovenska vlada, to je vlada federalne Slovenije, ki je bila ustanovljena maja 1945, je za izvrševanje nalog s področja gospodarskega življenja ustanovila več ministrstev, komisij in uprav. Republiška ministrstva so določene panoge državne uprave vodila samostojno in so bila za svoje delo odgovorna samo vladi. Ta je bila za svoje delo odgovorna ljudski skupščini. V prvem obdobju, ki je trajalo do leta 1953, je bila za republiško upravo značilna velika razvojna nestabilnost, saj se je sestava vlade neprestano spreminjala. Ustanavljali so se novi organi, nenehno je prihajalo do združevanj oz. razdelitve funkcij in ukinjanja organov. Reorganizacije vlade in sprememba pristojnosti posameznih organov so bile posledica premalo izdelanega koncepta razvoja, pomanjkljive zvezne zakonodaje, pa tudi premajhnih izkušenj in kadrovskih težav. Do leta 1949 se je število republiških upravnih organov pri vladi in predsedstvu zelo povečalo.²⁹⁰

²⁹⁰ Kozina, Republiški upravni organi, str. 193–194.

Ukinitvev republiških vlad leta 1953 in ustanovitev izvršnih svetov kot najvišjih izvršilnih organov v republikah sta prinesli tudi spremembe organiziranosti. Po ustavnem zakonu je bila republiški organ, poleg skupščine in izvršnega sveta, še republiška uprava. Za neposredno opravljanje izvršnih zadev v pristojnosti republike so bili ustanovljeni državni sekretariati, sveti, zavodi in uprave. Zakon o državni upravi iz leta 1956 je opredelil, da so upravni organi samostojni in v celoti odgovorni organom v svoji republici. Uveljavil je nove organizacijske oblike upravnih organov. To so bili državni sekretariati, sekretariati izvršnega sveta, komiteji, sveti, direkcije, inšpektorati, komisije, upravni zavodi in strokovni sveti.²⁹¹ Ustava iz leta 1963 je poudarila samostojnost republiške uprave. Namesto republiških svetov so bili ustanovljeni republiški sekretariati in komiteji. Tudi ustava iz leta 1974 je kot republiške upravne organe uzakonila sekretariate in komiteje, v njihovem okviru pa uprave, zavode, komisije in republiške inšpektorate. Z zakonom o republiških upravnih organih iz leta 1974 so bili za gospodarsko področje ustanovljeni republiški sekretariati in komiteji. Ta organizacijska shema je ostala v veljavi do junija 1991.

Med srednjeročnimi plani je bil Družbeni plan razvoja SR Slovenije v letih 1966 do 1970 prvi, ki je namenil posebno pozornost tudi organizaciji republiške uprave, njenih organov in zavodov. Predvidel je, da bodo na »podlagi raziskav in utemeljenih predlogov izvedeni ukrepi, ki naj zagotovijo racionalno organizacijo, modernizacijo poslovanja, večjo strokovnost in učinkovitost« delovanja organov, in da je treba njihove funkcije v celoti uskladiti z družbenimi potrebami.²⁹² Tudi naslednja dva srednjeročna družbena plana sta predvidela ukrepe, ki so posredno vplivali na boljše delovanje republiške uprave. V ospredju je bila hitrejša izgradnja

²⁹¹ Z gospodarskim področjem so bili neposredno povezani: Državni sekretariat za finance, Sekretariat za splošne gospodarske zadeve, Sekretariat za industrijo in obrt, Sekretariat za kmetijstvo in gozdarstvo, Sekretariat za blagovni promet, Sekretariat za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve, Sekretariat za promet, Sekretariat za delo, Uprava za gozdarstvo, Uprava za ceste, Uprava za vodno gospodarstvo, Geodetska uprava, Zavod LRS za gospodarsko planiranje in Zavod LRS za statistiko.

²⁹² UL SRS, št. 13/4, 9. 2. 1967.

družbenega informacijskega sistema in informacijskih sredstev, ki so bili potrebni tudi za boljše uresničevanje in spremljanje gospodarskih planov. Družbeni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1976 do 1980 je določil, da je treba pospešiti izgradnjo ključnih podsistemov družbenega informacijskega sistema, med katerimi so bili tudi sistem za spremljanje ekonomskih in gospodarskih gibanj, prostorski informacijski sistem in sistem za spremljanje ekoloških posledic. Nosilci teh dejavnosti so postali republiški in občinski centri za shranjevanje in posredovanje informacij (INDOK centri).²⁹³ Družbeni plan SRS za obdobje 1981–1985 je republiškimi organom naložil, da informacijski sistem nadgradijo in posodobijo. To je pomenilo, da vzpostavijo standardizirane kazalce in enotne metodologije za skupne večnamenske baze podatkov, v okviru katerih naj bi izoblikovali posebne informacijske sisteme. Tako za ekonomske odnose s tujino, tehnologijo, cene, planiranje, investicije, dohodke občanov itn.²⁹⁴ Zadnji petletni družbeni plan SRS je predvidel še hitrejšo vključevanje sodobne informacijske tehnologije v vsa področja družbenega življenja. To je predpostavljalo posodobitev tehničnih osnov informacijskega sistema z uvajanjem sodobnih oblik tehnološke rešitve, ki so omogočale pravočasno in popolnejšo zagotovitev planskih, znanstveno tehničnih, finančnih in drugih podatkov, potrebnih za učinkovitejšo odločanje upravnih in poslovodnih organov. Posebna pozornost je bila namenjena metodološkemu in razvojnemu delu pri statističnih raziskovanjih za potrebe celovitega spremljanja tokov družbene reprodukcije, kot tudi zagotovitev enotnega pristopa do podatkovnih zbirk prek sistema javnega omrežja za prenos podatkov (JUPAK).²⁹⁵ Zaradi vedno večje denarne suše ta projekt ni bil ureničen. V letih 1986 do 1988 je republiška uprava (brez sekretariatov za notranjo upravo in ljudsko obrambo, ki sta v lastna informacijska sistema vložila precej sredstev) za posodobitev informacijskih sredstev porabila le

²⁹³ UL SRS št. 947/20, 10. 8. 1976.

²⁹⁴ UL SRS, št. 12/729, 21. 4. 1981, Družbeni plan SRS za obdobje 1981–1985.

²⁹⁵ UL SRS, št. 2/157, 31. 1. 1986, Družbeni plan SR Slovenije za obdobje 1986–1990.

en odstotek od sredstev, ki so jih posamezni sekretariati porabili za plače.²⁹⁶

Med dosežke, ki so do razpada Jugoslavije obogatili slovensko gospodarsko življenje in ga naredili bolj primerljivega z najrazvitejšimi državami, je treba uvrstiti tudi oblikovanje in vzpostavitev sposobnega in uspešnega direktorsko menedžerskega sloja. V prvih dvajsetih letih po koncu druge svetovne vojne je v Sloveniji prevladoval tip klasičnega direktorja, ki je sam odločal o poslovnih in drugih pomembnih zadevah in zato imel vso oblast v podjetju. V to kategorijo lahko uvrstimo skoraj vse uspešne direktorje tistega časa, ki so se izkazali kot sposobni organizatorji in so imeli izdelano vizijo razvoja svojih podjetij. Taki direktorji so bili Silvo Hrast (Iskra), Ivan Atelšek (Gorenje), Boris Andrijanič (Krka), Janez Beravs (Sava), Viljem Hakl (Mura), Nestel Žgank (Rudnik lignita Velenje), Stojan Perhavec (Tam), Vekoslav Korošec (Elektrogospodarstvo Slovenije), Miran Goslar (Mercator), Lev Premrou (Lek), Danilo Petrinja (Luka Koper), Stane Bergant (Metalka). V šestdesetih letih preteklega stoletja so začeli slovenski direktorji navezovati tesnejše stike s kolegi iz razvitejših zahodnih držav. Tujni direktorji so imeli dobro mnenje o slovenskih direktorjih, s katerimi so poslovno sodelovali, saj so tako po znanju jezikov, strokovnosti in zanesljivosti prekašali direktorje iz drugih jugoslovanskih republik. V tujini so se čudili načinu »kroženja« vodilnih kadrov v Sloveniji. Težko so razumeli, da je predsednik občine po izteku mandata postal direktor gospodarskega podjetja, nato po nekaj letih zasedel vodilno mesto v banki in proti koncu delovne dobe vodil trgovinsko predstavništvo v tujini, hkrati pa imel še odgovorne funkcije v športnih društvih, strokovnih združenjih ali družbenopolitičnih organih. V tujini so bili tudi presenečeni, kako malo pozornosti je Slovenija namenila sistematičnemu dopolnilnemu izobraževanju vodilnih menedžerjev. Slednje se je kmalu spremenilo, saj so v naši republiki od konca šestdesetih let začeli načrtno izobraževati vodilni, to je poslovodni kader v podjetjih. Skrb za stalno in organizirano izobraževanje je prevzela Gospodarska zbornica

²⁹⁶ Delo, 24. 9. 1988, Dogovorna ekonomija ne potrebuje računalnikov, str. 24.

*Ivan Atelšek in Lojze Peterle, 1990
(Foto Nace Bizilj, MNZS)*

Slovenije, ki je v Brdu pri Kranju ustanovila šolo za poslovalne kadre, v Radencih pa šolo za usposabljanje na področju zunanjetrgovinskih odnosov in poslovanja. Najuspešnejša podjetja, med katerimi sta izstopali Krka in Mura, pa so sama skrbela za izbor in načrtno usposabljanje kandidatov za direktorsko in druga vodilna mesta.

Gospodarska reforma je odprla pot za uveljavitev novega tipa direktorja – sodobnejšega, bolj usmerjenega. Imeti je moral visoko izobrazbo tehnične ali ekonomske smeri, poleg tega pa še dodatna specifična znanja in biti bolj razgledan, da je »lažje presodil, kam pelje razvoj in lažje našel rešitev v zamotanih situacijah, kjer je odpovedala praksa in rutina, ki je bila v začetnem obdobju najpomembnejša.«²⁹⁷ Že po nekaj letih se je politika temu tipu direktorja odrekla in ga začela »izganjati« iz gospodarskega življenja. Za mnoge uspešne direktorje je bil začetek uvajanja dogovornega gospodarstva pravi šok, zato so si mnogi med njimi poiskali nova delovna mesta, največkrat v zunanjetrgovinskih predstavnih

²⁹⁷ Biti direktor, str. 106.

*Direktor Elana Dolfe Vojsk, 1979
(Foto Nace Bizilj, MNZS)*

štvih. V sedemdesetih letih je postal direktor poslovodni organ ali predsednik poslovodnega organa. V novi preobleki je »izgubil funkcijo upravljanja nad ljudmi«; postal je samoupravni funkcionar, ki »koordinira proizvodnjo in prodajo s procesom samoupravnega odločanja v skupno prizadevanje za pridobitev dohodka«. ²⁹⁸ Možnost za njegovo izbiro pa je bila pogojena z moralnopolitično oceno.

V osemdesetih letih je gospodarska kriza opravila svoje. Ko je začel gospodarski voz vedno hitreje drseti navzdol, je morala oblast popustiti in vodilnim delavcem dati več svobode, pri njihovem imenovanju pa znova dati prednost znanju, izkušnjam in doseženim poslovnim uspehom. Poslovodni delavci so zopet postajali direktorji, organizacije združenega dela pa so dobivale podobo nekdanjih podjetij.

Z Družbenim planom SRS 1986–1990 je GZS dobila nalogo, da okrepi svoja prizadevanja za usposabljanje kadrov, ki vodijo proizvodno-tehnično sodelovanje slovenskih podjetij s tujimi partnerji, in da skupaj z največjimi podjetji organizira permanentno in dopolnilno

²⁹⁸ Prav tam, str. 89.

Tabela 40: Primerjava deleža izobrazbene in starostne sestave novoimenovanih poslovodnih organov med letoma 1978–1981 in letom 1984 (v odstotkih)²⁹⁹

Poslovodni kadri	1978–1981	1984
Po izobrazbi:		
Visoka ali več	41	49
Višja	32	31
Srednja	23	18
Ostalo	4	2
Po starosti:		
do 29 let	2	1
30 do 39 let	29	26
40 do 49 let	42	43
nad 50 let	27	30

izobraževanje strokovnih delavcev tako na srednji kot visoki stopnji izobraževanja.³⁰⁰ Marca 1987 je CK ZKS ugotovil, da uspešno poslovanje zahteva »reafirmacijo in ustreznejšo opredelitev funkcije vodenja kot strokovne in družbene funkcije ter njeno usklajeno izvajanje s funkcijo upravljanja«. ³⁰¹ Naslednje leto se je CK ZKS zavzel za kadrovske prenovi, ki naj bi na vodilna mesta v gospodarstvu pripeljala sposobne mlajše kadre. Leta 1989 se je začel proces hitrega preoblikovanja poslovodnih organov v direktorje, ki se je naslednjega leta pospešil.

Na začetku osemdesetih let so zaradi splošne gospodarske krize razvojni programi nekaterih podjetij zgubili učinkovitost in podjetja so zašla v težave. Posledica tega je bila, da je politika direktorjem odrekla podporo. Številni dotlej poveljevalci gospodarstveniki so morali oditi s svojih položajev. Pri izbiri novih direktorjev je imela država srečno roko, saj so, tudi z izdatno finančno pomočjo države, uspešno izpeljali razvojno sanacijske programe. Večina teh podjetij je tudi v devetdesetih letih še bila nosilec razvoja slovenskega gospodarstva.

²⁹⁹ Prav tam, str. 91.

³⁰⁰ UL SRS, št. 2/157, 31. 1. 1986, Družbeni plan SR Slovenije za obdobje 1986–1990.

³⁰¹ Biti direktor, str. 94.

V obravnavanem obdobju so v Sloveniji odprli poti za tesnejše povezovanje znanstvenoraziskovalne sfere z gospodarstvom in neposredno proizvodnjo. Spoznanje, da je gospodarski razvoj vse bolj odvisen od razvoja domače tehnologije in od rezultatov domače znanosti, je prevladalo že v šestdesetih letih. Bolj so ga začeli ureničevati šele v osemdesetih letih, ko je postalo tudi družbeno ozračje bolj naklonjeno hitrejšemu razvoju znanstvenoraziskovalnega dela in ko je bilo sprejetih več praktičnih ukrepov za izboljšanje materialnega položaja te panoge. Družbeni plan SRS za obdobje 1981–1985 je napovedal večjo vključitev znanosti in izobraževalnega dela v procese gospodarskega prestrukturiranja. Raziskovalni dejavnosti oziroma raziskovalnim projektom je namenil nalogo, da zagotovi trdnejšo znanstveno podlago za kakovostno preusmeritev gospodarstva, hitrejši razvoj visokokvalitetnih tehnoloških znanj in razvoj domačih tehnologij ter večjo sposobnost slovenskega gospodarstva za uvajanje in nadaljnjo ustvarjalno uporabo tujega znanja in tehnologij. Vlogo nosilcev povezovanja raziskovalnih in gospodarskih organizacij ter večjega vključevanja raziskovalnega dela v proces prestrukturiranja gospodarstva so prevzele posebne raziskovalne skupnosti. Družbeni plan je predvidel povečano število raziskovalcev, ki bodo opravljali neposredno uporabne raziskave za gospodarstvo. Njihov delež naj bi se v celotnem številu raziskovalcev s 63 odstotkov v letu 1979 povečal na 71 odstotkov v letu 1985. Skupna sredstva za raziskovalno delo pa naj bi naraščala tako, da bo konec srednjeročnega obdobja znašal delež vlaganj v raziskovalno dejavnost v SRS približno dva odstotka družbenega proizvoda.³⁰² V tem obdobju se je povečalo število slovenskih strokovnjakov, ki so se izpopolnjevali v tujini, kot tudi število skupnih raziskovalnih projektov s tujimi znanstvenimi ustanovami.³⁰³

Zadnji srednjeročni družbeni plan SR Slovenije je še poudaril potrebo po pospešitvi tehnološkega poso-

³⁰² UL SRS, št. 12/729, 21. 4. 1981.

³⁰³ Leta 1985 se je strokovnega izpopolnjevanja v tujini udeležilo 800 slovenskih strokovnjakov. V tem letu je teklo 60 raziskovalnih projektov slovenskih znanstvenih ustanov z ameriški in zahodnonemškimi.

dabljanja slovenskega gospodarstva in s tem namenom tesno povezano povečano število trajnejših, usklajenih sodelovanj raziskovalnih organizacij v razvojnih projektih gospodarstva, zlasti v tistih proizvodnih programih, ki so zagotavljali večji prodor na svetovni trg. Predvidel je še večja vlaganja v sodobnejše izobraževanje in usposabljanje strokovnjakov za tehnološko prestrukturiranje gospodarstva ter nadaljnji razvoj poslovanja in upravljanja. Do konca srednjeročnega obdobja naj bi usposobili 2000 raziskovalcev. Prednostna naloga v raziskovalni dejavnosti je postala nakup sodobnejše opreme za znanstvenoraziskovalno delo.³⁰⁴ Leta 1986 sprejeti Dolgoročni plan SRS, ki je segel do leta 2000, je med temeljne dolgoročne cilje uvrstil »napredek v znanju, informatiki in tehnologijah« in ga postavil kot bistveni pogoj za »premagovanje krize in za preobrat v novo kakovost življenja in dela«. Slovenija naj bi v tem času usmerila še večji del razpoložljive družbene akumulacije v hitrejši razvoj visoko zahtevnih tehnologij in v širitev tehnološke, znanstvene in kadrovske podlage za vključevanje v razvitejše oblike mednarodnega ekonomskega sodelovanja. Storiti bi morala vse, da se znanje »uveljavi kot proizvajalna sila v inovacijskem procesu« in da se »materializira v računalniško vodenih in nadziranih proizvodnih procesih ter v razvoju in uporabi sodobnih organizacijskih znanosti«. To je z drugimi besedami pomenilo, da mora Slovenija pospešiti »razvoj in uvajanje mikroelektronike z informatiko, kibernetike, robotike in avtomatizacije, zasnovane na visoko zahtevnem strojništvu, biotehnologije z genetskim inženiriranjem, malotonažne kemijske sinteze in drugih visokih tehnologij v okviru selektivno zasnovane razvojne politike in prestrukturiranja gospodarskih in družbenih dejavnosti«.³⁰⁵

V osemdesetih letih so bila inovacijska iskanja v Sloveniji usmerjena v tri smeri: v zamenjavo potrebne opreme ali reprodukcijskega materiala, nadomeščanje

³⁰⁴ UL SRS, št. 2/157, 31. 1. 1986, Družbeni plan SR Slovenije za obdobje 1986–1990.

³⁰⁵ UL SRS, št. 1/1, 17. 1. 1986, Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000.

tujega tehnološkega znanja z domačim in v iskanje izvornih rešitev. Med posameznimi organiziranimi poskusi je treba omeniti pobudo Gospodarske zbornice Slovenije, ki je po japonskem vzoru začela ustanavljati krožke za izboljšanje proizvodnje. Strokovno pospeševalno delo pa je prevzel Zavod SRS za produktivnost dela. V okoli 200 razvitejših podjetjih je v razvojnih dokumentih inovacijsko delo dobilo pomembnejše mesto. Ta prizadevanja so bila ovrednotena s pomembnim deležem dohodka od inovacij (Sava, Tam, Železarna Štore). Kljub nespornim premikom pa se do konca desetletja stanje na tem področju ni bistveno popravilo. Kot je ugotovilo predsedstvo SRS junija 1989, je Slovenija razpolagala s pomembnimi raziskovalnimi zmogljivostmi, to je s specializiranimi instituti, raziskovalci v velikih sistemih, strokovnjaki v upravi, v Gospodarski zbornici Slovenije, v Raziskovalni skupnosti Slovenije in še druge. Vse te zmogljivosti pa še niso bile dovolj »načrtno in kontinuirano« vpete v uresničevanje pomembnejših družbenih ciljev. Med razlogi za to je bil problem financiranja domačega znanstvenoraziskovalnega dela za gospodarstvo, ki še vedno ni bil zadovoljivo rešen.

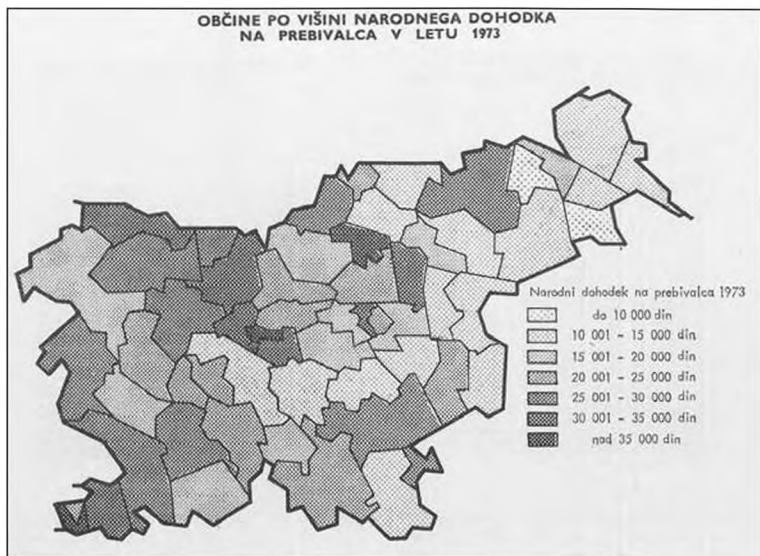
Načela regionalnega razvoja

V pregled uspešnosti slovenskih prizadevanj pri razvoju posameznih narodno gospodarskih področij je treba vključiti tudi regionalni razvoj. V Sloveniji so o načrtnem oživljanju gospodarskega razvoja v manj razvitih delih republike začeli resneje razmišljati že oktobra 1946, ko se je zaključilo obdobje gospodarske obnove. Predvideli so ustanovitev posebnega sklada, v katerem bi zbirali sredstva za pospeševanje razvoja v nerazvitih okrajih.³⁰⁶

Velike gospodarske težave in preizkušnje so v naslednjih letih potisnile to zamisel v ozadje. Po umiritvi in preureditvi gospodarskega življenja pa je zopet prišla v ospredje. Aprila 1954 je republiški izvršni svet ustanovil poseben sklad za pospeševanje gospodarskega razvoja manj razvitih okrajev na Primorskem, Kočevskem in v Beli krajini. Predvidel je, da bodo pri razdelitvi sicer omejenih sredstev dobile prednost naložbe v »osnovne« industrijske objekte, za katere so bili predvideni ugodnejši krediti. Prvi resen poskus hitrejšega gospodarskega napredovanja nerazvitih okrajev pa se je končal, še preden se je dobro začel. Ko je konec leta 1955 prišlo do preobrata v razvojni politiki države, so omejevalni ukrepi najprej zadeli investicije iz sklada za gospodarsko pomoč Primorski, Kočevski in Dolenjski.

V naslednjih petnajstih letih so v Sloveniji dajali prednost razvoju t. i. »slovenskega koridorja« ali »slo-

³⁰⁶ Prinčič, Slovenska industrija, str. 149–150.

*Občine po višini narodnega dohodka na prebivalca v letu 1973
(Slovenija 1945 - 1975, str. 98)*

venskega razvojnega ogrodja», ki je obsegalo Ljubljano, Maribor in še nekaj večjih mest in industrijskih središč. Za gospodarsko razvitejši del sta bili značilni visoka stopnja industrializacije in dobra infrastruktura. Druga območja v Sloveniji, zlasti v obrobni delih (pomursko območje, območje vzhodnega dela mariborske regije, kozjansko, belokranjsko in zahodnodolenjsko območje), so napredovala počasneje. Glavna gospodarska panoga v teh regijah je bilo kmetijstvo. Imele so nerazvito infrastrukturo in bile slabo povezane z bližnjimi razvojnimi centri. Do začetka sedemdesetih let so bile razlike v gospodarski razvitosti med posameznimi območji že tako velike in očitne, da so postale eden izmed perečih razvojnih problemov.

Leta 1970 je republiški izvršni svet ugotovil, da je prišel čas, ko se mora tudi Slovenija soočiti s problemom nerazvitih območij. Jeseni 1970 je sprejel zasnovo za oblikovanje sistema pozitivne gospodarskega življenja v posameznih regijah. Pri tem je vseskozi sledil temeljnemu vodilu, po katerem bi bilo treba problem manjše razvitosti v Sloveniji reševati specifično, raci-

onalno in ekonomsko. Izvršni svet se je že na začetku odločil, da ne bo sledil jugoslovanskemu sistemu pomoči nerazvitim republikam, temveč je hotel ustvariti sistem gospodarske pomoči manj razvitim območjem, ki bo ustrezal »specifičnim« razmeram v SR Sloveniji. To je z drugimi besedami pomenilo, da se bodo morala manj razvita območja čim prej »integrirati« v širši gospodarski prostor ter doseči »razvojno stopnjo, ki bo zagotavljala, da bodo lokalne skupnosti lahko same zadovoljevale potrebe«. ³⁰⁷

Zasnova za oblikovanje sistema pospeševanja gospodarskega razvoja manj razvitih delov Slovenije je imela več poudarkov. Najpomembnejša sta bila dva. Prvi je izpostavil odločilno vlogo in dolžnost lokalnih skupnosti na nerazvitih območjih kot nosilk hitrejšega gospodarskega razvoja. Republiko in njen proračun je postavil v ozadje, saj je bila njena naloga, da spodbuja in veča zanimanje podjetij z razvitejšega dela Slovenije za naložbe v manj razvita območja ter zagotovi ugodnejše razmere za poslovanje novoustanovljenih gospodarskih organizacij na nerazvitih območjih. Dotacije iz republiškega proračuna so bile mišljene samo za gradnjo infrastrukturnih objektov, torej cest, električnega in PTT-omrežja in vodnogospodarskih objektov. Drugi poudarek je bil na ekonomskem pristopu oziroma zagotavljanju prednosti ekonomskih meril pred socialno političnimi. Uveljavitev ekonomskih meril je predpostavljala, da skupni obseg vsakoletne pomoči ne sme preseči okvira, ki ga določajo gospodarsko finančne zmogljivosti republike. Predvsem pa bi morala ekonomska merila zagotoviti, da bi v manj razvitih območjih razvijali samo tiste gospodarske dejavnosti, za katere so obstajali pogoji, kot so surovinski in energetski viri, delovna sila itn. V skladu z ideološko naravnostjo je bila za nosilca hitrejšega gospodarskega razvoja predvidena industrija. V naslednjih dveh desetletjih je opisana zasnova večje gospodarske pomoči manj razvitim območjem v Sloveniji ostala skorajda nespremenjena. Po dolgoročni strategiji regionalnega razvoja, sprejeta je bila sredi osemdesetih, naj bi veljala še do konca 20. stoletja.

³⁰⁷ Prinčič, *Pospeševanje gospodarskega razvoja*, str. 116.

Zakon o ukrepih za pospeševanje razvoja manj razvitih območij v SR Sloveniji je skupščina sprejela februarja leta 1971, skrb za hitrejši razvoj manj razvitih območij pa je naložil občinam, delovnim organizacijam, poslovnim bankam in regionalnim centrom. Republiške organe je obvezal, da pospešujejo razvoj z gradnjo infrastrukturnih objektov, ugodno obrestno mero za investicijske kredite, sofinanciranjem razvojnih programov in z ukrepi za pospeševanje kmetijstva. Za usklajeno delovanje republiških in lokalnih organov je zakon predvidel ustanovitev posebne komisije za pospeševanje razvoja manj razvitih območij SR Slovenije.

Zasnovno, ki jo je prinesel zakon iz februarja 1971, je bilo treba v naslednjih letih večkrat prilagoditi spremembam družbenopolitičnega sistema in drugačni razporeditvi prednostnih nalog v srednjeročnih načrtih. Decembra 1975 je republiška skupščina sprejela zakon o pospeševanju skladnejšega regionalnega razvoja v SR Sloveniji. Ta predpis je za gibalno hitrejšega gospodarstvenega napredovanja predvidel t. i. samoupravno združevanje dela in sredstev oziroma tesnejše proizvodno in poslovno sodelovanje delovnih organizacij z razvitega in manj razvitega območja.

Ta sistem je do leta 1980 prinesel dobre rezultate. Gospodarski zastoj in poglobljajoča gospodarska kriza pa sta že leta 1981 zahtevala preureditev razvojnih ciljev in omejitev vseh vrst porabe. Do leta 1985 so manj razvita območja v Sloveniji precej zaostala za načrtovanimi cilji, zlasti na najpomembnejših področjih, to je pospeševanju gospodarske rasti in ravni investicij. V zadnjem srednjeročnem obdobju so ti kraji še počasneje ubirali korak za »glavnino«. V teh letih se je teritorialni obseg manj razvitih območij v Sloveniji zmanjšal na pet. Izpadla je občina Lendava, ki pa je bila uvrščena med manj razvita obmejna območja, skupaj s še nekaterimi krajevnimi skupnostmi v občinah Murska Sobota, Gornja Radgona, Maribor Pesnica, Radlje ob Dravi in Mozirje. Položaj prehodnega obdobja so si zagotovila manj razvita geografska območja Brkinov in Bloške planote in obmejne krajevne skupnosti v občinah Tolmin, Dravograd, Maribor Ruše, Maribor Rotovž, del obmejnega območja v občini Radlje ob Dravi

ter nekaj krajevnih skupnosti v občinah Ljubljana in Lendava.

Prizadevanja politike za skladnejši regionalni razvoj so pripeljala do določenih rezultatov. Videti je bilo, da je slovenski način spodbujanja razvoja manj razvitih deloval bolje od jugoslovanskega. Tako je denimo dvanajst občin, ki so imele po letu 1970 vsaj v enem srednjeročnem obdobju status manj razvitega območja in so v povprečju dosegle manj kot 40 odstotkov družbenega proizvoda na prebivalca Slovenije, leta 1980 doseglo v povprečju že 48 odstotkov slovenskega povprečja, v obdobju 1986–1990 pa so te občine že prese-gale 60 odstotkov slovenskega povprečja. Zmanjšalo se je tudi njihovo zaostajanje za slovenskim povprečjem pri številu zaposlenih v skupnem prebivalstvu. V tem obdobju so se najhitreje razvijale spodnjeposavska, notranjsko-kraška, dolenjska in koroška regija, najpo-

Tabela 41: Gibanje družbenega proizvoda na prebivalca v slovenskih občinah 1975–1990 (v din)

Občina	1975	1980	1985	1990
Celje	64.044	180.902	1.245.488	115.100
Jesenice	73.512	159.591	1.267.320	55.000
Kočevje	43.288	131.260	879.320	64.500
Koper	55.242	149.682	1.168.639	102.200
Kranj	56.629	163.974	1.325.902	97.900
LJ-Bežigrad	79.276	213.754	1.468.713	133.600
LJ-Center	184.604	468.380	3.158.952	287.800
LJ-Moste	64.050	157.446	1.080.652	108.300
LJ-Šiška	58.638	163.944	1.399.268	103.900
LJ-Vič	32.681	76.879	505.600	58.800
Ljubljana skupaj	83.850	216.081	1.522.637	138.480
Maribor	51.867	140.770	987.563	93.800
Murska Sobota	21.755	74.070	544.189	59.400
Nova Gorica	55.707	145.059	976.022	103.000
Novo mesto	48.611	143.405	1.110.166	100.000
Postojna	46.251	125.851	860.399	81.800
Slovenj Gradec	29.391	98.919	666.388	72.000
Trbovlje	61.846	169.811	1.205.800	95.400
Videm-Krško	47.811	123.979	1.548.439	103.500
Slovenija	53.375	101.666	957.227	82.600

časneje pa osrednjeslovenska, zasavska in podravska regija.

Prizadevanja za skladen regionalni razvoj je poleg industrije vključeval še razvoj bančnih in znanstvenih ustanov, šolskih in bolnišničnih zmogljivosti.

Šibki člani narodnogospodarske organiziranosti

Konec osemdesetih let preteklega stoletja sta bila najšibkejša člena slovenske narodnogospodarske organiziranosti gospodarska infrastruktura in malo gospodarstvo. Slovenija je bila deficitarna na vseh področjih energetike, gradnja sodobnih cestnih povezav se je komaj dobro začela, železniško omrežje in PTT sta še močno zaostajala za razvitim svetom. Za razvoj drobnega gospodarstva je bilo še posebej značilno, da so se razprave o hitrejšem napredovanju te panoge vedno pospešile v času težav in stagnacije, ko pa je prišlo do oživljenja, so hitro zastale. Tudi pri razvoju trgovine in turizma se Slovenija ni mogla pohvaliti z večjimi uspehi. Trgovina ni bila sposobna ponuditi storitev, izbire in cen, kot so jih trgovine v sosednjih državah, v tehničnem pogledu pa je zaostajala petnajst do dvajset let za trgovino razvitega sveta. Slovenski turizem je kazal podobo dvojnosti. Nekateri turistični centri niso prav nič ali zelo malo zaostajali za tujo turistično ponudbo, v drugih krajih pa turizem še shodil ni. Kmetijstvu je republiška ekonomska politika namenjala precej pozornosti, zato je obseg kmetijske pridelave in prireje ter izvoza kmetijskih proizvodov v glavnem naraščal. Kljub temu pa je bila stopnja samooskrbe s hrano še vedno zelo nizka, zlasti z živili poljedelskega izvora, saj je bila le 45-odstotna. Podobno nizka je bila stopnja intenzivnosti poljedelsko-travniške proizvodnje, saj je bila slovenija po doseženih pridelkih med zadnjimi v evropi. Razlog za tako stanje na vseh navedenih gospodarskih področjih, ki so zaostajala za

razvojem v razvitih državah in tudi niso zadovoljila domačih potreb, so v osemdesetih letih pripisali preveliki pristojnosti zveznih teles in nedelovanju trga. Spoznaje, da bi bilo treba enostransko gospodarsko strukturo nadgraditi s hitrejšim razvojem drugih sektorjev, v naši republiki ni docela prodrlo, zato se je nadaljeval vzorec prevladujoče ekstenzivne rasti namesto intenzivne.³⁰⁸ V osemdesetih letih pa zaradi gospodarske krize ta obrat ni bil več izvedljiv.

Naslednji šibki člen slovenskega gospodarstva je bila njegova tehnološka zaostalost za naj sodobnejšimi trendi, zaradi katere ni moglo tekMOVATI z razvitim svetom. Zaradi neizpolnjenih modernizacijskih načrtov v letih 1966 do 1970 in zapostavljanja posodabljanja gospodarstva po letu 1970 je bil delež zastarelih osnovnih sredstev in iztrošene opreme zelo velik. V osemdesetih letih je četrtnina slovenskih podjetij delala z opremo, ki je bila v povprečju že 96 odstotkov odpisana. Zaradi premajhne akumulacije in nezadostnega obvladanja prostorskih in ekonomskih vidikov investiranja je naložbena dejavnost vse bolj zaostajala za potrebami. Slovenska politika in gospodarstvo sta se zavedela nujnosti tehnološke posodobitve in z njo povezanega prehoda v postindustrijsko družbo, a v travmatičnih osemdesetih letih, ko sta razpadali državna in družbena ureditev, je bilo treba dati prednost gospodarskemu preživetju.

Med ostalimi šibkimi točkami je treba na tem mestu izpostaviti relativno majhne naravne danosti oziroma bogastvo, ki je v Sloveniji omejeno na gozd, vodotoke, pašnike, travnike in poljedelske površine. Rudnih bogastev Slovenija ni imela veliko. V celotni jugoslovanski produkciji premoga in lignita je bil v letu 1986 delež Slovenije le 8,9 odstotka, nafte komaj slab odstotek ter dobra petina svinčeve in cinkove rude. Imela je tudi rudo živega srebra, ki pa je po letu 1990 ni nameravala izkoriščati. Pomembno odkritje je predstavljalo odkritje uranove rude v Brehovici na Žirovskem vrhu, kjer je bil odprt tudi rudnik. Med naravnimi bogastvi velja omeniti še bogate vire mineralne in termalne vode ter vse vrste kamna – gradbenega in okrasnega, razne vrste peska in gline.

³⁰⁸ Lazarevič, Sočasnosti, str. 397.

Gospodarska infrastruktura

Gospodarsko infrastrukturo sestavljajo energetika, promet in PTT. Ekonomska politika jih je tudi obravnavala v tem vrstnem redu. Njihov narodnogospodarski pomen je z leti naraščal, kot je tudi potreba po njihovem hitrejšem razvoju. Pri tem pa je imela republika zvezane roke in je bila povsem odvisna od zveznih organov, ki so potrjevali investicijske projekte in zanje zagotavljali domače in tuje kredite.

Zasnova povojne centralizirane državne gospodarske politike je postavila hitrejši razvoj energetike med prioritete naloge. Med njimi je bila največje pozornosti in zato tudi razvoja deležna panoga I 11, to je elektrogospodarstvo. Tako je bila skoraj do sredine šestdesetih let za energetska gospodarstvo Slovenije značilna aktivna energetska bilanca. Količina proizvedene elektrike se je v dvanajstih letih potrojila, proizvodnja premoga se je podvojila, zato je njuna proizvodnja presegala domačo potrošnjo v tolikšnem obsegu, da so presežki, ki so jih zagotavljali ostalim republikam, pokrivali energijo, ki jo je Slovenija dobivala od tam. Kljub temu pa so Slovenijo v tem času glede energetske virov vse bolj uvrščali med zaostale republike. Strokovnjaki so začeli opozarjati na vedno večje nesorazmerje med proizvodnjo in porabo energije, zaradi česar bo Slovenija pri normalni rasti porabe električne energije postala ob hidrološko srednjih letih do leta 1972 ponovno pasivna in bo morala vedno več električne energije nabavljati od zunaj, in to kljub predvideni gradnji novih objektov. Zavod za

gospodarsko planiranje SRS in republiški sekretariat za industrijo sta pripravila študiji, v katerih sta utemljevala nujnost nadaljnje razširitve energetske podlage, proizvodnje in porabe v Sloveniji in ugotavljala, da zaradi slabega položaja plačilne bilance v bližnji prihodnosti ne bo mogoče računati na večjo spremembo strukture energetskih virov v korist nafte in plina, kot se je to dogajalo v razvitih državah. V takih razmerah je razširitev mogoča le s povečanjem proizvodnje hidro- in termoenenergije. Slednja, na kateri je bil tudi poudarek, saj naj bi se delež termoelektrarn pri proizvodnji električne energije s tedanjih 27 odstotkov povečal na 45 odstotkov, je bila pogojena z večjim izkopom premoga in povečanjem predelave velenjskega lignita v daljinski plin.³⁰⁹

Energetsko krizo v sedemdesetih letih je Slovenija dočakala nepripravljena, zato je bila do razpada države deficitarna pri vseh energetskih virih. Možnosti za izboljšanje energetskih razmer so bile zaradi gospodarske krize in premajhne akumulativnosti gospodarstva zelo omejene. Leta 1975 je bilo v Sloveniji izdelanih več analiz. Vse so ugotavljale, da ji na energetskem področju še ni uspelo rešiti najbolj žgočih strukturnih problemov. Zaradi pomanjkanja sredstev je gradnja proizvodnih in prenosnih objektov zaostajala za načrti. Tudi gospodarjenje z energijo se ni izboljšalo. Rezerve primarne energije, ki so znašale 6,6 odstotka vseh rezerv v državi, se niso povečale, zato je bilo treba v letu 1975 uvoziti 44 odstotkov potrebne primarne energije. Primerjava s preteklimi leti je pokazala slabo obvladane spremembe v strukturi porabe in proizvodnje energije, neustrezno cenovno politiko in tudi premalo učinkovit sistem financiranja. Delež porabljene energije v industriji se je sicer zmanjševal, kljub temu pa je bil še precej večji kot v večini razvitih držav.

V drugi polovici sedemdesetih let je bil energetiki namenjen največji kos investicijske pogače. Poleg tega so bili leta 1977 sprejeti ukrepi za racionalno pridobivanje, pretvarjanje, transport in porabo energije, kakor

³⁰⁹ ARS, AS 1128, fasc. 97, Zabeležka o delovnem sestanku odbora za industrijo in promet, ki je obravnaval problematiko razvoja energetike v SR Sloveniji, 28. 12. 1964.

tudi za intenzivnejše raziskovanje nahajališč premoga in vodnih virov.

Vsa ta prizadevanja pa niso prinesla pričakovanih rezultatov, saj se je stanje v slovenskem energetskem gospodarstvu še najprej slabšalo. Do leta 1979 se je energetska odvisnost povečala z načrtovane 51,6-odstotne na 58-odstotno odvisnost. Po strokovnih ocenah so na to najmočneje vplivali upočasnitev raziskav nahajališč energetskih virov, prehitra rast porabe primarne energije, nezadostni ukrepi za bolj smotrno porabo energije in preusmerjanje na večjo porabo domačih virov ter še posebno nerešeno vprašanje reprodukcijske sposobnosti panoge in njenih podjetij. V letih 1976 do 1979 večji del energetskih dejavnosti ni pokrival stroškov enostavne reprodukcije oziroma tekoče proizvodnje. Porast cen energetskih virov pa je močno načel konkurenčno sposobnost intenzivnih porabnikov električne energije, kot so bila podjetja črne in barvaste metalurgije, cementna industrija, del kemične industrije.³¹⁰

Gospodarska kriza je zahtevala nov razmislek o načinu reševanja energetske oskrbe v državi in še posebej v republiki, ki je z ustavo leta 1974 dobila več »odgovornosti« pri urejanju elektroenergetskega gospodarstva in premogovništva. Stališča, ki so jih oblikovali v Sloveniji leta 1980, so poudarila troje. Prvič, da bo treba bolj upoštevati odvisnost stopnje rasti proizvodnje vseh energetskih virov od stopnje rasti možne porabe te energije in nameniti večjo skrb varčevanju zlasti uvožene energije. Drugič, da na dohodkovnem področju v naslednjem srednjeročnem obdobju ne bi smeli več nadaljevati z negativnimi trendi, temveč napraviti kakovosten zasuk. To je predpostavljalo bolj realne cene energentov in zagotovitev večjega združevanja sredstev za gradnjo novih elektrarn in električnega omrežja. Pri tem je republiški svet za energetiko SR Slovenije nasprotoval prizadevanjem, da bi se to združevanje uredilo z obveznim dogovorom na ravni federacije, ampak je vztrajal, da se mora odločanje o tem prepustiti dogovorom med posameznimi republikami. Tretji poudarek v sprejetih stali-

³¹⁰ ARS, AS 1264, šk. 66, Ocena stanja v energetskem gospodarstvu 1976–1980, junij 1979.

ših je bil v tem, da se daje prevelik pomen programu razvoja konvencionalnih energetskih virov, zapostavlja pa jedrski program.³¹¹

Tako kot v celotnem gospodarstvu so se morali tudi v energetiki v prvi polovici osemdesetih let sprijazniti z vedno bolj zaostrenimi razmerami. Zaradi stabilizacijskih ukrepov (zamrznitev cen) in z njimi povezanega velikega zmanjšanja razpoložljivih finančnih sredstev, visoke stopnje inflacije, težav pri zagotavljanju deviz za uvoz opreme, pomanjkanja domačih materialov in opreme, visokih obrestnih mer in majhne kreditne sposobnosti dobaviteljev je prišlo do zastoja na področju investicij, do vedno večjih težav s tekočo likvidnostjo in pri oskrbi z energijo. Energetska podjetja so se povzpela čisto na vrh seznama največjih izgubarjev.

Analize, ki so bile napravljene leta 1985, so pokazale, da je bila v Sloveniji razpoložljiva primarna energija za 0,3 odstotka manjša kot leta 1984. Za 4,1 odstotka se je zmanjšala energetska odvisnost. Poraba skupne izkoriščene energije se je dvignila za 1 odstotek, pri čemer pa je bilo zaskrbljujoče, da se je v večjem obsegu kot dotlej nadaljevalo »prestrukturiranje porabe« v korist elektrike.³¹²

Sredi osemdesetih let je bila Slovenija deficitarna na vseh področjih energetike. Iz lastnih energetskih virov je pokrivala komaj 45 odstotkov potreb po primarni energiji. V tem času so se problemi proizvodnje in porabe energije, s katerimi se je naša republika soočala v sedemdesetih letih, še zaostрили. Med najbolj perečimi so bili onesnaženost, nerazčiščeni pravno-politični problemi, pomanjkanje kontinuitete pri graditvi energetskih objektov, premalo varčevanja³¹³ in vedno manjša akumulativna sposobnost gospodarstva. Zamisli o racionalnejši porabi energije in pospešeni gradnji novih zmogljivosti so se že leta 1986 pokazale za neuresničljive. Denarja za večje naložbe ni bilo več mogoče zbrati, cene elektrike so bile prenizke, tako da niso pokrivale niti

³¹¹ ARS, AS 1266, šk. 2, Mnenja in predlogi k nekaterim temeljnim vprašanjem nadaljnega razvoja energetike v naši državi, 1. 7. 1980.

³¹² ARS, AS 1264, šk. 280, Poročilo o izvajanju energetske bilance v SR Sloveniji za leto 1985.

³¹³ ARP, Zapisnik seje predsedstva SR Slovenije, 11. 3. 1987.

stroškov enostavne reprodukcije, so pa dajale potuho energetske potratnosti. Tretja zavora je bilo razpadanje notnega jugoslovanskega energetskega sistema na devet vedno bolj neodvisnih in zaprtih podsistemov.

Leta 1987 se je z nezaupnico razvojnemu načrtu energetike ter zavrnitvijo strategije dolgoročnega razvoja energetike Jugoslavije v Sloveniji začel pripravljati prostor za uveljavitev nove, bolj narodnogospodarsko usmerjene energetske politike. Na problemski konferenci, ki jo je aprila pripravilo vodstvo slovenske SZDL, so bili odločni, da je treba končati razvojno politiko nenehnega pospeševanja proizvodnje premoga in elektrike, ker ne daje pravih rezultatov. Glavnega krivca za slabo stanje panoge so videli v prizadevanjih jugoslovanskih načrtovalcev, ki so pri izboru meril razvoja v energetiki trmasto vztrajali na rasti energetske porabe, namesto da bi, tako kot v razvitih državah, postalo merilo razvoja zmanjšanje porabe energije na enoto proizvoda. Zaradi take politike je industrija, ki je ustvarila le tretjino družbenega proizvoda, lahko porabila več kot polovico vse razpoložljive energije. In namesto da bi po prvem naftnem šoku presekali z energetske razsipnostjo in umazanimi tehnologijami, so še naprej, nedovzetni za opozorila, vztrajali pri ekstenzivnem razvoju energetike in zagotavljali gradnjo vedno novih energetske zmogljivosti. »Če bomo še naprej tako veliko vlagali v energetiko,« so opozarjali strokovnjaki, »bo zmanjkalo sredstev za razvoj drugih področij.« V zaključku so med tremi variantami razvoja energetike podprli mehko ali ničelno varianto, ki je predvidevala, da bodo po letu 1995 v Sloveniji prenehali s povečevanjem energetske porabe ob hkratnem povečanju družbenega proizvoda.³¹⁴

Nove projekcije proizvodnje in porabe energije, ki so bile izdelane leta 1988, so pokazale, da so zaloge energetske virov, zlasti premoga in uranovega oksida, v Sloveniji vse manjše,³¹⁵ zato bo treba popraviti usmeritev iz dolgoročnih planov. Sprejeti je bilo treba novo strate-

³¹⁴ GV, 17. 4. 1987, Konec idealov o tonah in megavatih, str. 8.

³¹⁵ Raziskave so pokazale, da bo v Sloveniji po 30 letih zmanjkalo rjavega premoga in da bodo zaloge uranovega oksida v Žirovskem vrhu zadostovale za 20-letno obratovanje jedrske elektrarne. – GV, 7. 8. 1987, Z ognjem moramo varčevati, str. 9.

gijo razvoja energetike, ki bo zagotovila bolj zanesljivo oskrbo s kvalitetno energijo ob optimalno najcenejši proizvodnji in nabavi energije ter še bolj smotrni porabi energije in hitrejšem preusmerjanju gospodarstva v proizvodnjo z manjšo končno porabo energije na enoto družbenega proizvoda. Nova usmeritev je predpostavljala spremembo dinamike in strukture graditve energetskih objektov, zmanjševanje obremenjenosti okolja z izgradnjo čistilnih naprav, uporabo ekološko sprejemljivih goriv in spremembo strukture porabe energije v prid kakovostnejših goriv. Predvidela je, da bodo energetski primanjkljaj pokrivali z nakupi in sovlaganji v drugih republikah, in to po ekonomskih kriterijih, in da bodo zanesljivost oskrbe z energijo povečali s povezovanjem v jugoslovanske in mednarodne energetske sisteme.

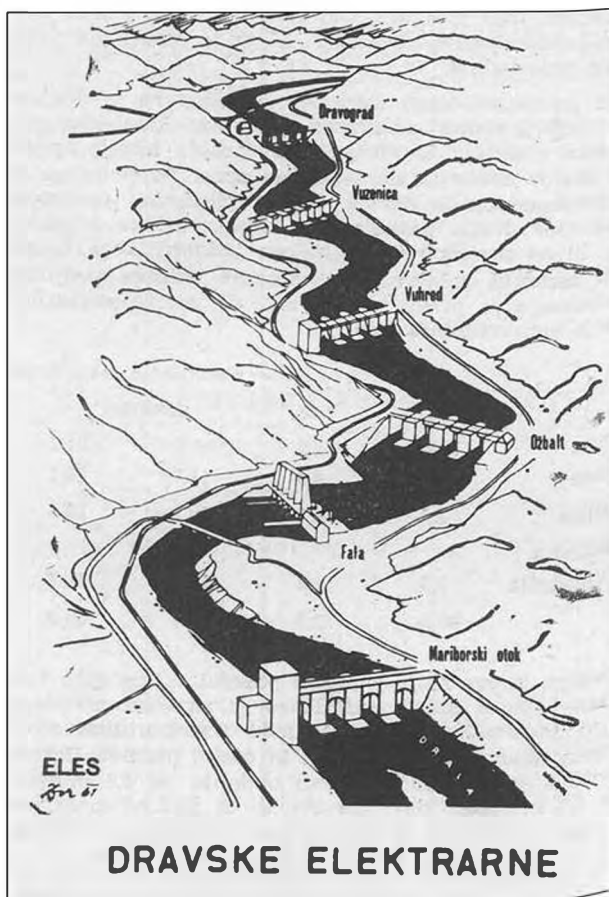
Naslednje leto je slovenska politika skupaj z energetskim gospodarstvom nadaljevala snovanje novih temeljev dolgoročnega razvoja energetike v letih 1986–2000. Pri tem je še posebno pozornost namenila uvajanju tržnih odnosov, kar je na eni strani predpostavljalo uveljavitev ekonomsko bolj ustreznih cen energentov ter večjo povezanost z drugimi energetskimi gospodarstvi v Evropi, kar naj bi zagotovilo postopno izločanje stroškovno predragih, energetske intenzivnih in za okolje škodljivih proizvajalcev energije, ter tudi povečanje zanesljive in kakovostne oskrbe. Naslednja dva pomembna cilja dolgoročne energetske politike v Sloveniji sta postala raznovrstnost investicij v smislu projektov s kombinirano proizvodnjo električne in toplotne energije ter nova organiziranost energetskega gospodarstva.³¹⁶ Energetska politika Demosove vlade, ki je bila predstavljena v razvojnem planu za leto 1991, je predpostavljala prevlado tržnosti in podjetniških odnosov ter uveljavitev investicijske politike, ki bo »koncipirana le na osnovi narodnogospodarskih koristi«.³¹⁷

Do leta 1950 je proizvodnja električne energije strmo naraščala. V petdesetih letih so elektrarne povečale fizični obseg proizvodnje skoraj za trikrat. V letih 1961 do 1964 je proizvodnja stagnirala, nato pa ponovno na-

³¹⁶ GV, 13. 10. 1989, »Evropa 92« in energetika v Sloveniji, str. 27.

³¹⁷ ARS, AS 1279, šk. 56, Plan razvojne politike, 25. 1. 1991.

raščala. Do leta 1980 se je proizvodnja slovenskih elektrarn povečala za 8,5-krat, njihova instalirana moč pa za 8,7-krat.³¹⁸ Hitreje je naraščala proizvodnja v termoelektrarnah, ki je leta 1983 dosegla 74 odstotkov celotne proizvodnje. Proizvodnja električne energije na prebivalca SR Slovenije, ki je leta 1951 znašala 672,1 KWh, se je do leta 1983 povečala skoraj osemkrat, saj je znašala že 5348,3 KWh na prebivalca.

Dravske elektrarne, 1962
(Družbeni in gospodarski razvoj SR Slovenije, str. 71)

³¹⁸ Razvoj elektroenergetike, str. 184.

*Tabela 42: Proizvodnja električne energije 1979–1984
(v MWh)³¹⁹*

	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Hidroelektrarne	3.440.441	3.230.150	2.922.988	3.014.325	2.647.358	2.997.473
Termoelektrarne	3.346.454	3.857.277	4.464.244	4.574.980	4.918.652	4.485.673
JE Krško	0	0	123.365	1.177.348	1.850.811	2.099.673
Skupaj	6.786.895	7.087.427	7.510.597	8.766.653	9.416.821	9.583.047

Leta 1985 je bil obseg proizvodnje električne energije zaradi remonta, suše in težav pri dobavi električne energije iz bih za 4,9 odstotka nižji kot v preteklem letu. Nato so do leta 1989 elektrarne izpolnjevale proizvodni plan. Leta 1989 je proizvodnja električne energije skupaj znašala okoli 12.570 milijonov kwh.

Po drugi svetovni vojni so bile potrebe po električni energiji vsako leto večje, zato domača proizvodnja ni mogla pokrivati vseh potreb. Do leta 1959 se je poraba elektrike v Sloveniji povečala za 3,3-krat, se konec petdesetih let nekoliko umirila in nato v letih 1961–1964 ponovno naraščala. Leta 1964 je morala Slovenija že 5 odstotkov potreb po električni energiji kriti z dobavami od zunaj. Poleg tega pa je bilo treba v industriji in široki porabi zmanjšati porabo za pol milijarde kwh. Do leta 1980 se rast porabe električne energije ni ustavila, saj je v primerjavi z letom 1960 narasla za 7,4-krat. Skupna poraba električnega toka na prebivalca je v tem letu dosegla 4290 kwh (v SFRJ je bila 2290, ZRN 5472 kwh). Delež električne energije v celotni porabi energije v SRS se je s 17,1 odstotka, kolikor je znašal leta 1975, povzpел na 19,7 odstotka. Največji porabniki so bili »posebni« odjemalci, med katerimi so bili Tovarna glinice in aluminija Kidričevo, Tovarna dušika Ruše, železarne v Štorah, Ravnah in na Jesenicah. Njihova poraba je v sedemdesetih letih dosegla okoli 30 % skupne porabe električne energije, od katere je največ, 15 odstotkov, odpadlo na tovarno v kidričevem. Poraba električne energije v Sloveniji se je z 8.351.978 Mwh, kolikor je znašala leta 1981,

³¹⁹ ARS, AS 1264, sk. 287, Pregled proizvodnje, nabave in prodaje električne energije v Sloveniji v letu 1984, marec 1985.

do leta 1984 dvignila na 10.235.542 MWh.³²⁰ Ta trend se do leta 1990 ni ustavil.

Po končanju obnovitvenih del je postala prednostna naloga nove oblasti ugotavljanje premogovnih zalog. Z geološkimi študijami in raziskavami so se v letih 1956 do 1960 dotlej znane zaloge rjavega premoga povečale za 34 odstotkov, lignita pa za 16 odstotkov.

Tabela 43: Geološke zaloge premoga v Sloveniji leta 1960 (v 1000 tonah)³²¹

	Ugotovljene zaloge	Verjetne zaloge	Domnevne zaloge	Skupaj
Črni premog	2.710	1.782	3.900	8.392
Rjavi premog	70.472	45.090	107.716	223.278
Lignit	628.638	56.079	24.812	709.529

Skoraj do konca šestdesetih let je proizvodnja v slovenskih premogovnikih naraščala, s tem pa tudi problemi. Najbolj je primanjkovalo železniških vagonov za transport in deviz za nadomestitev zastarele in dotrajane opreme in strojev.

Tabela 44: Proizvodnja trdih goriv 1950–1968 (v 1000 ton)³²²

Proizvodnja	1950	1960	1968
Skupaj	2826	4888	5604
Črni premog	7	40	11
Rjavi premog	2313	2646	2531
Lignit	506	2202	3062

V letih 1966 do 1976 je začelo kurilno olje vse bolj nadomeščati premog, zato se je obseg proizvodnje v premogovnikih močno zmanjšal. Najprej se je z manjšim povpraševanjem soočil rudnik v Velenju, kjer se je proizvodnja s 3,4 milijone ton leta 1966 v naslednjem letu

³²⁰ Prav tam.

³²¹ ARS, 223, šk. 557, Material za perspektivni plan LRS za obdobje 1961–1965, 1. 12. 1960.

³²² ARS, AS 1279, s. 56, Električna energija.

zmanjšala na 2,8 milijona ton, kar je povzročilo veliko odpuščanje rudarjev. Pri rudnikih rjavega premoga se je krizno obdobje začelo v sedemdesetih letih, se potem z nezadržnim tempom nadaljevalo in izkop je drsel pod raven domačih potreb. Do leta 1988 je proizvodnja lignita za 4 odstotke zaostajala za planirano količino, proizvodnja rjavega premoga pa za 14 odstotkov.³²³ Tudi leta 1990 so premogovniki obratovali z znižanim obsegom.

V desetletju po koncu druge svetovne vojne so bili glavni odjemalci premoga, večinoma lignita in drobnih vrst, termoelektrarne in druga industrijska podjetja, ki so skupaj porabila 56 odstotkov nakopanega premoga. Drugi največji porabnik so bile železnice, ki so dobile 23 odstotkov nakopanega premoga. Za široko porabo je ostalo 6 odstotkov premoga, ki je v tem času predstavljal drugi pomemben vir za toplotno ogrevanje. Že v petdesetih letih je poraba premoga naraščala, kot je tudi njegov delež v energetske bilanci Slovenije. Nezadostna ponudba premoga je postajala vedno večji problem, tako za potrebe industrije kot široke porabe. V šestdesetih letih se je zaradi večjih potreb termoelektrarn pomanjkanje premoga še zaostrojilo. V letih 1968 do 1972 pa se je poraba premoga tako znižala, da so v republiki lahko iz lastnih virov krili potrebe po lignitu in rjavem premogu. Po prvi naftni krizi se je poraba premoga za široko porabo in za največje elektroenergetske objekte hitro povečala. Pritisk na debelejše vrste rjavega premoga je tako porasel, da potreb niso mogli pokriti iz domačih virov. Povpraševanje po drobnih vrstah premoga, ki so ga kopali predvsem v Zasavju, pa je vztrajno padalo. V osemdesetih letih se ta trend ni spremenil. Poraba lignita je bila vsako leto nekoliko višja, potrebe po rjavem premogu pa so bile vse manjše.

Geografski položaj daje Sloveniji pomembno tranzitno vlogo. V povojnem obdobju so se na njenem ozemlju poleg železniškega in cestnega razvili še pomorski, zračni in luški promet. Vzdrževanje, obnavljanje, modernizacija in povečevanje prometnih sredstev niso potekali usklajeno in niso sledili razvoju industrije, temveč je po-

³²³ ARS, AS 1165, šk. 1487, Analiza izvajanja srednjeročnih planov energetike v obdobju 1986–1988.

dročje prometa vseskozi zaostajalo. Mreža železnic, cest in PTT zvez je bila relativno gosta, povezovala je skoraj vse proizvodne centre in večja mesta, potekala je tudi v neposredni bližini naravnih bogastev in turistično najbolj obiskanih krajev. Po količini opravljenih storitev je promet v glavnem pokrival naraščajoče potrebe, ni pa še zadostil zahtevam po hitrosti, enakomernosti, točnosti, varnosti, in racionalnosti. Blagovni promet, ki je bil najbolj razvit, se je najhitreje razvijal po cestah, udeležba železnice, ki je bila dolgo vrsto let skoraj monopolist v teh storitvah, je vztrajno padala. Še posebno velik razvojni korak je bil dosežen v pomorskem prometu.

Tabela 45: Udeležba posameznih transportnih zvrsti v blagovnih prevozih 1960–1975 (v 1000 ton)³²⁴

	1960	1965	1970	1975
Železnica	15.797	17.233	20.587	19.229
Cestni	14.189	29.931	41.715	70.867
Pomorski	822	979	1.944	1.848
Zračni	0,1	0,3	0,9	5
Skupaj	30.808	48.143	64.247	91.949

Dolgoročni plan SRS za leta 1986–2000 in družbeni plan SRS za leta 1986–1990 sta predvidela posodabljanje železniškega omrežja in hitrejši razvoj telefonije in telekomunikacij. Pri cestni mreži sta izpostavila potrebo po večji prometni varnosti, po višji kakovosti prometa in večje upoštevanje ekoloških zahtev. Leta 1988 se je število prepeljanih potnikov v vseh prometnih dejavnostih še naprej zmanjševalo, kot se je tudi skupna količina prepeljanega blaga. Kljub temu sta se prihodek in dohodek povečala, povečale pa so se tudi obveznosti in izgube. Z izjemo pomorskega in luškega prometa ter prekladalne in špedicijske dejavnosti so ostale prometne panoge poslovale na meji rentabilnosti. Realno rast prihodka so ustvarile le v mednarodnem prometu. Delitvena razmerja v panogi so se nekoliko izboljšala v korist večje akumulacije, kljub temu pa, kot je ugot-

³²⁴ ARS, AS 223, šk. 4277, Zapisnik 74. seje Izvršnega sveta SRS, 3. 6. 1976, Osnutek družbenega plana SR Slovenije 1976–1980.

vljala analiza, »razpoložljiva sredstva niso zagotavljala optimalnega delovanja prometnega sistema«. ³²⁵ Spomladi leta 1988 je izvršni odbor strokovnega združenja prometa in zvez Slovenije začel razpravo o vključevanju Slovenije v liberalizacijo blagovnih tokov, ki se bo leta 1992 začela v evropski skupnosti in v okviru EFTA. Stališče izvršnega odbora je bilo, da je treba pohiteti s posodobitvijo cestne in železniške infrastrukture ter stopiti v stik s predstavniki direkcije za transport pri evropski skupnosti, da se blagovni tokovi ne bi začeli izogibati Slovenije.

V petdesetih letih je bilo v Sloveniji 1290 km železniških prog, od katerih jih je bilo 1222 km zgrajenih pred letom 1914. V tem desetletju je železnica še bila glavni nosilec transportnih storitev in prevoza blaga. Zaradi zastarele opreme in neustrezne tarifne politike pa tudi naglega razvoja cestnega in pomorskega prometa je železnica vse bolj izgubljala konkurenčno sposobnost, zato se je delež njenega prevoza hitro zmanjševal. Izhod iz težav je bila modernizacija železnic, ki se je začela konec petdesetih let z elektrifikacijo odseka Postojna–Logatec v dolžini 25,6 km. Do konca leta 1959 so se končala dela na odseku Logatec–Verd, s čimer se je dolžina elektrificiranih prog povečala na 35 km. V naslednjih letih se je elektrifikacija nadaljevala s pospešeno hitrostjo: leta 1962 je bila dokončana elektrifikacija proge na odseku od Postojne do Ljubljane, leta 1964 od Ljubljane do Jesenic, leta 1967 od Zaloga do Zidanega Mosta, leta 1968 od Zidanega Mosta do Rimskih Toplic, leta 1969 od Zidanega Mosta do Dobove, leta 1971 od Rimskih Toplic do Celja, leta 1973 od Celja do Poljčan, leta 1974 od Poljčan do Maribora, leta 1975 od Divače do Kopra in leta 1977 od Maribora do Špilj. Od skupaj 1058 km železniških prog jih je bilo do osamosvojitve elektrificiranih 491 km.

Poleg elektrifikacije so pričeli posodabljati prevozna sredstva, rekonstruirati magistralne proge in graditi sodobne telekomunikacijske naprave. Država je posodabljanju železniškega prometa namenila znatna sredstva,

³²⁵ ARS, AS 1165, šk. 1001, Analiza poslovanja panog prometa in zvez v obdobju januar–december 1988, marec 1989.

zato rezultat ni izostal. Leta 1965 je bil uveden kombinirani železniško-cestni dostavni prevoz, leta 1970 pa je bil zgrajen prvi kontejnerski terminal v Ljubljani. Leta 1975 so bile iz Francije uvožene sodobne električne lokomotive, aprila 1978 pa je parna lokomotiva opravila zadnjo vožnjo iz Ljubljane v Postojno, s čimer se je končalo obdobje parne vleke v sloveniji.

V času energetske krize so se potniki in tovor ponovno vrnili na železnico. Srednjeročni plan SRS za leta 1976–1980 je postavil za eno od prioritet hitrejši razvoj železniškega prometa. Pri obravnavi njegovega osnutka so člani republiškega izvršnega sveta ugotovili, da je železniško omrežje sicer »prostorsko dobro porazdeljeno«, da pa so zmogljivosti posameznih prog in tudi stanje varnostnih naprav na njih povsem nezadovoljivi. V razpravi so poudarili, da je treba železnico »usposobiti za hrbtenico prometnega sistema in jo tako pravilno vključiti v integralno verigo transportnih storitev«. ³²⁶ Do leta 1979 so bile naložbe namenjene povečanju obsega prevoza potnikov in blaga, uvajanju kontejnerskega in drugih sodobnih oblik železniškega prevoza, večji izkoriščenosti prometnih sredstev, povečanju hitrosti komercialnih vlakov in njihovi večji zasedenosti ter uvajanju novih prometnih linij. V tem času se je obseg prevoza precej povečal, ne pa tudi izkoriščenost prometnih sredstev. Tudi uvedba odprtega (hucke-pack) prometa ni dala pričakovanih rezultatov, ker so mu druge republike odtegnile podporo. Zato pa je leta 1978 postala železnica bogatejša za sistem daljinskega krmiljenja prometa. Med novimi železniškimi potniškimi programi sta bili obnovljeni linija Kamnik–Ljubljana in Maribor–Ljubljana, na kateri je začel voziti hitri »zeleni vlak«. Do začetka gospodarske krize železnici ni uspelo povsem nadomestiti zastarele in povečati premajhne zmogljivosti, zato tudi ni mogla do konca izrabiti svojih prednosti. V zaostrenih razmerah so cene železniških storitev rasle počasneje kot v nekaterih drugih panogah, zato niso pokrivale niti stroškov tekoče proizvodnje. Denarja za posodobitev ni bilo več. Edini vir so bili mednarodni

³²⁶ ARS, AS 223, šk. 4277, Zapisnik 74. seje Izvršnega sveta SRS, 3. 6. 1976, Osnupek družbenega plana SR Slovenije 1976–1980.

kreditu. Tako je v osemdesetih letih Železniškemu gospodarstvu Ljubljana uspelo uvoziti le nekaj novih dizelskih električnih in hidravličnih lokomotiv in obnoviti goriško progo od Jesenic do Nove Gorice.

Leto 1985 je minilo v znamenju spopada dveh konceptov hitrejšega razvoja železniškega gospodarstva v državi. Prvi je bil centralističen pristop, katerega zagovorniki so menili, da je največja ovira za hitrejši razvoj železniškega gospodarstva njegova prevelika razdrobljenost. Izhod so videli v uvedbi skupnega prihodka, iz katerega bi organ na zvezni ravni pokrival potrebe posameznih podjetij na republiški ravni. Na drugi strani so bili zagovorniki ravno nasprotnih vizij, to je prožnejše, tržnemu gospodarstvu prilagojene organiziranosti železniškega gospodarstva. Med slednjimi je bilo tudi Železniško gospodarstvo Ljubljana. V tem slovenskem podjetju, ki ga je vodil Jože Slokar, so zagovarjali stališče, da železnica ne sme biti več cokla gospodarskega razvoja in ne sme biti prilagojena zgolj masovnim prevozom. Slokar je v enem od svojih intervjujev pojasnjeval, da so se »v zadnjem desetletju razmere na transportnem trgu spremenile. Velike mase blaga so se razbile v veliko število manjših enot, ki zahtevajo hitro in kakovostno premeščanje. Enake so zahteve potnikov. Vse napredne države so železnico razbremenile avreole transportnega monopolista in hrbtenice prevoza. Železnico so prilagodile novim zahtevam in ji na transportnem trgu dale svobodo organiziranja in oblikovanja cen na podlagi tržnih zakonitosti. V Jugoslaviji pa se mora železnica podrežati raznim paritetam, enotnim ključem, enakim cenam, ki jih določa centralna država.«³²⁷ To stališče je imelo vso podporo republiškega izvršnega sveta, ki je že pred letom 1985 od zveznega izvršnega sveta večkrat zahteval sprejem ekonomskih ukrepov, ki bodo omogočili, da se vzpostavi ekonomska spodbuda in prisila, zaradi katere bo vsak udeleženec v prometu nosil stroške, ki jih s svojim delovanjem povzroča, in da se blago prerazporedi v tiste prometne veje, v katere po narodnogospodarskih merilih tudi sodi. Pri »iskanju svojega kosa kruha« na takem transportnem trgu pa bi moral imeti vsak prevo-

³²⁷ Delo, 30. 5. 1987, Ali nova ustava usmerja železnico na državni tir?, str. 19.

znik polno svobodo poslovnega ukrepanja, tako da se o cenah dogovarja s partnerjem in ne z državo.

Železniško gospodarstvo Ljubljana je leta 1986 stopilo na pot nove poslovne politike. Z velikimi uporabniki je začelo na ekonomski podlagi sklepati dolgoročne pogodbe o poslovnem sodelovanju. S tem premikom se finančni položaj podjetja ni izboljšal, saj je sistem administrativnega določanja in zadrževanja cen v železniškem prometu na zvezni ravni ostal nespremenjen. V letih 1986 in 1987 ter tudi v prvi polovici leta 1988 je podjetje ustvarilo veliko izgubo. Rešitev iz kritičnega položaja je prinesla povečana republiška prispevna stopnja za povračilo za del stroškov enostavne reprodukcije. Poleg tega so železničarji tudi sami ustvarili večji prihodek. Poslovno leto 1988 je obravnavano železniško podjetje zaključilo brez izgub. Veljalo je za podjetje z najvišjo kakovostjo storitev v železniškem prometu v državi.³²⁸ Na glavnih progah so poleg običajnih vlakov vozili tudi hitri in udobni »zeleni vlaki«, s končnimi postajami v Gradcu, Beogradu, Pulju, Kopru, ter »modri encijan« do Mün-

*Brigadirji pri delu na odseku avtoceste Zagreb – Ljubljana
nekje med Trebnjim in Brežicami, 1958
(Foto Edi Šelhaus, MNZS)*

³²⁸ ARS, AS 223, š.k. 5611, Slovenija – gospodarski razvoj in perspektive, 3. 3. 1988.

chna. Leta 1989 je Železniško gospodarstvo Ljubljana lahko uresničilo le tretjino načrtovanih naložb; prihodki so se tako zmanjšali, da niso pokrili vseh najnujnejših stroškov tekočega poslovanja.

V prvem desetletju po vojni so v cestno mrežo vlagali več kot v druge veje prometa. Med zahtevnejšimi naložbami sta bili gradnja avtoceste Ljubljana–Zagreb, ceste do Kopra in čiščenje ljubeljskega predora. Leta 1957 je skupna dolžina javnih cest znašala 18.086 km.

Strokovnjaki so takrat ocenili, da je zmogljivost slovenskih cest zadostna, kot je tudi dobro razvejana mreža regionalnih in lokalnih cest z razvitim javnim prometom. Kot neustrezno pa so ocenili kakovost cest, saj je bilo 84 odstotkov od skupne dolžine cestnega omrežja preozkih, 70 odstotkov se jih je križalo z železnico, 19 odstotkov jih je imelo premajhne krivine, 8 odstotkov prekoračen naklon vzpona, 222 mostov pa ni bilo več primernih za prevoz.

V naslednjih dvajsetih letih se je obseg javnega cestnega prometa, tako glede števila potnikov kot količine blaga, zelo povečal. Težki tovornjaki so uničevali ceste, medtem ko so takšne prevoze v marsikateri evropski državi že prepovedali. Propustnost na slovenskih cestah še ni ustrezala zahtevam sodobnega in varnejšega prometa. S posameznimi naložbami jim je uspelo omiliti le ozka grla v nekaterih večjih mestih. Na začetku sedemdesetih let se je začela gradnja sodobnih avtocestnih povezav v smeri vzhod–zahod, ki je kasneje dobila ime Slovenika. Odsek Vrhnika–Postojna je bil končan novembra 1972. Do konca desetletja sta bila zgrajena 55 km dolga štiripasovna avtocesta od Kozarij do Razdrtega ter 50 km dolg dvopasovni odsek od Arje vasi do Hoč. Potem pa je prišlo do zastoja. Do začetka 90. let so bila razpoložljiva investicijska sredstva v glavnem namenjena gradnji ljubljanske obvoznice in delu avtocestne smeri Ilirika, to je avtocestne povezave sever–jug. Strokovnjaki so takrat izračunali, da Slovenija pri gradnji sodobnih prometnic zaostaja za razvitimi zahodnoevropskimi državami za okoli 20 let.

Leta 1986 je bilo v Sloveniji vseh kategoriziranih cest 14.033 km. Od tega je bilo 150 km avtocest, 1082 km magistralnih cest, 3697 km regionalnih in 9104 lo-

kalnih cest. Na vseh cestah je bilo 2672 objektov daljših od 5 metrov. Veliko cest in cestnih objektov je bilo v slabem stanju, ker za vzdrževanje že nekaj let ni bilo na voljo potrebnih sredstev. Nujno bi bilo treba obnoviti 175,4 km magistralnih in 488,4 km regionalnih cest.

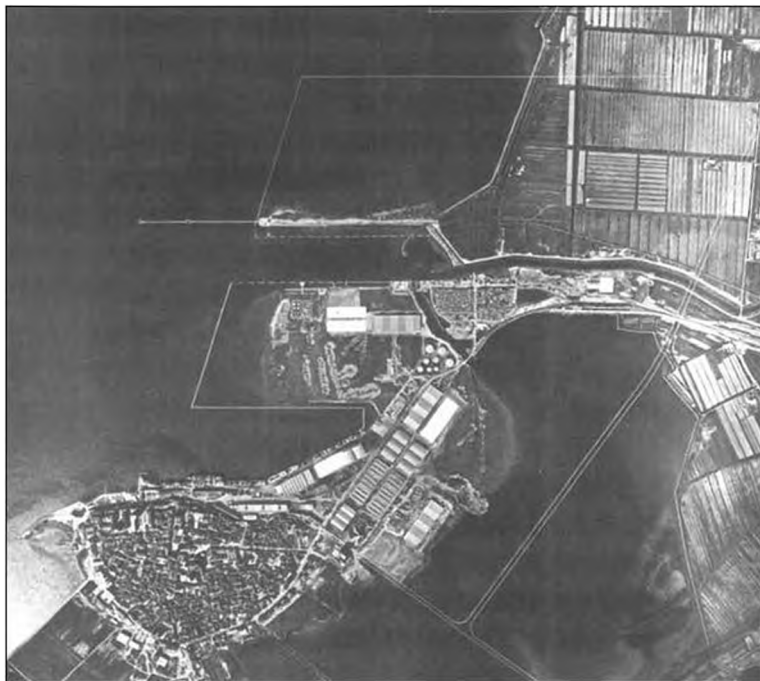
Leta 1989 je republiški izvršni svet naročil študijo, s katero je hotel preveriti finančne možnosti gradnje avtocestnega sistema v Sloveniji. Študija je kot najsprejemljivejšo rešitev predlagala ohranitev cestninskega sistema, v katerem se poraba zbranih sredstev cestnine usmerja v pokrivanje obratovalnih stroškov avtocestnega sistema ter v odplačevanje anuitet od kreditov, ki jih je v tem primeru mogoče najeti za njegovo izgradnjo. Izračun je pokazal, da bi s pobrano cestnino redno odplačevali kredite v višini 47 odstotkov investicijske vrednosti celotnega avtocestnega sistema, 53 odstotkov te vrednosti pa bi morali zagotoviti iz lastnih sredstev. Ta študija je še ugotovila, da bo Slovenija tudi v prihodnje pri graditvi avtocestnega križa odvisna od tujih kreditov. V tem letu je izvršni svet začel priprave za reorganizacijo cestnega gospodarstva in za spremembo zakonske ureditve gospodarjenja s cestami. Pripravil je predloge za gradnjo novih avtocestnih odsekov v skupni dolžini 82 km. Januarja 1990 so se začela pogajanja z evropsko investicijsko banko za najem posojila za gradnjo odseka osimskih cest, začele so se tudi priprave za gradnjo petih novih avtocestnih odsekov: Razdrto–Čebulovica, Razdrto–Podnanos, Sela–Vrtojba, Šentilj–Pesnica, Višnja Gora–Bič. Za nadaljevanje gradnje Phyrinske avtoceste na odseku Šentilj–Maribor–Zagreb pa slovenska politika ni kazala večjega zanimanja.

Pomorski promet, katerega nosilca sta bila trgovska mornarica in pristaniška (luška) dejavnost, so začeli v Sloveniji razvijati v petdesetih letih. Splošna plovba Piran je bila ustanovljena leta 1954. Po treh letih poslovanja je imela v svoji floti že 9 ladij za dolge in 12 ladij za obalne plovbe. Do leta 1975 je bila v precejšnji zamudi pri uresničevanju načrta izboljševanja strukture flote in njene posodobitve, saj je pomorske prevoze opravljalo le 20 prekooceanskih ladij s skupno nosilnostjo nad 250.000 ton. V letih 1978 in 1979 je slovenski ladjar kupil pet novih ladij in povečal obseg

prevoženega tovora za potrebe domačega gospodarstva. V jugoslovanski prekomorski zunanjetrgovinski menjavi in pri skupni količini prevoženega blaga pa je bil ta delež še vedno majhen. Leta 1980 je imelo pomorsko podjetje iz Pirana ladjevje z nosilnostjo 450.000 DWT. S pojavom gospodarske krize se je začel delež lastnih sredstev, ki jih je splošna plovba piran lahko namenila za akumulacijo, hitro zmanjševati, zato flote ni mogla obnavljati oziroma povečevati tako, kot je sprva načrtovala. Do leta 1987 je nosilnost svojega ladjevja povečala na 519.000 DWT; takrat je bila povprečna starost ladij 12,4 leta. Zaradi recesije pri prevozu tovorov se je leta 1985 znašla v težkem finančnem položaju. Rešila se je tako, da je zmanjšala delež domačega tovora za polovico in kar 90 odstotkov poslov opravila s prevozi med tujimi pristanišči. Leta 1988 je že bila devizno likvidna. S svojim poslovanjem je ustvarila 150 milijonov deviznega priliva, neto priliv pa je znašal 23,5 milijona, kar je toliko kot leta 1981, ki se je poslovno ocenjevalo kot najuspešnejše.³²⁹ Tudi leta 1989 je Splošna plovba Piran poslovala tako dobro kot v najboljših časih. Odločila se je za nakup še ene velike čezoceanke, s katero se je nosilnost njene flote povečala na 638.000 DWT.

Leta 1958 je bila v Luki Koper dograjena prva obala za pristajanje ladij dolge plovbe, s čimer je luka dobila mednarodni značaj. Investicijska dejavnost se po letu 1958 ni ustavila. Do 1962 je bila luka povezana z zaledjem le s cesto, v naslednjih petih letih se je razvil kombiniran cestno-železniški prevoz s pretovorom v Kozini, leta 1967 pa je luka dobila železniško povezavo. Do leta 1975 se je s približno dvema milijonoma ton prometa na leto razvila v drugo najpomembnejše jugoslovansko pristanišče. Leta 1979 je delovna organizacija Luka Koper zgradila sodoben kontejnerski terminal in do leta 1985 končala prvo fazo graditve terminala za razsuti tovor. Leta 1986 so pretovorili že štiri milijone ton blaga. Kljub protekcionistični politiki EGS, ki je v tem času že prizadela transportno prometne organizacije v Jugoslaviji, tako da je ves tovor preusmerila iz jugoslovanskih v italijanska, nato pa v severnoatlantska

³²⁹ Delo, 14. 3. 1989, Mornarji zdaj služijo devize, str. 3.

Luka Koper, 1974
(Petrinja, Gradnja luke Koper, str. 83)

pristanišča, je Luka Koper s svojo prosto carinsko cono, ugodno povezavo s svetom in prostorom za skladiščenje raznovrstnih tovorov ostala pomembna tranzitna luka v severnem Jadranu. Leta 1990 se je Demosova vlada soočila s vprašanjem, ali bo koprška luka ostala brez prometnega zaledja. Smeri gradnje novih prometnic v sosednjih državah in tudi na domačih tleh so vse bolj opozarjale, da se Slovenija ne zaveda dovolj svoje tranzitne vloge in da bodo nove ceste usmerjale turiste in blago bolj na Reko in v Trst.

Leta 1945 je bilo največje letališče v Sloveniji v Polju pri Ljubljani in je imelo travnato vzletno-pristajalno stezo. Državna letalska družba Jugoslovanski aerotransport je najprej vzpostavila letalsko progo iz Ljubljane do Zagreba in Beograda, nato pa še do Sarajeva. Leta 1956 je iz turističnih razlogov povezala Ljubljano z Re-

*Letališče Brnik, 1965
(Dvajset let graditve, str. 185)*

ko in Gradcem. Leta 1958 se je začela gradnja letališča Brnik. Podjetje Adria-aviopromet, ki je bilo ustanovljeno leta 1963, je kmalu vzpostavilo redne zveze s Frankfurtom, Zürichom, Amsterdamom, Münchnom, Londonom in vsemi večjimi letališči v Jugoslaviji. Letališče je v 25 letih zelo povečalo število prevoženih potnikov in blaga. Samo leta 1987 je šlo prek brniškega letališča 885.000 potnikov. Tolikšnemu prometu pa ni sledila širitev letaliških zmogljivosti. Zato je bilo pred razpotjem: ali ga povečati in posodobiti ali zapreti. Decembra 1988 so se odločili, da bodo povečali pristaniško zgradbo na sedanjí lokaciji, zgradili nov terminal za mednarodni promet, povečali ploščad in skladiščne prostore, zgradili novo garažo in hotel. Z graditvijo Terminala 2 se je v naslednjem letu začelo uresničevanje tega projekta. V sedemdesetih letih so v Sloveniji zgradili novo letališče v bližini Maribora in usposobili za letalski promet letališči v Portorožu in Slovenj Gradcu.

Področje PTT je kljub nespornemu napredku še desetletja močno zaostajalo za razvitim svetom, zlasti v razvoju telekomunikacij, pri gostoti mreže in propustnosti telekomunikacijskega omrežja. Do leta 1957 je

dolžina telegrafsko-telefonskih linij dosegla 7321 km, število telefonskih naročnikov pa je naraslo na 15.346 (Leta 1939 jih je bilo 4712). Večina uporabljene opreme je bila zastarela, le v nekaj mestih so montirali nove avtomatske telefonske centrale.³³⁰ Do leta 1978 so imeli večji imetniki sistema zvez v Sloveniji precej proste roke pri razvoju telefonije. V tem letu pa je bil sklenjen samoupravni sporazum o planiranju, izgradnji, eksploataciji in vzdrževanju skupnih telefonskih sistemov med vsemi večjimi imetniki sistema zvez v Sloveniji, s čimer je bilo doseženo enotno obravnavanje in usmerjanje te dejavnosti. Razvojni programi v osemdesetih letih so med prednostne naloge postavili hitrejši razvoj telekomunikacij. Bili so zelo ambiciozni, saj so poleg širitve lokalnih naročniških zmogljivosti predvidevali tudi modernizacijo magistralnih prenosnih komunikacijskih poti in zgraditev več digitalnih prenosnih sistemov za mednarodne povezave. Pri uresničevanju programov so imela PTT podjetja še največ uspeha pri povečevanju obsega telefonskega prometa, saj je naraščal povprečno 12 odstotkov na leto. Tako je s 368 tisoč impulzov v letu 1970 narasel na 4,2 milijona v letu 1985, število telefonskih naročnikov pa je naraslo z 52.650 leta 1970 na 286.481 leta 1985, število aparatov v uporabi pa s 103.936 na 452.150. Kljub takemu povečanju pa v Sloveniji še vedno ni bila dosežena evropska raven v številu telefonskih aparatov.³³¹ Leta 1990 je bilo v državi okoli 400.000 telefonskih priključkov.

Tudi pri razvoju informacijskih sistemov je Slovenija zelo zaostajala za razvitimi državami. Dosegla je stopnjo, ko je že obstajalo nekaj velikih distribucijskih računalniških sistemov, prek katerih se je začela uveljavljati distribucija obdelave podatkov. Konec osemdesetih let so se pristojne službe v republiški upravi do sodobne informatike obnašale tako, kot so se pred desetletji do avtomobilizma. Vedele so, da je za sodobni napredek neizogibna, niso pa imele niti moči niti znanja, da bi izbrale prave subjekte, ki bi tuje in domače znanje

³³⁰ ARS, AS 223, šk. 314, Predlog smernic za perspektivni razvoj prometa v LRS v razdobju 1957–1961, november 1957.

³³¹ ARS, AS 223, šk. 5611, Slovenija – gospodarski razvoj in perspektive, 3. 3. 1988.

kar najbolj uspešno pretvarjali v računalniško opremo po merah gospodarstva in javne uprave. Uvajanje sodobne računalniške tehnologije v delo državne uprave, ki se je začelo že v sedemdesetih letih, je bil neenakomeren, nepovezan in tudi finančno premalo podprt proces, saj so za nakup računalniške opreme in vzgojo kadrov namenili skromna sredstva. Posamezni republiški organi so z uvajanjem računalniške obdelave podatkov praviloma reševali le probleme, povezane z nalogami na svojih ožjih delovnih področjih, zelo malo pa so se ukvarjali z nalogami, ki so bile skupnega pomena za vso državno upravo. V prvi vrsti je to veljalo za vzpostavitev razvite podatkovne in tehnološke infrastrukture, ki sta podlaga za vzpostavitev povezanih, učinkovitih in predvsem racionalnih informacijskih sistemov. Slabo je bila razvita tudi informacijska uprava z drugimi informacijskimi službami. Tudi v tem primeru je bila informacijsko slabo razvita državna uprava zavora za hitrejši razvoj drugih področij. Čeprav so torej nekateri republiški organi dosegli za slovenske razmere visoko stopnjo informatizacije, je v celoti gledano državna uprava močno zaostajala za objektivnimi potrebami na vseh področjih modernizacije svojega dela.

Trgovina

Tudi pri trgovini se Slovenija ni mogla pohvaliti z večjimi uspehi. Razen kratkega obdobja je bila na obrobju družbenega interesa. Vseskozi je bila obremenjena s številnimi in visokimi prispevki in dajatvami, zato je spadala med gospodarska področja s šibko akumulacijo in majhno reprodukcijsko sposobnostjo.

Povojni razvoj trgovine je bil zelo neenakomeren. Sprva je skoraj dvajset let igrala vlogo nadležnega distributerja. Potem pa se je v šestdesetih letih modernizirala, povečala zmogljivosti in začela razvijati blagovne centre s samopostrežbami. Obseg blagovnega prometa in trgovinske dejavnosti se je najbolj povečal v letih 1965 do 1971. Z letom 1972 se je začelo obdobje razvojne stagnacije in poslabševanja ekonomskega položaja trgovine. V letih 1973–1977 je prišlo do popolnega zastoja v graditvi maloprodajnih zmogljivosti, zato je začelo primanjkovati prodajaln, zlasti v mestih in industrijskih središčih, in to v času, ko se je začela hitrejša graditev delavskih blokovskih naselij. Statistično je na eno prodajalno na drobno prišlo od 300 do 500 ljudi. Šele leta 1978 se je obseg vloženih investicijskih sredstev v trgovino povečal za 50 odstotkov. Sistem dogovornega gospodarstva je prisilil trgovino v poslovno sodelovanje z industrijo, jo davčno zelo obremenil in močno povečal administrativno-restriktiven pristop do njenega tekočega poslovanja. Začetek teh ukrepov je bila zamrznitev marž v absolutnem znesku na ravni 26. novembra 1971. Sledila je obdavčitev ustvarjene razlike v ceni in ustvarjenega do-

hodka v trgovini, uveden je bil od 20- do 50-odstotni depozit na predračunsko vrednost investicij v trgovini, omejeno je bilo kreditiranje potrošnikov, obrestna mera na kredite pa povečana. Večina teh ukrepov je bila predvidena kot začasen ukrep, ki pa je ostal v veljavi vsa naslednja leta. Sistem zamrznjenih marž v absolutnih zneskih je deloval z manjšimi prekinitvami do konca aprila 1984. Politika administrativnega oblikovanja cen in ustvarjanja razlike v ceni je bila eden glavnih razlogov nestabilnega stanja v trgovini. Zato se kljub dinamični rasti proizvodnje in povečanju blagovnega prometa preskrbljenost trga v primerjavi s preteklimi leti ni izboljšala. Pri preskrbi industrije s surovinami in reprodukcijskim materialom so imeli največje probleme v gumarski, kovinski in usnjarski industriji. Nekoliko boljša je bila preskrbljenost blaga široke porabe. Od domačih proizvodov je primanjkovalo cementa, od uvoženih pa različnih tehničnih izdelkov, modnih predmetov in južnega sadja ter kave. Boljša je bila oskrba prebivalstva z živilskimi proizvodi.³³²

*Samopostrežna trgovina v Ljubljani, 1965
(Dvajset let graditve, str. 169)*

³³² ARS, AS 223, šk. 5283, Informacija o ekonomskem položaju in o nekaterih razvojnih problemih OZD s področja trgovine, november 1978.

V prvi polovici osemdesetih let se reprodukcijska sposobnost trgovine ni izboljšala. Leta 1979, ko je prišlo do generalne zamrznitve cen, je bila ta stopnja za 29,1 odstotka nižja od stopnje v gospodarstvu, leta 1984 pa je bila nižja za 36,2 odstotka. V notranji trgovini je najslabše kazalo trgovini na drobno, znotraj te pa trgovini z živi- li in mešanim blagom. Na kreditnem področju so se leta 1984 možnosti za najetje kreditov še poslabšale. Trgo- vina je boljše rezultate dosegla le pri zunanjetrgovinski menjavi. Leta 1985 je bil sprejet nov zakon o cenah, ki je določal, da proizvodna podjetja za večino svojih proizvo- dov lahko prosto oblikujejo cene »po pogojih trga«. To- da zvezni izvršni svet je z odlokom o deležih za pokritje stroškov trgovine to možnost omejil le na majhno število proizvodov in tako omogočil nadaljevanje administrativ- nega urejanja cen. Rast prihodka v trgovini se je v tem letu še zmanjšala, zato si je morala štiri petine poslovnih sredstev zagotoviti z dragimi kratkoročnimi posojili.

Spomladi leta 1986 je republiški družbeni svet za ekonomsko politiko in gospodarski razvoj razpravljal o vzrokih za zastajanje trgovinske dejavnosti in o pripra- vi ukrepov za pospešitev izboljšanja delovanja panoge. Ugotovil je, da trgovina ne opravlja v celoti svoje naloge, saj je »bolj organizator prometne funkcije« kot pa »akti- ven« (marketinški) povezovalc proizvodnje in trga. To pa zato, ker je ekonomska politika trgovino, zlasti še na debelo, obravnavala preveč rigorozno. Med svoje ugo- tovitve je zapisal še, da imajo družbenopolitične sku- pnosti, zlasti občine, prevelik vpliv na njeno poslovanje, ker s tem zagotavljajo odvajanje dela dohodka trgovine za potrebe komunalne, stanovanjske in še druge gra- ditve v lokalnem okolju.³³³ Med oblikami pospeševanja trgovinske dejavnosti je izpostavil, da je treba izenačiti položaj trgovinskih organizacij z delovnimi organizacija- mi v proizvodnji in odpraviti omejitev pri ustanavljanju zasebnih trgovin, ki bi bile »zdrava konkurenca različ- nim monopolom«. Pred tem pa bi bilo treba »izoblikovati skupna stališča in poglede«.³³⁴

³³³ ARS, AS 1266, Zapisnik 25. seje Republiškega družbenega sveta za gospodarski razvoj in ekonomsko politiko, 19. 5. 1986.

³³⁴ Delo, 20. 5. 1986, Trgovina še ni enakopravna, str. 2.

Leta 1987 in 1988 je bila rast prometa v trgovini na drobno negativna. Temu primerno nižji sta bili stopnji rasti celotnega dohodka in porabljenih sredstev, hitreje kot v gospodarstvu pa so rasli materialni stroški in tudi ustvarjeni dohodek. Vrednost zalog se je povečala bolj, kot so se povečale cene.

Leta 1990 slovenska trgovina ni bila sposobna ponuditi storitev, izbire in cen, kot so jih trgovine v sosednjih državah. Tehnološko in tehnično je zaostajala petnajst do dvajset let za trgovino razvitega sveta. Njena komercialna politika je bila premalo podprta z raziskavami in marketinško usmerjenostjo in kronično ji je primanjkovalo lastnih obratnih sredstev, brez katerih se ne da učinkovito trgovati.

Kmetijstvo

V povojnem obdobju je slovensko kmetijstvo pod vplivom socialnih, proizvodnih in tržnih sprememb doživelo precejšnjo preobrazbo. Ta se je izražala v drugačni rabi zemljišč, spremenjenih zemljiških kategorijah in spremenjenem razmerju med njimi in končno v preoblikovanju agrarnih sistemov izkoriščanja tal. Kljub rasti fizičnega obsega kmetijske priraje in pridelave je bila v osemdesetih letih stopnja samooskrbe Slovenije s hrano še vedno nezadostna, saj je znašala nekaj več kot 80 odstotkov. Posebno nizke so bile leta 1985 samooskrba z živili poljedelskega izvora, ki je pokrila le 45 odstotkov vseh potreb, stopnja samooskrbe v družbeni živinorejski proizvodnji perutnine in prašičev ter stopnja intenzivnosti poljedelsko-travniške proizvodnje, ki je bila po doseženih pridelkih med zadnjimi v Evropi. Stopnja samooskrbe krme za živino je bila nekoliko višja, saj je dosegla 66,3 odstotka vseh potreb.

V povojnem obdobju so se površine kmetijskih pridelkov in kultur precej zmanjšale. Od leta 1953 do 1984 so se skrčile z 1,022.037 ha na 856.285 ha.³³⁵ V osemdesetih letih se je proces zmanjševanja pri obdelovalnih površinah ustavil, kar je bilo posledica uvajanja programa melioracij po letu 1981 in učinkov politike varstva kmetijskih zemljišč. V sestavi poljedelskih kmetijskih zemljišč je prišlo do precejšnjih sprememb. Orne površine so se do leta 1956 povečevale, po tem letu pa so se

³³⁵ Vrišer, Agrarni sistemi, str. 30.

stalno zmanjševale. Leta 1974 je bilo 266.000 ha njiv in travnikov, kar je bilo za 12 odstotkov manj kot leta 1956. V tem času se je zmanjševala površina, zasejana z žiti, na račun krmnih rastlin in vrtnin. Površine z žiti so se leta 1974 v primerjavi z letom 1946 zmanjšale za 17 odstotkov.

Tabela 46: Njivske površine po uporabnosti 1946–1974 (v odstotkih)³³⁶

Leto	Žita	Industrijske rastline	Vrtnine	Krmilne rastline	Drevesnice	Neobdelane površine
1946	56,2	1,1	18,9	21,3	0,9	1,6
1956	54,9	1,5	23,1	18,8	1,4	0,3
1965	49,3	1,4	21,4	25,4	1,2	1,3
1974	50,8	1,4	19,8	25,3	1,1	1,6

Od leta 1970 do 1987 se je delež ekstenzivnih krmnih rastlin v njivskem kolobarju povečal in dosegel 27-odstotni delež, površina pašnikov pa se je zmanjševala v korist gozdov in deloma travnikov. Leta 1985 je bilo 250.000 ha njiv, 342.000 ha travnikov, 226.000 ha pašnikov, 36.000 ha sadovnjakov in 21.000 ha vinogradov.³³⁷ V drugi polovici osemdesetih let se je nadaljevalo zmanjševanje površine s krušnimi žiti, krompirjem in travniki v korist povečevanja površin s krmnimi in industrijskimi kulturami. Žitni sistemi so se skrčili na pomurje. Na gorenjskih ravninah, v osrednjem delu Dolenjske, na Dravskem in Ptujskem polju se je uveljavil okopaninski sistem. Površine vinogradov so se zmanjšale. Slovenija je bila z 0,13 ha njivskih površin na prebivalca med deželami v Evropi, ki so jih imele najmanj.

Kmetijska proizvodnja je šele deset let po vojni dosegla predvojno raven. Potem je v letih 1956–1961 rasla s povprečno 4,8-odstotno stopnjo na leto. Tudi v naslednjih letih je vseskozi rasla, vendar z nižjo letno stopnjo. V sedemdesetih letih se je fizični obseg kmetijske priraje

³³⁶ Slovenija 1945–1975, str. 111.

³³⁷ ARS, AS 1589/ III, šk. 846, Pregled pomembnih podatkov kmetijstva v SRS in SFRJ, 8. 10. 1986.

in pridelave gibal med 2,3 in 2,9 odstotka,³³⁸ medtem ko se je v letih 1976 in 1980, ko so bile razmere gospodarjenja zelo ugodne, gibal okoli 4 odstotkov. V letih 1981–1985 je bil enoodstoten,³³⁹ v letih 1986–1989 pa povprečno 2,9-odstoten.³⁴⁰ Proizvodnja v posameznih panogah kmetijstva se je razvijala različno. Za rastlinsko proizvodnjo so bila značilna večja nihanja, ki so bila odvisna od vremenskih razmer, medtem ko se je živinoreja razvijala hitreje in bolj enakomerno. Do leta 1974 se je delež živinorejske proizvodnje, ki je leta 1955 znašal eno petino, povečal na skoraj tri četrtine. Do leta 1985 pa je prišlo do stagnacije živinorejske, močnega nazadovanja sadjarske in vinogradniške proizvodnje ter povečanja obsega poljedelske proizvodnje, tako da so se razlike v pridelavi med živinorejo in rastlinsko proizvodnjo znova zmanjšale.

Tabela 47: Proizvodnja pomembnejših kmetijskih pridelkov v SRS leta 1985 (v 1000 ton)³⁴¹

Proizvod	Skupna proizvodnja	Proizvodnja za trg
Pšenica	142	60
Koruza	320	65
Sladkorna pesa	181	181
Goveje meso	50	37
Svinjsko meso	48	32
Perutninsko meso	69	67
Mleko (v milijon litrov)	646	353

Tabela 48: Pridelava pšenice, koruze, sladkorne pese in krompirja v SRS 1981–1986 (v tonah na hektar)³⁴²

Leto	Pšenica	Koruza	Sladkorna pesa	Krompir
1981	25,4	43,9	370	151
1984	37,5	46	429	129
1986	33,1	48,8	359	143

³³⁸ ARS, AS 1233, šk. 129, Dolgoročni program živinorejske proizvodnje, 25. 6. 1984.

³³⁹ ARS, AS 1279, šk. 56, Plan razvojne politike Slovenije, 25. 10. 1990.

³⁴⁰ Prav tam.

³⁴¹ ARS, AS 1589/ III, šk. 846, Pregled pomembnih podatkov kmetijstva v SRS in SFRJ, 8. 10. 1986.

³⁴² ARS, AS 1233, šk. 155, Program pospeševanja proizvodnje hrane v letu 1988, december 1987.

V drugi polovici osemdesetih let se je kriza živinorejske proizvodnje nadaljevala, število glav goveje živine v hlevih se je zmanjševalo. Nekoliko se je povečala le prireja svinjine, rast odkupljenih količin mleka je bila počasnejša kot v letih 1983–1985.

V lastniški strukturi je imel zasebni sektor prevladujoč delež, kar pa za razvoj tega gospodarskega področja ni bilo dobro izhodišče, tako zaradi padajočega deleža zasebnega sektorja v družbenem proizvodni kot tudi zaradi prevelike razdrobljenosti zemljišč. Skupna površina v zasebnih rokah se je do osamosvojitve nekoliko zmanjšala. Leta 1974 je bilo v zasebni lasti 805.000 ha oziroma 86 odstotkov vseh kmetijskih površin, leta 1988 pa 83 odstotkov vseh kmetijskih površin oziroma 88 odstotkov vseh obdelovalnih površin oziroma 88 odstotkov vseh govedi in 60 odstotkov prašičev. Razdrobljena in drobno posestna zemljiška struktura, ki sta jo spremljali slaba tehnična opremljenost in neugodna starostna sestava kmečkega prebivalstva, sta bili med razlogi za nerazvito poljedelstvo. Začelo se je z agrarno reformo leta 1946, ki je močno povečala število manjših kmečkih gospodarstev s povprečno 6,8 ha zemljišč, od tega 4 ha kmetijskih. Povprečna velikost kmetije se je od leta 1969, ko je znašala 6,4 ha skupne zemlje z goz-

*Farma Ihan, 1962
(Družbeni in gospodarski razvoj SR Slovenije, str. 49)*

dom, do leta 1981 znižala na 5,5 ha. Leta 1969 je bilo v Sloveniji še 45 odstotkov čistih kmetij, leta 1981 pa le še 11 odstotkov.³⁴³ Leta 1985 je bilo v Sloveniji 192.090 kmečkih gospodarstev, od tega jih je 129.703 imelo v lasti več kot en hektar zemljišča, čistih kmetij je bilo 21.675.³⁴⁴ Vzporedno s povečevanjem števila nosilcev katastrskega dohodka se je povečalo število zavezanec, ki so bili iz odmernih tehničnih razlogov oproščeni davka iz kmetijske dejavnosti. Zasebni kmetijski sektor se je začel hitreje razvijati po letu 1975, ko se je povečalo število usmerjenih kmetij in so se izboljšale razmere za najemanje kreditov. Ta proces je bil omejen na ravninske kraje. V hribovitem svetu, ki je zajemal 31,6 odstotka vse kmetijske zemlje in 17,6 odstotka vseh kmečkih prebivalcev, pa negativnih trendov niso mogli ustaviti.³⁴⁵

Družbeni sektor ni izpolnil pričakovanih gospodarskih načrtovalcev, da bo izboljšal oskrbo trga s kmetijskimi proizvodi in povečal izvoz teh proizvodov. Obseg družbenega sektorja je počasi naraščal. Površina družbenih ekonomij in družbenih kmetijskih posestev se je s 40.000 ha ob koncu petdesetih let do leta 1965 več kot podvojila. Leta 1974 je bilo v družbeni lasti oziroma pod upravljanjem 127 kmetijskih organizacij, med katerimi je bilo 53 kmetijskih zadrug, 14 odstotkov kmetijskih površin. Šele leta 1986 je partijsko vodstvo sklenilo, da družbenih posestev ne bodo več povečevali, ampak jih bodo le še tehnološko posodabljali. Leta 1989 so druž-

³⁴³ Po popisu prebivalstva iz leta 1981 je bil delež čistih in mešanih kmetij v skupnem številu gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom 39,3 %, delež nekmečkih pa 60,7 %. Povprečna velikost kmetije z gozdom je bila 5,5 ha in se je v primerjavi z letom 1960 zmanjšala za 1,2 ha. Znotraj kmečkih gospodarstev je po številu prevladovala kategorija do 2 ha s 44,5 %, ki je imela 5,8 ha vseh kmetijskih zemljišč. Nad 10 ha velikih kmetij je bilo 16,4 % in so imele v lasti skupno 57,6 % vseh zemljišč. V primerjavi z letom 1969 sta se povečala število in delež površin pri kategoriji do 2 ha, delež vseh ostalih pa se je zmanjšal. Medtem ko v Evropi skoraj ni bilo več dežele z manjšo povprečno velikostjo kmetije od 10 ha, se je v Sloveniji že tako majhna povprečna velikost še zmanjševala. Slovenija je imela 35 arav obdelovalnih površin na prebivalca in le 13,7 ara njih. Neugodna je bila tudi parcelna sestava, saj je znašala povprečna velikost parcele 36,8 ara. – ARS, AS 223, šk. 5682, Uresničevanje planskih ciljev na področju kmetijstva, 3. 6. 1988.

³⁴⁴ ARS, AS 1589/ III, šk. 846, Pregled pomembnih podatkov kmetijstva v SRS in SFRJ, 8. 10. 1986.

³⁴⁵ ARS, AS 223, šk. 5681, Stanje, razvojne tendence in ukrepi za pospeševanje razvoja hribovskega kmetijstva, 15. 4. 1983.

vena kmetijska posestva imela skupaj 51.000 ha zemljišč, največje med njimi je obsegalo 201 ha.³⁴⁶

Gospodarska politika v letih 1945 do 1990 kmetijstvu ni bila naklonjena, saj mu je več jemala, kot pa dajala. Prvo povojno desetletje je bilo čas izrazitega zastojanja kmetijstva zaradi prelivanja dohodka iz kmetijstva v industrijo, obvezne oddaje, visokih davkov in skromnih investicij, ki so znašale le 6,5 odstotka vseh gospodarskih investicij. Do leta 1961 se je odnos gospodarske politike do kmetijstva izboljšal. Večje so bili investicije (seveda v družbeni sektor) in regresii, povečale so se tudi cene kmetijskih pridelkov. Sledilo je obdobje ponovnega zastoja kmetijske proizvodnje v letih 1962 do 1968, v katerem so se naložbe v kmetijstvo občutno zmanjšale, cene pridelkov pa povečale. Težave je povzročila protekcionistična zaščita članic evropske skupnosti svojega kmetijstva pred uvozom. S pojavom gospodarske krize se je položaj v kmetijstvu znova poslabšal. Zaostrjene gospodarske razmere so nanj vplivale bolj kot na ostale dejavnosti. V letih 1981–1983 so se najbolj odražale pri zmanjšanju naložb, slabših pogojih kreditiranja, težavah pri zagotavljanju deviz.³⁴⁷ V naslednjih letih, ko se je ekonomičnost gospodarjenja te panoge hitro slabšala, sta ga še posebno prizadela neustrezen tečaj dinarja in zadrževanje rasti cen kmetijskih pridelkov. Ob koncu leta 1985, ko je bil dohodek na zaposlenega v kmetijstvu skoraj za 15 odstotkov, akumulacija pa kar za 50 odstotkov nižja kot v ostalem gospodarstvu in so se izgube družbenih kmetijskih organizacij povečale za 192 odstotkov,³⁴⁸ je bilo kmetijstvo vedno bolj odvisno od posojil. Leta 1986 so kmetje trdili, da še nikoli po vojni niso bili v tako težkem položaju. Po splošnem prepričanju je večji del težav in nihanj v ponudbi izhajal iz togega administrativnega določanja cen.

³⁴⁶ Delo, 15. 3. 1989, Samoupravni socializem je v kmetijstvu tudi kaj dosegel, str. 3.

³⁴⁷ ARS, AS 223, šk. 5681, Poročilo o uresničevanju razvoja kmetijstva in živilske industrije v obdobju 1981–1984 z usmeritvami za naslednje srednjeročno obdobje, 7. 2. 1984.

³⁴⁸ Delo, 4. 1. 1986, Kmetijstvo, kakršno imamo, ne more pospeševati razvoja, lahko pa prispeva k boljšemu gospodarjenju, str. 4.

Leta 1987 je CK KPS sprejel dolgoročno strategijo razvoja slovenskega kmetijstva, ki je predvidevala sprejem nove republiške zakonodaje na področju kmetijstva (urejanja kmetijskih zemljišč, dedovanja kmetij, obdavčenja kmetov itn.) ter sprejem številnih ukrepov ekonomske politike, usmerjenih v pospeševanje proizvodnje hrane, povečanje dohodka panoge in izenačitev položaja kmeta s položajem delavca. Predlagatelji so poudarili, da jo bo mogoče uresničevati le v spremenjenem ekonomskem sistemu in v novi ekonomski politiki, ki bo morala obravnavati kmetijstvo kot enakovredno gospodarsko dejavnost, v kateri morajo delovati ekonomske zakonitosti.³⁴⁹ Nasprotno od pričakovanj se je leta 1988 s pospeševanjem tržnih odnosov razvojna in strukturna kriza v kmetijstvu še poglobila. Pri surovinah, delovnih sredstvih in še na nekaterih drugih področjih, ki so bila povezana s pridelavo in prirejo, so uvajali ekonomske cene, medtem ko so cene kmetijskih pridelkov, ki so jih določali na zvezni ravni, ostale oziroma so bile zadržane na nižji ravni. Ker take cene kmetijskih izdelkov niso pokrivale proizvodnih stroškov, so postale razmere za gospodarjenje skorajda nevzdržne.

Na začetku leta 1990 je bila strokovni javnosti predstavljena študija dr. Marka Kranjca. Njene temeljne ugotovitve so bile, da je bila v preteklosti stopnja intervencije v slovensko kmetijstvo »marsikdaj« enaka ali celo višja kot v razvitem svetu, da pa je kljub znatnim naložbam v kmetijstvo republika še vedno odvisna od nakupa hrane izven republike in državnih meja. Avtor je videl največji problem slovenskega kmetijstva v njegovi ekonomsko neučinkoviti pridelavi.³⁵⁰

³⁴⁹ ARS, AS 223, šk. 5679, Stališča Izvršnega sveta SR Slovenije, 5. 4. 1988.

³⁵⁰ GV, 9. 2. 1990, Konec sedmih suhih let, str. 4–5.

Turizem in gostinstvo

Do leta 1974 se je domači turizem razvijal neenakomerno, saj je v posameznih obdobjih stagniral ali celo nazadoval. Na to so vplivale številne okoliščine, kot so bile intervencije družbe, spremembe miselnosti prebivalstva glede izkoriščanja letnih dopustov in prostega časa in seveda gibanje realnih osebnih dohodkov. V letu 1974 so turistične zmogljivosti sprejele 4,5-krat več domačih gostov kot leta 1948.³⁵¹ Tuji turizem se je do leta 1974 razvijal hitreje in enakomerneje kot domači. Tretjina nočitev tujih gostov je bila v morskih, ena tretjina pa v gorskih nočitvenih zmogljivostih. V letih 1976–1980 je prišlo do relativnega zaostajanja v turističnem prometu, v deviznem prilivu in še posebej v graditvi prenočitvenih zmogljivosti. Še leta 1960 je bila Slovenija v prenočitvenih zmogljivostih države udeležena z 12,9 odstotka, leta 1979 pa le še s 7,2 odstotka. Naraščal pa je odstotek domačih gostov in njihovih nočitev.³⁵²

Leta 1980 je slovensko turistično gospodarstvo razpolagalo z 72.000 ležišči, od tega je bilo 32.000 komercialnih in 40.000 dopolnilnih. V tem letu so zabeležili 2.377.583 gostov, od katerih je bilo 869.037 tujih. Skupaj je bilo 8.376.000 prenočitev, devizni priliv pa je znašal 1,5 milijarde din oziroma 78,9 milijona do-

³⁵¹ Slovenija 1945–1974, str. 141.

³⁵² V letih 1970, 1975 in 1979 je bil odstotek domačih gostov 54,6, 61,9 in 67,7. Odstotki prenočitev domačih gostov v navedenih letih pa so bili: 52,3, 59,8 in 66,4. – ARS, AS 223, sk. 5085, Koncept opredelitve turizma v dogovoru o temeljih družbenega plana SRS 1981–1985 in Družbenem planu SR Slovenije 1981–1985.

Piran, 1965

(Družbeni in gospodarski razvoj SR Slovenije, str. 195)

larjev.³⁵³ V naslednjih letih je gospodarska kriza upočasnila program izgradnje 13.000 novih ležišč, saj so ga do leta 1985 uresničili le okoli 60-odstotno. Leta 1985, ki je veljalo za rekordno leto, je slovenske turistične kraje obiskalo 2.752.990 gostov, od katerih jih je 1.055.829 prišlo iz tujine.³⁵⁴ V drugi polovici osemdesetih let je zbledel dolgoleten nepopustljiv ideološki odnos do hitrejšega razvoja zasebnega dela turizma in ostalega drobnega gospodarstva. Kot so ugotovili na seji predsedstva SRS junija 1987, za njegov hitrejši razvoj ni več niti ideoloških niti drugačnih ovir, saj je prav hitrejši razvoj tega sektorja pogoj za hitrejši izhod iz krize. Teža-

³⁵³ ARS, AS 223, š.k. 5085, Koncept opredelitve turizma v dogovoru o temeljih družbenega plana SRS 1981–1985 in Družbenem planu SR Slovenije 1981–1985.

³⁵⁴ ARS, AS 1165, š.k. 2019, Informacija o rezultatih turističnega prometa v letu 1986.

va je bila ta, da so se v tem času systemske razmere za napredovanje turističnega gospodarstva hitro slabšale, kot se je zmanjševala tudi kupna moč prebivalstva. Zato je bil pesimizem slovenskih turističnih delavcev upravičen. Začelo se je že leta 1985 s spremembami deviznega zakona, ki so obravnavano področje oropale še zadnje »tančice« devizne privlačnosti, saj so zmanjšale delež deviz, s katerimi so lahko razpolagale turistične delovne organizacije. Leta 1986 so se poslovni rezultati v turizmu poslabšali, od vseh delovnih organizacij tega področja jih je dobro poslovalo le 6 odstotkov. Vse ostale pa so imele težave s previsoko zadolženostjo, s pomanjkanjem sredstev za reklame in trajnih virov za dokončanje že začelih naložb. Število gostov je bilo za štiri odstotke večje kot v preteklem letu, število tujih gostov pa je ostalo nespremenjeno, in to kljub povečanju cen turističnih storitev.³⁵⁵

Leta 1987 je bil dosežen neto učinek na enoto proizvoda oz. storitve v turističnih delovnih organizacijah desetkrat večji kot pri delovnih organizacijah v drugih gospodarskih področjih. Kljub temu pa so to leto ocenili kot leto slabih poslovnih rezultatov. Temeljni cilj razvojne resolucije, to je povečanje akumulacije v doseženem dohodku, namreč ni bil dosežen. Tega leta so imeli manj nočitev, tako domačih kot tujih. Povečale so se le v zdraviliščih. Razmerje med domačimi in tujimi gosti se ni spremenilo, tudi število ležišč v hotelski in zasebni ponudbi se ni povečalo.³⁵⁶

Zaradi devetodstotnega izpada domačih gostov je bilo leta 1988 skupno število gostov za tri odstotke manjše kot v preteklem letu. Tuji gosti, med katerimi so po številu prevladovali Nemci, Angleži in Italijani, so povečali število nočitev v turističnih krajih ob obali, planinskih postojankah in v Ljubljani. Poslovni rezultat je

³⁵⁵ Leta 1986 so zabeležili 2.821.396 gostov. Razmerje med domačimi in tujimi gosti je bilo 60,2 % : 39,8 %. Povprečna doba bivanja se je povečala za tri odstotke, nastanitvene zmogljivosti so bile izrabljene 52 %.

³⁵⁶ Leta 1987 je celotni prihodek delovnih organizacij iz turizma dosegel 1,8 % celotnih prihodkov slovenskega gospodarstva. Delež prihodkov na tujih trgih se je povečal s 36 % na 40 %, v turističnem posredovanju pa z 62 % na 64 %. V turistični ponudbi je bilo 89.664 ležišč, od tega je bilo 92 % stalnih. – ARS, AS 1165, šk. 2020, Informacija o poslovnih rezultatih OZD gostinstva in turizma, zdravilišč in žičnic v Sloveniji v letu 1987.

bil ocenjen kot dober. Prihodek iz turizma, ki se je realno povečal za 26 odstotkov, je v celotnem prihodku gospodarstva dosegel 1,9 odstotka. S stališča velikega pomanjkanja deviznih sredstev je bilo pomembno povečanje prihodkov na tujih trgih in neto deviznega učinka, ki je bil za 7,2-krat večji kot v gospodarstvu. Poleg pozitivne je obstajala tudi negativna plat. Močno, kar za 96 odstotkov, so se povečale izgube, predvsem zato, ker so jim agencije plačevale račune z velikimi zamudami. Investicije so bile ustavljene, odprli niso niti enega novega hotelskega objekta.

Leta 1988 je bila izdelana študija, ki je obravnavala rezultate slovenskega turizma od leta 1980. Pokazala je, da se je število nočitev povečalo za 16 odstotkov, delež tujih gostov je narasel s 36 odstotkov na več kot 40 odstotkov. Kljub temu pa predvidena šestodstotna letna stopnja rasti turističnega prometa ni bila dosežena. Za to so bile krive premajhne nočitvene zmogljivosti, saj so v tem času pridobili le okoli 6000 novih ležišč. Slaba je bila tudi struktura hotelskih zmogljivosti. Od skupnega števila okoli 90.000 ležišč je le ena tretjina ustrezala povpraševanju.³⁵⁷

V letih 1989 in 1990 se je nadaljeval počasen trend rasti tujih gostov, upadanja števila nočitev in stopnje konkurenčnosti ter slabšega poslovnega rezultata. Po večini ekonomskih pokazateljev je turizem vse bolj zaostajal za gospodarstvom, problem nelikvidnosti je postal žgoč.

V letih 1945 do 1974 je skupni prihodek gostinstva naraščal povprečno za eno petino na leto, pri čemer so na tako visoko rast najbolj vplivale rastoče cene gostinskih storitev. Iztržek se je v teh dvajsetih letih povečal za skoraj 30-krat, fizični obseg storitev pa za petkrat.³⁵⁸

Družbeno gostinstvo se je v povojnem obdobju razvijalo hitreje od zasebnega, se posodobilo in izboljšalo storitve, še posebno v času gospodarske reforme, ko je bilo vlaganje najbolj intenzivno. V teh letih se je struktura iztržka od pijače in hrane začela obračati v korist drugih neblagovnih storitev, ki so bile pomembne za

³⁵⁷ ARS, AS 223, šk. 4839, Zapisnik 144. seje Izvršnega sveta SRS, 22. 12. 1988.

³⁵⁸ Slovenija 1945–1975, str. 136.

popestritev ponudbe in za povečanje izvensezonske potrošnje.

Delež zasebnega sektorja v gostinstvu se je v prvih povojnih letih, to je v času pospešenega podržavljanja, močno zmanjšal. Število zasebnih gostišč je začelo počasi naraščati v petdesetih letih in še bolj v času gospodarske reforme. Njegov poslovni značaj je tudi v obdobju razcveta v letih 1968 in 1969 ostal dopolnjen, omejen v glavnem na točenje alkohola, delež hrane je bil nizek. V tem času je zasebni sektor dosegel le eno petino od skupnega prometa v gostinski dejavnosti. Zaposlovanje delovne moči je bilo omejeno najprej na tri, potem pa na pet zaposlenih, pri čemer so bili izvzeti sorodniki. Njegove prenočitvene zmogljivosti so bile zelo majhne. Šele v drugi polovici osemdesetih let je republiška ekonomska politika temu sektorju namenila več pozornosti. Z različnimi spodbujevalnimi ukrepi in spodbudami, kot so bile selektivna davčna politika, davčne olajšave za naložbe in zaposlene ter zlasti za obrate, ki so polovico svoje ponudbe predstavljali v hrani, je zasebno gostinstvo začelo kazati bolj živo podobo. Tako se je po več kot desetih letih zmanjševanja števila gostiln v korist bifejev ponovno začel vzpon gostiln in večjega deleža hrane v iztržku gostišč. Zasebniki so začeli ustanavljati in obnavljati gostinske obrate s celovitejšo in kakovostnejšo ponudbo.

Tabela 49: Število gostiln in udeležba hrane v njihovem iztržku 1976–1989³⁵⁹

	1976	1980	1986	1989
Število gostiln in restavracij	1579	1459	1103	1172
Udeležba hrane v celotnem iztržku (v %)	19	23	32,2	39,5

Leta 1989 je bilo v Sloveniji 2362 zasebnih gostišč, kar je bila po številu polovica celotne gostinske mreže, ena tretjina vseh zmogljivosti in ena šestina od celotnega gostinskega prometa. Prevladovale so manjše gostil-

³⁵⁹ ARS, AS 1165, šk. 2511, Problematika zasebnega gostinstva in možnosti letošnje turistične sezone, marec 1991.

ne (1148), okrepčevalnice in bifeji (1035). Leta 1990 so bile ukinjene ugodne možnosti kreditiranja, zmanjšala sta se kupna moč domačih gostov in obseg turističnega prometa, zato se je ekonomski položaj zasebnega gostinstva poslabšal. Leta 1991 je bila sprejeta davčna zakonodaja, ki je kljub osnovnim pozitivnim izhodiščem za zasebno gostinstvo uvedla slabše razmere poslovanja. Ukinila oziroma zmanjšala je nekatere davčne olajšave, povečala davek na osebne dohodke, prometni davek na pijače, uvedla obdavčitev hrane in sprejela ostro kaznovalno politiko. Ti ukrepi so dokončno izničili prizadevanja iz preteklih let in znova poslabšali gostinsko ponudbo.³⁶⁰

³⁶⁰ Prav tam.

Drobno gospodarstvo

Vsebina pojma drobno ali tudi malo gospodarstvo v jugoslovanski zakonodaji dolgo časa ni bila definirana. Skoraj do konca osemdesetih let se je pri uporabi tega pojma v glavnem mislilo na zasebni sektor obrti. V letih 1945 do 1990 gospodarski načrtovalci obrtne dejavnosti niso obravnavali kot enotno področje, temveč so državni ali družbeni sektor strogo ločili od zasebnega. Tako kot druge gospodarske dejavnosti je bila tudi obrtna v letih 1945–1990 deležna številnih kakovostnih sprememb. Družbeni sektor obrti, ki se je razvijal precej hitreje in je po obsegu proizvodnje leta 1953 že prehitel zasebnega, je bil omejen na proizvodno obrt. Storitvena obrt pa je v glavnem ostala v rokah zasebnikov. Število obratov družbene obrti je do leta 1952 naraščalo, potem pa do leta 1955 upadalo. V letih 1955 do 1957 se je njihovo število znova povečalo in se nato postopno zmanjševalo vse do leta 1974. V prvih povojnih letih se je število zasebnih obrtnih delavnic in obratov drastično zmanjšalo. V petdesetih letih se je njihovo število nekoliko povečalo, v šestdesetih pa znova zmanjšalo. Število zaposlenih je vse do leta 1960 naraščalo, najbolj v družbenem sektorju. Leta 1963 je bilo v obrtni dejavnosti zaposlenih 55.558 delavcev, od tega v družbenem sektorju 37.578. In v zasebnem 17.980. Do leta 1974 se število zaposlenih v družbenem sektorju ni bistveno spremenilo, povečalo pa se je število enot zasebnega sektorja in pri njih zaposlenih delavcev. Do leta 1974 so zasebni obrtniki v povprečju še vedno zaposlovali manj kot enega delavca.

Leta 1964 je prišlo do prve prelomnice v razvoju obrti. Novi zakon je omogočil, da je obrt postala stranski poklic in da se je začelo poslovno sodelovanje med obema sektorjema. Druga prelomnica je prineslo leto 1973, ko je obrtni zakon, ki je razen zasebne obrti urejal še gostinstvo, prevoznništvo in trgovino na drobno, uveljavil pozd (posebno obliko združenega dela) kot novo obliko združevanja dela in sredstev obrtnikov z delom drugih pravnih oseb.

Do začetka osemdesetih let se je število družbenih delovnih enot in tudi zaposlenih ne samo v obrti, temveč tudi v drugih delih drobnega gospodarstva občutno zmanjšalo. Povečalo pa se je število obratovalnic samostojnih obrtnikov. Po statističnih podatkih je leta 1981 v Sloveniji opravljalo obrtno, gostinsko, avtoprevozniško in še druge gospodarske dejavnosti skupaj 23.134 samostojnih obrtnikov, pri katerih je bilo zaposlenih več kot 72.000 delavcev.³⁶¹ Okoli 30 odstotkov samostojnih obrtnikov je ponujalo obrtne storitve občanom, ostali so proizvajali izdelke za trg oziroma kot kooperanti proizvode za delovne organizacije. Obratovalnice samostojnih obrtnikov so letno ustvarile 13,5 milijarde din celotnega dohodka.

Leta 1983 je politika ugotovila, da je treba prepočasen razvoj drobnega gospodarstva obravnavati kot pomemben dejavnik celotnega in dolgoročnega razvoja in da morajo pristojni organi hitreje »razčiščevati in odpravljati še prisotne idejnopolične in druge zavore pri razvijanju enot drobnega gospodarstva, še posebej samostojnega osebnega dela s sredstvi v lasti občanov.«³⁶² Sprejeta idejno politična izhodišča so predpostavljala, da se v enotah drobnega gospodarstva »proizvaja in opravlja tisti sortiment proizvodov in storitev, ki lahko učinkovito prispeva k hitrejši rasti proizvodnje, zaposlenosti, delovne storilnosti in neposrednega vključevanja v mednarodno menjavo. Obrtna proizvodnja, temelječa na kooperaciji družbenega in zasebnega sektorja, mora

³⁶¹ Od tega je bilo 13.734 obrtnikov, ki so opravljali obrtne dejavnosti, 2015 je bilo samostojnih gostincev, 7295 pa avtoprevoznikov. Kot postranski poklic je obrtno dejavnost opravljalo 7228 občanov. – ARS, AS 223, šk. 5066, Teze za razgovor, 7. 7. 1981.

³⁶² ARS, AS 223, šk. 5675, Predlog ugotovitev, 30. 12. 1983.

najti mesto v planih delovnih organizacij. Njihovo povezo- vanje naj stimulirajo spremembe in dopolnitve v eko- nomskem sistemu in ekonomski politiki.«³⁶³ Uresniče- vanje teh zamisli pa je bilo zaradi omejenih zakonodaj- nih pristojnosti republike omejeno in zato upočasnjeno. Kljub temu pa se je obrtništvo po večletnem upočasnje- nem razvoju zopet začelo razvijati hitreje. Že leta 1985 se je število novih obrtnikov v občinah povečalo za eno desetino. Ta trend se je v naslednjih letih še pospešil.

*Tabela 50: Zaposleni v drobnem gospodarstvu SRS konec decembra 1987*³⁶⁴

	Skupno število	Odstotek od vseh zaposlenih v SRS
Samostojno osebno delo	58.670	7,0
Združeno delo	25.785	3,1
Skupaj	84.455	10,1

Drobni obrtni privatni sektor je leta 1986 ustvaril 3,5 odstotka družbenega proizvoda, kar je bilo v pri- merjavi z razvitimi državami, kjer se je ta odstotek gibal med 20 in 40 odstotki, zelo malo. Tega leta je bilo v sloveniji 28.000 obrtnih delavnic s 55.300 zaposlenimi, kar je v primerjavi z letom 1984 predstavljalo 8,9- oziro- ma 11,3-odstotno povečanje.

Januarja 1986 je bil sprejet dolgoročni plan razvo- ja SR Slovenije za leta 1986–2000, ki je drobnemu go- spodarstvu pripisal bistven pomen za skladnejši razvoj, uspešno prestrukturiranje in racionalizacijo gospodar- ske sestave in ga opredelil kot podlago za organsko rast obstoječih podjetij. Naslednje leto je teza, da bi male produkcijske enote pripomogle k stabilizaciji sloven- skega gospodarstva in da je zato treba polno podpreti ustanavljanje zasebnih in družbenih podjetij drobnega gospodarstva, dobila v partijskih gradivih dokončno po- trditev.³⁶⁵ Tako je leta 1987 v Sloveniji termin drobno

³⁶³ ARS, AS 223, šk. 5675, Stanje in usmeritve razvoja drobnega gospodarstva v SR Sloveniji, december 1983.

³⁶⁴ ARS, AS 1598/III, Petdeset pomembnih statističnih podatkov o Sloveniji.

³⁶⁵ Delo, 16. 6. 1987, Drobno gospodarstvo razvijamo, ker je dobro za delovna mesta in za hitrejši tehnološki napredek, str. 5.

gospodarstvo, tako kot v drugod po Evropi, dokončno zajel poleg obrti še majhna podjetja na drugih gospodarskih področjih z do 125 zaposlenimi. V splošno uporabo je prišel leta 1988, ko ga je Ekonomski center Maribor v svoji študiji označil kot gospodarstvo, ki zajema vse proizvodne in storitvene dejavnosti, razen kmetijske, in ki s svojimi gospodarskimi enotami z do 100 zaposlenimi kot samostojni subjekti delujejo na trgu.³⁶⁶

Januarja leta 1988 so se s snovanjem strategije razvoja drobnega gospodarstva do leta 2000 v naši republiki začela prizadevanja za njegov hitrejši razvoj. Izhodišča strategije so bila, da se mora v Sloveniji končati obdobje spontanega in neorganiziranega razvoja drobnega gospodarstva, ki je temeljilo na šibki finančni spodbudi in vrsti ideoloških in pravnih vprašanj. Nova strategija naj bi v prvi vrsti spodbudila pretok sredstev in akumulacije zasebnega sektorja v povečanje družbene proizvodnje in tako pomagala zmanjševati problem rastoče nezaposlenosti.³⁶⁷ Marca 1988 je letni razvojni dokument, to je resolucija o izvajanju srednjeročnega plana SRS v letu 1988, izvršnemu svetu in skupščini naložila sprejem številnih konkretnih ukrepov za pospeševanje ustanavljanja in poslovanja enot drobnega gospodarstva, še zlasti v terciarnih dejavnostih. Resolucija je med ukrepi za pospešitev procesa prestrukturiranja slovenskega gospodarstva predvidela tudi hitrejše ustanavljanje manjših in specializiranih podjetij.³⁶⁸ Aprila tega leta je Slovenijo obiskala delegacija svetovne banke, ki je ugotavljala možnosti za kreditiranje obetavnih razvojnih programov drobnega gospodarstva. Obiskala je več družbenih podjetij, ki so začela razvijati nove oblike poslovnega sodelovanja z zasebnim sektorjem. Leta 1989 je izvršni svet nadaljeval obravnavo strategije dolgoročnega razvoja drobnega gospodarstva do leta 2000. Doseženo je bilo soglasje, da je treba osrednja prizadevanja usmeriti v povečanje podjetniške svobode, zagotovitev začetnega kapitala, poenostavitev predpisov

³⁶⁶ ARS, AS 1266, šk. 15, Strategija razvoja drobnega gospodarstva v SR Sloveniji do leta 2000, Celje, avgust 1988.

³⁶⁷ ARS, AS 223, Strategija razvoja drobnega gospodarstva v SRS do leta 2000, 25. 1. 1988.

³⁶⁸ ARS, AS 223, šk. 5611, Slovenija – gospodarski razvoj in perspektive, 3. 3. 1988.

o registraciji in poslovanju, da je potrebno posodobiti davčno ureditev in razvijati strokovno-svetovalne ustanove. Anketa iz sredine leta je ugotovila, da se je število obratovalnic drobnega gospodarstva z 32.218, kolikor jih je bilo leta 1980, do junija 1988 povečalo na 47.438. Večina obratovalnic, to je 57,6 odstotka, se je ukvarjala z obrtjo in osebnimi storitvami, 15,1 odstotka se jih je ukvarjalo s prevozi, 11,8 odstotka z gostinstvom in turizmom. Od vsega števila jih je bila več kot polovica prijavljenih kot samostojna obrt. Največ obratovalnic je bilo prijavljenih v občinah Vič - Rudnik in Kranj.

Marca 1990 je izvršni svet obravnaval osnutek zakona o samostojnem osebnem delu. Osnutek je predvidel polno svobodo pri izbiri dejavnosti, ki niso bile prepovedane s posebnim zakonom. Število zaposlenih je omejil na 20, v negospodarski dejavnosti pa na 10.

Tehnološko zaostajanje

Razviti industrijski svet je v 80. letih prišel v fazo tehnološke in inovacijske eksplozije. Spremembe v tehnologiji in inovacijah so skokovito naraščale. Uvajala se je sodobna tehnološka oprema, kot gobe po osvežilnem dežju so nastajale nove tovarne 21. stoletja z računalniško vodenimi stroji. Rast proizvodnje v takih tovarnah je bila 100-odstotna, strmo je naraščala tudi storilnost. Končen rezultat teh sprememb so bile večja kakovost in nižje cene ter razvijanje novih in sodobnih proizvodnih področij, kot so bila računalništvo, telekomunikacije in mikroelektronika.

V Jugoslaviji so se šele sredi osemdesetih zavedeli nevarnosti, da lahko postane država slepo črevo v modernem svetu, če ne bodo hitro osvojili svetovnega tehnološkega standarda in posodobili zakonodaje. Poglobljanje splošne krize v državi pa ni bilo primerno okolje za nujno potrebne sistemske in tehnološke spremembe. Zvezna skupščina je sicer sprejela dolgoročni plan gospodarskega razvoja do leta 2000, v katerem je hitrejši tehnološki napredek dobil posebno mesto. Težava je bila v tem, da je reševanje te naloge prenesla na institucionalno znanost, torej na raziskovalne centre in institute. Zvezni organi so v letih 1984 do 1987 zasnovali tudi strategijo hitrejšega tehnološkega razvoja. Ta preveč idealiziran program je temeljil na prepričanju, da je bil gospodarski razvoj v zadnjih letih prepočasen in da bi ga lahko s centralizirano in plansko urejeno strategijo ob naslonitvi na lastne sile toliko pospešili, da bi

rešili najbolj pereče probleme in ozdravili gospodarstvo. Ker je zvezna vlada vztrajala, da mora biti tehnološko približevanje razvitemu svetu povsem centralizirano, ta projekt ni dobil podpore vseh republik. S tem pa je vsa teža procesa prestrukturiranja in posodabljanja nacionalnega gospodarstva padla na ramena republik.

Tako kot druga republiška gospodarstva tudi slovensko v osemdesetih let ni moglo več tekmovati z razvitim svetom. Zaradi neizpolnjenih modernizacijskih načrtov v letih 1966 do 1970 in zapostavljanja posodabljanja gospodarstva po letu 1970, ki je bilo posledica premajhne akumulacije in nezadostnega obvladanja prostorskih in ekonomskih vidikov, je po tehnološki plati zaostajalo za najsodobnejšimi trendi in bilo sposobno proizvajati le eno tretjino izdelkov, ki so ustrezali evropskim merilom. Pri uporabi računalništva za gospodarske namene je Slovenija zaostajala za 15 let. Medtem ko je leta 1986 naša republika premogla skupno 10 robotov, so jih samo v avtomobilskem koncernu Fiat uporabljali 56.

Ključna problema sta bila zastarelost osnovnih sredstev in iztrošenost opreme. Njun delež je bil sredi osemdesetih let že tako velik, da je zaostajal tudi za jugoslovanskim povprečjem. Leta 1985 je bila vrednost osnovnih sredstev na zaposlenega v slovenskem gospodarstvu za 5 odstotkov, vrednost opreme na zaposlenega v gospodarstvu pa za 9 odstotkov pod državnim povprečjem. Zelo nizka, le 29-odstotna, je bila tudi uporabnost njegove opreme. Še slabšo tehnično strukturo je imela slovenska industrija. Sredi osemdesetih let je bil delež odpisane opreme že 77-odstoten, povprečna starost strojev je znašala 26 let. Zaradi tega je bila leta 1985 v industriji vrednost osnovnih sredstev na zaposlenega za 15 odstotkov, vrednost opreme na zaposlenega pa kar za 33 odstotkov pod državnim povprečjem. Slovenska industrija je imela tudi najmanjšo uporabnost opreme, ki je znašala komaj 19,4 odstotka. V vseh panogah industrije je bila odpisanost opreme večja kot v povprečju v Jugoslaviji, razen v panogah 111 in 112.

Za slovenske gospodarske načrtovalce je bila najbolj problematična tehnična opremljenost slovenske izvozne industrije. Analiza, ki je bila narejena leta 1986,

je pokazala, da je ta opremljenost dosegla kritično mejo. To je pomenilo, da so bili zaradi nizke produktivnosti in nekonkurenčnosti njeni proizvodni stroški nekajkrat višji od tistih v razvitih državah, njeni dohodki na konvertibilnih trgih pa destimulativno nizki. Nadaljnje zaostajanje na tej ravni bi pomenilo nepovratno izgubo zunanjega trga in tudi težave na domačem trgu, kar se je že dogajalo. Investicije v novo opremo in z njimi povezano postopno prestrukturiranje in odpiranje novih proizvodnih programov so bili torej neizogibni.³⁶⁹ Tega se je slovenski izvršni svet dobro zavedal.

Proces postopnega prestrukturiranja slovenske industrije, ki naj bi blažil najbolj moteča nesorazmerja, se je začel že v prvi polovici osemdesetih let. Zaradi vedno večjih težav pri uvozu opreme je potekal počasi in spontano, sproti so ga prilagajali trenutnim razmeram na trgu.³⁷⁰ Tehnološki razvoj je bil usmerjen predvsem v izboljšanje tehnologije proizvodnje. Odražal se je v majhnem številu investicijskih projektov.³⁷¹

Leta 1986 je slovensko politično vodstvo sklenilo, da bo Slovenija sama začela pripravljati pogoje za hitrejšo posodobitev svoje gospodarske sestave. Z družbenim planom za leta 1986–1990 je postalo »pospešeno tehnološko posodabljanje« podlaga za razvojno preobrazbo, katere osrednji cilj je bil intenzivnejša zunanjetrgovinska menjava. Poleg tega je pojem »pospešeno tehnološko posodabljanje« združeval še graditev novih in posodobitev obstoječih industrijskih zmogljivosti (prednost so dobili elektronska in kemična industrija ter strojegradnja) z najsodobnejšo tehnološko in računalniško vodeno proizvodnjo kot tudi hitrejšo pridobivanje tehnološkega znanja, večjo vključitev znanosti in izobraževanja v proizvodnjo. Leta 1988 je izvršni svet sklenil, da bo ta proces pospešil. V resoluciji o uresničevanju družbenega plana za to leto je napovedal, da bo skušal zbrati

³⁶⁹ ARS, AS 1589/ III, šk. 853, Analiza razmer v slovenski industriji ter materialne potrebe in možnosti za njeno modernizacijo in prestrukturiranje v obdobju 1986–1990, avgust 1986.

³⁷⁰ ARS, AS 223, šk. 6088, Zapisnik 1. skupne seje Odbora IS SR Slovenije za politični sistem, 6. 6. 1984.

³⁷¹ ARS, AS 223, Poročilo o proizvodnji in aktualnih gospodarskih gibanjih v industriji in gradbeništvu v letu 1984, 28. 2. 1985.

čim več akumulacije ter jo osredotočiti v tiste projekte, ki bodo lahko ustavili negativne gospodarske trende, naraščajočo brezposelnost, in bo pospešil »preboj slovenskega gospodarstva iz ekstenzivnega gospodarskega okolja v razvitejši svet«. ³⁷² Resolucija se je zavezala, da bo razbremenila gospodarstvo ter vplivala na gospodarske trošenje sredstev za infrastrukturo in družbene dejavnosti.

Leta 1988 je partijsko vodstvo pojem prestrukturiranja nadomestilo s širšim pojmom razvojna prenova. Njene poglavitne sestavine je predstavil Vladimir Klemenčič julija 1988. Te so bile: nova vloga države, spremenjen odnos do trga, do tuje akumulacije, do neuspešnih podjetij, do prikrite zaposlenosti, do zasebnega podjetništva in regionalnega načrtovanja, finančna ozdravitev gospodarstva, razvoj na podlagi komparativnih prednosti, poudarjanje kakovosti in preoblikovanje tozdov v samostojne in temeljne gospodarske enote.

³⁷² Princič, *Temeljne dileme*, str. 72.

Gospodarsko osamosvajanje

V drugi polovici osemdesetih let so se gospodarske razmere v Sloveniji dramatično poslabšale, zato je gospodarstvo vse bolj nazadovalo. Slabo uresničevanje planskih ciljev je imelo za posledico ne le negativno stopnjo rasti družbenega proizvoda in industrijske proizvodnje, temveč tudi vedno večjo gospodarsko nestabilnost, padajočo učinkovitost, produktivnost in akumulativno sposobnost, realno manjše investicije in le navidezno dobre zunanjetrgovinske dosežke. Razvojno krizo in upadanje gospodarske dejavnosti so spremljali še drugi negativni pojavi: večanje izgub v industriji in gradbeni-

Tabela 51: Brezposelnost v Sloveniji 1980–1990³⁷³

Leto	Konec leta	Letno povprečje
1980	12.227	10.771
1981	13.350	12.315
1982	16.043	13.700
1983	16.858	15.781
1984	15.394	15.309
1985	15.297	44.656
1986	13.964	14.192
1987	17.826	15.184
1988	25.371	21.342
1989	33.796	28.218
1990	55.441	44.623

³⁷³ GV, 19. 3. 1991, Brezposelnost v Sloveniji, str. 6.

štvu, devizna nelikvidnost in naraščajoča obremenitev gospodarstva. Negativni pojavi so pripeljali do sporov pri delitvi dohodka, otežili so vstopanje tujemu kapitalu, povzročili visoke izgube, stečaje, rast nezaposlenosti in življenjskih stroškov ter zelo upočasnili proces posodabljanja gospodarstva.

Podjetja, kot so bila Iskra, TAM, Litostroj, Slovenske železarne, SCT in še druga, ki so bila dotlej lokomotive slovenskega razvoja in nadpovprečni izvozniki, so se znašla v velikih težavah. Pridružila so se jim še podjetja s področja energetike. Jeseni 1989 je z izgubo poslovalo 536 podjetij. Likvidnostni problemi so dosegli kritično točko v elektrogospodarstvu, premogovništvu in ŽG Ljubljana. V tem času je inflacija s povprečnimi mesečnimi stopnjami rasti cen na drobno v višini 24 odstotkov že prestopila prag hiperinflacije.

Iz razvojnega brezvetrja: 1985–marec 1990

Bolj nacionalno usmerjeni popisovalci minulega bi začetek gospodarskega osamosvajanja Slovenije postavili v šestdeseta leta, ko je vlada Staneta Kavčiča postavila za svoj prednostni cilj graditev trdnih temeljev nacionalne ekonomije. Stvarnejša zgodovinska presoja pa začetek obdobja neposrednih priprav za izločitev iz jugoslovanske gospodarske ureditve lahko argumentirano povezuje z letom 1985, ko se je slovenski politični vrh odločil za bolj ofenzivno politiko do zveznega središča. Junija tega leta sta namreč predsednika republiškega predsedstva in republiškega izvršnega sveta ugotovila, da je nastopil čas, ko mora biti Slovenija bolj dejavna pri oblikovanju tekoče ekonomske politike in pri dograjevanju gospodarskega sistema na zvezni ravni. To ni pomenilo, da bo bolj popuščala, temveč da se bo »odločno uprla vsem poskusom demontiranja socialističnega samoupravljanja«. Predsedstvo SR Slovenije je bilo še posebej kritično do ukrepov zvezne vlade, ki so bili namenjeni izboljšanju katastrofalnega gospodarskega položaja v treh nerazvitih republikah, saj so pomenili prelivanje sredstev in večjo inflacijo. Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000, ki ga je republiška skupščina sprejela oktobra 1985,³⁷⁴ je bil prvi odmevnejši rezultat dejavnejšega odnosa slovenske politike do Beograda in do graditve lastne poti

³⁷⁴ UL SRS, št.1/1, 17. 1. 1986.

družbenega in gospodarskega razvoja.³⁷⁵ Bil je izraz nje-
nega soglasja k ugotovitvi, da pri gospodarstvu ne gre
za običajno krizo, temveč za »posledice zadrževanja ne-
ustrezne zasnove gospodarskega razvoja in modela or-
ganizacije procesa proizvodnje in menjave«, ki nista več
»odgovarjala zahtevi po prehodu v kvalitetnejšo in zah-
tevnjše raven razvoja, ki jo diktirajo dinamični procesi
svetovne tehnološke revolucije«. ³⁷⁶ Kot tak je na gospo-
darskem področju med prednostne naloge postavil pre-
strukturiranje gospodarske sestave, učinkovito prilaga-
janje spremenjenim zunanjim okoliščinam, zmanjšanje
sodelovanja slovenskega gospodarstva z gospodarstvi
drugih republik in tesnejšo povezanost z razvitim zahod-
nim svetom. Družbeni plan SRS za leta 1986 do 1990
je k naštetim ciljem dodal še napredek v kakovosti go-
spodarjenja, rast družbene produktivnosti dela, omeje-
vanje porabe in zmernejšo gospodarsko rast.

*Milan Kučan, 1989
(Foto Tone Stojko, MNZS)*

³⁷⁵ ARS, AS 223, šk. 4772, Zapisnik 55. seje Izvršnega sveta skupščine SR Slovenije, 5. 3. 1985, Dolgoročni plan razvoja SRS za leta 1986–2000.

³⁷⁶ ARS, AS 223, šk. 4776, Zapisnik 68. seje Izvršnega sveta Skupščine SRS, 30. 5. 1985, Ekspoze k osnutku Dolgoročnega plana SRS in Dolgoročnega plana SPRJ za obdobje 1986–2000.

Spomladi 1986 so na 10. kongresu ZKS ugotovili, da v državi ni samo gospodarska, temveč splošna kriza. Vzrok za gospodarsko neučinkovitost in recesijo so videli v posameznih republiških vodstvih, ki so si prizadevala ustaviti ali vsaj preložiti gospodarsko preobrazbo. Svoj delež je dodajala tudi prevelika vnema države, ki se ni bila pripravljena odreči »vtikanju v reprodukcijske tokove«, ampak je predolgo vztrajala pri administrativnem urejanju tekočih gospodarskih zadev in razvojnih potreb gospodarstva. Leta 1986 je republiški izvršni svet podvojil pritisk na ZIS, da začne postopek spremembe zakona o deviznem poslovanju, ker je bila ponudba deviz na omejenem deviznem trgu vedno manjša od povpraševanja. Slovenski predstavniki v zveznih telesih pa so postali bolj dejavni pri opozarjanju na primere zavlačevanja in nasprotovanja pri sprejemanju nove gospodarske zakonodaje, pa tudi pri dajanju predlogov in pobud za reševanje problemov, ki so najbolj dušili slovensko gospodarstvo.

Leta 1987 so v Sloveniji spoznali, da njihovi predlogi ne dobijo potrebne podpore in da tudi »taktika, da se čaka, taktizira, preudarja, ko gre za globoke stvari, ni več na mestu«. Na seji političnega aktiva CK ZKS so sklenili, da se bodo uprli »centralističnemu konceptu, ki ruši osnove federalne ureditve«, in bodo v prihodnje podprli le tiste sistemske odločitve, ki bodo odprle vrata gospodarski reformi.³⁷⁷ Novo taktiko so začeli udeležati konec leta 1987, ko je Slovenija pogojevala sprejem zvezne resolucije za naslednje leto s sprejemom novega deviznega zakona.

Leta 1988 in v prvi polovici leta 1989 se je morala slovenska politika soočiti z dejstvom, da so razvojne možnosti jugoslovanskega in slovenskega gospodarstva omejene in brez prihodnosti. Prvi razlog so bili neuspeli poskusi zveznega izvršnega sveta, da bi ustavili krizo in preuredili gospodarstvo. Zvezni izvršni svet, ki ga je vodil Branko Mikulić, je še povečal obseg prerazporejanja dohodka med republikami, zadržal status quo skoraj na vseh področjih gospodarskega življenja in odstopil, ne da bi vzpostavil razmere za napovedani prehod od

³⁷⁷ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 588.

državno intervencijskega k odprtemu in izvozno usmerjenemu gospodarstvu. Slovenska politika je zveznim ukrepom vseskozi nasprotovala. Sodila je, da so preveč ohlapni, nedorečeni in deklarativni, da bi lahko ustavili inflacijo, padanje proizvodnje in omejili še vrsto drugih težav. Nov zvezni izvršni svet, ki ga je marca 1989 sestavil Ante Marković, so v Sloveniji sprejeli manj zadržano, pa kljub temu z mešanimi občutki. Do njegovega reformnega programa so imeli veliko pomislekov, zlasti do osredotočenja pooblastil v zveznem izvršnem svetu in v Narodni banki Jugoslavije, do predvidenih ukrepov na področju denarne politike, uvoznih dajatev, trga in cen. Niso bili zadovoljni z zasnovo razvojne politike, ki je bila preveč splošna in zato nedorečena. Kljub temu je republiška skupščina 19. decembra 1989 Markovičev program sprejela. Njeno vodstvo je v obrazložitvi navedlo, da zato, ker se je ta program v osnovnih usmeritvah vendarle skladal z njenimi stališči (konvertibilen dinar, ločitev vseh oblik porabe, realno ugotavljanje dubioz itn.). Ob tem je predlagalo, da se zagotovi popoln javni nadzor nad izvajanjem tega programa, zlasti pa še nad porabo federacije. Poudarilo je, da je ta program zadnja priložnost, da se v državi oblikuje skupno izhodišče za reševanje jugoslovanske krize in da »nesprejetje ali neuspešnost tega programa terja od pristojnih organov v srs pripravo konkretnih predlogov za zagotovitev politične in ekonomske suverenosti SRS in njen razvoj«. ³⁷⁸

Naslednji pomemben razlog so bile razprave o spremembi zvezne ustave, ki so tedaj potekale v zvezni skupščini. Te so bile namreč brezplodne, nestrokovne in celo neresne. Razpravljavci so bili brez ekonomskega znanja, zato največkrat sploh niso vedeli, kaj je za gospodarstvo dobro in kaj slabo. Oba navedena in še drugi razlogi so bili voda na mlin opozorilom in zahtevam, ki so prihajali tako iz vrhov republiške partije kot tudi od drugod – da je namreč prišel čas, ko je treba okrepiti gospodarske povezave z evropsko gospodarsko skupnostjo, biti bolj prepričljiv in nepopustljiv pri udejanjanju svojih razvojnih potreb in širitvi pristojnosti gospodarske suverenosti republike.

³⁷⁸ Prav tam, str. 591.

Republiški izvršni svet, ki ga je vodil Dušan Šinigoj, se je že pri prvih poskusih samostojnejšega delovanja na gospodarskem področju prepričal, da je gospodarska suverenost republike omejena zgolj na nekaj »segmentov razvoja in fiskalne politike«. Zato se je od leta 1987 trudil, da bi »mejo možnega delovanja in samostojnega ukrepanja stalno pomikal naprej«. Začel je več projektov, ki pa jih ni mogel dokončati. V ospredju je bil proces prestrukturiranja, ki sta ga srednjeročni plan in dogovor o temeljih plana SRS za leta 1986–1990 opredelila kot osrednji cilj razvojne strategije. Ta projekt je bil precej široko zasnovan. Vključeval je sprejem meril za prestrukturiranje, uvedbo razvojnega dinarja, opredelitev izvoza kot razvojno kategorijo, začetek hitrejšega razvijanja drobnega gospodarstva, dvig tehnološke ravni, varčevanje z energijo in surovinami, večjo poslovno uspešnost, preoblikovanje ljubljanske banke in ustanovitev slovenske investicijske banke, krepitev sodelovanja prek DS Alpe-Jadran, povečanje tujih vlaganj, racionalnejšo politiko zaposlovanja in aktivnejšo štipendijsko politiko ter začetek preoblikovanja javne gospodarske uprave.³⁷⁹ Aktivnosti na področju prestrukturiranja je izvršni svet povezoval še z aktivnostmi iz varstva okolja in oblikovanja zadostnih blagovnih rezerv,³⁸⁰ pa tudi s hitrejšo kadrovsko prenovo in spremembo statistične organizacijske strukture podjetij. Uresničevanje načrtna politike s ciljem odprave strukturnih neskladij je septembra 1989 prevzela posebna ekspertna skupina, marca 1990 pa Agencija RS za pospeševanje prestrukturiranja gospodarstva. V tem času je pripravila in pripeljala do sprejetja zakonske predpise o sredstvih za prestrukturiranje, njihovem združevanju in razdeljevanju. Zakon o skladu RS za razvoj je določal, da se zbrana sredstva (z izdajo obveznic, prodajo družbenega kapitala, obrestni družbenopolitičnih organizacij) namenijo za nakup vrednostnih papirjev in druge trajnejše naložbe v programe za prestrukturiranje, ki jih predlaga agencija za pospeševanje prestrukturiranja.

³⁷⁹ ARS, AUPRS, Zapisnik 230. seje Izvršnega sveta RS, 26. 4. 1990.

³⁸⁰ ARS, AS 223, sk. 4864, Zapisnik 230. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 25. 4. 1990, Poročilo o glavnih smereh delovanja IS v mandatnem obdobju 1986–1990.

*Dušan Šinigoj in Franc Popit, 1987
(Foto Nace Bizilj, MNZS)*

V letih 1986 do 1988 je izvršni svet razvojno tehnološkemu prestrukturiranju namenil skromna sredstva.³⁸¹ Ker so tudi podjetja razpolagala z majhno akumulacijo, je ta proces potekal počasneje, kot je bilo načrtovano. Razloge za tako marginalno vlogo razvojno tehnološko intenzivnih projektov v gospodarskem razvoju je treba iskati tudi v pomanjkanju sredstev za raziskave, v zastarelosti raziskovalne opreme, ki se je prepočasi obnavljala, in uhajanju raziskovalnih kadrov iz gospodarstva in v tujino. Pa tudi v dejstvu, da so neustrezne, administrativno določene cene proizvodnih dejavnikov in nadzorovane cene proizvodov ob spremenljivi ekonomski politiki potisnile podjetja v stanje, da so se borila le za vsakdanje preživetje, razvojno prestrukturiranje pa so »pahnili v ozadje«.³⁸²

³⁸¹ Leta 1986 je bilo gradnji razvojno tehnološko intenzivnih objektov namenjenih 5,1 %, leta 1987 je bilo 5,5 %, v letu 1988 pa le še 3,6 % od vseh predvidenih novih gospodarskih naložb. – ARS, AS 223, šk. 4848, Zapisnik 167. seje Izvršnega sveta SRS, 15. 6. 1989.

³⁸² Delo, 17. 6. 1988, Moč gospodarstva v Sloveniji letos še naprej močno usiha, str. 5.

Do določenih premikov in rezultatov na tem področju pa je vendarle prišlo. Leta 1987 je izvršni svet spremljal delovno zakonodajo tako, da je uvedel možnost enkratnega izplačila denarnih nadomestil in njihovo vlaganje v nova delovna mesta. Leta 1988 je ustanovil sklad za razvojni dinar, ki je pomenil začetek državne podpore. Od julija 1988, ko so bila sprejeta merila za dodeljevanje sredstev iz tega sklada, pa do konca leta 1989 je izvršni svet podprl 288 investicijskih programov in zanje odobril okrog 150 milijonov mark. Med temi programi je bilo 130 izvoznih, 40 inovacijskih, 92 s področja drobnega gospodarstva, 6 iz varstva okolja, 17 programov pa je zagotavljalo racionalnejšo porabo energije. Leta 1989 so se pokazali rezultati spodbujanja podjetij za kapitalsko povezavo s tujimi partnerji. V tem letu so slovenska in tuja podjetja ustanovila 98 mešanih podjetij, tuja podjetja pa so v Sloveniji ustanovila 11 svojih podružnic. V tem letu je republiški izvršni svet namenil veliko pozornost izvozu. Opredelil ga je kot razvojni dejavnik, ki ne prinaša samo življenjsko potrebnih deviz, temveč tudi večjo stopnjo gospodarske informacijske in tehnološke vpetosti v evropski in svetovni gospodarski prostor. Okrepil je regionalno sodelovanje z delovno skupnostjo Alpe-Jadran in z drugimi regionalnimi organizacijami v sosednjih državah ter začel razmišljati, kako se prilagoditi evropskim integracijskim procesom in aktivnostim. Pripravil je belo knjigo o vključevanju Slovenije v Evropo 1992. Maja 1989 je republiška skupščina potrdila nov koncept razvoja deviznega sistema, ki je predpostavljala decentralizacijo zunanje menjave, omejen vpliv države na urejanje deviznega sistema ter večjo samostojnost in odgovornost gospodarskih subjektov na deviznem področju. Na začetku leta 1990 je izvršni svet znižal nekatere davčne obremenitve gospodarstva.

Leta 1988 so analize opozorile na zaostajanje pri uresničevanju posameznih strateških nalog iz srednjeročnega in dolgoročnega programa, in to najbolj na področju prestrukturiranja, pri vključevanju gospodarstva v mednarodno menjavo, pri izgradnji infrastrukturnih objektov ter urejanju in varovanju okolja.³⁸³ Za-

³⁸³ ARS, AS 223, šk. 4822, Zapisnik 97. seje Izvršnega sveta SRS, 25. 2. 1988.

to je izvršni svet dopolnil razvojno strategijo z dvema sestavinama. Prva je bila hitrejši tehnološki razvoj. V tem pogledu bi morala Slovenija v proizvodni proces čim hitreje uvajati sodobne, slovenskim razmeram primerne tehnologije razvitega sveta in jih hitreje razvijati s pomočjo domačih raziskovalnih zmogljivosti. V prvi vrsti je to predpostavljalo pospešen razvoj mikroelektronike z informatiko, kibernetike, robotike in avtomatizacije, zasnovane na visoko zahtevnem strojništvu, biotehnologije z genetskim inženiringom, »malotonažne« kemijske sinteze ter drugih visokih tehnologij v okviru selektivno zasnovane razvojne politike. Ta strategija je predpostavljala tudi takojšnje prilagajanje izobraževalnega in raziskovalnega sistema potrebam tehnološkega razvoja. Druga pomembna sestavina razvojne strategije je bil policentrični razvoj v Sloveniji, ki je za razvojne centre oziroma »osnovo slovenskega urbanega omrežja« predvidel poleg Ljubljane in regionalnih središč (Maribor, Kranj, Novo mesto, Murska Sobota itn.) še posamezna »sometja«, kot Ravne-Slovenj Gradec-Dravograd, Brežice-Krško itn. V teh centrih naj bi se razvijala gospodarska struktura, ki bo prilagojena značilnostim posameznih regij in bo zaposlovala prebivalstvo njihovih širših območij. Tako zasnovan koncept policentričnega razvoja bi omogočil, da bi se v Sloveniji izognili pretirani koncentraciji v nekaj središčih oziroma nastanku nekaj manjših središč z izrazito gospodarsko strukturo. Naslednja temeljna skrb pa je bila namenjena zmanjševanju razlik v stopnji razvitosti in izenačevanju življenjskih in delovnih razmer prebivalstva.³⁸⁴

Gospodarska gibanja v letu 1989 so opozorila na to, da je treba razvojni koncept prestrukturiranja zamenjati ali nadgraditi, saj mu ni uspelo zmanjšati razvojnega zaostanka za razvitim svetom. Celo več, zaostanek je bil še večji. Medtem ko so razvite države v osemdesetih letih povečevale družbeni proizvod po 2,5-odstotni letni stopnji, je slovensko gospodarstvo stagniralo. Strokovnjaki so v svojih kritikah posebej izpostavljali, da proces prestrukturiranja ni spremenil gospodarske strukture, ni izboljšal raziskovalno-tehnološko-razvojne

³⁸⁴ ARS, AS 223, šk. 5611, Slovenija – gospodarski razvoj in perspektive, 3. 3. 1988.

in inovativne učinkovitosti slovenskega gospodarstva, niti ni omogočil premikov pri racionalni rabi energije in izvajanju ekoloških nalog. Ocenjevali so, da razlogi za to niso bili v neustrezno postavljenih temeljnih razvojnih ciljih, ki so bili v glavnem sodobni, temveč v neustrezni strategiji doseganja teh ciljev oziroma v tem, da postavljenim ciljem prestrukturiranja niso sledili ustrezni ukrepi razvojne politike, in to v vseh njenih vidikih, ne le v investicijskem. Po njihovem mnenju bi morali v naslednjih letih uresničevanje projekta prestrukturiranja slovenskega gospodarstva bistveno bolj povezati z »uvajanjem dinamike v tržno in podjetniško strukturo« in z zagotavljanjem večje poslovne učinkovitosti podjetij.³⁸⁵

V drugi polovici leta 1989 in v prvih mesecih leta 1990 se je zvrstilo več dogodkov, ki so Slovenijo potisnili na pot gospodarskega osamosvajanja. Med pomembnejšimi zunanjimi gospodarskimi razlogi za iskanje poti iz Jugoslavije je bil neuspeh stabilizacijskega programa zveznega izvršnega sveta iz decembra 1989, ki naj bi umiril inflacijo in negativna gospodarska gibanja ter utrl pot tržnim reformam. Predsedstvo SR Slovenije je že februarja 1990 ugotovilo, da je program propadel.³⁸⁶ Na začetku pomladi 1990 se je morala s tem dejstvom sprijazniti tudi zvezna vlada. V tem času je Jugoslavija delovala že kot povsem asimetrična federacija, ki ni imela več enotnega trga in enega gospodarskega prostora. Pričakovanja, da bodo programi reform in njihovi pozitivni rezultati avtomatično odpravili nakopičena nasprotja in neobvladljiv gospodarski separatizem republik, niso imela več resnične podlage. Janez Stanovnik je februarja v razgovoru z namestnikom ameriškega državnega sekretarja povedal, da za Slovenijo sicer odcepitev ne predstavlja realne alternative, da pa so zanjo najtežje sprejemljivi amandmaji, s katerimi je hotel zvezni izvršni svet okrepiti pristojnosti pri izvajanju zvezne zakonodaje in davčne politike.³⁸⁷

³⁸⁵ Delo, 5. 1. 1990, V zadnjih osmih letih Sloveniji ni uspelo zmanjšati zaostanka za razvitim svetom, str. 6.

³⁸⁶ ARS, AS 1944, šk. 58, Magnetogram 87. seje Predsedstva SR Slovenije, 21. 2. 1990.

³⁸⁷ ARS, AS 1944, šk. 229, Zabeležka razgovora Janeza Stanovnika z L. Eagleburgerjem, 26. 2. 1990.

Nič manj pomemben razlog je bila srbska gospodarska vojna proti slovenskim podjetjem, ki se je začela decembra 1989. Do konca tega meseca je 229 srbskih podjetij prekinilo poslovne odnose s slovenskimi ter ustavilo plačilo starih računov in jim s tem prizadejalo za več kot sto milijonov dolarjev škode. Do začetka aprila 1990 se je število teh podjetij povečalo na 270. V tem letu je dotlej selektivni srbski bojkot prešel v drugo fazo. Srbska skupščina je sprejela več predpisov v okviru zaščitnih in antidumpinških ukrepov, s katerimi je še otežila nakup in prodajo slovenskih proizvodov.³⁸⁸ Ti ukrepi in dejstvo, da so srbska podjetja prenehala nabavljati izdelke v Sloveniji, so slovenski politiki rabili kot dokaz, da zvezna vlada samovoljnih ukrepov posameznih republik noče in ne more preprečiti. Na srbsko blokado je Šinigojeva vlada odgovorila z zamudo in brez večjih uspehov.

V slovenskem prostoru je bilo za pospešitev osamosvojitvenega procesa zelo pomembno sprejemanje ustavnih dopolnil k slovenski ustavi, ki so ponujala nove možnosti za krepitev slovenske suverenosti. Septembra 1989 je slovenska skupščina kot odgovor na ustavna dopolnila k jugoslovanski ustavi, ki so povečevala centralizacijo federacije, sprejela amandmaje, ki so dajali nujno potrebni ustavnopravni okvir za postopno izključevanje zakonodajnih in drugih rešitev na zvezni ravni ter prenašanje njihovih pristojnosti v pravni sistem Republike Slovenije. Za našo obravnavo sta posebej pomembni 11. in 42. dopolnilo. Prvo je posebej poudarilo ekonomsko suverenost Slovenije, drugo pa je govorilo o dolžnosti vseh organov, da upoštevajo interese Slovenije, kadar zvezni organi protiustavno posegajo v njen ustavni položaj in pravice. S temi ustavnimi pravicami si je Slovenija »do neke mere vzela pravico, da sama presoja, katere odločitve organov federacije jo zavezujejo in katere ne, katere bo upoštevala in katere ne«. Šlo je za pravico »nulifikacije, ki je Sloveniji na stežaj odprla vrata k asimetričnemu in konfederalnemu polo-

³⁸⁸ ARS, AS 1165, Informacija v zvezi z ukrepi, ki jih je sprejela Republika Srbija za plasma slovenskega blaga in storitev, 6. 11. 1990.

žaju v Jugoslaviji«. ³⁸⁹ Marca 1990 je slovenska skupščina sprejela posebno deklaracijo, v katero je zapisala, da bo samostojno sprejemala ukrepe gospodarske samozščite, sama odločala o izpolnjevanju svojih prevzetih obveznosti do Srbije in Jugoslavije in da bi konfederalni položaj Slovenije v Jugoslaviji lahko zagotavljal uresničevanje vseh slovenskih razvojnih možnosti. ³⁹⁰

Vsa naštetá prizadevanja slovenske izvršne in zakonodajne oblasti v letih 1985 do spomladi leta 1990 še niso bila neposredno uperjena proti zvezni državi in njeni ekonomski politiki. V mesecih pred političnimi spremembami so slovenski mediji vse bolj odpirali prostor za razprave o večji gospodarski suverenosti Slovenije. Med članki, ki so bili objavljeni v tem času, je po argumentiranosti izstopal članek Viktorja Žaklja: Smo (ekonomsko) suveren narod? V njem si je avtor zastavil kot glavno vprašanje: ali je Slovenija v ekonomskem smislu res tako usodno vezana na Jugoslavijo, da ne bi bila sposobna preživeti zunaj sedanje državne skupnosti? Na podlagi statističnih podatkov o vpetosti slovenskega gospodarstva v jugoslovanske in medrepubliške blagovne menjave je ugotovil, da Slovenija ekonomsko ni usodno vezana na jugoslovanski nabavni in prodajni trg, temveč se vse bolj preusmerja v izvoz na tuje, zlasti konvertibilne trge. Ko je obravnaval bodoče odnose v državi, je izpostavil, da mora ekonomski interes postati eden od njenih temeljev. Če tega ne bodo zagotovili, bo Jugoslavija »še naprej – kot ta čas – podobna lončenemu loncu, ki ga držijo skupaj le žični oporniki (beri razvita tujina, ki se boji rane na svojem južnem boku) ter domača vojaška sila, ki se že sedaj razglašá za edino kohezivno silo v državi«. ³⁹¹

Pred volitvami aprila 1990 sta v Sloveniji obstajala dva pogleda na bodočo ekonomsko politiko Slovenije. Prvi je po obsegu in vsebini zagovarjal radikalne spremembe v gospodarski ureditvi, katerih nujna posledica je odcepitev Slovenije. Druga smer je zagovarjala posto-

³⁸⁹ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 559.

³⁹⁰ UL RS, št. 8/405, 16. 3. 1990, Deklaracija o urejanju razmerij, ki imajo splošen pomen za Republiko Slovenijo.

³⁹¹ Delo, 2. 12. 1989, Viktor Žakelj: Smo (ekonomsko) suveren narod?, str. 21.

pnost in je gledala na odcepitev kot na dodatno težavo. Ker je zbujala več zaupanja, je bila deležna velike podpore. Sicer pa se v času predvolilnih bojev o tem ni veliko govorilo. Med objavljenimi članki na to temo je izstopal članek Rajka Pirnata z naslovom Kakšna bo konfederacija in kako priti do nje? V njem je pojasnjeval, da mora Slovenija najprej uresničiti pravico do samoodločbe in postati samostojna in suverena država, šele potem lahko sklene konfederalno pogodbo. Zato mora slovenska skupščina najprej sprejeti deklaracijo o neodvisnosti, s katero se v Sloveniji razglasita za neveljavna zvezna ustava in ves zvezni pravni sistem, razen če se nekatera pravna pravila tega sistema uporabljajo, dokler se v Sloveniji ne sprejmejo ustrezni predpisi. Hkrati pa je treba vsem zveznim organom v Sloveniji odvzeti pooblastila za izvrševanje upravnih nalog v Sloveniji. Šele nato je drugim narodom Jugoslavije ponuditi sklenitev konfederalne pogodbe. Glede tega se z zveznimi organi ni mogoče pogajati. Po njegovem bo morala konfederalna pogodba zagotoviti uveljavitev bistvenih zahtev slovenske suverenosti, med njimi tudi svojo denarno enoto, ki je temelj gospodarske suverenosti. Članek je zaključil s pozivom, da moramo »Slovenci končno vzeti svojo usodo v svoje roke in uresničiti polno samostojnost Slovenije še letos, preden duh samoodločbe narodov spet izgine iz Evrope«.³⁹²

³⁹² Delo, 20. 3. 1990, Kakšna bo konfederacija in kako priti do nje?, str. 3.

Osamosvojitvene kali so pognale čvrste korenine: maj–december 1990

Odločilno in najpomembnejše obdobje gospodarskega osamosvajanja Slovenije se je začelo po političnih spremembah spomladi 1990 in je trajalo vse do konca naslednjega leta. V tem času je izvršni svet, ki ga je sestavila na volitvah zmagovita koalicija, združena v Demosu, pospešil proces gospodarskega osamosvajanja, ga nadgradil in pripeljal do stopnje, ki je v naslednjem letu omogočila izstop iz jugoslovanske gospodarske in državne skupnosti. Najpomembnejši gospodarski resor v izvršnem svetu, katerega naziv se je vse bolj nadomeščal z vlado Republike Slovenije, je prevzel do tedaj že uveljavljeni ekonomist Jože Mencinger. V enem od prvih intervjujev je svojo vlogo pri snovanju nove gospodarske politike primerjal z vlogo direktorja, ki mora reševati »zavoženo podjetje, pri čemer pa vse problematike niti ne pozna«. ³⁹³ Na njegovo zahtevo je finančni resor prevzel Marko Kranjec. Gospodarski »blok« so sestavljali še predsedniki republiških komitejev: Miha Tomšič (za energetiko), Maks Bastl (za trgovino in splošne gospodarske zadeve), Ingo Paš (za turizem in gostinstvo), Viktor Brezar (za drobno gospodarstvo), Jože Osterc (za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano), Marjan Kranjc (za promet in zveze), Igor Umek (za družbeno planiranje) in Izidor Rejc (za industrijo in gradbeništvo). Zadnja dva sta bila najšibkejša člena gospodarskega »bloka«, saj sta bila na sejah vlade tudi od strankarskih kolegov večkrat

³⁹³ Delo, 26. 5. 1990, Čez pet let bo drugače, vmes pa nezaposleni, str. 20.

*Jože Mencinger in Ante Marković, 1991
(Foto Tone Stojko, MNZS)*

*Marko Kranjec, 1990
(Foto Nace Bizilj, MNZS)*

deležna kritike, da »nimata jasnega pogleda na problematiko svojega resorja«. ³⁹⁴ Pri snovanju osamosvojitvenih projektov je imel odločilno besedo Demos in njegov poslanski klub, pri njihovem izvajanju pa projektni svet, ki so ga sestavljali ključni ministri. Najprej ga je vodil predsednik vlade Lojze Peterle, potem pa republiški sekretar za notranje zadeve Igor Bavčar, za koordinacijo je skrbela Olga Jakhel. ³⁹⁵ Na zaporedje dogodkov, povezanih z gospodarskim dogajanjem, je zelo vplivala okoliščina, da se je predsednik vlade še posebno zavzeto vključil v nekatere preobrazbene procese in da se je pri sprejemanju gospodarskih odločitev opiral na ekipo svetovalcev, ki so bili deloma iz emigrantskih krogov. V njej so bili: Jože Bernik, Marko Kremžar, Boris Pleskovič in Dušan Šešok. ³⁹⁶ V Demosu so za zaprtimi vrati večkrat tekle razprave o zamenjavi posameznih republiških sekretarjev pa tudi predsednika vlade, vendar so se potem duhovi pomirili. Med posameznimi zahtevami je bila tudi zahteva za zamenjavo kmetijskega ministra, kar pa se ni zgodilo. Tako je do prve rekonstrukcije vlade prišlo na začetku maja 1991, ko sta odstopila Jože Mencinger in Marko Kranjec. Zamenjala sta ju Andrej Ocvirk in Dušan Šešok.

Nova vlada je prejšnji očitala nesposobnost pri iskanju poti iz gospodarske krize. Ti očitki so imeli stvarno podlago, saj je bilo spomladi 1990 slovensko gospodarstvo pred razsulom. ³⁹⁷ V prvih mesecih tega leta se je industrijska proizvodnja zmanjševala po stopnji 20 odstotkov, izvoz je bil res za 22 odstotkov večji kot pred letom, toda zaradi nespremenjenega menjalnega tečaja je prinašal izgubo, ki je bila še večja ob dejstvu, da se je uvoz povečal za 46,9 odstotka. Tekoča izguba, zlasti v največjih in izvozno najpomembnejših podjetjih, se je zelo povečala, njihov likvidnostni položaj se je poslabšal, davčna obremenitev pa se je še naprej stopnjevala, tako da je bilo aprila ogroženih že 36,5 odstotka vseh

³⁹⁴ ARS, AS 223, šk. 4872, Zapisnik 31. seje Izvršnega sveta RS, 31. 10. 1990.

³⁹⁵ Repe, Jutri je nov dan, str. 152.

³⁹⁶ Prav tam, str. 149.

³⁹⁷ ARS, AS 223, šk. 4867, Zapisnik 8. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 26. 6. 1990, Programske usmeritve Izvršnega sveta skupščine RS.

Tabela 52: Cenovna gibanja v letu 1990 – razlike v sektorskih dinamikah (v odstotkih)³⁹⁹

	Junij 1990 glede na december 1989	Na povprečje v Sloveniji	December 1990 glede na december 1989	Na povprečje v Sloveniji
Industrija	125,4	93,8	144,0	88,1
Kmetijstvo in ribištvo	182,6	136,5	195,3	119,6
Gozdarstvo	151,4	113,1	156,8	96,0
Vodno gospodarstvo	143,4	107,2	180,4	106,2
Gradbeništvo	135,6	101,4	165,0	101,1
Promet, zveze	122,7	91,7	231,3	141,6
Trgovina	146,4	109,4	180,1	110,3
Gostinstvo, turizem	154,8	115,7	191,3	117,1
Obrtne storitve	191,5	143,1	239,0	146,4
Komunalna dejavnost	146,2	109,3	227,9	139,5

³⁹⁸ ARS, AS 1279, š.k. 56, Ocene gospodarske situacije v Sloveniji na pragu leta 1991, 22. 1. 1991.

delovnih mest v gospodarstvu.³⁹⁹ Cenovna nesorazmerja so se poglobljala, pri čemer so imeli najvišjo cenovno dinamiko praviloma »domači« sektorji (predvsem primarne in nekatere storitvene dejavnosti), katerih proizvodi niso vstopali v mednarodno menjavo in so bili zato popolnoma zaščiteni pred tujo konkurenco. Nasprotno pa so »mednarodni sektorji« (industrija) pod vplivom povečane konkurence tujega blaga lahko najmanj podražili svoje izdelke. Poslabšanje razmerja cen med domačimi in mednarodnimi sektorji v škodo slednjih je bilo odraz precejšenosti dinarja.

Nosilca najbolj odgovornih gospodarskih resorjev sta kmalu po prevzemu funkcije opozorila na možnost, da bi lahko v nekaj tednih prišlo do gospodarskega zloma in propada velikih delov gospodarstva.⁴⁰⁰ Ta napoved se ni uresničila, četudi se je stanje slovenskega gospodarstva v naslednjih mesecih in do konca leta 1990 še naprej poslabševalo. Bruto dobiček slovenskega gospodarstva se je zmanjšal, kot se je tudi čisti osebni dohodek. Še posebej je nazadoval delež akumulacije v ustvarjenem dohodku, ki se je zmanjšal na 2,9 odstotka.⁴⁰¹ Poleg upadanja obsega industrijske proizvodnje, turističnega in blagovnega prometa ter realnih osebnih dohodkov so se zmanjšale tudi naložbe, število registriranih brezposelnih pa je do konca leta naraslo na 55.441. Do takrat so se zaradi prevelikega trošenja javnega sektorja in slabših poslovnih rezultatov pomnožile težave na finančnem področju. Število podjetij z blokiranimi računi se je dvignilo na 515, skupne izgube so bile za 273 odstotkov večje kot leta 1989, Služba družbenega knjigovodstva je vložila 119 prijav za uvedbo stečajnega postopka. Kljub temu da je bil izvoz višji, se je delež prihodkov, ustvarjen na tujih trgih, zelo zmanjšal. Krizne razmere so še poglobile jesenske poplave in zapiranje srbskega in tudi drugih jugoslovanskih trgov, na katerih je slovensko gospodarstvo realiziralo okoli četrtno prodaj. Delež prodaj na jugoslovanskem trgu je decembra znašal le še 10,6

³⁹⁹ ARS, AS 223, šk. 4861, Zapisnik 218. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 1. 3. 1990.

⁴⁰⁰ ARS, AS 223, šk. 4861, Zapisnik 218. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 1. 3. 1990.

⁴⁰¹ Delo, 1. 4. 1991, Gospodarstvu gre vse slabše, str. 3.

odstotka domačega iztržka. Še bolj so se zmanjšala plačila za nakupe v drugih republikah. Decembra 1990 so znašala le še 5,6 odstotka. Gledano globalno, leta 1990 slovenskemu gospodarstvu zaradi poslabšanih gospodarskih razmer in večjih obremenitev, potem ko je zadovoljilo potrebe zveze in republike, ni ostalo nič, saj je tekoča izguba ustvarjeno akumulacijo, ki je za številna podjetja predstavljala glavni vir preživetja, že drugo leto zapored preseгла za približno dvakrat.⁴⁰²

Tabela 53: Realne stopnje rasti slovenskega gospodarstva (v odstotkih)⁴⁰³

	1981- 1985	1986- 1989	1990 Ocena
I. Družbeni proizvod Slovenije	0,6	-0,5	-6,0
II. Zaposleni skupaj	1,1	-0,5	-3,5
Produktivnost dela v gospodarstvu	-0,4	-0,8	-2,5
III. Izvoz skupaj	8,2	4,5	8,0
Izvoz na konvertibilni trg	9,9	4,5	9,0
Uvoz skupaj	-0,1	4,3	30,0
Uvoz s konvertibilnega trga	0,9	5,0	36,0
IV. Razpoložljiva sredstva za končno porabo v Sloveniji	0,5	-2,0	-7,0
V. Osebna poraba prebivalstva	-3,3	1,3	-12,0
Sredstva za osebne dohodke	-2,4	-2,5	-17,0
Realni OD na zaposlenega	-2,7	-2,0	-14
VI. Sredstva za zadovoljevanje skupnih potreb skupaj	-1,5	4,8	-11
Sredstva za družbene dejavnosti	-2,2	3,5	-14
Sredstva za pokojnin. inv. zavarovanje	-0,5	7,0	-6
VII. Sredstva za splošno porabo v Sloveniji	-8,0	0,5	+4,5
VIII. Ustvarjene investicije v osnovna sredstva	-7,1	-2,8	-12
Proizvodne investicije	-6,8	-4,0	-15
IX. Industrijska proizvodnja	2,0	-0,2	-10
X. Kmetijstvo	1,0	2,9	2,0
XI. Storitve	-1,5	-1,7	-4,7

⁴⁰² ARS, AS 223, šk. 4874, Zapisnik 38. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 28. 11. 1990, Ocena gospodarskega stanja v RS v letu 1990.

⁴⁰³ ARS, AS 223, šk. 4879, Zapisnik 52. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 5. 2. 1991, Razvojni politika.

Kljub opisanim razmeram pa vlada Lojzeta Peterleta od maja do decembra 1990 gospodarskim vprašanjem ni namenila potrebne pozornosti in jih ni opredelila kot prednostna. Takšen odnos do gospodarskih vprašanj je bil posledica koalicijske vlade, v kateri so imeli partnerji različne poglede na hitrost in radikalnost osamosvajanja, pa tudi na vlogo gospodarstva v procesu osamosvajanja. Kljub temu pa se je v drugi polovici leta 1990 nesporno začela, kot je zapisal eden vodilnih slovenskih gospodarskih analitikov Veljko Bole, »ekspanzija« republiške ekonomske politike, ki je »radikalno širila ekonomsko političen spekter, preko katerega je začela vplivati na pogoje gospodarjenja«. ⁴⁰⁴ Ta »ekspanzija« je bila precej izsiljena zaradi neugodnih razmer gospodarjenja, ki jih je ustvarjala zvezna ekonomska politika. Omogočili so jo politične spremembe v Sloveniji in razpad jugoslovanskega gospodarskega in pravnega sistema.

Do konca junija so člani vlade predstavili le okvire delovanja na gospodarskem področju. Kot je povedal Jože Mencinger v intervjuju za Delo, so bili ti okviri v zvezni državi zelo omejeni, na najpomembnejših sistemskih področjih, kot je bilo denarno, je bila slovenska vlada sploh brez vseh pristojnosti. V tem pogledu so bila povsem brez vrednosti v preteklem letu sprejeta določila o republiški suverenosti, zato jih je primerjal z lesenim železom. Napovedal je, da se bo morala vlada pragmatično prilagajati dnevnim potrebam, med katerimi bo dala prednost oživljanju proizvodnje, privatizaciji, prilagoditvi in poenostavitvi davčnega sistema. ⁴⁰⁵ Gospodarski program, ki ga je vlada sprejela junija 1990 na svoji osmi seji, je bil zelo splošen. V njem je predpostavila, da bo v razmerah obstoječe ureditve meje gospodarske samostojnosti lahko širila neposredno s prizadevanji za zmanjšanje pristojnosti federalne države, z dejavnim spreminjanjem delov gospodarskega sistema in tudi z »lastnimi posegi« v ekonomsko politiko. Posredno pa tako, da bo pospeševala gospodarske stike z drugimi državami in »trajno vključevala« slovensko gospodarstvo v evropske ekonomske integracije. Uresničevanje osamo-

⁴⁰⁴ Princič, Borak, Iz reforme, str. 595.

⁴⁰⁵ Delo, 26. 5. 1990, Čez pet let bo drugače, vmes pa nezaposleni, str. 20.

svojitvenih ciljev naj bi bilo postopno. V prvem obdobju, imenovala ga je premostitveno, ko so bile možnosti za hiter izhod iz recesije in za uporabo čistih tržnih načel še zelo omejene, naj bi z zagotavljanjem različne pomoči preprečevala stečaje podjetij. Pri slednjem ne bi za vsako ceno ščitila neuspešnih podjetij, temveč bi njihov nadaljnji obstoj pogojevala s prestrukturiranjem. Obvezala se je, da bo zmanjšala splošno davčno obremenitev podjetij in zagotovila davčne olajšave za rentabilne naložbe. Uveljaviti je hotela pravico proračunskega zadolževanja tako doma kot v tujini, odpraviti sistemske ovire pri razmahu zasebnega podjetništva ter bolj pritegniti tuj kapital k obnovi zastarele gospodarske infrastrukture. V drugem razvojnem obdobju, to je obdobju gospodarskega oživljanja, je vlada načrtovala, da bo naloge, povezane z razvojno tehnološkim preoblikovanjem, spodbujanjem hitrejšega gospodarskega razvoja (zlasti industrije), pospeševanjem izvoza izdelkov iz višjih in visokih cenovnih razredov in sploh večjim vključevanjem v svetovno gospodarstvo, lahko prevabila na agencijo za prestrukturiranje in sklad za razvoj. Tako bi se sama bolj posvetila pripravi nove zasnove nacionalne kmetijske, trgovinske in energetske politike, uveljavljanju tržnih načel na področju gospodarske infrastrukture, spodbujanju razvoja drobnega zasebnega gospodarstva in aktivni politiki na področju zaposlovanja. V tem času bi pospešila lastninjenje ter dokončala proces oblikovanja »normalnega« in zato bolj učinkovitega gospodarskega sistema.⁴⁰⁶

Republiška skupščina je program obravnavala na seji 19. julija 1990. Poslanci z njim niso bili zadovoljni. Vladi so očitali, da ni izpolnila obljube s prvega zasedanja, da bo v mesecu dni pripravila podroben gospodarski program. Namesto tega je predstavila »zgolj neoprijemljive in dolgoročne programske usmeritve, ki obljublja-jo več, kot je moč uresničiti«. Tudi v naslednjih mesecih je bila vlada deležna številnih kritik, ki so bile uperjene predvsem na njeno pasivnost, nadalje, da se problemov ne loteva sistematično in neposredno, temveč tako, kot

⁴⁰⁶ ARS, AS 223, š. 4867, Zapisnik 8. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 26. 6. 1990, Programske usmeritve.

se pojavljajo. Prizanesla ji ni niti domača ekonomska stroka. Ta ji je očitala, da se je problema premajhne denarne preskrbljenosti gospodarstva lotila zelo neurejeno in precej neuspešno, da je bila njena likvidnostna »injekcija« v juniju simbolična, saj ji ni uspelo potegniti likvidnostnih sredstev iz bank in od prebivalstva, kot so to storili v drugih republikah. Nadalje je po sodbi stroke začela prepozno stimulirati izvoz, zadrževati prihodke federacije in se ukvarjati s trošenjem javnega sektorja ter je premalo storila za znižanje obremenitev podjetij. V dobro pa so nosilcem ekonomske politike šteli, da so bili restriktivno razpoloženi, kar je bilo ugodno za dolgoročno vzpostavljanje večje cenovne konkurenčnosti slovenskega gospodarstva.⁴⁰⁷

Vlada je na očitke odgovarjala, da so bile finančne, sistemske in druge možnosti za hitrejše oživljanje in osamosvajanje slovenskega gospodarstva še zelo omejene. V takih razmerah je na gospodarskem področju sledila trem ciljem. Kot je leto dni kasneje napisal njen podpredsednik, je skušala zagotoviti »preživetje gospodarstva v razdobju sistemske transformacije«, vzpostaviti sistem tržnega gospodarstva, postopoma prevzeti gospodarski sistem in širiti področje gospodarske suverenosti. Pri prevzemanju pristojnosti za vodenje gospodarske politike in pri uvajanju novega gospodarskega sistema naj bi pazila, da z novimi ukrepi ne bi »povzročili nepotrebnih lomov v pogojih gospodarjenja« in izzvali protiukrepov drugih republik, federacije in tujine. Politiko »gospodarskega preživetja« je Mencinger predstavil kot pragmatično prilagajanje političnim odločitvam, zvezni gospodarski politiki, dogajanjem v Jugoslaviji in svetu. S tako politiko bi morali obdržati pri življenju čim več podjetij ne glede na njihove rezultate. Taka politika je bila po njegovem najboljša izbira, saj so bili makroekonomski okviri, v katerih je takrat delovalo slovensko gospodarstvo, vse prej kot normalni.⁴⁰⁸

V skladu s politiko preživetja je vlada z ekonomsko političnimi ukrepi še nekaj mesecev podpirala gospodarski program predsednika zvezne vlade Anteja Mar-

⁴⁰⁷ Princič, Borak, Iz reforme, str. 596–597.

⁴⁰⁸ Prav tam., str. 595–596.

koviča. Avgusta 1990 je s posebnim memorandumom opozorila zvezno vlado na odmike pri uveljavljanju stabilizacijskega programa in zahtevala popravke, ki bi ga lahko še obdržali pri življenju. Ker iz Beograda ni bilo ustreznega odgovora, se je slovenska vlada odločila, da bo začela sama sprejemati ukrepe za zaščito svojega gospodarstva, tudi na področjih, kjer še ni imela potrebnih pristojnosti.⁴⁰⁹ Na začetku junija sta Mencinger in Kranjec predstavila predloge ukrepov za oživitev gospodarstva in preprečitev socialne »eksplozije«. Razdelila sta jih v tri skupine. V prvi so bili ukrepi za preprečitev stečajev, v drugi ukrepi za zmanjšanje obremenitve gospodarstva s fiskalnimi in drugimi dajatvami in prispevki, v tretji pa ukrepi za povečanje pristojnosti vlade na področju politike plač in nadzora nad njihovim izplačilom.⁴¹⁰ Največ pozornosti je vlada namenila ukrepom za preprečevanje stečajev. Predvidela je več oblik: odlaganje plačila obveznosti v republiški proračun, dajanje vladnega poročstva in imenovanje strokovnih ekip za pripravo sanacijsko-razvojnih programov in programov prestrukturiranja podjetij. Možnost odloga plačil davkov in prispevkov podjetij, ki jim je zaradi dolgotrajne insolventnosti grozil stečaj, je vlada uporabila le v izjemnih primerih. Od maja do oktobra jih je bilo le štiri-deset.⁴¹¹ Tako sta sanacijsko-razvojno prestrukturiranje in dokapitalizacija postali najbolj izpostavljeni nalogi v politiki oživljanja in preživetja slovenskega gospodarstva. Na seznamu podjetij oziroma poslovnih sistemov, ki jim je v obravnavanem času kazalo najslabše in jih je pred stečajem lahko rešila le znatna državna pomoč, so bile čisto na vrhu Slovenske železarne.⁴¹² V podobno težkem finančnem položaju kot Slovenske železarne so

⁴⁰⁹ ARS, AS 223, šk. 4877, Zapisnik 50. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 8. 1. 1991.

⁴¹⁰ ARS, AS 223, šk. 4865, Zapisnik 3. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 7. 6. 1990, Preprečitev zloma.

⁴¹¹ ARS, AS 223, šk. 4872, Zapisnik 29. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 24. 10. 1990. Ocena stanja v gospodarstvu Republike Slovenije s predlogi ukrepov za ureditev razmer na posameznih področjih.

⁴¹² Izgube koncerna, ki so sredi leta 1990 znašale 150 milijonov mark, so naraščale tako hitro, da je jeseni leta 1990 vlada začela resno razpravljati o tem, ali je njegova sanacija sploh smiselna. – ARS, AS 223, šk. 4871, zapisnik 28. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 18. 10. 1990, Kritični gospodarski položaj Slovenskih železarn in možne rešitve.

se znašli še Elan, Litoštroj, TAM, Gorenje, rudnik svinca Mežica in še več drugih »paradnih konjev« slovenskega gospodarstva. V času od 7. maja do 3. oktobra je vlada v 51 razvojno sanacijskih programov preusmerila 1302 milijona din (186 milijonov mark). Za 31 sanacijskih programov pa postopek preverjanja še ni bil dokončan oz. jih vlada še ni obravnavala.⁴¹³ Ta sredstva so precej omilila finančne probleme dela slovenskega gospodarstva, niso pa olajšala problema podkapitaliziranosti pretežnega dela razvojno perspektivnih podjetij.⁴¹⁴

Problem tekoče likvidnosti je vlada najprej blažila tako, da je omogočila neposredno zadolževanje slovenskih podjetij v tujini, odkupila je del iriškega dolga, oktobra pa je zmanjšala odstotek nakazil federaciji.⁴¹⁵ Novembra se je lotila problema pospeševanja izvoza na konvertibilno območje. Za subvencioniranje izvoza je izdala republiške obveznice v dinarski protivrednosti za 220 milijonov mark. Na začetku decembra je z zakonom o intervencijah v gospodarstvu napravila nov korak v tej smeri. Z njim je sredstva, ki so bila namenjena pospeševanju razvoja, sanaciji podjetij in plačilu njihovih zapadlih poroštvenih obveznosti, v prvi vrsti namenila izvozno nadpovprečno usmerjenim podjetjem v črni in barvni metalurgiji, kovinski, elektro, lesni in tekstilni industriji. Decembra si je vlada zagotovila dodatna sredstva s posojilom, ki ga je prek Ljubljanske banke najela pri svetovni banki. Predvideno je bilo, da bo ta sredstva namenila programom za varčevanje z energijo in za varstvo okolja.⁴¹⁶ Nekaj uspehov je dosegla tudi na področju plač. Skrbno je nadzorovala njihovo gibanje, zato ji je bolj kot v drugih jugoslovanskih republikah

⁴¹³ Od večjih podjetij so Slovenske železarne prejele 175 milijonov din, Iskra 160,6, Gorenje 143,5, TAM 175, Metalna in Litoštroj pa vsak po 70 milijonov din.

⁴¹⁴ Analiza SDK je pokazala, da je s področja industrije in rudarstva med 707 velikimi in srednjimi podjetji podkapitaliziranih 248 ali 35,1 % podjetij, ki so zaposlovala 44 % vseh delavcev v omenjeni panogi. Povprečni delež trajnega kapitala v teh podjetjih je bil 32,2 %, kar je bilo znatno pod mejo 50 %, ki je predstavljala ločnico med dobro in podkapitaliziranostjo.

⁴¹⁵ Od 15. oktobra 1990 je vlada zadržala 50 % prihodkov temeljnega prometnega davka, ki so pripadali federaciji, od 23. oktobra je Slovenija zadržala vse prihodke temeljnega prometnega davka, od 6. decembra 1990 pa vse prihodke, ki so pripadali federaciji.

⁴¹⁶ ARS, AS 223, šk. 4930, Zapisnik 41. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 7. 12. 1990.

uspelo ustaviti preveliko rast plač. Omeniti je treba tudi zbiranje dodatnih sredstev za pomoč brezposelnim.

Tudi uresničevanje drugega programskega cilja vlade, to je zmanjševanje pristojnosti zvezne države, je ostalo na pol poti. Kljub številnim pogovorom Predsedstva SFRJ z vodstvi republik in avtonomnih pokrajin leta 1990 ni prišlo do dogovora o bodoči ureditvi odnosov v Jugoslaviji. Zvezni organi so ob podpori posameznih republik vztrajali pri federativni ureditvi. Po zamisli, ki jo je Predsedstvo SFRJ predstavilo sredi oktobra, bi območje ZRJ ostalo enotno gospodarsko območje z enotnim trgom, enotnim monetarnim, deviznim, carinskim in bančnim sistemom, s skupno politiko ekonomskih odnosov s tujino, skupno razvojno politiko in strategijo znanstveno-tehničnega razvoja. Federacija bi urejala lastninska, obligacijska in še nekatera druga razmerja, odločanje s konsenzom republik je bilo predvideno le za tista vprašanja, za katera bi se med sprejemanjem ustave ugotovilo, da so življenjskega pomena za republike.⁴¹⁷

V teh razgovorih se je Slovenija, tako kot Hrvaška, zavzemala za konfederalno ureditev. Hkrati pa so njeni predstavniški in izvršni organi od maja 1990 naprej pospešeno sprejemali deklaracije in druge akte, ki so širili prostor republiške suverenosti, omejevali veljavnost zveznih zakonov in poudarjali načelo samoodločbe. Prepletanje dveh v bistvu nasprotujočih si procesov ni bilo samo posledica poglobljajoče se gospodarske krize in centralističnih teženj Beograda, temveč tudi dejstva, da sredi leta 1990 v Sloveniji ni bilo enotnih pogledov na urejanje njenih odnosov znotraj Jugoslavije. Vladi kot celoti je bila, tako kot tudi posameznim političnim strankam, bližja zamisel o konfederaciji oziroma meddržavna zveza po vzoru Beneluxa. V tovrstni zvezi bi bilo prilagajanje jugoslovanski zakonodaji in odvajanje sredstev v zvezni proračun minimalno, zagotavljala pa bi, da ne bi po nepotrebnem in premočno prizadeli slovenskega gospodarstva in prebivalstva, se pravi, da mu ne bi prežgodaj zaprli dostopa do zveznih deviznih, blagovnih in drugih rezerv, ogrozili veljavnosti mednarodnih sporazumov in prekinili gospodarskih tokov s tujimi trgi.

⁴¹⁷ Prav tam., str. 575–579.

Po njihovi oceni za izstop iz zveznega pravnega sistema, zlasti gospodarskega dela, še niso bile ustvarjene razmere, zato bi bilo ustrežnejše, če bi do (morebitne) medrepubliške pogodbe vsaj gospodarske zadeve urejali na »pragmatičen način, od primera do primera, seveda ob jasnih usmeritvah skupščine Republike Slovenije«. ⁴¹⁸ Vlada kot celota se je torej opredelila za postopno, dolgoročno osamosvajanje gospodarskega področja in za previdnost pri trganju vezi slovenskega gospodarstva od jugoslavije.

Radikalni del vlade in politike je nasprotoval konfederaciji. Po njihovem bi odločitev za konfederacijo samodejno pomenila sprejemanje zvezne gospodarske politike in prepuščanje vseh pobud zvezni vladi. Predlagali so čimprejšnji sprejem deklaracije o razglasitvi samostojnosti slovenske države in sprejem zakonov, ki bi zveznim jugoslovanskim organom odvzeli vse pristojnosti v sloveniji. Vodilni ekonomisti, nekateri so bili tudi v vladi, so menili, da je zahteva po gospodarski izločitvi slovenskega gospodarstva iz jugoslovanskega z ekonomskega vidika sporna in nesprejemljiva. Tudi napovedi posameznih gospodarstvenikov, ki so bile predstavljene javnosti, niso bile v prid radikalnim posegom v gospodarsko življenje. Opozarjale so, da je vse preveč »če-jev«: če zvezna vlada od deviznih rezerv, ki jih ima v tujini, ne da Sloveniji nič, če Slovenija ne bi mogla računati na bencin in nafto iz blagovnih rezerv, če ne vključijo slovenske banke v program sanacije itn. Še posebej zaskrbljujoča pa je bila ocena Zavoda RS za družbeno planiranje o gospodarskih posledicah zapiranja trgov blaga in storitev v drugih republikah. ⁴¹⁹

Prvo področje, na katerem je začela Slovenija de-

⁴¹⁸ ARS, AS 223, šk. 6346, Zapisnik 4. seje koordinacijske komisije Izvršnega sveta skupščine RS, 22. 6. 1990, Informacija o uresničevanju prednostne uporabe republiškega zakona pred zveznim zakonom.

⁴¹⁹ Sredi leta 1990, ko je bila ta ocena predstavljena vladi, je delež domače potrošnje slovenske proizvodnje (reprodukcijska, osebna, investicijska in splošna) predstavljal 52 % končne potrošnje, 18 % je bilo izvoza, okoli 30 % proizvodnje je Slovenija prodala v druge republike. Če bi prišlo do popolnega izpada prodaje v te republike, bi se zmanjšal obseg slovenske proizvodnje za 37,25 %. Zavod je izračunal, da v tem primeru te proizvodnje ne bo mogoče nadomestiti niti z izvozom niti s preusmeritvijo v druge programe, temveč bo treba ta del proizvodnje ustaviti. – AS, 223, šk. 4865, Zapisnik 3. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 7. 6. 1990, Informacija o nekaterih problemih izvajanja finančnih obveznosti Republike Slovenije do federacije.

jansko uresničevati svoje interese, so bile njene finančne obveznosti do proračuna federacije in sklada federacije za pospeševanje razvoja manj razvitih republik in AP Kosovo.

Tabela 54: Ocena prilivov in odlivov sredstev iz Republike Slovenije v federacijo v letu 1990⁴²⁰

	V milijon din	Struktura v %
A. OBVEZNOSTI RS DO ZVEZNEGA PRORAČUNA:		
SKUPAJ	19.791	100
Od tega:		
Temeljni prometni davek	6883	34,8
Posebni prometni davek za JLA	2854	14,4
Kotizacija federaciji	785	4,0
Carine in druge uvožne dajatve	9200	46,5
Zvezne upravne takse	69	0,3
B. PRILIVI SREDSTEV IZ ZVEZNEGA PRORAČUNA V RS:		
SKUPAJ	4702	100
Od tega:		
Zvezne izvozne stimulacije	2700	57,4
Prihodki SPIZ za pokojnine borceve in invalidov	721	15,3
Intervencije v gospodarstvu in ostalo	1281	27,2
C. NETO OBVEZNOSTI RS DO ZVEZNEGA PRORAČUNA:	15089	7,6

Iz taktičnih razlogov se je vlada najprej lotila obveznosti do sklada federacije. Republiška skupščina je 13. junija podprla predlog, po katerem je Slovenija »prenehala« poravnovati obveznosti do tega sklada za leto 1989, obveznosti za leto 1990 pa je več kot prepolovila in ustavila dogovarjanje o novih naložbenih projektih.⁴²¹

⁴²⁰ ARS, AS 223, šk. 4872, Zapisnik 31. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 31. 10. 1990.

⁴²¹ Obveznost Republike Slovenije za leto 1990 je znašala 1610,2 milijona din, od tega za združevanje sredstev 888,7 milijona din in za obvezno posojilo 721,5 milijona din. V prvih štirih mesecih leta 1990 je Slovenija vplačala 125,5 milijona din za obvezno posojilo in 71,4 milijona din za združevanje, skupaj 196,9 milijona din. S

V veljavi so ostale obveznosti oziroma samoupravni sporazumi o združevanju dela in sredstev za posamezne programe v Črni Gori, Bosni in Hercegovini ter Makedoniji, za katere je potem julija republiška koordinacija odobrila nakazilo sredstev.⁴²²

Junija 1990 so na sejah slovenske vlade namenili več pozornosti uveljavitvi konfederalnega položaja Republike Slovenije v Jugoslaviji. Vlada je postavila gospodarsko področje kot eno od treh temeljnih področij, ki jih je treba na novo opredeliti. Pri obravnavi minimalnih funkcij konfederacije na tem področju se je omejila na carinsko, ekonomsko in monetarno unijo.⁴²³ Junija je slovenska vlada v pogajanjih o novih gospodarskih odnosih zahtevala od zvezne vlade devalvacijo dinarja, zmanjšanje zveznega proračuna, prost pretok blaga in storitev, omejitve primarne emisije in vpliv nanjo, odpoved centraliziranemu zdravljenju bančnega sistema in centralizaciji neposrednih davkov ter sprotno določanje plačnikov dolgov v tujini.

Julij je bil s stališča naše obravnave še posebno nabit z dogodki in premiki. Skupščina je potrdila usmeritev oziroma elemente za konfederalno pogodbo, s čimer je spodbudila ostre razprave tudi izven skupščinskih klopi. Jedro ugovorov je bilo, da je razlika med posameznimi deli Jugoslavije prevelika, da bi bila lahko dobra podlaga za oblikovanje skupne monetarne unije in skupnega trga. Razlika v gospodarski razvitosti med Kosovom in Slovenijo je bila 1:7, medtem ko je bila v Evropski skupnosti razlika med najmanj in najbolj razvito državo 1:3.

Tega meseca je skupščina sprejela predlog Predsedstva RS, da se začne postopek za sprejem nove ustave Republike Slovenije. V njem je bilo zapisano, da bo nova ustava izražala polno ekonomsko suverenost samostojne Slovenije in bo predstavljala uresničitev načela samoodločbe, izražene s sprejemom deklaracije o

tem je bila predvidena obveznost do Sklada federacije izpolnjena 36,7 % pri obveznem posojilu in 24,1 % pri združevanju.

⁴²² Koordinacijski odbor pri GZS je 3. julija odobril združevanje sredstev slovenskih podjetij v 7 programov v Makedoniji, 4 v Bosni in Hercegovini in 2 v Črni gori. 13. julija pa še za 5 programov v Bosni in Hercegovini.

⁴²³ AS, 223, šk. 6346, Zapisnik 4. seje koordinacijske komisije Izvršnega sveta skupščine RS, 22. 6. 1990, Izdelava projekta uveljavitve konfederalnega položaja Republike Slovenije v Jugoslaviji.

suverenosti države Republike Slovenije. Po njej je moral gospodarski sistem temeljiti na ustavi Republike Slovenije, zvezni predpisi pa bodo veljali le, če ne bodo v nasprotju z ustavo in zakoni Republike Slovenije. Splošno navdušenje je za kratek čas zmotilo le pisanje enega vodilnih in vplivnih slovenskih ekonomistov Velimirja Boleta, ki je bil zgrožen nad dejstvom, da so v razpravi v republiški skupščini le trije poslanci opozorili na izrazito kvarne materialne posledice deklaracije, ostalih poslancev pa te niso zanimale oziroma so menili, da jih ne bo. Bole je v članku, ki ga je objavilo Delo, izpostavil, da bi takojšnja razglasitev denarne suverenosti zelo prizadela slovensko gospodarstvo. S tem bi slovensko gospodarstvo za nekaj časa ostalo brez možnosti dostopa do večine tujih kreditov in z majhnimi deviznimi rezervami, ki ne bi zadoščale za tekoče poslovanje in bi poleg tega ustavile uvoz potrošnega in drugega blaga, kar bi povzročilo splošno pomanjkanje. Na tujo pomoč in vlaganja se ne bi smeli zanašati, kot tudi ne na denarno pomoč slovenskih izseljencev. Izhod bi bil le večji izvoz, česar pa ne bo mogoče doseči v kratkem času, politika izvoza za vsako ceno, ki je veljala v letih 1982–1985, pa z ekonomskega stališča ni sprejemljiva.⁴²⁴

Konec avgusta je zasnutek konfederalne pogodbe, ki jo je pripravila vlada, obravnavalo Predsedstvo Republike Slovenije. Po besedah ministra Lojzeta Janka je bilo njihovo izhodišče kar »najbolj mehka ali rahla zveza, na nekaterih področjih pa so (bili) podani tudi elementi tesnejših povezav«. V taki razporeditvi je bilo gospodarstvo ključno in tudi za druge dele države najbolj sprejemljivo področje, nova opredelitev skupnih ekonomskih interesov pa prednostna naloga. Po mnenju avtorjev tega dokumenta je bilo še največ možnosti za dogovor o svobodni trgovinski coni, kar je pomenilo, da znotraj konfederacije med državami ne bi bilo carin. Za enotni trg po njihovem mnenju ni bilo stvarnih pogojev, saj so si bili posamezni deli preveč »narazen«. Kot so opozarjale 45-letne izkušnje, je bila tudi monetarna unija zelo vprašljiva. Vprašanje skupne politike na

⁴²⁴ Delo, 21. 7. 1990, Slovenski gospodarski trenutek in cena »zlahka obljubljene hitrosti«, str. 20.

področju temeljne infrastrukture (promet, zveze, energetika) pa tudi način odpravljanja razlik med članicami konfederacije in s tem v zvezi oblikovanje posebnih skladov so pustili še odprto. V razpravi je tudi predsednik Predsedstva RS Milan Kučan poudaril, da bodo ključni razlogi za ali proti konfederaciji zagotovo gospodarski. Ekonomski interes je imel po njegovem širšo »dimenzijo« tudi zato, ker je bil povezan z vstopanjem v evropske integracije in ustanove. Šlo je torej za oceno, ali bodo posamezne države na jugoslovanskem ozemlju lažje skupaj premostile razlike, si ustvarile boljše razmere za kasnejši sprejem ob pogojih, ki jih bo postavila Evropska skupnost vsaki republiki posebej ali vsem skupaj, ali pa bo lažje, če bo vsaka država poskušala to doseči sama. V razpravi so se dotaknili tudi razgovora slovenskih predstavnikov pri predsedniku zveznega izvršnega sveta. Slednji je namreč opozoril, naj dobro premislijo, preden se bodo podali na pot osamosvojitve, saj bo Slovenija v tem primeru izgubila možnost črpanja skupnih deviznih in blagovnih rezerv in emisije denarja. To je z drugimi besedami pomenilo, da bo ostala brez deviz, nafte, bencina in gotovine. Na tej seji je bil sprejet sklep, da bo posebna skupina pripravila nov predlog »elementov« konfederalne pogodbe.⁴²⁵

Posebna vladna skupina je v kratkem času izdelala elaborat z naslovom možni elementi konfederalne pogodbe, tako da ga je vlada obravnavala že v prvih dneh septembra. V njem je bilo gospodarsko področje opisano kot bistvena sestavina konfederalne pogodbe. Predvidel je skupen trg, usklajevanje skupne politike oziroma pravil na področju gospodarske infrastrukture, konkurence, dumpinga in državnih subvencij ter financiranje delovanja federacije v obliki kotizacije. Vsaka članica naj bi imela svoj carinski sistem in valuto ter svoja gospodarska predstavništva v tujini. V razpravi so imeli ministri največ pomislekov do uveljavitve carinske unije, češ da bi bilo s tem onemogočeno polno uveljavljanje slovenskih interesov. Lojze Janko je opozoril, da je prišel čas, ko mora vlada svoje naslednje korake skrbno pretehtati, jih »jasno izdelati« in jih skriti pred

⁴²⁵ ARS, AUPRS, Zapisnik 13. seje Predsedstva skupščine RS, 29. 8. 1990.

javnostjo, sicer bo zvezna vlada lahko ukrepala prej, preden bo Slovenija na to pripravljena. »Kaj bo,« se je vprašal Janko, »če Srbi začnejo tiskati dinarje in jih zamenjajo za marke, potem Slovenija ne bo dobila nič od deset milijard deviznih rezerv. Ker do njih ne more. Kaj bo, če ničesar ne dobimo iz blagovnih rezerv?«⁴²⁶

Septembra so bili v ospredju tudi predlogi zveznega izvršnega sveta za spremembe zakonov na področju proračunskih dohodkov, monetarne, kreditne in devizne politike. Slovenija jih ni mogla podpreti, saj so pomenili še večjo davčno obremenitev slovenskega gospodarstva in zmanjšanje možnosti za pridobitev deviznih in dinarskih sredstev iz zveznih skladov. Vlada je skupščini predlagala, naj jih njeni predstavniki ne podprejo.

Na začetku oktobra se je težišče osamosvojitvenih prizadevanj premaknilo na sprejem ustavnih dopolnil od XCVI do XCVIII. S tem ustavnopravnim dejanjem je skupščina omejila veljavnost zveznih predpisov in tudi zvezne ustave na slovenskem ozemlju. Po določitvi ustavnega dopolnila XCVI se je Slovenija v celoti, enostransko in dokončno izločila iz pravnega reda jugoslovanske federacije, čeprav je v prehodnem obdobju še ohranila zvezne predpise ureditev iz amandmaja XCVI.⁴²⁷ Na podlagi tega dopolnila je bil sprejet ustavni zakon, ki je določil zvezne zakone, ki v Sloveniji niso več v veljavi. V istem mesecu je bila sprejeta odločitev o (ne)poravnavi obveznosti do zveznega proračuna za leto 1990⁴²⁸ in sprejeta zasnova gospodarske politike za naslednje leto. Težišče je bilo na zagotavljanju večjega izvoza, reševanju težav elektrogospodarstva in premoženstva in na nadaljevanju procesa prestrukturiranja slovenskega gospodarstva, pri čemer naj bi opuščali sanacijo energetske, surovinske in ekološko ekstenzivnih

⁴²⁶ ARS, AS 223, šk. 4869, Zapisnik 19. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 6. 9. 1990.

⁴²⁷ Princič, Borak, Iz reforme, str. 569.

⁴²⁸ Po sprejemu dopolnilnega predloga ZIS k osnutku zakona o skupnem obsegu dohodkov proračuna federacije za leto 1990 je znašala obveznost Republike Slovenije 19,7 milijarde din (odliv temeljnega prometnega davka, posebni prometni davek za JLA, kotizacija federacije, carine in uvozne dajatve, zvezne upravne takse), kar je znašalo 10 % očiščenega BDP Republike Slovenije. Ob upoštevanju, da se je določen del vnil v Slovenijo, je to pomenilo neto odliv iz Slovenije več kot 15 milijard din ali 7,6 % očiščenega BDP Slovenije.

programov z nizko dodano vrednostjo, pospeševali pa tržno zanimive programe in uvajanje novih tehnologij. Med prednostnimi nalogami so bile še omejevalna politika pri osebnih dohodkih in javni porabi, povečanje akumulativnih sposobnosti gospodarstva z zadolževanjem v tujini, pomoč brezposelnim in uvajanje tržnih pravil v stanovanjsko in komunalno gospodarstvo.⁴²⁹

Vlada je imela še najmanj uspeha pri uresničevanju tretje programske naloge – ustvarjanju razmer za vzpostavitev »normalnega«, tržnega gospodarskega sistema. Kot je večkrat povedal podpredsednik vlade, so bila prizadevanja na tem področju omejena na zakonodajne pobude in pripravo zakonskih predlogov za davčno zakonodajo zaposlovanja in privatizacije.⁴³⁰

Konec leta 1990 je vlada na osamosvojitvenem področju dosegla velik uspeh. Sprejeta je bila odločitev o izstopu Slovenije iz jugoslovanske skupnosti. Sredi jeseni je slovenska osamosvojitvena strategija zahtevala nov premislek. Vse bolj očitno je postajalo, da konfederacija ni več uresničljiva. Bistvo takratnih iskanj in protislovij je še najbolje predstavil Janko Lorenci v članku, ki ga je objavilo Delo. Zapisal je, da je psiha povprečnega slovenskega politika naravnana konfederalno, čeprav konfederacija ni več uresničljiva, saj Srbija s tem ne bo nikoli soglašala. Tudi če bi se začeli pogajati, bi to trajalo predlogo, zlasti z gospodarskega stališča, ki je bilo po njegovem »ključna materialna točka resnične samostojnosti«. Gospodarski razlogi so bili torej tudi za Lorencija tisti, ki so vodili Slovenijo v popolno osamosvojitvev. Slednje je zahtevalo premislek slovenske osamosvojitvene strategije. Kajti, kot je zapisal Lorenci, »slovenska skupščina pospešeno sprejema zakone, ki razveljavljajo pristojnosti zveznih teles. Toda tečaj dinarja še vedno določajo v Beogradu ...«⁴³¹

Novembra je vlada obravnavala več elaboratov, ki so analizirali različne vidike osamosvajanja Slovenije. Največ pozornosti je bil deležen elaborat Samostojna

⁴²⁹ ARS, AS 223, šk. 4872, Zapisnik 29. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 24. 10. 1990, Ocena stanja v gospodarstvu Republike Slovenije s predlogi ukrepov za ureditev razmer na posameznih področjih.

⁴³⁰ ARS, AS 223, šk. 4879, Zapisnik 58. seje Izvršnega sveta RS, 7. 2. 1991.

⁴³¹ Delo, 29. 9. 1990, Generacija mečkačev?, str. 17.

Slovenija: zakaj, čemu, kako? V njem so bili nanizani in argumentirani štirje bistveni razlogi za gospodarsko osamosvojitvev. Prvi je bil razpad pravnega in ekonomskega sistema ter očitna nemoč zveznih organov, da prispevajo k izhodu iz globoke krize, v kateri je bila Jugoslavija. Zaradi tega in zaradi prenašanja najtežjih bremen uresničevanja protiinflacijskega in stabilizacijskega programa na slovensko gospodarstvo (in tudi lastnih razvojnih napak) je bilo le-to tik pred tem, da se znajde v brezizhodnem položaju. Drugi razlog je bil jugoslovanski institucionalni okvir, ki ni dopuščal samostojnega ukrepanja, ko je šlo za obrambo življenjskih interesov slovenskega gospodarstva. Tretji razlog je bila ugotovitev, da bo Slovenija gospodarsko in razvojno preživela le, če se vključi v evropski gospodarski prostor in sprejme evropski način upravljanja z gospodarstvom. Četrty razlog je bilo prepričanje, da bo gospodarska osamosvojitvev omogočila hitrejšo vzpostavitev normalnega gospodarskega sistema, samostojno ekonomsko politiko, normalne kapitalske povezave s svetom, boljšo izrabo geografskega položaja, učinkovitejšo izrabo razvojnih zmogljivosti, hitrejšo prilagajanje evropskim pravilom gospodarjenja in prenehanje vzdrževanja drage zvezne države. V zaključku je elaborat obravnaval tveganja kot sestavni del osamosvojitvenega procesa. Predpostavil je visoko stopnjo tveganja, saj je bilo pričakovati burno reakcijo federacije in ostalih delov Jugoslavije, pa tudi drugih držav in mednarodnih finančnih ustanov. Napovedal je, da bo vlada v času od razglasitve rezultatov plebiscita do osamosvojitve skupaj z drugimi oblastnimi organi delovala tako, da se bo izognila posledicam, ki bi nastale ob takojšnji enostranski prekinitvi vezi z Jugoslavijo.⁴³²

Ob predlogu zakona o plebiscitu je vlada predstavila dokument z naslovom Osamosvajanje Slovenije, s katerim je nadgradila problematiko osamosvajanja ter jasno in odločno napovedala odhod Slovenije iz jugoslovanske skupnosti. Uvodni del je bil namenjen načelnim razlogom za osamosvojitvev. Najpomembnejši so bili: federalni institucionalni okvir, ki Sloveniji ni do-

⁴³² ARS, AS 223, šk. 4875, Samostojna Slovenija: zakaj, čemu, kako, 30. 11. 1990.

puščal samostojnega ukrepanja, ko je šlo za njene gospodarske interese, in velike gospodarske razlike med posameznimi deli države. Sledili so počasnost Jugoslavije pri vključevanju v evropske povezave in onemogočanje republikam, da to storijo same, in končno neustrezna politika zaposlovanja. V drugem delu je dokument obravnaval prednosti in slabosti osamosvojitve. Z gospodarskega vidika bi osamosvojitve na eni strani omogočila hitrejše vzpostavljanje normalnega gospodarskega sistema, navezovanje tesnejših kapitalskih stikov z razvitim svetom, učinkovito izrabo lastnih razvojnih možnosti in prenehanje vzdrževanja drage zvezne države. Z osamosvojitvijo bi se zmanjšali stroški državne uprave. Za financiranje federacije bi morala Slovenija leta 1991 nakazati 17,5 milijarde din, če pa bi te zadeve opravljala njena administracija, bi stroški znašali med 10 in 14 milijardami din. Po drugi strani pa bi se zaradi osamosvojitve povečali stroški za vzpostavitev lastnega gospodarskega sistema in ustanov. Sledila bi izguba jugoslovanskega trga in zunanjetrgovinskih vezi, ki jih je vzpostavila Slovenija prek zveznih podjetij in ustanov, pa tudi izguba premoženja v drugih delih države. Glede prekinitve gospodarskih tokov z drugimi deli Jugoslavije se je vlada zanašala prvič na to, da je slovensko gospodarstvo realiziralo le dobro tretjino prodaj v Jugoslaviji, nabave pa so znašale eno četrtno, in drugič na to, da je slovensko gospodarstvo najbolj vezano na hrvaško. Vlada je upala, da se vsi stiki ne bodo prekinili, če bodo v Sloveniji ravnali »razumno«. Če pa bi se to vendarle zgodilo, je izračunala, da bi se slovenska proizvodnja morala zmanjšati za okoli 35 odstotkov, pri 50-odstotnem izpadu prodaj na jugoslovanske trge pa za 19 odstotkov. Problem izpada nabave in tudi nafte bi rešili z večjim uvozom. Poleg notranjih naj bi osamosvojitve povečala tudi zunanje težave. Prišlo bi do tuje blokade finančnih tokov zaradi skupnih jugoslovanskih dolgov, do zmanjšanja zanimanja tujih vlagateljev, pa tudi do večje nenaklonjenosti mednarodnih denarnih ustanov. Ta dokument se je končal s stavkom: tvegati ali privoliti v popolno gospodarsko razsulo? – Tvegati!⁴³³

⁴³³ Delo, 8. 12. 1990, Tvegati ali privoliti v popolno gospodarsko razsulo?–Tvegati!,

Koordinator za pripravo gradiva Samostojna Slovenija Igor Bavčar je na seji vlade povedal, da Demos zahteva, da se osamosvojitve izvede v šestih mesecih, to je do začetka naslednjega poletja. Menil je, da bo uresničitev cilja še posebno odvisna od tega, »kako spretno bodo balansirali v času po plebiscitu, kot tudi od stvari, ki jih ne morejo predvideti, to je reakcije Jugoslavije in tujine«, ⁴³⁴

Do plebiscita je vlada tudi že obravnavala možnosti za osamosvojitve na posameznih gospodarskih področjih. Med njimi je bilo najpomembnejše denarno. Prvo besedilo je napisal Cvetko Kobal. Končni elaborat o denarni politiki in centralni banki pa je pripravila Narodna banka Slovenije in ga decembra poslala vladi. V njem je izpostavila zahtevne naloge in probleme, povezane z uresničevanjem temeljnih vsebin lastnega denarnega sistema. Poleg tega, da materialnih priprav ni bilo mogoče prikriti, sta bila pred vlado najtrša oreha: uvedba lastnega denarja in vzpostavitev odnosa nove nacionalne valute do tujih valut. ⁴³⁵

Plebiscit o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ki je bil 23. decembra 1990, je samo potrdil odločitev o samostojni slovenski poti. Sprejem ustavnega dopolnila XCIX k slovenski ustavi, temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije po plebiscitni odločitvi in ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine so bili zadnji koraki odcepitve Republike Slovenije od državne in ustavnopravne ureditve Jugoslavije. Določila navedenih zakonskih predpisov so odrejala, da Republika Slovenija sama ureja vse odnose znotraj republike kot tudi odnose z drugimi jugoslovanskimi republikami, državami in mednarodnimi organizacijami. Po plebiscitu je vlada sporočila, da je gospodarsko osamosvojitve postavila za svoj prvi cilj.

str. 21.

⁴³⁴ ARS, AS 223, šk. 4875, Zapisnik 40. seje Izvršnega sveta RS, 30. 11. 1990.

⁴³⁵ ARS, AS 223, šk. 4876, Zapisnik 45. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 18. 12. 1990, O denarni politiki, centralni banki in tovrstnih elementih suverenosti Republike Slovenije.

Čas preišljenih dejanj: 1. januar– 25. junij 1991

Januarja 1991 se je začelo najpomembnejše obdobje izstopanja slovenskega gospodarstva iz jugoslovankega, ki je trajalo do 26. junija tega leta. Gospodarske razmere se v prvi polovici leta 1991 niso popravile, »depresivno« stanje slovenskega gospodarstva se je nadaljevalo. Industrijska proizvodnja je padla na raven leta 1980, izgube podjetij so bile šestkrat večje od akumulacije. V rdečih številkah je bilo skoraj 2000 podjetij.

Obseg blagovne menjave s tujino je zelo zaostal, zaloge so upadle. Število brezposelnih se je približalo številki 50.000. Podjetja niso imela niti dela niti denarja, zato so zahtevala pomoč države. Investicij skorajda ni bilo več, gospodarski tokovi so usihali, začel se je boj za preživetje. Maja 1991, tik pred desetdnevno vojno, so se nekatera gospodarska gibanja začasno normalizirala. Industrijska proizvodnja je prešla iz zmanjševanja v stagnacijo, konvertibilni izvoz je začel rasti, uvoz pa padati, tako da je bil izvoz večji od uvoza. Plače so nominalno stagnirale, relativna likvidnost gospodarstva se je povečala.

V predstavitvi gospodarske politike za leto 1991 se je podpredsednik vlade dr. Jože Mencinger najdlje ustavil pri politiki preživetja. Poudaril je, da se je treba sprijazniti s tem, da ekonomska politika ne bo mogla vplivati na dogajanja v slovenskem gospodarstvu. Napovedal je pragmatične korake v negotovih okoliščinah, prilagajanje razmeram in iskanje rešitev za vsakodnevne probleme. Uresničevanje te politike je povezoval s

prerazporeditvijo davčnih bremen, uvajanjem javnega dolga, dejavnejšo denarno, tečajno, zunanjetrgovinsko in zaščitno politiko in z nadaljevanjem strukturnih sprememb.⁴³⁶ Podrobnejšo vizijo gospodarske oživitve je vlada predstavila marca 1991 v dokumentu z naslovom Razvojna politika Slovenije na začetku 90-tih. V njem je za ozdravitev slovenskega gospodarstva, zlasti treh njegovih bolezenskih točk (recesije, zaostale tehnologije in uničenega okolja), predpisala recept, ki so ga v dveh desetletjih pred tem poskusili v večini zahodnih držav. Ta je predvidel zmanjševanje stroškov na enoto produkta, keynesijansko fiskalno politiko (zadolževanje in proračunski primanjkljaj), trdnost valute, zadrževanje rasti plač in povečanje izvoza. Tem nalogam je dodala še prizadevanja za zadržanje jugoslovanskega trga in pridobitev tujega kapitala za nadaljevanje gradnje objektov gospodarske infrastrukture. Kot prednostne naloge slovenske razvojne politike pa je v tem dokumentu postavila prestrukturiranje gospodarstva, pospešitev organizacijske in tehnološke prenove, ustvarjanje novih delovnih mest in preureditev gospodarske sestave.

Pri uresničevanju široko zastavljenega programa gospodarskega preživetja je bila vlada tako kot že v preteklem letu tudi v prvi polovici leta 1991 najuspešnejša pri preprečevanju stečajev podjetij. V ta namen je ustanovila operativno skupino za preprečevanje stečajev, ki je v glavnem zagotavljala sredstva za izplačilo osebnih dohodkov, medtem ko so se plačila za davke in prispevke v republiški proračun odlagala. Do začetka maja je znesek odloženih prispevkov dosegel milijardo din. Na ta način je vlada umetno zadrževala plaz stečajev, saj si ni mogla privoščiti, da bi ostalo brez dela še okoli 70.000 delavcev.

Strategija gospodarskega osamosvajanja je bila opredeljena v vrsti dokumentov, od že omenjenega z naslovom Osamosvajanje Slovenije do integralnega projekta osamosvajanja. Slednjega je sestavljalo trinajst podprojektov (podsistemov), štirinajsti pa je bil namenjen

⁴³⁶ Delo, 21. 12. 1990, Gospodarska politika 1991: pragmatični koraki v popolnoma negotovih okoliščinah, str. 3.

nepredvidljivim dejavnostim.⁴³⁷ Njegova prva faza naj bi se končala 30. aprila, druga 31. maja in tretja do 26. junija. V teh dokumentih je bilo gospodarsko osamosvajanje osredotočeno na tri področja: na vzpostavljanje lastnega gospodarskega sistema, ureditev ekonomskih odnosov z zvezno državo in povezav s tujino. Na začetku maja 1991 je vlada obravnavala dokument z naslovom Programске teze za gospodarsko samostojnost Slovenije. V prvi vrsti je bil namenjen uveljavitvi novega privatizacijskega koncepta in pravil gospodarjenja po osamosvojitvi, v povezavi z njimi pa je obravnaval tudi pogoje za vzpostavitev gospodarske neodvisnosti. Na prvo mesto je postavil monetarno neodvisnost, za katero sta bili ključne ustanovitev centralne banke ter uvedba slovenskega denarja in sistema deviznega tečaja. Sledili so: sprejem ustrezne makroekonomske politike, finančno prestrukturiranje podjetij z izgubo in prestrukturiranje poslovnih bank. Zadnji pogoj v tem paketu pa je bila privatizacija podjetij z družbeno lastnino.⁴³⁸

Osamosvajanje na področju gospodarskega sistema se je začelo januarja 1991, ko je Slovenija uvedla lasten sistem neposrednih davkov, celjsko podjetje Cettis pa je natisnilo slovenske bone, ki so bili nadomestilo za dinarje do uvedbe lastne valute. Marca je v vladnih krogih prevladalo stališče, da je treba vzpostaviti vse avtonomne monetarne in gospodarske funkcije v republiki v »paketu«, zato vlada v skupščinsko razpravo še ni poslala predloga zakona o Narodni banki Slovenije.⁴³⁹ Tega meseca je uvedla fleksibilni tečaj dinarja, oblikovala začasen »kvazi devizni trg« z uvedbo t. i. evidenčnih deviznih pozicij (EDP) in z njihovim trgovanjem na ljubljanski borzi. Konec tega meseca je sprejela proračun in okvir za plačilo kotizacije v zvezni proračun. Na začetku aprila je ustavila vsa izplačila v zvezno blagajno. Služba družbenega knjigovodstva Slovenije je poslala gospodarskim organizacijam dopis, v katerem je zah-

⁴³⁷ Gospodarsko plat osamosvajanja so urejali naslednji podsistemi: drugi (gospodarski sistem), tretji (gospodarski odnosi s tujino), četrti (finančne povezave s tujino), sedmi (preskrba), osmi (infrastruktura) in deveti (industrija).

⁴³⁸ ARS, AS 223, šk. 4885, Zapisnik 82. seje Izvršnega sveta RS, 13. 5. 1991.

⁴³⁹ Delo, 1. 3. 1991, Devizni trg v Sloveniji naj bi dal tujim valutam realno ceno, str. 3.

tevala, da od 3. aprila 1991 naprej sredstev za carine in druge uvozne dajatve ne vplačujejo na predpisane račune, temveč jih usmerjajo na njen račun, tako da ostanejo v republiki. Aprila je skupščina sprejela zakon o cenah. Maja je uvedla lastno merilo vrednosti oziroma nadomestno obračunsko enoto (secu), da bi zmanjšala negativne učinke inflacije in olajšala uveljavitev lastne denarne enote. Istega meseca je vlada poslala v skupščinsko obravnavo sveženj predlogov zakonov, ki so urejali bančno področje, devizno in kreditno poslovanje s tujino in carinsko službo. Do petega junija so bili sprejeti vsi ključni zakoni za osamosvojitve, razen zakona o republiški upravi.⁴⁴⁰ Nerešen je ostal tudi problem lastnega denarja. Vlada se je odločila, da bo v prehodnem obdobju še nekaj časa ostal v veljavi dinar. Pred koncem leta bi bon kot denarni nadomestek uvedli le, če bi to zahtevala reakcija Narodne banke Jugoslavije. Pričakovala je, da bo bon zdržal štiri do pet mesecev, preden se bo začel »cefrati«. Razlogi za obotavljanje glede uvedbe bonov so imeli stvarno podlago, saj je Hrvaška sporočila, da ga ne bo priznala oziroma ne bo poslovala z njim. Tudi Sachs je zahteval, da je treba najprej pripraviti razmere za »zdrav štart« novega denarja.

Leta 1991 se je urejanje ekonomskih odnosov z Jugoslavijo začelo z memorandumom o stališčih izvršnega sveta Republike Slovenije za urejanje gospodarskih odnosov v Jugoslaviji, ki ga je vlada poslala zveznemu izvršnemu svetu. Bistvo dokumenta je bila ugotovitev, da je Srbija z vdorom v denarni sistem dokončno porušila monetarni sistem države, zvezni izvršni svet je na vdor reagiral prepozno, preveč mlačno, prav tako ni pravočasno sprejel ukrepov za izvedbo programa gospodarske stabilizacije. Zaradi tega bo Slovenija sama začē-

⁴⁴⁰ Sekretariat za državno upravo je po pol leta priprav predvidel več variant za organizacijsko prilagoditev republiške državne uprave novim pristojnostim in zahtevam, vendar se večina resorjev z njimi ni strinjala. Tudi predlog »male reorganizacije«, ki je predvidel le najnujnejše spremembe, ni dobil podpore. Ko pa je sekretariat vendarle pripravil za vse sprejemljiv predlog zakona o reorganizaciji in delovanju na področju republiških upravnih organov, se je zataknilo v skupščini, saj v enem od skupščinskih zborov zakon ni bil sprejet. Ker je moral biti zakon pred osamosvojitvijo na vsak način sprejet, je sekretariat predlagal kot izhod sprejem skupščinskega sklepa, da se v dveh mesecih pripravi zakon o organizaciji in delu republiških upravnih organov.

la sprejemati ukrepe za zaščito svojega gospodarstva.⁴⁴¹ Januarja 1991 je vlada na seji sklenila, da bo Slovenija v zvezni proračun pošiljala le kotizacijo. Na sestanku pri podpredsedniku republiške skupščine so se slovenski delegati v zborih zvezne skupščine dogovorili, da bodo najbolj dejavni pri delu zveznega zbora, kjer bodo pri obravnavanju ukrepov, povezanih z gospodarskim sodelovanjem, glasovali v skladu z interesi in potrebami republike. Pri delu v drugih zveznih organih pa bodo sodelovali le pri sprejemanju tistih rešitev, ki so nujno potrebne za minimalno delovanje federacije. Februarja je republiška skupščina sprejela resolucijo o predlogu za sporazumno razdružitve SFRJ. V vsebinskem pogledu je predstavljala predlog, naslovljen na ostale republike, da se skupno dogovorijo za sporazumno razdružitve države. Poleg tega je bila obvestilo zvezni skupščini, da Slovenija s to resolucijo začne postopek njene razdružitve. Milan Kučan je na novinarski konferenci povedal, da bo Slovenija prisiljena opraviti razdružitve enostransko, če ponudba ne bo sprejeta. Že prvega aprila je Lojze Janko na seji vlade opozoril, da sporazumna razdružitve ne pride več v poštev in da bo do tega dejanja potrebno s federacijo »ohraniti stik«. ⁴⁴² Petega aprila je Jože Mencinger na posvetu slovenske investicijske banke o investicijskem bančništvu poudaril, da odcepitve oziroma razdružitve Slovenije od Jugoslavije ni mogoče več ustaviti, kot tudi, da bi prehitro osamosvajanje na monetarnem področju pripeljalo do izgube jugoslovanskega trga. Glede tiskanja lastnega denarja je menil, da je to odvisno tudi od tega, kdaj jih bodo k temu prisilile druge republike. Maja je vlada razpravljala o izhodiščih za pogajanja s predsednikom zveznega izvršnega sveta in pri tem ugotavljala, da so njeni pogajalski aduti precej šibki. Izjema sta bila le denar oziroma pripravljenost Slovenije, da privoli v plačilo določenega prispevka (odškodnine) v zvezno blagajno, in gospodarska infrastruktura. Zadnji od adutov je bil najmočnejši, saj, kot je dejal Igor Bavčar: »vse kar gre (iz juga) na zahod gre

⁴⁴¹ Delo, 9. 1. 1991, Čas za gospodarsko suverenost, str. 3.

⁴⁴² ARS, AS 223, sk. 4882, Zapisnik 71. seje Izvršnega sveta RS, 1. 4. 1991.

preko Slovenije«. ⁴⁴³ Na podlagi zakona o plebiscitu je 8. maja republiška skupščina sklenila, da bo začela formalen postopek za združitev Republike Slovenije od SFRJ, in o tem tudi obvestila zvezno skupščino. Istega dne je vlada poslala zveznemu izvršnemu svetu pismo, katerega vsebina so bila načela za ureditev medsebojnih pravic in obveznosti. Načela so zajemala finančne obveznosti in terjatve, to je prevzemanje slovenskega dela dolgov in nasprotovanje prevzemanju novih obveznosti, nadalje razmejitev nefinančnega premoženja, opredelitev ostalih obveznosti in upravičenj ter opravljanje in financiranje poslov za Republiko Slovenijo. Glede slednjega je predlagala, da zvezni organi v dogovorjenem obdobju po združitvi za določeno plačilo v obliki kotizacije v zvezni proračun še opravljajo posebej dogovorjene posle tudi za republiko slovenijo. Sredi junija so potekala pogajanja z zveznim izvršnim svetom. Kot je povedal Lojze Peterle na seji vlade 12. junija, Ante Marković še vedno ni dojel vseh razsežnosti slovenske plebiscitarne odločitve in ne kaže »pravega razumevanja slovenske suverenosti,« zato pa še naprej opozarja Slovenijo, da jo bo »tujina v primeru odcepitve blokirala.«

Med posameznimi področji je bilo za vlado najbolj problematično zunanje, to je zadržanje obstoječih in vzpostavitev novih gospodarskih vezi s tujino. Pri nastopanju na mednarodnem trgu kapitala, blaga in storitev ter pri sklepanju sporazumov glede energentov in kontingentov z EGS je bila Slovenija še vedno prepučena federaciji oziroma zveznemu izvršnemu svetu. Ta okoliščina je bila zelo neugodna. Kot je opozoril Lojze Janko na seji vlade 1. aprila 1991, je treba upoštevati možnost, da zvezni izvršni svet lahko »kadarkoli vse tisto, kar je bilo že dogovorjeno za Slovenijo, prepusti drugi republiki«. Dimitrij Rupel je na isti seji razčlenjeval problem članstva v mednarodnih ustanovah, kot je bila na primer GATT, ki bi ga po njegovem morala Slovenija nekako »vzeti s seboj, če noče, da bodo cene njenega blaga po osamosvojitvi deležne drugačne, to je precej slabše obravnave«. ⁴⁴⁴ Do junija 1991 je skupšči-

⁴⁴³ ARS, AS 223, sk. 4885, Zapisnik 79. seje Izvršnega sveta RS, 5. 5. 1991.

⁴⁴⁴ ARS, AS 223, sk. 4882, Zapisnik 71. seje Izvršnega sveta RS, 1. 4. 1991.

na sprejela predpise o deviznem poslovanju, carinski službi in urejanju kreditnih razmerij s tujino. Vlada pa je mednarodne finančne ustanove seznanila o pripravljenosti Slovenije, da prevzame svoj delež v jugoslovanških obveznostih, ter iskala možnosti novih povezav z mednarodnimi finančnimi ustanovami za sodelovanje po osamosvojitvi. Ob tem se je še kako zavedala, kar je priznala Vojka Ravbar na eni od junijskih sej vlade, da se lahko zgodi »črni scenarij«, to je, da pride do blokade s strani Jugoslavije, sklenjeni mednarodni sporazumi pa prenehajo veljati.

Junija 1991 sta dve razčlenitvi ekonomskega stanja in gospodarskih tokov opozorili, da 26. junij še ne bo tisti resnični datum, ko naj bi se uresničile slovenske sanje o gospodarski suverenosti. Prvi je bil strokovni članek bivšega podpredsednika vlade Jožeta Mencingerja, v katerem je zapisal, da gospodarske neodvisnosti po 26. juniju ne bo, ker slednja ni odvisna od slovesnih političnih razglasov, ampak od dejanskih zunanjih in notranjih gospodarsko političnih okoliščin in uspehov pri premostitvi gospodarskih težav. Sredi leta 1991 so bile okoliščine neugodne, gospodarski dosežki pa nespodbudni. Negativnim učinkom zvezne gospodarske politike so se namreč pridružili še zlom vzhodnoevropskih gospodarstev in razpadanje Jugoslavije; slednje je bilo, kot je navedel, zelo pomembno in tudi glavni razlog, da je slovensko gospodarstvo vse bolj izolirano od normalnih finančnih tokov in tokov reprodukcijskega materiala. Med neugodnimi notranjimi okoliščinami, ki niso bile v prid gospodarski osamosvojitvi, je izpostavil učinke ustvarjanja stalne politične napetosti. Za Mencingerja je pot do polne gospodarske neodvisnosti vodila prek rešitve gospodarskih problemov in prek povezav z ostalimi deli Jugoslavije. Drugi dogodek, ki je v javnosti bolj odmeval, je bil nastop novega finančnega ministra Dušana Šešoka v slovenski skupščini 5. junija 1991. Tudi on je poslance opozoril, da se bo Slovenija 26. junija 1991 osamosvojila le »normativno«, ne pa dejansko, ker za to še ne bodo izpolnjeni vsi pogoji. Na gospodarskem področju še ne bo imela lastnega denarja, zadostnih deviznih rezerv, priznanja centralne banke v tujini, pa tudi delitvena bilanca do takrat še ne bo opra-

vljena. Ta napoved, ki je bila v evforičnem ozračju pričakovanja 26. junija zelo napadena, se je potrdila že čez slabih štirinajst dni, ko je slovenska vlada izgubila kratko carinsko vojno z zvezno upravo in je morala ponovno sprejeti odvajanje carin v zvezno blagajno. Tudi številni gospodarstveniki sredi junija 1991 niso delili optimizma s politiki in večinskim javnim mnenjem. Med njimi je bilo malo takih, ki so si upali trditi, da se bo z osamosvojitvijo začel preporod slovenskega gospodarstva. Bil je vse preveč neznanek in negotovosti ob dejstvu, da je gospodarska rast vztrajno padala, ekonomisti pa so napovedali, da bo najnižjo točko dosegla šele naslednje leto. Razvojna strategija je bila obremenjena s političnimi razprtijami, pomoč iz tujine ni bila zagotovljena, blagovne in druge rezerve so bile omejene. Njihovi zadržki pa niso imeli nobenega vpliva na potek dogodkov. 25. junija je slovenski parlament sprejel in razglasil tri dokumente, s katerimi je uresničil pol leta poprej sprejeto odločitev. S sprejemom teh dokumentov je Slovenija svetu sporočila, da postaja samostojna in neodvisna država. Z ustavnim zakonom za izvedbo temeljne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije so organi Republike Slovenije prevzeli pravice, ki so bile dotlej v pristojnosti SFRJ, in premoženje zvezne države na slovenskem ozemlju. Za hranilne vloge in sredstva na tekočih računih občanov v bankah na slovenskem ozemlju je prevzela jamstvo Banka Slovenije. Poleg Banke Slovenije je pričelo z delom še več novih državnih upravnih teles.

Še zadnji zalet: julij–december 1991

Zadnje obdobje v procesu zaključnega osamosvajanja slovenskega gospodarstva se je začelo 26. junija 1991, ko zvezni organi niso sprejeli odločitve slovenske skupščine o razdružitvi z Jugoslavijo. Razglasili so jo za enostransko, nelegalno in nelegitimno dejanje. Zvezni zbor in predsedstvo SFRJ sta zveznemu izvršnemu svetu in drugim zveznim telesom naložila, naj takoj uveljavijo ukrepe, s katerimi bodo preprečili razpad države ter »morebitne zlorabe v škodo določenih delov države« na področju denarne politike, posojil in deviznega sistema. Naložila sta jim še, da obvestijo mednarodno javnost o nelegitimnosti slovenske odločitve. Zvezni izvršni svet je še isti dan sprejel ukrepe za zagotovitev »normalnega« delovanja države. Poleg vojske je na slovenske meje poslal zvezno carinsko upravo z nalogo, da začne izpolnjevati odločitev o plačevanju carin in drugih uvoznih dajatev na območju Republike Slovenije. Naslednjega dne je svet guvernerjev Narodne banke Jugoslavije sprejel sklep o izločitvi Slovenije iz jugoslovanskega monetarnega sistema. Z njim je osrednja ustanova denarnega posredništva v državi slovenskim bankam prepovedala črpanje kreditov in drugih vlaganj denarja iz primarne emisije, onemogočila prodajo deviz na medbančnem seštanku enotnega deviznega trga, odrekla soglasje za nove kreditne posle s tujimi bankami in ustavila preskrbo z gotovino.

Hrup vojaške »mašinerije« v kratki desetdnevni vojni ni razsul slovenskega gospodarstva kljub velikim

težavam, s katerimi se je otepalo že pred 25. junijem. Po prenehanju vojaških operacij so bile prve napovedi o prihodnjem gospodarskem razvoju v Sloveniji zelo skope in previdne. Stičišče vseh je bilo, da bo stagnacija krajša, kot se je prvotno pričakovalo, in da bo gospodarstvo doseglo najnižjo spodnjo mejo čez leto ali dve. Sledile so strokovne analitične ocene. Avtorji teh so predvideli, da se bo gospodarska kriza še okrepila in da brez zunanje zadolžitve slovensko gospodarstvo ne bo preživel.

Črne napovedi so se uresničile. Poleg materialne škode, ki jo je utrpelo slovensko gospodarstvo, so se junija začeli trgati tudi gospodarski stiki z jugoslovanskimi republikami in s tujino, kar je otežilo preskrbo z reprodukcijskim materialom, zmanjšalo devizni priliv in ustavljalo proizvodnjo. V naslednjih mesecih so se gospodarske razmere še poslabšale. Slovenija se je soočila s pospešenim izgubljanjem jugoslovanskega trga, sovražnim vedenjem zveznih ustanov in drugih republik, omahovanjem tujih gospodarskih partnerjev in z zgolj deklarativno pomočjo tujih vlad. Vzroki, da se gospodarsko nazadovanje ni moglo ustaviti, so ostali isti: zmanjšano povpraševanje, slabša ponudba reprodukcijskih materialov, nekonkurenčen izvoz, rast cen,⁴⁴⁵ prevelika davčna obremenitev gospodarstva in gospodarski pesimizem. Dejavniki, ki so vplivali na poslabšanje finančnih rezultatov, so se množili in krepili. Upadali so industrijska proizvodnja, obseg investicij, realni osebni dohodki, menjava in povezave z jugoslovanskimi republikami, medtem ko so naraščali brezposelnost, inflacija, primanjkljaj v zunanji trgovinski bilanci, število blokiranih žiro računov in stečajev. Devizna in dinarska nelikvidnost se je zaostрила, medsebojna plačila v gospodarstvu so bila ustavljena, v drugih republikah so zamujali s plačilom slovenskega blaga. Že tako skromno akumulacijo je še dodatno načelo čezmerno

⁴⁴⁵ Skok cen je bil po osamosvojitvi pričakovan, kljub temu pa je precej presegel napovedi. Septembra so se maloprodajne cene v Sloveniji dvignile za 17 odstotkov, kar je bil slab uvod v obdobje konvertibilnega poslovanja. Do konca leta se je nadaljevala nezadržna rast cen, tako da so se maloprodajne cene decembra 1991 povečale za 247,1 % v primerjavi z decembrom preteklega leta, kar je sodilo v vrh cenских rekordov, doseženih v Sloveniji. Najbolj se je podražila hrana. Meso in mesni izdelki so se podražili za 80 do 100 odstotkov.

povečanje javne porabe. Slovensko gospodarstvo se je začelo zapirati.

Zunanje razmere so veliko pripomogle k temu, da je slovensko gospodarstvo v drugi polovici leta 1991 še bolj »usihalo in obupavalo«. Poleg vseh naštetih so nastopile še nove neugodne okoliščine. Na prvem mestu je bila brionska deklaracija, ki je na gospodarskem področju Sloveniji več vzela, kot prinesla. V njej se je Slovenija za tri mesece odpovedala izvajanju deklaracije o neodvisnosti. Ostala je torej v jugoslovanski gospodarski ureditvi, kar je predpostavljalo upoštevanje »enotnega« jugoslovanskega trga, monetarnega, zunanjetrgovinskega in še drugega režima, odvajanje carin in kotizacije v zvezni proračun. Zvezni izvršni svet si je brionsko deklaracijo razlagal po svoje, saj je Narodna banka Jugoslavije julija in nato ponovno septembra podaljšala veljavnost ukrepov o izključitvi slovenskih bank iz jugoslovanskega monetarnega sistema. Blokada centralne banke je prekinila nujen dotok iz zveznih virov v slovenske banke. Banke v drugih republikah so sledile smernicam Narodne banke Jugoslavije, zato je v Sloveniji prihajalo do velikih težav v plačilnem prometu. Poleg tega je vojna na Hrvaškem skoraj povsem pretrgala prometne povezave z balkanskimi državami in podražila poslovanje podjetij. Sosednje države so se »potuhnile« in pozabile na obljubo o pomoči. Tudi pri drugih zahodnih državah Slovenija ni dobila podpore za oživitev gospodarstva. Jugoslovanski »country risk« se je zelo povečal. In ker je kapital najbolj plašna ptica, ki ob nevarnosti prva odleti, so tuji bankirji odtegnili Sloveniji sicer že odobrena posojila. Ljubljanska banka, ki je opravljala 80 odstotkov vseh plačil za potrebe slovenskega gospodarstva v tujini, pa ni mogla dobiti novih posojil.

Del odgovornosti za to, da je slovensko gospodarstvo s svojimi težavami »nebogljeno, od vseh pozabljeno stalo v kotu in čakalo na veliko inventuro«, pa sta nosili vlada in njena ekonomska politika. Vlada, še posebej pa njen predsednik, sta bila do konca leta 1991 deležna nenehnih in ostrih kritik. S temi mu niso prizanašali tudi iz koalicijskih vrst. Poglobile so vsebinski razkol v Demosu in bile eden od razlogov za razkol v Slovenski demokratični zvezi. Kritike, ki so bile splošno naravna-

ne, lahko strnemo v očitke, da vlada vodi ad hoc politiko, to je politiko od danes do jutri. Nasprotniki vlade in tisti, ki so bili prepričani, da slabo vodi gospodarsko politiko, so ji poleg neodločnosti pripisali še marsikaj. Tako naj ne bi imela pregleda nad gospodarskim položajem, niti razvojne strategije, zato pravih problemov ni videla oziroma se jih je lotevala prepozno. Po odhodu Jožeta Mencingerja in Marka Kranjca je pri urejanju gospodarskih zadev izgubila verodostojnost in zaupanje, njena operativa je bila slaba in brez ljudi, ki bi bili sposobni razmišljati kompleksno in strateško. Kritike ekonomskih strokovnjakov so bile bolj neposredne in stvarnejše. Gospodarsko politiko vlade so ocenili kot neprimerno, premalo obetavno, kratkovidno in neuspešno. Namesto da bi bila bolj odločna in dejavna, je nadaljevala politiko preživetja in pasivne obrambe, negativna gibanja in trende je sprejela kot dane, zato je bila v »resnici vodena (...), pri tem pa ji je položaj nenehno uhajal navzdol«. Slovenska ekonomska politika ni bila odločna, ko je zahtevala spremembo zvezne denarne in stabilizacijske politike, ni uvedla svojih ukrepov, niti ni sprejela ponujene igre pri nezakonitem vdiranju v denarni sistem in prilaščanju denarne emisije.

Zadnji teden v juliju je vlada sprejela cilje gospodarske politike za drugo polletje 1991. Posebej je izpostavila povečanje proizvodnje in izvoza na konvertibilni trg, urejanje težav v monetarnem sistemu, normalizacijo gospodarstva in oblikovanje »normalnega« gospodarstvenega sistema. Skupščina je prvega avgusta zasnovo gospodarske politike podprla, od vlade pa zahtevala, da začne na gospodarskem področju voditi bolj »agresivno« politiko. To so potem od vlade poslanci zahtevali še večkrat. Od julija do oktobra je vlada storila zelo malo za pospeševanje proizvodnje in izvoza, vsaj neposredno ne. Sofinancirala je gradnjo elektroenergetskih objektov, sprejela moratorij na prijave za uvedbo stečajnega postopka in poskušala z ugodnimi kreditnimi pogoji dobiti devize od občanov. Izvoznike je nekaj časa spodbujala prek sistema EDP, ki je izboljšal njihov dohodkovni položaj. Brez večjega odziva pa so ostali njeni napor, da bi z neposrednimi pogovori z vplivnimi tujimi politikami in bančniki prišla do mednarodnih posojil. Brez sveže-

ga denarja iz tujine pa izvoza ni bilo mogoče povečati.

Od vsega začetka je vlado zelo zaposlovalo finančno področje. Polniti je morala proračun, ki je bil vedno prazen. Vlada je prišla do dodatnih sredstev z obdavčenjem že tako preobremenjenih podjetij. Zagotoviti je morala prednostni vrstni red izplačil v tujino za splošne in posebne potrebe Republike Slovenije, saj so devizna nakazila zamujala, prilivi iz tujine pa usihali. Urediti je morala odnose z Narodno banko Jugoslavije, bankami v drugih republikah, s tujimi finančnimi institucijami in upniki. Sklenila je, da bo do konca leta 1991 vztrajala v jugoslovanskem monetarnem sistemu in spoštovala jugoslovanske okvire in ukrepe. Zavedala se je, da bo morala na monetarnem področju pohiteti z rešitvami. Izbirala je lahko med dvema slabima možnostima. Vztrajati v jugoslovanskem denarnem sistemu, ki je v obravnavanem času vstopil v novo inflacijsko spiralo, na katero Slovenija ni imela nobenega vpliva, ali pa uvesti lasten denar, s čimer pa je bila povezana vrsta nevarnosti in težav. Slovenija ni bila mednarodno priznana, zato ni bilo jasno, kako se bodo odzvale tuje države. Devizne rezerve so bile majhne, poleg tega pa je morala upoštevati, da bo nov denar takoj izpostavljen velikim inflacijskim in drugim pritiskom. Posebno vprašanje je bilo, kakšna bo reakcija Narodne banke Jugoslavije, ki bi Sloveniji lahko zelo škodovala. Imela je namreč vse možnosti, da slovenskim bankam odvzame pooblastila za poslovanje s tujino. Še slabše pa bi bilo, če bi razglasila enostranski moratorij za odplačilo tujih posojil. Nespodbudno je bilo tudi dejstvo, da tuji ekonomski svetovalci in mednarodne denarne ustanove niso bili naklonjeni uvedbi slovenskega denarja.

Zadnji dan moratorija, to je 7. oktobra 1991, je slovenska skupščina sprejela zakon o denarni enoti Republike Slovenije. Z njim se je končala sedemdesetletna dinarska navezanost Slovenije na Jugoslavijo. Slovenija je dobila svojo denarno enoto, tolar in stotine. Zakon je določil, da se bodo do izdaje tolarških bankovcev uporabljali vrednostni boni Republike Slovenije. Menjalno razmerje med tolarjem in dinarjem je bilo 1 : 1, razmerje z marko pa 1 : 32. Zamenjava dinarjev v vrednostne bone se je začela 10. oktobra 1991.

Vlada je julija izdala posebno uredbo o plačilih v tujino. Ta je ohranila EDP in trgovanje z njimi na ljubljanski borzi. Bistvena novost pa je bila, da so morali vsi izvozniki devizne prilive odvesti v slovenske banke najkasneje v 90 dneh. Sprememba je bila tudi v tem, da so morali uvozniki blaga za široko porabo zagotoviti dodaten prispevek.

Uvedba lastnega denarja je dokončno spremenila jugoslovanske trge v tuje trge. S tem se je tudi spremenilo razmerje med vlado in Banko Slovenije; slednja je postala državna banka, ki je odgovarjala le skupščini, njena glavna naloga pa je postala skrb za trdnost valute. Z monetarno spremembo so odpravili tudi EDP, osem slovenskih bank je poslej trgovalo le z devizami. Navezovanje samostojnih gospodarskih stikov s tujino, pretok blaga, storitev, kapitala in znanja iz zahodne Evrope so bili institucionalno povezani s priznanjem Slovenije. Dokler tega ni bilo, Slovenija ni mogla računati niti na tuj denar niti na večji izvoz. Mednarodno priznanje je bil torej končni cilj prizadevanj slovenske politike ter zaključno dejanje vzpostavljanja slovenske gospodarske suverenosti. Do tega tako pričakovanega dejanja je prišlo na koncu decembra 1991 oziroma januarja 1992, ko je Slovenijo najprej priznala Nemčija, potem pa še Evropska skupnost.

Dva gospodarsko politična koncepta in privatizacija

Junija 1990 sprejeta programska usmeritev je ostala podlaga za delovanje vlade na gospodarskem področju vse do konca leta 1991. To je pomenilo, da je vlada namenila osrednjo pozornost gospodarskemu osamosvajanju od Jugoslavije in politiki gospodarskega preživetja. Proces preurejanja gospodarskega življenja in sprejemanja zakonodaje, potrebne za prehod v tržno gospodarstvo, je potekal ločeno od osamosvojitvenih prizadevanj in je bil potisnjen nekoliko v ozadje. Medtem ko je slovenska politika pri snovanju in uresničevanju prvih dveh gospodarsko političnih nalog pokazala visoko stopnjo soglasja, je pri slednjem prišlo do velikih razhajanj, ki so imela globoke ideološke in zgodovinske korenine. Zaradi teh razhajanj sta se v slovenski politiki oblikovala dva povsem različna gospodarsko politična koncepta, ki sta ju na zunaj poosebljala podpredsednik vlade Jože Mencinger in ameriški ekonomist Jeffrey Sachs.

Zagovorniki prvega gospodarsko političnega koncepta, med katerimi so bili nekateri vodilni slovenski ekonomisti, so videli temeljni problem slovenskega gospodarstva na makroekonomskem področju, prednost so dajali postopnemu preoblikovanju gospodarske ureditve, nasprotovali so takojšnji uvedbi slovenskega denarja in razbitju Ljubljanske banke. Program, ki ga je pripravil Jože Mencinger, je bil socialno naravnani. Izhajal je iz keynesijskega razvojnega vzorca, poudarjal je socialno noto tržnega gospodarstva in si prizadeval, da bi se breme tranzicije in gospodarskega osamosvajanja

prerazporedilo med premožnejše sloje prebivalstva. Zagovorniki drugega koncepta, katerega jedro so sestavljali tuji ekonomisti in vplivni posamezniki iz slovenske emigracije, niso bili obremenjeni s hipoteko jugoslovanskega ekonomskega sistema, zato so predlagali hiter skok v kapitalizem s sočasno izvedbo najpomembnejših ekonomskih ukrepov, se pravi zamenjavo denarja, rekonstrukcijo gospodarstva, sanacijo bančnega sistema, privatizacijo in finančno ozdravitev podjetij. Temeljni problem so videli v družbenih podjetjih in se opredeljevali za takojšnje razbitje Ljubljanske banke.

Javni konflikt med obema konceptoma je nastal na najobčutljivejšem področju, pri sprejemanju privatizacijske zakonodaje. Vlada je osnutek zakona o privatizaciji podjetij, potem ko ga je prvič obravnavala 11. oktobra, sprejela na seji 18. oktobra 1990. Osnutek je v svojem bistvu predvidel, da bo težišče postopka lastninskega preoblikovanja na podjetjih in da bodo pri njem udeleženi zaposleni delavci, menedžerji, upniki, nekdanji lastniki in država. Takšna oblika je bila izbrana prvič zato, da se ohranijo posebnosti, ki sta jih v slovensko gospodarstvo prinesla decentralizirano upravljanje in omejena tržnost. Drugič pa zato, da bi čim bolj omejila možnosti, da bi država (znova) prevzela vse lastninske funkcije. Poleg direktnega preoblikovanja družbenih podjetij v kapitalske družbe je osnutek predvidel več metod privatizacije in več načinov ocenjevanja. Predlagatelj osnutka Jože Mencinger je ob tej priložnosti predvidel, da bodo zaradi »velikih in diametralno nasprotnih reakcij« na zakonski osnutek pri njegovem sprejemanju nastale velike težave. Ne glede na ta pomislek je vlada presodila, da je osnutek primeren za skupščinsko obravnavo.⁴⁴⁶ Na začetku novembra 1990 je osnutek zakona o privatizaciji podjetij doživel prvo zavrnitev. Vse tri skupščinske komisije so namreč ugotovile, da še ni dober za obravnavo, zato so ga vrnilo vladi, da ga popravi. V tem času je skupščina tudi zavrnila možnost, da bi bil zakon sprejet po skrajšanem postopku. Po zavrnitvi privatizacijskega osnutka je imel Jože Mencinger intervju, v katerem je zatrdil, da ga dvomi in

⁴⁴⁶ ARS, AS 223, šk. 4871, Zapisnik 28. seje Izvršnega sveta RS, 18. 10. 1990.

zavračanja ne presenečajo. Glavni razlog nasprotovanja je videl v razumevanju predmeta »reprivatizacije«. Zakonski predlog je namreč obravnaval le »reprivatizacijo podjetij, ki je nekdanjim lastnikom dajala pravico, da uveljavijo odškodnino za odvzeta podjetja«. Posamezne politične stranke in z njimi povezana združenja pa so zahtevali, da se vse odvzeto premoženje vrne v naravi, le tam, kjer se to ne bi dalo, bo morala država poskrbeti za odškodnino.⁴⁴⁷

Mencingerjeva skupina (Jože Mencinger, Uroš Korže in Marko Simoneti) je do marca 1991 osnutek zakona o privatizaciji nekoliko spremenila. Končni osnutek so poimenovali Mencingerjev »model« delavskega oziroma menedžerskega odkupa. Temeljil je na štirih načelih. Prvo je bila avtonomna privatizacija, po kateri se podjetja sama odločijo za privatizacijo. Drugo načelo je bila decentralizirana privatizacija, kar je pomenilo, da se ne vodi iz enega centra, temveč so nosilci privatizacije delavci, zaposleni v podjetjih, in nosilci vodilnih upravljaljskih funkcij podjetij. Njim je bilo prepuščeno, da sami izbirajo zanje najugodnejši način privatizacije. Tretje načelo je uvajalo nadzorovano privatizacijo s strani specializiranih republiških ustanov (agencije in sklada), ki morajo zagotoviti, da bo proces tekel v skladu s postopki, ki jih je določila republika slovenija. Četrto načelo je uvajalo odplačilni način privatizacije. Temeljilo je na predpostavki, da je samo tisti, ki je pripravljen vložiti svoja sredstva v podjetje, tudi dovolj motiviran, da bo poskrbel za njegovo učinkovito poslovanje.⁴⁴⁸ Mencingerjev »model« privatizacije je predvidel sprva tri, potem pa štiri oblike preoblikovanja podjetij: 1. Prodajo podjetja ali njegovega dela domačim ali tujim kupcem po realni tržni ceni, vendar z določenim popustom za zaposlene; 2. Dokapitalizacijo oziroma naložbo dodatnega kapitala v podjetje; 3. Konverzijo terjatev v kapitalске delnice; 4. Prenos delnic na sklade. Ta zakonski osnutek so poslanci vseh treh zborov slovenske skupščine sprejeli 19. marca 1991.

⁴⁴⁷ Delo, 21. 11. 1990, Privatizacija ustvarja samo možnosti za večjo učinkovitost, str. 3.

⁴⁴⁸ ARS, AS 223, sk. 4878, Zapisnik 56. seje izvršnega sveta RS, 31. 1. 1991.

*Janez Drnovšek in Jeffrey Sachs, 1991
(Foto Nace Bizilj, MNZS)*

Marca 1991 se je v pripravo privatizacijske zakonodaje vključil bivši Markovičev svetovalec Jeffrey Sachs. Njegovo stališče je bilo, da se vsaka država, ki se odloči za postopno privatizacijo, ujame v past gospodarskega razvoja, kot se je to zgodilo v Latinski Ameriki. Menil je, da imajo socialistične države le kratek čas po prevzemu oblasti ugodno možnost, da izvedejo privatizacijo, saj so v tem času izvedljive tudi »tehnokratske« rešitve. Zagovarjal je privatizacijo s šok terapijo ali privatizacijo v enem velikem skoku. »V dveh skokih,« je poudarjal, »prepada ni mogoče preskočiti.« Sachs je imel veliko pomislekov glede Mencingerjevega predloga. Njegovi temeljni očitki so bili, da se bo privatizacijski postopek preveč zavlekel, da bodo notranji lastniki dobili prevelik nadzor nad lastništvom in delovanjem podjetja, da zapostavlja privatizacijo ključnih finančnih ustanov ter da ne predvideva ukrepov, ki bodo zagotovili privatizacijo podjetij z izgubo. Sachsovo stališče je bilo, da v Sloveniji pri reševanju privatizacijskih problemov ne bi smeli eksperimentirati, temveč bi se morali zgledovali po rešitvah, ki so bile že večkrat preizkušene v »bolj bogatih

državah«. ⁴⁴⁹ Skupaj s še enim tujim ekonomskim strokovnjakom sta pripravila načrt, v katerem sta se zavzela za dva načina privatizacije. Prvi, ki sta ga imenovala tradicionalni način, je bil predviden za manjša podjetja, drugi pa za privatizacijo večjih podjetij, ki bi potekala prek investicijskih skladov. Velika podjetja bi najprej postala delniške družbe, pri čemer naj bi 10 do 20 odstotkov delnic ostalo v rokah zaposlenih, preostale pa bi razdelili med investicijski in razvojni sklad. Po njunem mnenju bi morala biti lastnina velikih podjetij zelo »razvejana, zato lastniki ne bi smeli biti samo menedžerji in delavci, ampak tudi zunanji delničarji«. V javnost so prve vesti o obstoju novega, Sachsovega predloga privatizacije podjetij prišle konec marca 1991. Slovenskim parlamentarcem ga je predstavil 19. aprila. V svojem nastopu je Sachs izrecno poudaril, da ima Mencingerjev osnutek vrsto »fundamentalnih« napak. ⁴⁵⁰

Na začetku maja je pri sprejemanju privatizacijske zakonodaje nastal dramatični zaplet. Predsednik vlade je predstavil novo zasnovo privatizacije, ki jo je izdelala t. i. Sachsova skupina. Dokument z naslovom Programске teze za gospodarsko samostojnost Slovenije, ki ga je vlada obravnavala 5. in 13. maja 1991, je privatizacijo označil kot »glavni element širšega paketa gospodarskih ukrepov, s katerimi želi vlada stabilizirati gospodarstvo in odpraviti negativne posledice podedovane socialistične gospodarske strukture«. Predvidel je sočasno in heterogeno privatizacijo. Novi predlog je družbena podjetja razdelil na več skupin (glede na velikost, sektor, tehnološki postopek, profitnost), za katere je predvidel različne načine privatizacije oziroma »večtirni privatizacijski pristop«. Prvi privatizacijski tir je bil določen za srednja, drugi za določena manjša in tretji za vsa preostala manjša podjetja. Četrty tir je bil predviden za podjetja z več kot 500 zaposlenimi, ki so bila primerna za preoblikovanje v d. d., peti tir pa za velika podjetja z izgubami. Šesti tir je bil rezerviran za vodilna podjetja, kjer bi bilo treba za preživetje vzpostaviti »joint venture« in pritegniti kakšno izmed znanih svetovnih firm.

⁴⁴⁹ Delo, 20. 4. 1991, Kaj svetuje Jeffrey Sachs, str. 2.

⁴⁵⁰ Delo, 4. 5. 1991, Hitro in plitvo?, str. 24.

Sedmi, zadnji privatizacijski tir je bil namenjen velikim družbenim sistemom, ki so bili po svoji naravi monopolisti in so morali zato ostati v državni lasti. Dokument je predlagal tudi razdelitev delnic med državljane, zaposlene v podjetjih, in med pokojninske sklade.⁴⁵¹

Zaradi nesoglasij o konceptu privatizacije sta Mencinger in Kranjec 8. maja 1991 odstopila. Po mnenju Jožeta Mencingerja njegov predlog privatizacije ni dobil potrebne podpore predvsem zaradi »razrednih« intereso, saj je zanemarjal »barvo potencialnih lastnikov«, želje, da nova politična elita pridobi nadzor nad lastnino, in ker ni vključeval »političnih potegavščin«, kot je brezplačna razdelitev premoženja. Vlada je vztrajala pri svojem, Sachsovem pogledu na lastninjenje in tako ustvarjala napetosti ne samo med Demosom in opozicijo, temveč tudi v koaliciji sami. Splošno mnenje je bilo, da je prvotni, Mencingerjev predlog privatizacijskega zakona za državo ugodnejši, saj bi ji pomagal, da pride do sredstev, iz katerih bi potem plačevala zahteve iz denacionalizacije, medtem ko je pri novem zakonu šlo v bistvu za to, da država zagotovi nadzor nad skladi, podjetji in bivšo družbeno lastnino. Vlada se za take in še druge očitke sprva ni menila, zakon je skušala čim prej spraviti skozi skupščinski postopek. Šestega julija je sprejela besedilo zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij. Zakon, ki so ga imenovali Sachs-Umkov zakon, je v ospredje postavil politični motiv. Čim večji del gospodarstva je hotel spraviti v odvisnost od države, in to tako, da bi v nadzorne organe imenovali člane iz politike in državne uprave. Temeljlil je na takojšnji privatizaciji upravljanja in lastnine, na knjižni vrednosti premoženja podjetij v privatizaciji, na brezplačni delitvi delnic državljanom in na zelo neugodni prodaji delnic zaposlenim. Odločitev o prodaji podjetij tujcem je prepuščal vladi. Sachs-Umkov predlog je naletel na velik odpor, saj so nasprotniki menili, da je njegov cilj pre-razporeditev politične moči, ne pa večja učinkovitost gospodarstva. Mencinger je zavrnil trditve vlade, da ta predlog temelji na prejšnjem, to je njegovem predlogu. Temeljno slabost Sachs-Umkovega predloga je videl v

⁴⁵¹ ARS, AS 223, šk. 4885, Zapisnik 82. seje Izvršnega sveta RS, 13. 5. 1991.

podržavljenju upravljanja, njegovo osnovno značilnost pa v »planersko-birokratski ozkosti, ki pelje naravnost k tistemu, kar so že imeli«. Govorjenje o pravični razdelitvi premoženja je označil kot zavajanje in napovedal, da bo ponovna državna privatizacija povzročila veliko škode, Slovenija pa bo z njo izgubila razvojno prednost, ki jo je imela pred vsemi državami vzhodne evrope.⁴⁵² Slabosti v zakonu so izpostavili tudi zagovorniki vladnega koncepta in mu očitali nedodelanost, nezadostno opredeljenost in slabo kopijo oblike privatizacije, ki jo je v Franciji zasnoval in izpeljal Jacques Chirac. Izidor Rejc ga je primerjal s »slalomsko progo brez vratc«.⁴⁵³

Septembra so bili v skupščinsko obravnavo poslani trije predlogi privatizacije podjetij: vladni, Pintarjev in Zupančič-Mencingerjev. Zbor občin in družbenopolitični zbor sta se odločila, da bosta obravnavala samo vladni predlog, zbor združenega dela pa je v razpravo uvrstil vse tri predloge. V republiški skupščini se je začela brezplodna razprava, ki ni razdelila le opozicijskih,

*Janko Deželak, Boris Pleskovič in Marjan Podobnik, 1991
(Foto Nace Bizilj, MNZS)*

⁴⁵² Delo, 24. 8. 1991, Jože Mencinger: Pismo slovenskemu parlamentu, str. 23.

⁴⁵³ ARS, AS 223, šk. 4489, Zapisnik 104. seje Izvršnega sveta SRS, 16. 7. 1991.

temveč tudi Demosove stranke. Poslanci so ugotavljali, da »takšnega prepada v skupščini še ni bilo ob nobenem vprašanju«. Do zgovornega razkola je znova prišlo tudi v sami vladi. Na njeni seji sta predlogu zakona o privatizaciji nasprotovala Peter Tancig in Andrej Ocvirk, Dušan Šešok pa je že pred tem izjavil, da se z njim ne strinja, zato se od njega distancira. Ocvirk je razlago zakona na skupščini zavrnil s tem, da ga »ne podpira zato, ker predvideva veliko podržavljenje, ki Sloveniji ne more biti v korist«. Tudi sicer je menil, da je predlog slab in da »ne misli nastavlјati hrbita tako za polomijo v parlamentu kot tudi pri izvajanju zakona v praksi«. ⁴⁵⁴ Oktobra je skupščina obravnavala nov in nekoliko popravljen predlog zakona o privatizaciji, ki sta ga pripravila Igor Umek in Boris Pleskovič. Sprejela sta ga le dva zbora skupščine. Novembra je na slovensko privatizacijsko prizorišče prišel nov zakonski predlog o preoblikovanju družbene lastnine podjetij, ki so ga na podlagi razprave v zboru združenega dela oblikovali priznani slovenski ekonomisti. Ogrodje je predstavljala že nekaj let stara zamisel ekonomista Ivana Ribnikarja. Po njej naj bi se družbeni kapital podjetij spremenil v lastniškega v obliki participativnih prednostnih delnic, torej delnic, ki v nasprotju z navadnimi delnicami njihovim začasnim upravičencem, paradržavnim skladom, onemogočajo prevelike lastniške apetite. Kot so povedali predlagatelji, je zakon reševal tri bistvene probleme: iskal je lastnike podjetij, zmanjševal dolgove v njih in zagotavljal povečanje njihovega kapitala. Decembra 1991 pa je bila ustanovljena nova skupščinska delovna skupina, ki naj bi pripravila za vse politične opcije sprejemljiv predlog privatizacije podjetij.

Vlada, še posebej pa njen predsednik, sta bila zaradi težav pri procesu privatizacije deležna hudih kritik. Vladi so očitali, da je gospodarsko osamosvajanje podredila političnim interesom in zato dala prednost okrepitvi svoje moči na ekonomskem področju, namesto da bi se osredotočila na gospodarsko ozdravitev in preureditev. Najbolj neposredni in neprizanesljivi kritiki so bili vodilni domači ekonomisti. Aleksander Bajt je vladi

⁴⁵⁴ Delo, 13. 9. 1991, Lastninjenje razklalo vlado, str. 3.

zameril, da se je, namesto da bi odpravila težave pri gospodarjenju s kapitalom in njegovim oblikovanjem, zapletla v »mukotrpane procese oktroidiranja privatizacije in denacionalizacije«. Po njegovem je s tem dokazala, da šteje zasebno obliko lastnine za najpomembnejši produkcijski dejavnik. S tem pa je »vlekla za nos sama sebe in se hotela pred svetom postaviti, kako napredna in radikalna je«, hkrati pa je pred problemi, katerih rešitev je bila mnogo pomembnejša za učinkovitost gospodarjenja, »samozadovoljno tiščala glavo v pesek«. Mlajši rod ekonomskih strokovnjakov, kot na primer Ivan Ribnikar, je vladi oponesel, da nadaljuje z zapostavljanjem domače stroke. Prejšnja oblast je pritegnila drugo- in tretjerazredne ter »priučene« ekonomiste, ki so se »spoznali na vse« in razlagali »nekaj, česar ni bilo mogoče razumeti«. Nova oblast pa je »novačila« tuje ekonomiste, ki so v Beogradu in Ljubljani prodajali in »pripovedovali stvari«, ki jih je mogoče poiskati v učbeniku prvega letnika Ekonomske fakultete v Ljubljani.

Med ostalimi tehtnimi aktualnimi kritičnimi zapisi je treba opozoriti na članek Veljka Rusa z naslovom Privatizacija pri nas. V njem uvodoma ugotavlja, da se je Mencingerjeva skupina pri oblikovanju izhodiščnih načel interne privatizacije zgledovala po ameriških delavskih delnicah (ESOP), ki jih je Reaganova administracija začela uvajati na podlagi prednostnega odkupa delnic s strani menedžerjev in zaposlenih. Glavni razlog za to odločitev je bil v dejstvu, da se oblike kvaziprivatizacije (naivne in množične) niso pokazale kot dovolj učinkovite. »Elegantnost« te rešitve je bila v tem, da ne »zatre divje privatizacije, ampak jo na produktiven način legalizira v obliki spontane privatizacije«. Enostavneje povedano je to pomenilo, da ta oblika preprečuje divjo privatizacijo na način, da ne blokira samoiniciativne zaposlenih pri iskanju ustreznih rešitev. Rus je kot neutemeljen zavrnil očitek, da je ta proces privatizacije za slovenske razmere prepočasen. Priznal je, da oblika decentralizirane privatizacije omogoča velike zlorabe in izigravanje predpisov, ob tem pa zapisal, da bo ta učinek manjši, ker bo privatizacijski proces tekkel pod nadzorom agencije. Zaradi nespornih prednosti je Mencingerjev koncept privatizacije naletel na odobravanje pri

menedžerjih, delavcih, sindikatih, sociologih in celo pristih Demosovih strankah, ki jim je bil glavni cilj »učinkovita privatizacija ekonomije, ne pa likvidacija rdečega menedžmenta«. Po Rusovem mnenju je med vsemi Umkovimi očitki najbolj poveden tisti, ki pravi, da Mencingerjev model daje veliko moči zgolj delu prebivalstva, zaposlenemu v podjetjih in menedžmentu. To pa je namreč posledica Umkovega izhodišča in motiva privatizacije, da je treba zagotoviti zdrav vpliv zunanjih lastnikov na poslovanje in učinkovitost podjetij. S tem pa je tudi prišlo do »operacionalizacije Demosovega (bolje Pučnikovega in Peterletovega) antikomunizma, ki se kaže v antidelavski in antimenedžerski politiki privatizacije«. ⁴⁵⁵

⁴⁵⁵ Delo, 17. 8. 1991, Veljko Rus: Privatizacija pri nas, str. 23.

Pogledi na prihodnost

Že konec leta 1990 so potekale živahne razprave o razvojnih težiščih slovenskega gospodarstva po uveljavitvi suverenosti in njegovem prilagajanju evropskim integracijskim procesom. Prevladujoče mnenje je bilo, da mora Slovenija kot majhna država z »nemško kulturo« in nekaterimi značilnostmi, ki so »kot nalašč za razvoj industrije«, postati industrijsko središče z visoko razvito tehnologijo, temelječo na kakovosti človeških virov in organizacijskih sistemih. Pri tem je bila glavna dilema, ali opreti razvoj na velike industrijske »gigante« (pri čemer se je Slovenija že opekla) ali pa »lokomotivo razvoja razdeliti na množico manjših podjetij«. ⁴⁵⁶ Napovedi vodilnih slovenskih ekonomistov, ki so si v tem obdobju dokončno pridobili prvenstvo pri napovedovanju gospodarskih tokov in povezav, pa niso bile tako optimistične. In čas je pokazal, da so imeli prav. Bogomir Kovač je decembra 1990 napovedal, da »slovenska nacionalna država (lahko) z ekonomskega vidika ostane zgolj kulturni projekt, tak, kakršen je sedaj, nikakor pa ne more v spremenjeni post moderni Evropi ostati kot »suverena ekonomska entiteta (...) naš trg je premajhen, da bi lahko brez tuje ekonomske pomoči in političnega servisiranja stopil na obetavno pot lastnega osamosvajanja. Čas čitalništva in nacionalnih evforij je minil. Pred nami je pragmatičen svet in njegova suhoparna ekonomska logika.« ⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ Princič, Zadnji del poti, str. 170.

⁴⁵⁷ Prav tam, str. 171.

*Bogomir Kovač, 1989
(Foto Nace Bizilj, MNZS)*

Velimir Bole je februarja 1991 objavil strokovni članek, v katerem je zapisal, da za izrazitejše politično oddaljevanje Slovenije od Jugoslavije lahko »trdimo, da bi bila v takšnem primeru ekonomska politika postavljena pred dejstvo, da v miniaturnem gospodarstvu ni prostora za kakršnokoli (smiselno) ekonomsko politično diskrecijo. Gospodarstvo bi moralo biti čim bolj odprto, s sektorsko čim bolj enotno carinsko in davčno politiko, brez sektorskih intervencij in s čim manj lastne razvojne politike (...) ekonomska politika prehoda bi morala biti specifizirana posebej za vnaprej določeno čim manjše časovno obdobje (...) hevristično lahko pribijemo, da je miniaturno gospodarstvo lahko učinkovito, vendar potem ne more biti (ekonomsko politično) suvereno, oziroma z drugimi besedami, če je miniaturno gospodarstvo suvereno, potem prav gotovo ne more biti učinkovito.«⁴⁵⁸ Tudi najbolj izpostavljeni slovenski ekonomist Aleksander Bajt je bil kritičen do slovenskih narodnogospodarskih »podvigov«. Po njegovem je Slovenija »premajhna, da bi si lahko privoščila opustitev posameznih panog«, zato si

⁴⁵⁸ Prav tam.

*Aleksander Bajt, 1986
(Foto Nace Bizilj, MNZS)*

tudi »načelno ne smemo domišljati, da je sposobna za svoje gospodarstvo pogruntati najprimernejše panoge. To bo pokazal trg. Premajhni smo, da bi odločali o takih stvareh.« Zdelo se mu je »škoda razmišljati o razvojnih strategijah«, saj bodo »vse sami ugotovili v gospodarstvu in podjetjih«. ⁴⁵⁹

V letu 1991 delovanje »prvega demokratičnega parlamenta« v slovenski zgodovini ni bilo obetavno. Namesto prizadevanj za prestrukturiranje okorelega socialističnega gospodarstva in oblikovanja oprijemljivega načrta gospodarske prenove je parlament dajal prednost sprejemanju zakonov, ki so temeljili na ideoloških izhodiščih. Tudi napovedana denacionalizacija in reprivatizacija sta bili zasnovani z izrazitim ideološkim nabojem, ki ga je ostro obsodil Vladimir Kavčič. Zapisal je, da sta usmerjeni v hiter politični učinek, ki naj bi utrdil legitimizacijo antikomunistične usmeritve. Videti je, da se njegovi protagonisti na tihem celo veselijo naraščajoče bede. Z njo so hoteli kaznovati »sproletarizirane množice, jih ponižati na raven prosjakov, tako da bodo iz-

⁴⁵⁹ GV, 21. 3. 1991, Petnajst let do Evrope, str. 16–17.

gubile vsako socialno samozavest in bo mogoče z njimi upravljati z metodami dobredelnih ustanov«. ⁴⁶⁰

Slabe in depresivne gospodarske razmere v letu 1991 niso mogle biti razlog za optimistične napovedi in niso kazale na skorajšnje okrevanje slovenskega gospodarstva, saj so vse primerjave s preteklostjo kazale na poslabšanje. Družbeni proizvod, obseg industrijske proizvodnje, dejavnosti v gradbeništvu in prometu so močno upadli. Zaposlenost, izvoz in produktivnost dela kot tudi prihodki javne porabe so se občutno znižali, brezposelnost in cene pa povečale. Varčevanje je upadalo, zamude pri sanaciji in privatizaciji so bile zelo velike, premoženje države in javni dolg še nista bila določena. Tudi zunanje razmere niso bile ugodne. Za Slovenijo se je zapiralo še njeno najpomembnejše tržišče, to je trg evropske dvanajsterice. Začetno ravnanje in odziv zahodnoevropskih držav Sloveniji nista bila naklonjena. Grozile so celo z naftnim embargom. Plačilni promet z drugimi jugoslovanskimi republikami se je ustavil. Mednarodne finančne ustanove so se pripravljale na soočanje s problemi nasledstva Jugoslavije, zato so na Slovenijo gledale formalistično in togo ter ocenjevale, da mora iz Ljubljane priti prošnja za članstvo. ⁴⁶¹

Kljub navedenim težavam je vlada v svoje poročilo zapisala, da je napravila precejšen korak na poti gospodarskega osamosvajanja in uvajanja tržnega gospodarstva. Slovenski ekonomisti pa niso bili tako optimistični. Ravno nasprotno, do vladne gospodarske politike so bili zelo kritični. Na tradicionalnem posvetovanju na Bledu so ji namreč očitali, da je brez prave usmeritve, zlasti na finančnem področju. Ocenili so, da so rezultati gospodarjenja porazni. Sicer pa so ekonomisti različno ocenjevali stanje gospodarstva in njegove možnosti za preživetje. Jože Mencinger je napovedal, da bo slovensko gospodarstvo še naprej delovalo v negotovih okoliščinah in se bo prisiljeno prilagajati. Po njegovem bi morala biti ravno prilagodljivost glavna značilnost gospodarske politike za naslednje leto, njene stalnice pa zmanjšanje stroškov, uravnotežen proračun, blaga re-

⁴⁶⁰ Kavčič V., *Parlamentarna demokracija*, str. 107–108.

⁴⁶¹ Prinčič, Borak, *Iz reforme*, str. 616.

striktivna denarna politika, presežek v plačilni bilanci in ustvarjanje deviznih rezerv, prizadevanja za koncesijsko financiranje infrastrukture in prizadevanja za vračanje na trge nekdanjih jugoslovanskih republik. Predlagal je, da se privatizacijske zakonodaje lotijo »na novo in od začetka«⁴⁶² ter sprejmejo še »nekakšno« družbeno pogodbo, ki bo omilila bodoče družbene konflikte, zlasti med delavci in državo.⁴⁶³

Napovedi Mirana Mejaka so bile bolj pesimistične. Med številnimi težavami, ki so preprečevale hitro okrevanje slovenskega gospodarstva, je na prvo mesto postavil »popolno negotovost poslovanja z južnimi republikami, ki je že tako močno ogrozila pomemben del blagovnih tokov slovenskega gospodarstva, da je sploh vprašljivo, ali jih bo mogoče še kdaj postaviti na ustrezno raven«. Kot naslednji problem je navedel urešničevanje »parcialne« ekonomske politike, ki je sprta s temeljnimi načeli mednarodnega denarnega sklada in mednarodne banke. Tretjo, skoraj nepremostljivo oviro je videl v enostranski agrarni politiki, ki je v skladu z interesi kmetijskega lobija »gradila proizvodne stroške v inkubaciji pred tujo konkurenco in prepuščala potrošnike neznosnemu naraščanju cen«. V enem od svojih člankov je tudi zapisal, da »nas domača politična zadrega ne opravičuje uporabe arzenala instrumentov, ki nas oddaljujejo od trženja in načel evropske integracije, ki begajo ljudi in ki krepijo občutek nedokončanega«. V njem je svaril, da daljša negotovost poraja preplah, da časa za ukrepanje ni na pretek in da bi bilo »varljivo pričakovati naglo razbistritev«.⁴⁶⁴

Še bolj pesimistične so bile napovedi Franceta Černeta, ki je v svojih analizah opozarjal na nedorečena vprašanja slovenskega gospodarstva, ki bodo tudi v prehodnem obdobju po osamosvojitvi močno ovirala hitrejše gospodarsko napredovanje in približevanje najrazvitejšim ekonomijam. Kot najbolj žgoča vprašanja je navedel nejasno in neustrezno politiko distribucije, (re) alokacije ekonomskih virov in odpravljanje neustrezne

⁴⁶² Prav tam, str. 617.

⁴⁶³ Mencinger, *Gospodarska politika*, str. 808.

⁴⁶⁴ Naši razgledi, 8. 11. 1991, *Negotovost nas hromi*, str. 605.

gospodarske strukture, slabo konkurenčnost proizvo-
dnje, rast realnih plač in upadanje akumulativne spo-
sobnosti gospodarstva, pretirano porabništvo, neurejen
status in vlogo proračuna. Reševanje navedenih in še
nekaterih drugih vprašanj je bilo po njegovem možno
edinole z »ustrezno rangirano, selektivno in prioriteto
sektorsko-panožno politiko«, sproščanjem tržnih cen
surovin, spodbujanjem k novemu podjetništvu in me-
nedžmentu. V prehodnem obdobju bi morala država
najprej spremeniti davčno politiko, selektivno zmanjše-
vati javno porabo in posege v gospodarstvo.⁴⁶⁵

Egon Žižmond je bil bolj optimističen. Prepričan je
bil, da Slovenija lahko preživi in se razvija kot samostoj-
na država. Po njegovi sodbi je bil njen družbeni proizvod
na prebivalca relativno velik in z okoli 5.500 dolarjev na
prebivalca je bila pred vsemi vzhodnoevropskimi drža-
vami, tudi pred Turčijo, Portugalsko in Grčijo. V tem je
videl dobro podlago in tudi rezervo v primeru padanja
družbenega proizvoda. Optimizem mu je vlivala izvo-
zna usmerjenost Slovenije, njena zunanja zadolženost
ni bila velika, imela je »svežo« delovno silo z znanjem
in delovnimi navadami ter usposobljene menedžerje. S
premišljeno gospodarsko politiko bi lahko izrabila do-
bršen del prednosti in dotlej neizrabljenih možnosti ter
ublažila učinke težav, v katere je zašla zaradi manjše
prodaje na jugoslovanske trge, omejenega dostopa do
tujih finančnih virov, prepočasne preobrazbe gospodar-
skega sistema in nekompatibilnosti gospodarske struk-
ture z evropsko. Žižmond je opozoril, da so padeč druž-
benega proizvoda, življenjske ravni, zaostreni socialni
in ekonomski problemi nujnosti, ki jih prinašata konec
socializma in prestop v prehodno obdobje.

Tudi avtor uvodnika v gospodarskih gibanjih iz de-
cembra 1991 je hotel ublažiti gospodarski pesimizem.
Predvidel je, da bodo napovedani ukrepi vlade (skleni-
tev socialnega pakta, večji javni izdatki za zdravstvo,
začetek sanacije bank, vzdrževanje tečaja tolarja itn.)
kljub restriktivni monetarni politiki ustavili upadanje
proizvodnje. Predlagal je, naj vlada preneha napovedo-

⁴⁶⁵ Naši razgledi, 27. 9. 1991, Gospodarska (ne)učinkovitost in doraslost politike?,
str. 513.

vati črne »scenarije«, povezane z upadanjem družbenega proizvoda in tiskovnimi konferencami, na katerih napoveduje hiperinflacijske podražitve in še vrsto drugih težav.

Ivan Ribnikar je v ocenah prihodnjega gospodarskega razvoja preudarjal, da bo morala slovenska ekonomska politika bolj upoštevati dejstvo, da »restriktivnost sama zase – ko povzroča zmanjševanje proizvodnje in odpuščanje delavcev – ne samo da ne pomeni nič, marveč je tudi škodljiva«. Država bo morala zmanjšati davčna bremena gospodarstvu, hkrati pa povečati izdatke za socialno varnost. Naraščajoča nezaposlenost in zmanjšanje proizvodnje bosta zahtevala začasno znižanje realnih plač.⁴⁶⁶

Svoje ocene in napovedi so pristavili tudi tuji ekonomisti. Med bolj znanimi je bil Oscar Erich Kuntze, ki je menil, da svetovno gospodarstvo ponuja Sloveniji »luč in sence«. Dobro za Slovenijo je, da so se v zahodnoevropskih državah, ki so najpomembnejše za slovenske izvoznike, okrepile konjunkturne težnje. Slabo pa je, da se je v teh državah hkrati zaostрила mednarodna konkurenca, poleg tega pa so si njihova podjetja skušala zagotoviti ugodnejši začetni položaj ob vzpostavitvi enotnega evropskega gospodarskega prostora. V takem okviru ima majhno slovensko gospodarstvo omejene možnosti, da poveča svoj tržni delež na teh trgih. Tega pa po njegovih besedah ne bi smeli jemati tragično, ker je »pričakovati«, da bodo zahodnoevropske države slovenskim izdelkom »verjetno« na različne načine olajšale vstop na svoje trge. Slovenski vladi je svetoval, naj sprejme nove gospodarske usmeritve in hitrejšo prestrukturiranje gospodarstva, da bo lahko začelo izdelovati kakovostne izdelke, po katerih je dovolj povpraševanja. Če tega ne bo storila, bo Slovenija doživela usodo vzhodnoevropskih držav, katerih blagovna menjava se je sprevrgla v »razvoj nekakšne naturalne izmenjave s svetom«.

Hans Jürgen Zahorka, vodja inštituta Libertas, ki se je ukvarjal z vprašanji, povezanimi z integracijo Evrope, je na vprašanje, kako gleda na gospodarski razvoj Slovenije po osamosvojitvi, odgovoril, da bi lahko po-

⁴⁶⁶ Ribnikar, Preobrat v gospodarski politiki, str. 744.

stala evropski Singapur, to je »ena sama velika prosta carinska cona«. Podobne zamisli je bilo v preteklosti že večkrat slišati od domačih gospodarstvenikov, a so jih zagovorniki nasprotnih stališč vselej preglasili, ker veljavna zakonodaja tega ni omogočala.⁴⁶⁷

Najbolj nezadovoljni z gospodarskim razvojem in tudi najbolj črnogledi v svojih napovedih so bili direktorji podjetij. Decembra 1991, ko so se že odpirala vrata mednarodnemu priznanju Slovenije, so bila njihova pričakovanja majhna, strah pa velik, še posebej pri tistih, katerih podjetja je prizadel zakon o denacionalizaciji. Direktorji uspešnih slovenskih podjetij niso bili zadovoljni z odnosom, ki ga je imela do njih oblast. V anketi, ki je bila izvedena sredi decembra 1991, so izpostavili, da jim je vlada dala le »iskrico upanja in nič več«. Z izjemo tistih, ki so dolga leta gradili izvozno strategijo, kot je bil na primer Revoz iz Novega mesta, so se čutili nemočne, nebogljene, nekateri, po njihovih izjavah, celo kot »gole fičfiriče«, saj so delali v negotovosti. Niso poznali razmer gospodarjenja v prihodnjem letu in niso vedeli, kako bo teklo lastninsko preoblikovanje njihovih podjetij. Na vlado so naslavljali pozive, naj se loti »praktičnega dela«, namesto da se izčrpava v političnih razpravah. Tudi najuspešnejši direktorji, kot je bil direktor Krke Miloš Kovačič, so se čutili preveč odmaknjeni od političnih odločitev, politika jih ni »kaj prida upoštevala« in njihove izkušnje, kako »zastaviti uspešno gospodarsko strategijo«, je niso zanimale.⁴⁶⁸

Še bolj kot v proizvodnih so na problem neizdelane zunanjetrgovinske strategije opozarjali direktorji trgovskih podjetij. Eden takih je bil Miloš Kovačič, direktor Intertrade, Praga - Slovenija. V svojem intervjuju je povedal, da Slovenija potrebuje strategijo zunanjetrgovinskih odnosov ne le z zahodnimi državami, temveč z vsemi sosednjimi državami, z republikami bivše države, heksegonale in tudi s srednje- in vzhodnoevropskimi državami. Še posebej je opozoril na posledice po njegovem kratkovidne ekonomske politike, ki daje vso

⁴⁶⁷ Delo, 4. 11. 1991, Kaj bi morali storiti, da bi Slovenija kmalu postala privlačna za vlaganja, nekakšen evropski Singapur?, str. 3.

⁴⁶⁸ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 619.

prednost blagovni menjavi z zahodom, na druge države pa enostavno pozablja. Tako Slovenija izgublja vse prednosti, ki jih je imela na trgih nekdanjih srednje- in vzhodnoevropskih socialističnih držav, s tem pa tudi znaten dobiček, ki ga s trgovanjem na zahodu ne more nadomestiti. Vlado je pozval, naj takoj začne bilateralna pogajanja za vključitev v blagovne tokove s ČSFR, Poljsko in Madžarsko. Te države so namreč že sklenile gospodarske sporazume, ki so Slovenijo delno že izločili iz teh povezav.⁴⁶⁹

Tuji trgovci so na slovenske razmere gledali bolj pragmatično. Walter Wolf je menil, da se bo ekonomski položaj slovenije izboljšal v treh do petih letih, pod pogojem, da ji bo uspel prodor na zahodne trge. Da bi se to zgodilo, bo morala povečati konkurenčnost svojih proizvodov in doseči premik v »mišljenju ljudi«. Slednje je pomenilo, da je treba za višji standard bistveno več delati in da je treba odpustiti vso odvečno delovno silo. Ali povedano z njegovimi besedami: »bolje je odpustiti nepotrebne delavce in sanirati podjetje, kot pa vztrajati do konca in zaradi nekonkurenčnosti propasti.« Menil je tudi, da Slovenija brez tujega kapitala ne bo preživela.⁴⁷⁰

Tudi javno mnenje je gospodarskim vprašanjem namenjalo veliko pozornosti. V anketi, ki je bila izvedena novembra 1991, je na vprašanje, na katerih področjih naj Slovenija po odhodu jugovojske pospeši reševanje problemov, največ, 28,2 odstotka vprašanih odgovorilo, da mora gospodarsko sodelovanje takoj preusmeriti na Evropo.

V naslednjih letih, vse tja do prvih let novega tisočletja, je moral pregovorni slovenski pesimizem stopiti v ozadje, saj je Slovenija z osamosvojitvijo, mednarodnim priznanjem, vstopom v različne mednarodne integracije, makroekonomsko stabilizacijo in uspešno zaključnim procesom gospodarske tranzicije dosegla vse tisto, o čemer so naši predniki lahko samo sanjali.⁴⁷¹ Nato pa je recesija, v katero je naša država uradno stopila

⁴⁶⁹ Delo, 6. 11. 1991, Slovenija potrebuje strategijo zunanjetrgovinskih odnosov, str. 5.

⁴⁷⁰ Delo, 24. 12. 1991, Niste še doumeli, str. 4.

⁴⁷¹ Lorenčič, Prelom s starim, str. 452.

spomladi 2009, ustavila napredovanje slovenskega gospodarstva, pospešila je propadanje podjetij, pomnožila vrste brezposelnih in odkrila številna gospodarska neravnovesja in nepravilnosti, ki so se zgodili v času tranzicije. S poglobljanjem gospodarske krize Slovenija ni le izgubila slovesa najuspešnejše tranzicijske države, v kateri se cedita med in mleko. Bila je dokaz, da je ideja kapitalizem po meri človeka le iluzija in da trg ne more biti edini usmerjevalec gospodarskega življenja. Do začetka leta 2013 so se gospodarsko-politične razmere v državi še zaostrole, nezaupanje in prepad med socialnimi partnerji sta se poglobila, eksistenčni strah med prebivalstvom pa povečal. Prišlo je tako daleč, da so celo vodilni politiki iz časov osamosvajanja leta 1990, kot je bil France Bučar, z obžalovanjem ugotavljali, da so državo »na žalost le osamosvojili, niso je pa naredili«. Predvsem zato, ker so ji »strankarska vodstva vladala na enak način, kot v prejšnji socialistični državi«. Politična elita, ki jo je ustvarila tranzicija, pa »ne samo da nima nobenega koncepta razvoja, še pravih razvojnih vprašanj si ne zna postaviti«. ⁴⁷²

⁴⁷² Dnevnik, 2. 2. 2013, Profesor France Bučar, str. 7.

Povzetek

Pojem narodnega gospodarstva je neločljivo povezan s pojmom države, s čimer se loči od lokalnega oziroma regionalnega in mednarodnega ali svetovnega gospodarstva. Predpostavlja velik in zaokrožen gospodarski sistem, ki ga sestavljajo vse pomembne proizvodne in uslužnostne dejavnosti na določenem nacionalnem ozemlju. Vse te dejavnosti so enotne in tako organsko povezane, da ne omogočajo le nemotenega poteka produkcijskega procesa in njegovega razvoja do najvišje tehnične ravni, temveč zagotavljajo tudi zadovoljevanje človeških in splošno družbenih potreb. V tem smislu zajema pojem narodnega gospodarstva, ki je izrazito protekcionistično naravnano, še vsa tista področja in pristojnosti, ki tvorijo pojem suverena država. Poleg samostojnega urejanja vseh vprašanj, povezanih z gospodarskim sistemom in razvojno politiko, vključujejo še lasten denar in emisijsko banko, davčni, bančni in zavarovalni sistem, carine, standardizacijo, ureditev statistike in lastna gospodarska predstavništva, od »dodatnih ustanov« pa še Zavod za plemenite kovine in Zavod za mere in uteži.

V drugi jugoslovanski državi se je pojem narodno gospodarstvo »naselil v gospodarski in politični besednjak« na prehodu iz šestdesetih v sedemdeseta leta in ga ni zapustil vse do razpada države. Uveljavljati se je začel z opuščanjem državnega centralizma na zvezni ravni in s prenosom pristojnosti na republike in avtonomni pokrajini. Dejansko je označeval republiška in po-

krajinska gospodarstva in zapletene odnose med dvema ravnema države. Polno domovinsko pravico mu je utrla ustava iz leta 1974, gospodarsko-politična praksa pa ga je preprosto enačila s pravico naroda, da razpolaga z rezultati svojega presežnega dela. Dejstvo, da jugoslovanske republike in pokrajini niso bile enonacionalne državne tvorbe, je dodalo novo razsežnost kontroverznemu razumevanju tega pojma.⁴⁷³

Slovenija je v letih 1945 do 1991 izpolnila pogoje za preoblikovanje svojega gospodarstva iz regionalnega v narodno gospodarstvo. V tem časovnem loku je bilo več obdobj in ločnic. Do sredine šestdesetih let vodilni slovenski politiki niso bili vselej pripravljeni braniti nacionalnih koristi. Šele izvršni svet, ki ga je vodil Stane Kavčič, je odločneje kot v preteklosti postavil zahtevo za preobrazbo federacije, odpravo centralizirane gospodarske ureditve, sprostitev tržnega mehanizma pa tudi prilagoditev sistema podpiranja razvoja manj razvitih republik novim zahtevam in razmeram. Stane Kavčič je svoje stališče do decentralizacije gospodarskega življenja in preureditve gospodarskih odnosov z republikami zgradil na podmeni, da je sicer treba Jugoslavijo sprejeti kot slovenski življenjski prostor, federacijo pa kot subjekt, ki ji kroji usodo. Da pa Slovenija za poln razvoj svojega gospodarstva potrebuje več ekonomske svobode in stabilnejšo gospodarsko ureditev, zato mora bili njen skrajni cilj zmanjšati pristojnosti zvezne države in jih prenesti na republike. Zaradi nasprotovanja vladajoče politike pa Kavčičeva prizadevanja niso mogla priti do izraza. Vse do leta 1974 so bile ustavnopravne, sistemsko planske in plansko strateške možnosti zelo omejene, saj so zvezni predpisi, srednjeročni in enoletni družbeni plani povsem omejevali pristojnosti republiških teles pri upravljanju, načrtovanju in financiranju gospodarskega razvoja. Druga oteževalna okoliščina, ki je od začetka druge Jugoslavije omejevala hitrejše napredovanje slovenskega gospodarstva, so bili različni in nasprotujoči si razvojni interesi in pogledi. Zaradi različnega zgodovinskega razvoja je bila gospodarska sestava jugoslovanskih republik zelo heterogena. Medtem ko je v Sloveniji

⁴⁷³ Prinčič, Borak, Iz reforme, str. 70.

in Hrvaški proces industrializacije dosegel že visoko stopnjo, se je v drugih republikah šele dobro začel.

Ustava SFRJ iz leta 1974 je pomenila pomemben mejnik v procesu decentralizacije jugoslovanske države. Postavila je temelje konfederativnega ustroja in okrepila državnost republik. Z njo je Jugoslavija postala gospodarska skupnost z enotnim pravnim in gospodarskim prostorom. Ekonomska vsebina federacije je temeljila na enakopravnosti narodov v federaciji pri odločanju o skupnih interesih, ki vsebujejo tudi skupen gospodarski in družbeni razvoj na načelih dogovarjanja, solidarnosti in vzajemnosti, z enakopravnim sodelovanjem federalnih enot v organih federacije in neposrednim medsebojnim sodelovanjem in dogovarjanjem federalnih enot. Vse to pa ni prineslo tako iskanega ravnovesja med centralizacijo in decentralizacijo, temveč je konflikte med federalnimi enotami dokončno prenesla na gospodarsko področje. Kljub temu da je z njo Slovenija dobila atribut države, njeno politično vodstvo še nekaj časa ni ugovarjalo generalni zasnovi zvezne gospodarske politike, temveč je skušalo ustaviti negativne trende in preusmeriti gospodarske tokove v stabilizacijske vode. Ker pa to v Beogradu in drugih republikah ni naletelo na posluš in razumevanje, se je po letu 1980 vse bolj odločno postavilo v bran svojih gospodarskih interesov. Ko je sredi osemdesetih let ugotovilo, da v državi ni več »klime« za izboljšanje gospodarskih razmer, je sklenilo, da bo Slovenija začela prevzemati vzvode gospodarskega življenja v svoje roke.

Kljub temu da zasnova gospodarske ureditve in usmerjanja gospodarskih tokov ni bila v prid slovenskim potrebam in pričakovanjem, je Slovenija od leta 1945 pa do sredine osemdesetih let znala izrabiti in tudi unovčiti prednosti, ki jih je kot najrazvitejša republika imela v enotnem jugoslovanskem gospodarskem prostoru. V tem času je končala proces industrializacije, spremenila in posodobila svojo gospodarsko sestavo, postala je izvozna in tudi imigrantska dežela, ki je pomagala blažiti težave brezposelnosti v drugih jugoslovanskih republikah. Poleg tega je pospešila in dokončala oblikovanje ustrezne gospodarske uprave, odprla prostor za uveljavitev mlajšega in poslovno uspešnejšega slo-

ja direktorjev – menedžerjev ter večjih, proizvodno heterogenih in izvozno usmerjenih podjetij, ki so postala nosilci razvoja v posameznih panogah. Ustanovila je finančno močno razvojno banko, si z vrsto prepoznavnih izdelkov ustvarila dobro ime v tujem poslovnem svetu, razširila mrežo zunanjih predstavništev ter prek Delovne skupnosti Alpe Jadran utrdila in institucionalizirala sodelovanje z regijami v sosednjimi državami. Začrtala je ambiciozen dolgoročni razvojni program, tesneje povezala znanstveno in raziskovalno področje z neposredno proizvodnjo, izpopolnila izobraževalni sistem in razširila mednarodne znanstvene stike ter vzpostavila slovenskim razmeram in potrebam primerno obliko regionalnega razvoja. Na ekonomskem področju je torej naša republika do konca osemdesetih let dozorela in se razvila do stopnje, ki jo je bilo mogoče doseči brez radikalnih političnih sprememb in posegov v jugoslovansko državno in ustavnopravno ureditev.

Težke posledice poglobljajoče gospodarske krize in razpadanje države so oslabili zmogljivosti slovenskega gospodarstva in zaostriili pogoje za njegovo preživetje. Zlasti še, ker so bili posamezni člani njene narodnogospodarske organiziranosti že pred krizo precej šibki. Konec osemdesetih let preteklega stoletja sta najšibkejša člena slovenske narodnogospodarske organiziranosti predstavljala gospodarska infrastruktura ter malo gospodarstvo. Tudi z razvojem na področju trgovine, gostinstva in turizma ter kmetijske priraje in pridelave se Slovenija ni mogla pohvaliti z večjimi uspehi. Med šibke člene slovenskega gospodarstva je spadala tudi njegova tehnološka zaostalost za najsodobnejšimi trendi, zaradi katere še ni moglo tekmovali z razvitim svetom, pa tudi skromne naravne danosti oziroma bogastvo, ki je bilo omejeno na gozd, vodotoke, pašnike, travnike in poljedelske površine.

Zadnji slovenski izvršni svet, ki ga je vodil Dušan Šinigoj, se je zavedal teh problemov. Leta 1988 je podvojil napore, da bi slovenski gospodarski voz potegnil iz krize. V ospredju njegovih prizadevanj so bili proces prestrukturiranja, hitrejši razvoj drobnega gospodarstva, oblikovanje zadostnih blagovnih rezerv in povečevanje tujih vlaganj.

Ker je zvezna zakonodaja urejala vsa ključna gospodarska vprašanja, je bilo za uresničevanje ciljev, povezanih z gospodarsko osamosvojitvijo in oblikovanjem narodnega gospodarstva, treba najprej sprejeti lastno ustavnopravno podlago, nato pa izpeljati izločitveni proces. Ta se je lahko začel šele spomladi 1990 po političnih spremembah in imenovanju Demosove vlade in je trajal do konca leta 1991. Z narodnogospodarskega stališča je bil to najpomembnejši projekt, saj se je z njegovo uspešno izvedbo lahko zaključilo tudi zadnje obdobje v preoblikovanju slovenskega gospodarstva iz regionalnega v narodno gospodarstvo. V primerjavi z njim so bile transformacija iz socialističnega v kapitalistično gospodarstvo, stabilizacija gospodarstva in oživetev gospodarske rasti manj pomembne.

Demosova vlada se je opredelila za postopno, dolgoročno osamosvajanje na gospodarskem področju in za previdnost pri trganju vezi slovenskega gospodarstva od Jugoslavije. Tako je šel proces gospodarskega osamosvajanja skozi tri obdobja. V prvem obdobju, ki je trajalo do decembra 1990, so nosilci ekonomske politike svojo energijo usmerili predvsem v iskanje rešitev in sprejemanje ukrepov za gospodarsko preživetje. Šele proti koncu leta so prišli v ospredje ukrepi, ki so zmanjševali pristojnosti zvezne vlade in krepili ustavno podlago za samostojnejše udejanjanje tekoče ekonomske politike. Decembra 1990 je dozorela in bila tudi potrjena odločitev za gospodarsko osamosvojitvev. Po plebiscitu je vlada sporočila, da jo je postavila za svoj bistveni cilj. Tako se je decembra 1990 začelo drugo in najpomembnejše obdobje izstopanja slovenskega gospodarstva iz jugoslovanskega, ki je trajalo do junija 1991. V tem času je Slovenija najprej vzpostavila lasten davčni sistem in proračun, sprejela predpise, ki so na novo urejali bančno področje, kreditno poslovanje s tujino in carinsko službo. V zaključku drugega obdobja je slovenski parlament sprejel zakone, s katerimi so organi Republike Slovenije prevzeli pravice, ki so bile v pristojnosti SFRJ, in njeno premoženje. Za hranilne vloge in sredstva na tekočih računih občanov v bankah na slovenskem ozemlju pa je jamstvo prevzela Banka Slovenije. Po desetdnevni vojni se je morala Slovenija za tri me-

sece odpovedati izvajanju Deklaracije o neodvisnosti in ostati v jugoslovanski gospodarski ureditvi. Ko je zadnji dan moratorija, 7. oktobra 1991, slovenska skupščina sprejela zakon o denarni enoti Republike Slovenije, se je končala le sedemdesetletna navezanost Slovenije na Jugoslavijo, jugoslovanski trgi so dokončno postali tuji trgi. Do uspešnega in relativno hitrega zaključka osamosvajanja slovenskega gospodarstva je bilo potrebno doseči le še mednarodno priznanje Slovenije, brez katerega Slovenija ni mogla računati ne na tuj denar ne na večji izvoz. Do tega tako pričakovanega dogodka je prišlo konec decembra 1991 oziroma januarja 1992. S tem dejanjem je slovensko gospodarstvo dokončno postalo narodno gospodarstvo.

Proces preurejanja gospodarskega življenja in sprejemanja zakonodaje, potrebne za prehod v tržno gospodarstvo, je potekal ločeno od osamosvojitvenih prizadevanj in je bil potisnjen nekoliko v ozadje. Medtem ko je slovenska politika pri snovanju in uresničevanju prvih dveh gospodarsko političnih nalog pokazala visoko stopnjo soglasja, je pri slednjem prišlo do velikih razhajanj, ki so imela globoke ideološke in zgodovinske korenine. Zaradi teh razhajanj sta se v slovenski politiki oblikovala dva povsem različna gospodarsko politična koncepta. Do javnega konflikta med obema konceptoma je prišlo na najobčutljivejšem področju, pri sprejemanju privatizacijske zakonodaje. Vlada je vztrajala pri svojem, Sachsovem pogledu na lastninjenje in tako ustvarjala napetosti ne samo med Demosom in opozicijo, temveč tudi v koaliciji sami. Splošno mnenje je bilo, da je bil prvotni predlog privatizacijskega zakona (t. i. Mencingerjev predlog) za državo ugodnejši.

V zaključnem obdobju gospodarskega osamosvajanja so potekale zelo živahne razprave o razvojnih težiščih slovenskega gospodarstva po uveljavitvi suverenosti in njegovem prilagajanju evropskim integracijskim procesom. Prevladujoče mnenje je bilo, da mora Slovenija kot majhna država z »nemško kulturo« in nekaterimi značilnostmi, ki so »kot nalašč za razvoj industrije«, postati industrijsko središče z visoko razvito tehnologijo, temelječo na kakovosti človeških virov in organizacijskih sistemih. Napovedi vodilnih slovenskih ekonomistov, ki

so si v tem obdobju dokončno prilastili prvenstvo pri napovedovanju gospodarskih tokov in povezav, pa niso bile tako optimistične. In čas bo pokazal, da so imeli prav. Kot je decembra 1990 zapisal Bogomir Kovač, lahko »slovenska nacionalna država z ekonomskega vidika ostane zgolj kulturni projekt, tak, kakršen je sedaj, nikakor pa ne more v spremenjeni post moderni Evropi ostati kot suverena ekonomska entiteta (...) Naš trg je premajhen, da bi lahko brez tuje ekonomske pomoči in političnega servisiranja stopil na obetavno pot lastnega osamosvajanja. Čas čitalništva in nacionalnih evforij je minil. Pred nami je pragmatičen svet in njegova suhoparna ekonomska logika.«⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ Prinčič, Zadnji del poti, str. 170–171.

Summary

Path Towards Slovenian National-Economic Sovereignty 1945–1991

The concept of national economy is inseparable from the concept of state, which distinguishes it from local or regional and international or global economy. It presupposes a large-scale and comprehensive economic system, made up of all the important production and service activities in a certain national territory. All of these activities are unified and organically integrated to the extent where they do not only facilitate the production process and its development up to the highest technical level, but also ensure that the human and social needs in general are met. In this sense the concept of national economy, which is distinctly protectionist, also involves all of the areas and jurisdictions making up the concept of a sovereign state. Apart from the independent management of all issues relating to the economic system and developmental policy, national economy also involves the state's own currency and bank of issue, tax, banking and insurance systems, customs, standardisation, statistics and own economic representations, as well as »additional institutions« like the institutes for precious metals and metrology.

In the second Yugoslav state the concept of national economy was »introduced into the economic and political vocabulary« at the turn of the 1960s and remained in use until the dissolution of the state. It came into use as state centralism at the federal level was gradually abandoned and the jurisdictions were transferred to the individual republics and autonomous provinces. In fact

it was used to denote the economies of these republics and provinces as well as the complicated relations between the two levels of the state. It became fully confirmed by the 1974 constitution, and the economic-political practice simply equated it with the right of the nations to control the results of their surplus labour. The fact that the Yugoslav republics and provinces were not single-nation states added a new dimension to the controversial understanding of this concept.⁴⁷⁵

Between 1945 and 1991 Slovenia fulfilled the conditions for the transformation of its economy from a regional into a national economy. Several periods and turning points took place during this time. Until the middle of the 1960s the leading Slovenian politicians were not always ready to defend the national interests. Only the executive council led by Stane Kavčič, unlike its predecessors, made more resolute demands for the transformation of the federation, abolishment of the centralised economic system, relaxation of the market mechanism as well as adaptation of the system of supporting the development in less-developed republics to the new demands and circumstances. Stane Kavčič developed his attitude towards the decentralisation of the economic life and transformation of the economic relations between the republics on the supposition that Yugoslavia had to be accepted as the Slovenian living space, while the federation should be seen as a subject in charge of its destiny. However, Slovenia needed more economic freedom and a more stable economic system in order to develop to its full potential, therefore its ultimate goal was to restrict the powers of the federal state and transfer these powers to the republics. However, due to the opposition of the dominant politics, Kavčič's efforts failed to become very prominent. Until as late as 1974 the possibilities with regard to the constitutional law, systemic planning and strategic planning were severely limited, since the federal legislation, mid-term and one-year social plans completely restricted the jurisdictions of the republics' bodies in the field of management, planning and economic development financ-

⁴⁷⁵ Princič, Borak, *Iz reforme*, pg. 70.

ing. The disparate and opposing developmental interests and viewpoints represented the second obstacle, hindering the smoother development of the Slovenian economy ever since the establishment of the Second Yugoslavia. Due to differences in their historical development, the economic structure of the Yugoslav republics was very heterogenous. While the process of industrialisation had already reached a relatively high level in Slovenia and Croatia, in the other republics it had only began.

The 1974 constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia represented an important milestone in the process of the decentralisation of the Yugoslav state. It set out the foundations for the confederate structure and strengthened the sovereignty of the republics. With this constitution Yugoslavia became an economic community with a single legal and economic space. The economic aspects of the federation were based on the equality of the nations in the federation as far as the decisions about the common interest were concerned, which also entailed the common economic and social development based on the principles of consensus, solidarity and reciprocity, with equal involvement of federal units in the federal bodies and direct mutual cooperation and reconciliation of federal units. However, this failed to ensure the much sought-after balance between centralisation and decentralisation. Instead the conflicts between the federal units were ultimately transferred to the economic field. Even if on the basis of the 1974 constitution Slovenia gained the attribute of a state, its political leadership still refrained from arguing with the general outlines of the federal economic policy, but rather tried to stop the negative trends and steer the economy towards stabilisation. As this did not result in much appreciation and understanding in Belgrade and in the other republics, after 1980 the Slovenian leadership became increasingly defensive of the Slovenian economic interests. When in the middle of the 1980s it was established that Yugoslavia failed to ensure the »climate« for the improvement of the economic situation, the Slovenian leadership decided that Slovenia would start taking the management of its economic life into its own hands.

Despite the fact that the foundations of the economic system and orientation of the economic flows did not support the Slovenian needs and expectations, from 1945 and until the middle of the 1980s Slovenia was able to use its advantages as the most developed republic in the single Yugoslav economic space and benefit from them. During this time it completed its industrialisation process, altered and modernised its economic structure, and became an export-oriented as well as immigrant country, which helped to deal with the problem of unemployment in the other Yugoslav republics. Furthermore, it stimulated and completed the establishment of a suitable economic management, provided the space for the affirmation of a younger and successful group of directors – managers as well as larger companies, heterogeneous in terms of production and oriented towards exportation, which became the catalyst for development in the individual sectors. Slovenia established a financially strong development bank, created a prominent reputation for itself in the foreign business world with a range of recognisable products, extended its network of foreign representations, and strengthened as well as institutionalised the cooperation with the regions in the neighbouring countries through the Alpe-Adria Work Community. It set out an ambitious long-term development programme, integrated the scientific and research areas with immediate production, perfected its education system, expanded its international scientific contacts and established a form of regional development suitable for the Slovenian circumstances and needs. Therefore until the end of the 1980s the Republic of Slovenia had matured in the economic field, developing to the level it could achieve without introducing radical changes and interventions into the Yugoslav state and constitutional-legal system.

The severe consequences of the deepening economic crisis and the gradual dissolution of the state weakened the capabilities of the Slovenian economy and worsened the conditions for its survival, especially since certain elements of the Slovenian national-economic organisation had already been quite weak even before the crisis. In the end of the 1980s the economic infrastructure

and small industry were the weakest links of Slovenian national-economic organisation. Furthermore, Slovenia also failed to ensure significant successes as far as progress in the field of trade, hospitality industry, tourism as well as agricultural rearing and production was concerned. Technological inferiority in comparison to the latest trends, preventing Slovenia from competing with the developed world at that time, and modest natural resources, limited to forests, watercourses, pastures, grassland and arable land, represented another weak aspect of the Slovenian economy.

The last Slovenian executive council, presided over by Dušan Šinigoj, was well aware of these problems. In 1988 it redoubled its efforts to pull the Slovenian economy out of the crisis. The process of restructuring, faster development of small industry, building up sufficient reserves of goods and increasing foreign investments was at the forefront of its endeavours.

Since federal legislation governed all of the key economic issues, Slovenia first had to adopt its own constitutional-legal foundations and then carry out the separation process in order to realise the goals related to economic emancipation and establishment of national economy. This process could only begin in the spring of 1990 after the political changes and appointment of the Demos government, and it lasted until the end of 1991. From the national-economic viewpoint this was the most important project, since its successful realisation also allowed for the conclusion of the final period in the transformation of the Slovenian economy from a regional to a national economy. In comparison with this goal the transformation from the socialist into a capitalist economy, stabilisation of the economy and revitalisation of economic growth were less important.

The Demos government chose to carry out a gradual, long-term emancipation in the economic field, and decided to be careful when severing the bonds between the Slovenian and Yugoslav economies. Thus the process of economic emancipation proceeded through three stages. At the first stage, lasting until December 1990, the economic policy-makers focused their energy especially at finding the solutions and adopting meas-

ures for economic survival. Only towards the end of the year the measures diminishing the powers of the federal government and strengthening the constitutional foundations for a more independent management of the current economic policy became more prominent. In December 1990 the decision to attain economic independence was reached and confirmed. After the referendum the government announced that this was now its primary goal. Thus in December 1990 the second and most important stage of the separation of the Slovenian economy from the Yugoslav economy began and lasted until June 1991. In this period Slovenia first established its own tax system and budget and adopted new legislation governing the banking sector, foreign credit operations, and customs service. At the conclusion of the second stage the Slovenian parliament adopted the acts allowing the bodies of the Republic of Slovenia to take over the tasks, previously under the jurisdiction of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, and its assets. The Bank of Slovenia took over the guarantee for the deposits and current account assets of its citizens in the Slovenian territory. After the Ten-Day War Slovenia had to suspend the realisation of the Declaration of Independence for three months and remain a part of the Yugoslav economic system. When the Slovenian assembly adopted the Republic of Slovenia's National Currency Unit Act on the last day of the moratorium (on 7 October 1991), the Slovenian ties with Yugoslavia were severed after seventy years and the Yugoslav markets ultimately became foreign markets. To ensure a successful and relatively swift conclusion of the Slovenian economic emancipation process, the international recognition of Slovenia had to be ensured. Without it Slovenia could not count on foreign funds or significant exports. This much-awaited event took place in the end of December 1991 or in January 1992 and thus Slovenian economy finally became national economy.

The process of the reorganisation of economic life and adoption of legislation required for the transition to market economy took place separately from independence efforts, and was somewhat less emphasised. While Slovenian politics showed a high level of agreement as

far as the outlining and realisation of the first two economic and political tasks were concerned, the latter was highly disputed, which was the result of profound ideological and historical differences. These differences resulted in the formation of two completely different economic-political concepts in the Slovenian politics. A public conflict between both concepts took place in the most sensitive area: the adoption of privatisation legislation. The government insisted on Sachs's outlook on privatisation, thus creating tensions not only between the Demos and the opposition, but also within the coalition itself. The general opinion was that the first proposal of the privatisation legislation (the so-called Mencinger's proposal) was more favourable for the state.

In the final period of economic emancipation very lively discussions took place with regard to the developmental priorities of the Slovenian economy after the introduction of sovereignty and its adaptation to the European integration processes. The prevalent opinion was that Slovenia as a small country with »German culture« and certain characteristics »favourable for the development of industry« should become an industrial centre with highly developed technology, based on high-quality human resources and organisational systems. However, the forecasts of the leading Slovenian economists, who in this period became dominant in predicting the economic flows and connections, were not so optimistic. Time would tell they were right. As Bogomir Kovač wrote in December 1990: »From the economic point of view the Slovenian national state can only remain a cultural project. Such as it is now it can never endure as a sovereign economic entity in the changed post-modern Europe. (...) Our market is too small to head in the promising direction of its own emancipation without foreign economic aid and political servicing. The time of reading clubs and national euphoria is over. We are looking at a pragmatic world and its tedious economic logic.«⁴⁷⁶

⁴⁷⁶ Prinčič, Zadnji del poti, pp. 170–171.

Seznam kratic in okrajšav

- AP – Avtonomna pokrajina
ARS – Arhiv Republike Slovenije
AVNOJ – Antifašistično veče narodnog oslobođenja Ju-
goslavije
BDP – Bruto družbeni proizvod
BiH – Bosna in Hercegovina
CK KPS – Centralni komite Komunistične partije Slo-
venije
DAPPS – Državno avtobusno in prevozniško podjetje
Slovenije
DES – Državne elektrarne Slovenije
DS – Delovna skupnost
DWT – Deadweight tonnage
EDP – Evidenčne devizne pozicije
EFTA – European Free Trade Association
EGS – Evropska gospodarska skupnost
FLRJ – Federativna ljudska republika Jugoslavija
GATT – General Agreement on Tariffs and Trade
GRADIS – Gradbena industrija Slovenije
GZS – Gospodarska zbornica Slovenije
IOOF – Izvršni odbor osvobodilne fronte
IK CK ZKJ – Izvršni komite Centralnega komiteja Zveze
komunistov Jugoslavije
IMV – Industrija motornih vozil
IS – Izvršni svet
JUPAK – Jugoslovanska mreža za paketsko komutacijo
KPJ – Komunistična partija Jugoslavije
KWh – Kilotatna ura

LRS – Ljudska republika Slovenija
LS – Ljudska skupščina
MIR – Ministrstvo za industrijo in rudarstvo
MNZS – Muzej novejše zgodovine Slovenije
MWh – Megavatna ura
NBj – Narodna banka Jugoslavije
NAVOD – Nabavljalni zavod Slovenije
NOB – Narodnoosvobodilni boj
NOO – Narodnoosvobodilni odbor
OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development
OPEC – Organization of the Petroleum Exporting Countries
PPNOO – Poverjeništvo Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje
PNZ – Prispevki za novejšo zgodovino
PTT – Pošta, telefon, telegraf
RS – Republika Slovenija
SNOS – Slovenski narodnoosvobodilni svet
SRS – Socialistična republika Slovenija
SSSR – Sojuz Sovetskih Sotsialisticheskikh Respublik
SZDL – Socialistična zvezna delovnega ljudstva
TAM – Tovarna avtomobilov Maribor
UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration
VUJA – Vojaška uprava Jugoslovanske armade
ZDA – Združene države Amerike
ZIS – Zvezni izvršni svet
ZKJ – Zveza komunistov Jugoslavije
ZRJ – Zvezna republika Jugoslavija
ZRN – Zvezna republika Nemčija

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije

- AS 223, Vlade Republike Slovenije
- AS 226, Ministrstvo za industrijo in rudarstvo
- AS 230, Ministrstvo za trgovino in preskrbo
- AS 233, Ministrstvo za gradnje
- AS 284, Planska komisija
- AS 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije
- AS 1118, Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo
- AS 1128, Republiški sekretariat za splošne gospodarske zadeve
- AS 1136, Zavod LRS za gospodarsko planiranje
- AS 1165, Gospodarska zbornica SR Slovenije
- AS 1233, Republiški komite za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano
- AS 1264, Republiški komite za energetiko SR Slovenije
- AS 1266, Republiški družbeni svet za gospodarski razvoj in ekonomsko politiko
- AS 1279, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje
- AS 1589, Centralni komite KP/ZK Slovenije

APRS – Arhiv Predsednika Republike Slovenije

Periodični tisk

Bančni vestnik

Borba

Delo

Ekonomska revija

Gospodarska gibanja

Gospodarski vestnik

Ljudska pravica

Naši razgledi

Slovenski poročevalec

Uradni list SFRJ

Uradni list SRS

Literatura

Biti direktor v času socializma. Med idejami in prakso (uredila Fikfak, Jurij, Prinčič, Jože). Ljubljana: Založba ZRC, 2008.

Borak, Neven. *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2002.

Čepič, Zdenko. Obravnava ključnih vprašanj povojnega gospodarskega razvoja v delu znanstveno-strokovnih ustanov predsedstva SNOS. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 26, 1986, št. 1–2, str. 113–150.

Černe, France. Tržni in planski mehanizem v jugoslovanskem samoupravnem sistemu. *Ekonomska revija*, 20, 1969, št. 3, str. 274–289.

Deset let socialistične graditve v Sloveniji. Ljubljana: Predsedstvo GO SZDL Slovenije, 1955.

Deželak-Barič, Vida. Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 35, 1995, št. 1–2, str. 137–162.

Družbeni in gospodarski razvoj SR Slovenije v letih 1958–1962. Ljubljana: Glavni odbor SZDL Slovenije in Izvršni svet SR Slovenije, 1963.

Dvajset let graditve naše socialistične domovine. Ljubljana: Življenje in tehnika, 1965.

Gerženič, Lev. Trg industrijskega blaga. *Ekonomska revija*, 10, 1959, št. 1, str. 20–54.

- Himmelreich, Bojan. *Pike, špekulanti in Trumanova jajca. Preskrba prebivalstva Slovenije z blagom široke potrošnje v letih 1945–1953*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2008.
- Jamnišek, Srečko. *Od bajtarjev do astronautov*. Ljubljana: Korotan, 2004.
- Kardelj, Edvard. *Pot nove Jugoslavije. Članki in govori iz narodnoosvobodilne borbe 1941–1945*. Ljubljana: DZS 1946.
- Kavčič, Vladimir. *Parlamentarna demokracija na slovenski način. Teorija in praksa*, 28, 1991, št. 8–9, str. 1104–1109.
- Kidrič, Boris. *Sabrana dela IV–VI*. Beograd: Komunist, 1985.
- Klemenčič, Vlado: *Gospodarjenje v socializmu. Oris gospodarske zgodovine Slovenije 1945–1990 (rokopis)*. Ljubljana, december 2011.
- Kotnik, Drago. *Blagovna znamka kot temelj dolgoročne politike trženja. Ekonomska revija*, 35, 1985, št. 2–3, str. 125–132.
- Kovač, Valentin. *Povojna obnova prometa v Sloveniji, zlasti železniškega in priprave nanjo*. Ljubljana: Slovenske železnice d.d., 1966.
- Kozina, Branko. *Republiški upravni organi v LRS od 1945 do 1953*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1996.
- Kuzmin, Franc. *Medrepubliške prodaje in nabave v letu 1968. Prikazi in študije*, 17, 1971, št. 4, str. 5–51.
- Lavrič, Jože. *Razvoj našega narodnega dohodka. Prikazi in študije*, 8, 1962, št. 3, str. 1–29.
- Lazarevič, Žarko, Prinčič, Jože. *Zgodovina slovenskega bančništva*. Ljubljana: Združenje bank Slovenije, 2000.
- Lazarevič, Žarko. *Od regionalnega k slovenskemu narodnemu gospodarstvu (preobrazba slovenske gospodarske strukture v drugi polovici 19. in v 20. stoletju)*. V: Granda, Stane (ur.), Šatej, Barbara (ur.). *Slovenija 1948–1998: Iskanje lastne poti*. Maribor: Univerza v Mariboru in Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 271–291.

- Lazarevič, Žarko. Sočasnosti slovenskega gospodarskega razvoja. *Zgodovinski časopis*, 61, 2007, št. 3–4, str. 393–410.
- Lorenčič, Aleksander. *Prelom s starim in začetek novega. Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004)*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.
- Mencinger, Jože. Gospodarska politika in gospodarski sistem. *Ekonomska revija*, 42, 1991, letnik 28, št. 7, 804–808.
- Merhar, Viljem. Plansko-tržni način razreševanja družbenoekonomskih problemov. *Ekonomska revija*, 23, 1973, št. 2–3, str. 113–124.
- Mlinar, Zdravko. Suverenost, medsebojna odvisnost in ogroženost. *Teorija in praksa*, 28, 1991, letnik 28, št. 10/11, str. 1163–1173.
- Od kapitalizma do kapitalizma. Izbrane zamisli o razvoju slovenskega gospodarstva v XX. stoletju* (uredili: Neven, Borak, Lazarevič, Žarko, Prinčič, Jože). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997.
- Petrinja, Danilo - Primož. *Gradnja luke Koper in železniške proge Koper-Prešnica*. Koper: Luka Koper, 1999.
- Prinčič, Jože. Oblikovanje koncepta novega gospodarskega sistema in politika ključne kapitalne graditve v letu 1951. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 27, 1987, št. 1–2, str. 201–229.
- Prinčič, Jože. Obnova slovenske industrije v letu 1945. *Kronika*, 42, 1988, št. 1–2, str. 68–71.
- Prinčič, Jože. Obnova industrije in rudarstva v Sloveniji leta 1946. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 29, 1989, št. 2, str. 415–424.
- Prinčič, Jože. *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu. Kapitalna, ključna kapitalna in temeljna investicijska izgradnja v Sloveniji (1945–1956)*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1992.
- Prinčič, Jože. *Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945–1963*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1994.
- Prinčič, Jože. Mesto Slovenije v procesu industrializacije federativne Jugoslavije (1945–1956). V: Grafenauer, Bogo (ur.), Gestrin, Ferdo (ur.), Pleterski, Janko (ur.), Vilfan, Sergij (ur.). *Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9.*

- do 11. novembra 1994). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995, str. 345–354.
- Prinčič, Jože. Iz gospodarske obnove v načrtno izgradnjo (1945–1946). *Prispevki za novejšo zgodovino*, 36, 1996, št. 1–2, str. 57–66.
- Prinčič, Jože. Leto 1945 – Obnova in začetek gospodarske preobrazbe. V: Gabrič, Aleš (ur.). *Slovenija v letu 1945: zbornik referatov*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, str. 139–154.
- Prinčič, Jože. *V začaranem krogu. Slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme 1955–1970*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1999.
- Prinčič, Jože. Tuje naložbe v slovenskem gospodarstvu v času druge Jugoslavije (1945–1991). *Prispevki za novejšo zgodovino*, 47, 2002, št. 1, str. 109–120.
- Prinčič, Jože. Temeljne dileme in problemi modernizacije slovenskega gospodarstva. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 43, 2002, št. 2, str. 65–76.
- Prinčič, Jože. Slovensko-avstrijsko gospodarsko sodelovanje 1945–1991. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 43, 2003, št. 1, str. 91–102.
- Prinčič, Jože. Pospeševanje gospodarskega razvoja manj razvitih območij v SR Sloveniji (1954–1990). *Prispevki za novejšo zgodovino*, 44, 2004, št. 1, str. 113–124.
- Prinčič, Jože. Zadnji del poti k slovenskemu narodnemu gospodarstvu (1945–1991). V: Ferenc, Mitja (ur.), Hadalin, Jurij (ur.), Babič, Blaž (ur.). *Osamosvojitve 1991: država in demokracija na Slovenskem v zgodovinskih razsežnostih*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011, str. 153–173.
- Prinčič, Jože. Vpliv amerikanizacije na gospodarsko življenje v Sloveniji s poudarkom na drugi polovici 20. stoletja. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 51, 2011, št. 2, str. 75–90.
- Prinčič, Jože. Denarno-blagovni odnosi Slovenije z drugimi jugoslovanskimi republikami (1945–1950). *Prispevki za novejšo zgodovino*, 52, 2012, št. 1, str. 109–128.
- Prinčič, Jože, Borak, Neven. *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970–1991*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006.

- Prinčič, Jože, Zagradnik, Maruša, Zupančič, Marjan. *Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni*. Viri št. 5. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1992.
- Repe, Božo. *Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan, 2002.
- Repe, Božo, Prinčič, Jože. *Pred časom. Portret Staneta Kavčiča*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Sejni zapiski Ljudske skupščine LR Slovenije (četrti sklic)*. Seje od 1. oktobra 1960 do 28. februarja 1961. Ljubljana: Skupščina LR Slovenije, 1961.
- Slovenija 1945–1975*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, 1975.
- Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1948–1992*. Fischer, Jasna (ur.) Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- Vrišer, Igor. Agrarni sistemi v SR Sloveniji leta 1985. *Ekonomska revija*, 1988, št. 39, 1, str. 19–34.
- Vukičević, Momčilo. *Ekonomska politika Jugoslavije* (Posebni del). Beograd: Savremena administracija, 1981.
- Tajnikar, Maks. Koeksistenca trga in plana z vidika razvoja jugoslovanske ekonomske misli o sistemu našega tržnega gospodarstva. *Ekonomska revija*, 1975, 25, št. 3–4, str. 321–338.
- Udovič, Boštjan. Zgodovina razvoja slovenske gospodarske diplomacije: od politike h gospodarstvu. *Pripravki za novejšo zgodovino*, 51, 2011, št. 3, str. 63–79.

Imensko kazalo

A

Andrijanič, Boris 215
Atelšek, Ivan 215, 216
Avbelj, Viktor 60, 61, 115,

B

Bajt, Aleksander 121, 340, 346, 347
Bakarič, Vladimir 170
Bastl, Maks 297
Bavčar, Igor 299, 318, 232
Beravs, Janez 215
Bergant, Stane 215
Bernik, Jože 299
Bizilj, Nace 217, 298, 336, 339, 346, 347
Bole, Velimir 303, 312, 346
Borak, Neven 66, 72, 75, 83, 90, 92, 93, 122, 126,
131, 133, 138, 140, 142, 163, 165, 170, 207, 209,
287, 295, 303, 305, 314, 348, 352, 356, 364
Brecelj, Marjan 59, 111
Brezar, Viktor 297
Broz, Josip – Tito 40, 41, 105, 111, 120,
Bučar, France 354

C

Chirac, Jacques 339
Ciglič, Marjan 187

Č

Čepič, Zdenko 37
Čermak, Jozo 193
Černe, France 51, 52, 78, 349

D

Deželak-Barič, Vida 37
Deželak, Janko 339
Dolanc, Stane 170
Drnovšek, Janez 336

E

Eagleburger, Lawrence 294

G

Gabrič, Aleš 11
Gerženič, Lev 154
Goslar, Miran 215

H

Hakl, Viljem 215
Hebrang, Andrija 41
Himmelreich, Bojan 29
Horvat, Branko 77
Hrast, Silvo 215

J

Jakhel, Olga 299
Jamnišek, Srečko 196, 197
Janko, Lojze 312, 313, 314, 323

K

Kardelj, Edvard 37, 38,39, 42, 53, 62, 63, 76, 87, 101,
102, 104, 106, 107
Kavčič, Stane 44, 73, 78, 103, 116, 122, 123, 124,
125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 165, 285, 356,
364
Kavčič, Vladimir 347, 348
Kidrič, Boris 40, 41, 42, 43, 44, 58, 87, 102, 103, 107,
109, 110, 121
Klemenčič, Vladimir 178, 180, 184, 199, 280
Kline, Miro 190

Kobal, Cvetko 105, 129, 318
Korošec, Vekoslav 215
Korže, Uroš 335
Kotnik, Drago 190
Kovač, Bogomir 345, 346, 361, 369
Kovačič, Miloš 352
Kozina, Branko 212
Kraigher, Boris 63, 103, 104, 105, 112, 113, 115, 117,
121
Kraigher, Sergej 104, 106, 129
Kranjc, Marjan 297
Kranjec, Marko 265, 297, 298, 299, 306, 330, 338
Kremžar, Marko 299
Kučan, Milan 133, 141, 286, 313, 323
Kuntze, Erich 351
Kuzmin, Franc 157

L

Lavrič, Jože 16, 17, 18
Lazarevič, Žarko 10, 11, 39, 41, 118, 163, 178, 179,
197, 232
Leskošek, Franc 25, 40, 41, 43, 106, 109
Lorenci, Janko 315
Lorenčič, Aleksander 353

M

Maček, Ivan 40, 43, 105, 106
Marinc, Andrej 131,
Marinko, Miha 40, 103, 106, 108, 111
Markovič, Ante 288, 298, 305, 324, 336
Mejak, Miran 349
Mencinger, Jože 297, 298, 299, 303, 305, 306, 319,
323, 325, 330, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339,
341, 342, 348, 349, 360
Merhar, Viljem 52
Mihailović, Kosta 81
Mikulič, Branko 287
Mlinar, Zdravko

O

Ocvirk, Andrej 299, 340
Osterc, Jože 297

P

- Paš, Ingo 297
Perhavec, Stojan 215
Peterle, Lojze 172, 216, 299, 303, 324, 342
Petrinja, Danilo 215, 251
Pintar, Emil 339
Pirnat, Rajko 296
Pjanič, Zoran 78
Pleskovič, Boris 299, 339, 340
Podobnik, Marjan 339
Polič, Zoran 68
Popit, France 131, 138, 139, 166, 168, 170, 290
Premrou, Lev 215
Prinčič, Jože 10, 17, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 31, 32,
34, 35, 39, 41, 42, 51, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65,
66, 67, 68, 72, 75, 83, 86, 88, 92, 103, 108, 109,
111, 112, 113, 114, 115, 118, 119, 122, 123, 124,
126, 131, 133, 138, 140, 141, 163, 165, 170, 197,
202, 203, 204, 207, 208, 209, 222, 224, 280, 287,
295, 303, 305, 314, 345, 348, 352, 356, 364
Pučnik, Jože 342

R

- Ravbar, Vojka 325
Reagan, Ronald 341
Rejc, Izidor 297, 339
Remškar, Tine 124
Repe, Božo 11, 123, 127
Ribnikar, Ivan 340, 341, 351
Rupel, Dimitrij 324
Rus, Veljko 341, 342

S

- Sachs, Jeffrey 322, 333, 336, 337, 338, 360
Senjur, Marjan 142
Simoneti, Marko 335
Sirotkovič, Jakob 127
Slokar, Jože 246
Smole, Janko 67, 69,
Stanovnik, Janez 293, 294
Stojko, Tone 286, 298

Š

Šelhaus, Edi 186, 247

Šešok, Dušan 299, 325, 340

Šinigoj, Dušan 206, 289, 290, 294, 358, 367

T

Tajnikar, Maks 53

Tancig, Peter 340

Todorovič, Mijalko 67, 92

Tomšič, Miha 297,

Tribušon, Tone 128

U

Umek, Igor 297, 338, 340, 342

V

Vavpotič, Vlado 30, 38, 41

Vidmar, Josip 111

Vrhunc, Vinko 39

Vrišer, Sergij 259

Vukičevič, Momčilo 106

W

Wolf, Walter 353

Z

Zahorka, Hans 351

Zemljarič, Janez 140

Ž

Žakelj, Viktor 295

Žebot, Ciril 78

Žgank, Nestel 215

Žižmond, Egon 350

O avtorju

Jože Prinčič, rojen leta 1951 v Ljubljani, je doktoriral leta 1991, znanstveni svetnik pa je postal leta 2001. Na Inštitutu za novejšo zgodovino je zaposlen od leta 1984. Osrednje področje njegovega raziskovalnega dela je gospodarska zgodovina Slovencev. Sprva se je posvetil industrializaciji, nacionalizaciji, modernizaciji, nato pa se je osredotočil na gospodarsko sodelovanje Slovenije s

soslednjimi državami, na bančno zgodovino, razvoj posameznih regij in mest, gospodarskih področij in podjetij ter na življenjske poti uspešnih politikov, direktorjev in bančnikov. V zadnjih letih se je največ ukvarjal z amerikanizacijo slovenskega prostora, razvojem energetskega gospodarstva, medrepubliške blagovne menjave in odnosi med kolektivno in individualno odgovornostjo ter solidarnostjo v letih 1945-1991. Je avtor ali soavtor enajstih znanstvenih in šestih strokovnih monografij ter vrste razprav in člankov.

V zbirki
RAZPOZNAVANJA /
RECOGNITIONES so
doslej izšle naslednje
knjige:

1. Jurij Perovšek: Na poti v moderno : poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja. Ljubljana 2005.
2. Bojan Godeša: Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno. Ljubljana 2006.
3. Aleš Gabrič: Solska reforma 1953-1963. Ljubljana 2006.
4. Damijan Guštin: Za zapahi : prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941-1945. Ljubljana 2006.
5. Peter Vodopivec: O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju. Ljubljana 2006.
6. Mojca Šorn: Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana 2007.
7. Vida Deželak-Barič: Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941-1943. Ljubljana 2007.
8. Žarko Lazarevič, Aleksander Lorenčič (ur.): Podobe modernizacije : poglavja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju. Ljubljana 2009.
9. Jurij Perovšek: »V zaželjeni deželi« : slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918-1941. Ljubljana 2009.
10. Žarko Lazarevič: Plasti prostora in časa : iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja. Ljubljana 2009.

11. Ervin Dolenc: Med kulturo in politiko : kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnimi vojnama. Ljubljana 2010.
12. Jurij Hadalin: Boj za Albanijo : propad jugoslovanske širitve na Balkan. Ljubljana 2011.
13. Maja Gombač: "Modni pêle mële" slovenske družbe med svetovnimi vojnama. Ljubljana 2011.
14. Eva Mally: Slovenski odpor: Osvobodilna fronta slovenskega naroda od 1941 do 1945. Ljubljana 2011.
15. Aleksander Lorenčič: Prelom s starim in začetek novega : tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990-2004). Ljubljana 2012.
16. Jurij Perovšek: Samoodločba in federacija: slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920-1941. Ljubljana 2012.
17. Jure Gašparič: Državni zbor 1992-2012 : o slovenskem parlamentarizmu. Ljubljana 2012.
18. Peter Vodopivec: Francoski inštitut v Ljubljani 1921-1947 / L'institut Français de Ljubljana 1921-1947. Ljubljana 2013.

Več o publikacijah Inštituta za novejšo zgodovino na:
<http://www.inz.si/razpoznavanja.php>